

JAKEZ KERRIEN YANN EOZEN JARL KERVERZIOU JARL PRIEL RONAN AR M
JESTIN OLIER MORDREL LOEIZ ANDOUARD YANN SOHIER YANN KERLANN I
NAN ER ARZEL HUON YOUENN ER ARZEL EVEN GOULC'HEN PEN
UB'HEL PROSPER PROUX GAB' MILIN LAN INIZAN TROUD ERWAN
PRAT AOGUST BOSCHER IVON KROG MARI-ANNA ABGRALL FI
LOC'H TANGI MALMANCHE MEVEN MORDIERN ROPARZ HEMON GAWAIN ABEO

ISTOR

AR MOUGN YANN VARI KERWERC'HEZ MAODEZ GLANNDOUR FANT ROZEG ME
NGEAD LANDEVENNEG YEUN AR GOW PER BOURDELLES MARSEL KLERG JAKI
AS AR GONIDEG HERSART KERVARKER JOAKIM GWILHOM YANN VARI JOU
E FRANSEZ JAFFRENNOU ADRIAN KARNE LOEIZ AR FLOC'H ERWAN AR M
DEIZ HERRIEU EFFLAM KOED SKAU JOB ER BAYON YANN VARI PERROT Y
Z KERRIEN YANN EOZEN' JARL KERVERZIOU JARL PRIEL RONAN AR MOUGN
ANDOUARD YANN SOHIER YANN KERLANN LANGLEIZ ROPERZH AR MASON I
N OLIER ARZEL EVEN GOULC'HEN PENNAOD ABANNA STEN KIDNA PER H

LENNEGEZH VREZHONEK

OU EMIL ERNOD FRANSEZ VALLEE FRANSEZ JAFFRENNOU ADRIAN KARNE
T FANCH AL LAE LOEIZ HERRIEU EFFLAM KOED SKAU JOB ER BAYON YA

AN AMZER-VREMAN

DREZEN JAKEZ RIOU JAKEZ KERRIEN YANN EOZEN' JARL KERVERZIOU JA
OULC'HEN PENNAOD ABANNA STEN KIDNA PER H
UHEL PROSPER PROUX GAB' MILIN LAN INIZAN TROUD ERWAN VERTOU EM
R PRAT AOGUST BOSCHER IVON KROG MARI-ANNA ABGRALL FILOMENA KAD
LOC'H TANGI MALMANCHE MEVEN MORDIERN ROPARZ HEMON GAWAIN ABEOZ
N YANN VARI KERWERC'HEZ MAODEZ GLANNDOUR FANT ROZEG MEAVENN E
ENEAD LANDEVENNEG YEUN AR GOW PER BOURDELLES MARSEL KLERG JAKI
AS AR GONIDEG HERSART KERVARKER JOAKIM GWILHOM YANN VARI JOU
E FRANSEZ JAFFRENNOU ADRIAN KARNE LOEIZ AR FLOC'H ERWAN AR M
DEIZ HERRIEU EFFLAM KOED SKAU JOB ER BAYON YANN VARI PERROT Y
Z KERRIEN YANN EOZEN' JARL KERVERZIOU JARL PRIEL RONAN AR MOUGN
ANDOUARD YANN SOHIER YANN KERLANN LANGLEIZ ROPERZH AR MASON I
N OLIER ARZEL EVEN GOULC'HEN PENNAOD ABANNA STEN KIDNA PER H

GANT ABEOZIEN

IN LAN INIZAN TROUD ERWAN VERTOU EMIL ERNOD FRANSEZ VALLEE FRAN
NNA ABGRALL FILOMENA KADORET FANCH AL LAE LOEIZ HERRIEU EFFLAM
IN ABEOZEN YOUENN DREZEN JAKEZ RIOU JAKEZ KERRIEN YANN EOZEN

**Istor
lennegezh vrezhonek
an
amzer-vremañ**

ISTOR

LENNEGEZH VREZHONEK

AN AMZER-VREMAN

**AL LIAMM
1957**

GANT

ABEOZEN

Graet ez eus bet eus al levr-mañ
war baper leuegen neud disi
"Rives"

40 skouerenn, niverennet eus 1 da 40
ha war "Alfa"

30 skouerenn, niverennet eus 41 da 70

Da
Ronan Huon
ha da
Herve ar Menn
ha d'o harperien
e tedian
al labour-mañ
deut da levr
gant o skoazell

UR GER A-RAOK

Un dra dañjerus hag amjestr eo skrivañ un Istor eus al Lennegezh a-vremañ e pep bro ha dreist-holl en ur vro vihan. Kement-se a c'houlenn kalonegezh.

E pep bro o deus ar vurutellerien e-pad pell amzer, kavet gwell ha didrabasoc'h tevel war ar skrivagnerien vev hag al lennegezh a c'hellfe koulskoude dedennañ ar muiañ ar re yaouank : lennegezh o amzer.

A-wechoù, ar pezh a zo gwashoc'h, o deus kavet gwell ober fae pe c'hoarzhin goap zoken war labour o c'hempredidi.

Barn ar skrivagnerien a-vremañ a zo diaesoc'h eveljust dre ma n'eo ket bet gwiraet o skridoù gant an amzer. Un dra all a harzh alies ouzh an istorour da gomz eus menozioù ur skrivagner bev eo e c'hell hemañ en em zifenn. Pa vo marv e teuio da vezañ tra an holl avat, hag e c'hell n' eus forzh piv lavarout n' eus forzh petra diwar e benn ha diwar-benn e venozioù.

Abeozen a zo un istorour kalonek hag a-drugarez dezhañ hon eus evit ar wech kentañ un istor eus al lennegezh vrezhonek en hon yezh hag unan klok war un dro.

Ur perzh rouez all eus oberenn Abeozen eo bezañ neptu. Daoust dezhañ kaout e venozioù personel e komz eus an holl skrivagnerien, ha disheñvelder ar menozioù pe abegoù politikel n' o deus ket e lakaet da devel pe d' ober fae war zen a-ratozh-kaer.

Ul lodenn vras eus al levr a sell ouzh al lennegezh a-vremañ, da lavarout eo ez eo istor Gwalarn hag ar skrivagnerien ganet diwar ar gelaouenn-se pe stummet ganti. Amañ e weler splann e krog da vat lennegezh modern Vreizh gant Gwalarn. Neuze e tihun an emskiant vroadel hag e tigor hor skrivagnerien o daoulagad d' ar bed a-bezh, d' ar bed a-vremañ, tra ma oa chomet hol lennegezh betek-hen serret warni hec'h-unan, o kemer evel skouerioù pe vistri skrivagnerien gall nemetken ha gant un hanter kantved dale da vihanañ. Setu penaos barzhed 1900 a zreveze ar romantelourien pa ne oa ket La Fontaine.

Anat eo levezon un den evel Roparz Hemon o tigeriñ ur prenestr war ar bed dre an troidigezhioù niverus en deus embannet war Walarn.

Kinniget en deus skouerioù nevez, alaman, rusian, saoz.

Pep gwir miret strizh gant Al Liamm
kerkoulz evit ar skrid hag ar skeudennoù

amerikan, zoken skouer ur vro vihan evel Bro-Gembre en ur reiñ troidigezhioù Kate Roberts. Met lennegezh Bro-Gembre a oa aet dija da skol ar Rusianed ha Tchec'hov a oa mestr Kate Roberts.

Diskouezet en deus ez a an holl lennegezhioù war-raok asamblez dre an anaoudegezh o deus an eil eus eben. Skriva-gnerien ur vro a vez dedennet gant re unan all o deus kavet un doare nevez d' en em ziskleriañ.

Abeozen, e unan, a lavar deomp pehini eo bet e bal o skrivañ al levr-mañ : « Sevel un diazez da reiñ tro da c'houzout ar pep retañ diwar-benn ar re o deus skrivet abaoe 150 vloaz. N' am eus ket a geuz : gant ar c'hoant gouzout-se em eus furchet kelc'hgelaouennoù kozh o deus daskoret din barzhed ken talvoudus ha Per Laurans, Fañch al Lae, Efflam Koed Skaù ha meur a hini all a vir ouzh barnadenn Meven Mordiern : lennegezh Vreizh a zo un dezerzh, da vezañ gwir ».

Labour unan all a vo studiañ al levezonoù ha dilenn blenierien al lennegezh nevez-se. Abeozen a gomz eus an holl skrivagnerien bras ha bihan « ne deo ket ar skrivagnerien veur hepken a ra ul lennegezh », emezañ ivez.

Ul labour enklask hir eo bet hag ur benveg dreist ha retroñs e vo d' ar studier a fello dezhañ sevel un istor al lennegezh ma vo komzet enni eus pep skrivagner hervez e dalvoudegezh.

Evit echuiñ e lavarin ur ger diwar-benn al levr e unan hag an doare m' eo bet savet.

Istor al lennegezh a oa prest da vezañ moulet e 1944. N' eus ket bet tu da gavout un embanner hag an amzer a zo tremenet. Setu perak ez eo distag an trizek bloavezh diwezhañ hag e vo kavet, da skouer evit Jarl Priel, derou ar studiadenn a sell outañ er pempvet lodenn hag ar peurrest er c'hwec'hvet. Al lodenn diwezhañ-mañ a zo bet savet abaoe 1944. Ar skrivagnerien o deus kendalc'het da skrivañ a zo bet studiet etouez ar re nevez.

Kavet e vo el levr 35 skeudenn, ar darnvutañ anezho diembann. Trugarekaat a ran an holl o deus va sikouret en enklask-se.

Trugarez ivez da Abeozen, en anv an holl Vretoned, da vezañ kaset da benn al labour-mañ, meur a wech dedennus met alies ivez hir hag arabadus ha ra gavo lec'h e levr, evel ma tere, e levrroueg pep brezhoneger ha pep Breizhad desket.

Ronan HUON.

Lodenn gentañ

AN NAONTEKVET KANTVED

I. - AN AZGINIVELEZH

AR GONIDEG — HERSART KERVARKER

Korventenn an Dispac'h, reverzhi ar Chouanerezh, ar veskadeg ramzel a bobloù hag a stadoù a zeuas diwar brezelioù Napoleon-Veur, e-lec'h kas da get diwezhañ doareoù dezho o-unan pobloù ar C'hornog, a zegasas enno ur vuhez nevez, war dachenn al lennegezh da gentañ.

An doareoù-se dezho o-unan a oa bet kendeuzet, koulz lavarout, e spered kristen ar Grenn-Amzer. Kuzhet int chomet da c'houde a-dreñv dorikelloù, stumm gresian ha roman, an amzer glasel. E-kerz ar c'hantved war-lerc'h avat, ar glaselezh a gollas hec'h ene a-hed an hent. Kaer o doa ar c'hourdadoù veur kaout dalc'hmat en o genou anv ha skouer Roma ha Sparta, goulenn a rae o c'halon hag o faltazi eien glanoc'h d'o distanañ. Hag an hengounioù-pobl, a denned e pep lec'h, tamm-ha-tamm, diouzh an deñvalijenn, eo a zaskoras dezho an eien-se.

« Gant ar Romantelezh e klaskas ar C'huzh-Heol adkavout e binvidigezhioù kollet. Dizoloet e voe an teñzorioù douaret gwechall, unan-hag-unan : barzhoniezh ar Gelted gant MACPHERSON ; barzhoniezh ha lennegezh-pobl an Alamagn ; hini hag hini, eus Bro-Skos betek Bro-Hellaz, re an holl bobloù bihan. » (*Roparz Hemon, Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh*, p. 58.)

Azginivelezh lennegezh Vreizh a zo merc'h d' ar Roman-

tezh koulz dre he ferzhioù mat hag he ferzhioù fall. E mad, e kement ha m'he deus komzet yezh ar bobl m'he deus tennet he danvez anezhi. E fall, e kement hag he deus roet an trec'h d'ur fals liv istorel ha mojennek war ar wirionezden, hep livusted a ziwarc'horre.

1) Ret eo menegiñ, e penn kentañ Azginivelezh Lennegezh Vreizh, levezon, hiziv c'hoazh bepred bev, ar gramadegour ha geriadurour Yann-Frañsez ar GONIDEG.

Ganet e voe d'ar 4 a viz Gwengolo 1775 e Konk-Leon. Koll a reas e gerent abred ha desavet e voe gant e baeron, Aotrou KERSAOZON ha gant e eontr, an Aotrou GONIDEG, a Landreger. E skolaj ar gêr-se eo e reas e studi. Ur vuhez trubuilhet a voe e hini e-pad an Dispac'h. E 1804 emañ e mererezh ar C'hoadoù e Pariz. E 1805 ez eo e-touesk ar re a ziazezas er Gêr-benn ar *Vreuziezh Veur Keltiek* he doe KAMBRI da gentañ rener. Edo e penn mererezh ar C'hoadoù en Alamagn pa c'hoarvezas diskar Napoleon-Veur.

Mervel a eure d'an 12 a viz Here 1838, e Pariz, hogen degaset eo bet abaoe e relegoù da Gonk-Leon.

E *Yezhadur Kelt-ha-Brezhonek* (« Grammaire Celto-Bretonne »), embannet e 1807, e Pariz, a zoug war e gein erered aour an impalaer. Ur pikol levr eo a 316 pajenn. E 1821, e teu eus ar wask, en Angoulême, ar *Geriadur Brezhonek-Gallek* (« Dictionnaire Celto-Breton »). Da ziazez e labour e kemeras ar GONIDEG rannyezh Leon, dre m'hen anavez e a-vihanik ha ma seblante dezhañ bout ar reizhekañ. Eeunañ a reas skrivadur ar yezh. E lec'h *c* ha *qu* e lakaas *k* e pep lec'h ha *g* a zeuas da vezañ gar: dirak an holl vogalennoù.

E bennañ labour evel skrivagner a zo bet troidigezh ar *Skritur Sakr*. E 1827, ez embannas, en Angoulême, *Testamant Nevez Hon Aotrou Jezus Krist*. A vec'h moulet e voe prenet an holl skouerennoù, koulz lavarout, gant Kembreiz.

Kevredigezh ar Vibl eus Londrez a c'houlennas neuze digantañ lakaet e brezhoneg an *Testamant Kozh*. Kas a reas ar GONIDEG e labour da benn war ar skrid latin, ma reer anezhañ *Vulgata*. Nac'het e voe e labour gant ar *Gevredigezh*, dre m'oa re gatolik moarvat hag ivez marteze dre m'oa re lennek. E 1866 hepken, adgwelet gant TROUDE ha MILIN, *Bibl Santel* ar GONIDEG a zo bet moulet e Sant-Brieg e ti Prud'homme, e daou bezh levr, anezho XXIX-849 pajenn ha 691 pajenn. Hogen dre ma vanke ouzh ar skrid an notennoù goulennet gant an Iliz da ziskleriañ seurt embannadurioù, ne

deo ket bet lakaet e gwerzh (1) hag, hep mar ebet, ez eo bet gwazh a se evit ar brezhoneg. E c'helle bezañ e droidigezh re lennek, dereatoc'h oa ouzh ur seurt skrid ur yezh un tammik sellus hag uhel eget ar brezhoneg truilhennek ha balbous degemeret diwezhatoc'h gant ar pastor Gwilh ar C'HOAD, diwar abegoù abostolerezh. Figusoc'h eo bet protestanted Bro-Gembre gwechall gozh ha gweil a se ne deo ken bet evit ar c'hembraeg.

Embann a reas c'hoazh ar GONIDEG ar *C'hatekiz Historik, Heul pe Imitasion Jezus-Krist, Gweladennoù d'ar Sakramant* diwar Alfoñs a LIGORI. Eñ eo ivez a savas an droidigezh c'hallek a zo da heul skrid brezhonek-krenn *Buez Santes Nonn*, embannet gant an Aotrou SIONNET, e 1837.

Bras eo bet levezon ar GONIDEG n'eo ket hepken e Dihun Lennegezh Vreizh an Amzer-Vremañ, hogen ivez en hentadur a roio d'o buhez Bretoned o vevañ e Pariz ha dezho darempred outañ, en o zouesk Hersart KERVARKER ha BRIZEUG.

2) Teodor-Glaoda-Herri HERSART KERVARKER a voe ganet e Kemperle d'ar 7 a viz Gouere 1815. Mab oa da Ber ha da Vari-Ursule FEYDEAU a VAUGIEN, Itron Plessis-Nizon. Ar yaouankañ oa eus eizh a vugale. (Tiegezh e dad a oa deut eus Breizh-Uhel d'an 18vet kantved. Tiegezh e vamm a oa gall-ha-breizhat e orin, Itron Plessis-Nizon, avat, a gomze hag a skrive aes ar brezhoneg.) Skoliet e voe da gentañ e skolaj ar Jezuisted e Keranna ha da c'houde e Kloerdi Bihan Gwenrann, Bachelour d'ar 18 vloaz ez eas da genderc'hel war e studi e Pariz e Skol an Dielloù. E 1846 e kemeras da bried Klemañsa TARBE des SABLONS. Bez' o doe pevar a vugale. E 1852 e lakaas sevel ur maner war e zouar a Geransker, hent an Oriant, e Kemperle. War-dro 1855 e krouas *Breuziezh Barzed Breiz*, ma voe ar *Penn-Sturier* anezhi. E 1875 e teuas da ezel eus Ensavadur Bro-C'hall. E 1876 e voe dibabet da rener *Breuziezh Hendraouriezh Penn-ar-Bed*. Mervel a eure d'an 8 a viz Kerzu 1895, e Keransker.

E 1838, ez embannas HERSART KERVARKER e oberenn bennañ, *Barzaz Breiz*. Diwar-benn al levr-se ez eus savet un tabut a bad c'hoazh hiziv-an-deiz. Buan ez eo deut *Barzaz Breizh* da vout brudet. Troet eo bet e nouspet yezh. Bez' ez oa anezhañ, evit hor bro, un doare *Mojenn ar C'hantvedoù*.

(1) Hep imprimatur ez eo bet embannet *Bibl Santel* ar Gonideg. Gwerzhet eo bet eta, fallik awalc'h avat. Lenn Dr L. Dujardin, *La Vie et les Œuvres de... Le Gonidec*, Brest, 1949, p. 201.

a-raok ma voe krouet an anv-se gant Viktor HUGO. Nemet e tremene da vezañ labour strollet un teskad barzhed ziniver ha nann un oberoenn tarzhet diouzh faltazi dreist un den.

Siwazh, ar furcherien a zeuas war roudoù HERSART KERVARKER n'helljont kavout, Fañch an UHEL da skouer, gwerz ebet ken kozh ha ken kaer a stumm hag ar re a gavomp e dastumad *Barzaz Breiz*. Ar vurutellerien, tennet o evezh war an tu-se, ne voent ket pell o tiskrediñ e vije eus pezhioù *Barzaz Breiz* gwir ganaouennoù-pobl. Gallout a c'hellomp lavarout, avat, diouzhtu, a-raok mont pelloc'h, ne deo ket bet ar garantez ouzh ar wirionez an abeg nemetañ d'ar c'hwervoni a zo bet skuilhet puilh en tabut diziwezh-se na vo, marteze morse, diluziet da vat. An hini hepken a c'helle displegañ pe dre zoare en doa kaset e labour da benn a zo chomet mut hep distro. Gwisket en deus ar rendael meur-se, ouzhpenn ur wech, neuz ur c'hevezerezh imoret etre « re wenn ha re c'hlas », evel ma lavared un amzer 'zo bet. Damantus eo bet ar gasoni-se evit ar « Wirionez », ma lavared ez oa eviti nemetken e stourmed.

Da c'hortoz ma vo gallet barn da vat, ez eo fur degemerout kement-mañ evel tost a-walc'h d'ar wirionez : ne deo ket *Barzaz Breiz* un dastumad a ganaouennoù-pobl, embannet en un doare aketus-rik er stad m'int bet dastumet gant an embanner e-unan pe gant re all en e raok, mamm HERSART KERVARKER, an Itron SAINT-PRIX hag all. Al labour gouziek-rik-se a vo graet gant Fañch an UHEL, tregont vloaz diwezhatoc'h, evit *Gwerzioù ha Sonioù Breiz-Izel*. HERSART KERVARKER a grede start ez oa ar c'hanaouennoù deut en e gerz kalz koshoc'h, e doare pe zoare, eget ne ve lavaret dre varn diouzh o stad neuze. Lakaat a reas e faltazi da virviñ war ar skridoù. Tri bloaz war-nugent n'oa ken pa zeuas eus ar wask kentañ mouladur *Barzaz Breiz*. Ar burutellerezh-istor n'oa ket c'hoazh d'an ampoent diazezet e reolennoù strizh. En anvioù distreset ar c'hanaouennoù e krede da HERSART KERVARKER adkavout anvioù tud anavezet en istor amzerioù kentañ Breizh. Setu ma teue neuze ar c'hanaouennoù da sevel d'un amzer gwall-bell ac'hanomp. GWYNN-JONES, en ur studiadenn diwar-benn ar barzh alaman UHLAND, a wel e *Barzaz Breiz* ur frouezhenn diwar levezon ar Romantelezh gant ul liv kembraek ouzhpenn warni. Un dro en doa graet HERSART KERVARKER e Bro-Gembre e 1838. Anaoudegezh a reas gant an Itron GUEST, a embanne neuze un droidigezh saoznek eus ar *Mabinogion*. Furchal ha lenn a reas e levraouegoù Breizh-Veur diwar-benn barzhonegoù kozh Bro-Gembre, nebeut studiet betek neuze.

ma roed dezho un oad kalz koshoc'h c'hoazh eget an hini a zo bet kavet dezho abaoe gant ar ouizieien sellusoc'h o deus pledet ganto. Hoalet gant ar pezh en doa gallet tizhout eus an teñzor a henlennegezh miret gant hor breudeur Tramor, n'hellas ket ar Breizhad yaouank karevro dont da grediñ na vije ket eus ar c'hanaouennoù-pobl ma labour e warno un dilec'h distreset gant envor ar bobl eus oberennoù kar da varzhonegoù Kembre. Hep krediñ dezhañ ez ae re bell war an hent-se, en deus HERSART KERVARKER reizhet, krennet a-wechoù, a-wechoù all hiraet ar skridoù embannet gantañ, e doare m'eo deut da vezañ n'eo ket hepken embanner *Barzaz Breiz*, hogen e oberour evit ul lod. Meret en deus eta testennoù-pobl ha krediñ a rae dezhañ en doa ar gwir d'o diskleriañ, d'o c'hempenn ha d'o reizhañ hep o lakaat da goll o zalvoudegezh wirion. An notennoù istor staget gantañ ouzh e skridoù a ro deomp da anaout peseurt martezeadennoù a zo deut dezhañ diwar o fenn, peseurt keverata a zo bet savet en e spered war o divout p'edo ouzh o studiañ. N'eo deus ket an notennoù-se, avat, nemeur a dalvoudegezh evit kement a sell ouzh gwir oad ar skridoù. Ar werzaouriezh hag ar brezhoneg anezho a zo eus an amzer vremañ, ar pezh ne deo ket da lavarout n'eus ket a ziaesterioù enno. Kavout a reer, en o mesk, skouerioù eus peder rannyezh pennañ ar brezhoneg bremañ, nemet ez eo an niverusañ ar pezhioù dezho liv rannyezh Kernev. Kement-mañ a zo a-walc'h da reiñ da grediñ da neb a breder un tamm n'hell ket *Barzaz Breiz* bezañ labour un den. N'oa nikun barrek da sevel pezhioù ken pinvidik ha lies-doare o brezhoneg.

Lennet e vez peurvuiañ *Barzaz Breiz* en droidigezh gallek hag an doare bremañ d'e voulañ a zo kiriek a gement-se evit ul lod. Motulet e vez ar skrid gallek e lizherennoù bras aes da lenn, ar skrid brezhonek, avat, e lizherennoù bihan, e traoñ ar bajenn, gant fazioù moulerezh niveruzik. E-kichen ur mouladur divyezhek, ma vo lakaet ennañ galleg ha brezhoneg war an hevelep pazenn evel ma c'hoarveze e lod eus kentañ mouladurioù *Barzaz Breiz*, ret eo esperout o devo un deiz ar Vretoned, barrek da lenn o yezh, ur mouladur eus ar skrid brezhonek hepken, notennaouet a-walc'h hag evezhiet pizh outañ.

Morse ne raimp re a stad eus ul levr evel *Barzaz Breiz*. Bez 'e kendalc'h da vezañ levr diazez Azginivelezh Breizh en naontekvet kantved. N'hell an holl rebechoù a reer dezhañ evit kement a sell ouzh gwir orin-bobl e skridoù nemet tennañ da reiñ da *Barzaz Breiz* un dalvoudegezh lennegel uhelec'h, a zeu neuze da vezañ tra an den a zo bet war un dro embanner

hag aozer ar skridoù. Lakaet a-gostez un doare brizh-sked romantel, a zo diouzh an amzer m'eo bet savet, *Barzaz Breiz* a zo anezhañ un dastumad barzhonegoù, dezho alies meurded an danevelloù-meur, a-wechoù all barr gant un esmae don, pe fromus ha dudius en un doare dibar. Hag ar barzhonegoù-se, ret eo, n'eo ket hepken o' lenn, hogen ivez o c'hanañ pe o c'hlevout kanañ. Dre an tu-mañ, da vihanañ, ez eo kar *Barzaz Breiz* da varzhoniezh an Henamzer, savet evit ar c'han. Kendalc'hioù ar *Bleun-Brug*, etre an daou vrezel, o deus amprestet puilh, e kevrenn ar c'hanaouennoù-istor, danvez evit korioù. Marteze ne deo ket an doare gwellañ d'ober ganto, rak kanacuennoù *Barzaz Breiz* a zo graet evit kanerien o-unan pe, da nebeutañ, kanerien a-unvouezh. Ar skingomz, eus e du, a c'hell lakaat *Barzaz Breiz* da dalvezout dindan e stumm buhezekañ.

En desped d'an holl dorrierien skeudennoù, *Barzaz Breiz* a gendalc'ho da vezañ un oberenn gaer-dreist. Bez' ez eus gant *Gwerzioù ha Sonioù Breiz-Izel*, dastumet gant an UHEL, muioc'h a dalvoudegezh diellek, nebeutoc'h a dalvoudegezh lennegel. E c'hell an istorour hag ar gwerinonier kaout kerse da ginkladur an arzour, ne deo ket, avat, hevelep tra evit al lenner dizalc'h-kaer a glask hepken kemer e blijadur gant ar pezh a lenn, gant ma vo lakaet fraez dirak e zaoulagad gwir dalvoudegezh ar skrid kinniget dezhañ. Arabat e ve, evel just, reiñ un danevell romantek evit ur skrid gwirion-rik.

II. - RIKOU — GOESBRIAND — KOMBOD

Ar froud nevez, roet lusk dezhañ gant ar Romantelezh, ne viro morse ouzh an froudoù all, a zo o eien el lennegezhioù klasel, en hini Bro-C'hall dreist-holl, da gas d' o heul skrivagnerien a Vreizh-Izel, an droerien da gentañ penn.

Mar deus bet un oberenn e lennegezh Bro-C'hall o tedennañ hor skrivagnerien ez eo hep mar *Mojennoù Yann* ar FEUNTEUN hag, en abeg dezho, oberoù e batromoù klasel, gresian ha latin.

3) Gwilhom RIKOU a voe ganet e Tremel d'ar 17vet a viz C'hwevrer 1778. Lakaat a eure e brezhoneg mojennoù ESOP ha PHEDR.

a) *Fabloù Esop* a voe embannet e ti Guilmer, Montroulez 1828.

b) E 1910, Moulerez ar Bobl, e Keraez, he deus embannet tri levrig *Fablennoù troet euz a Latin en Brezounek*. Ne deo ket bet moulet troidigezh RIKOU eus « L'Avare » gant MOLIERE.

Protestant oa RIKOU, evel e zouaren Gwilh ar C'HOAD (n. 23). Marvet eo e Tremel d'ar 12vet a viz Meurzh 1848.

4) Per-Dezire GOESBRIAND a voe ganet e Kerzaoulaz, parrez Lannuran, d'ar 24 Gouere 1784. Maer eo bet en e vro c'henidik ha barner a beoc'h e Daoulaz. Marvet eo e Kerzaoulaz d'ar 5 a Vezheven 1853. Embannet en deus e ti Guilmer, e Montroulez, un *Dibab eus Mojennoù Yann* ar FEUNTEUN, e 1836. En ivez en deus savet *Gwerz Emgann an Tregont*, moulet en hevelep ti e 1837.

5) Ivon-Loeiz KOMBOD a voe ganet e Ploueskad e 1800. Mestr-skol edo e Plonevez-Lokrist war-dro 1835 ha mervel a reas d'ar 13 a viz Gouere 1870. Dornskrid e *Vojennoù* a zo miret e Levraoueg Kêr Roazhon. Hervez Frañsez VALLEE, « ar yezh enno a zo reizh ha pinvidik. Ar stumm-skrivañ eo hini Leoniz, da lavarout eo un tammig ponner ». Un droidigezh en doa savet ivez eus an *Nozvezhioù Arabek*, moarvat diwar skrid gallek ar reterour GALLAND. Al labour-se a seblant bezañ aet da goll.

III. - BARZHED-POBL — YANN AR GWENN YANN AR MINOUZ

E keit ha ma kendalc'he an dud desket da vezañ dindan levezon al lennegezhioù klasel, pe c'hallek pe latin e vent, liguez ar varzhed-pobl, ma 'z eo bet o gwerzioù hag o sonioù mammenn dastumadoù HERSART KL'RVARKER, PENWERN, an UHEL, Narsis KELLIEN hag all, ne deo ket kennebeut aet da get.

Moulañ a reont bremañ o gwerzioù hag o sonioù nevez war follennoù distag d' o gwerzhañ er foarioù hag er pardonioù. Bihan peurvuiañ talvoudegezh lennegel o c'hanaouennoù. N'int ket bet kroueriet gant eñvor ar bobl evel re o diaraogerien, e doare ma ne deo manet eus re an amzerioù koshoc'h nemet ar re a blije ar muiañ hag a oa ivez alies ar re wellañ war un dro. Ret lavarout ouzhpenn ez eo gwirheñvel ne deo ket koulz o rimadelloù dre n'oa ket kennebeut barzhed ken

donezonet ha re an amzer gent. Tud dizek-krenn ez oa barzhed-pobl evel Yann ar GWENN ha Yann ar MINOUZ.

6) Yann ar GWENN a voe ganet e Plouvouskan d'ar 24 a viz Kerzu 1774. Dall e oa abaoe e seizh miz. D' e dri bloaz e teuas da chom e Priel. D' e zaouzek vloaz ez eas da zevezhiañ gant e dad. D' e seizh vloaz war-nugent e stag da vale bro, bleniet gant ur c'hamarad. Pa gollas e vlenier, e timezas, d' an 23 a Vezheven 1806, gant Marc'harid PETIBON, nezerez e Priel. Ganti e vo bleniet hiziviken. Lakaat a rae moulañ e ganaouennoù e Montroulez, e ti Guilmer pe e ti Ledan. Pa vezent gwerzhet holl hag ar goañv o tont, e teue da ziskuizhañ e Krec'h Suliet, en e di bihan. Marvet eo e Priel d' an 29 a viz Kerzu 1849.

Kanaouennoù a bep seurt en deus savet diwar-benn darvoudoù e amzer, disputoù pe gantikoù zoken. Brudet eo bet en e amzer ha padet eo e vrud, e Bro-Dreger dreist-holl.

7) Yann ar MINOUZ ne deo ket bet ken brudet ha Yann ar GWENN. Ganet e voe e Lezardrev d'ar 25 a viz Du 1827. Marvet eo d' an 21 a Vezheven 1892, e Pleuveur-Gaoter. N' en doa ken micher nemet kanañ ha gwerzhañ kanaouennoù. Hervez Charlez ar GOVIC en dije savet un tri c'hant bennak. Jozef OLIER, avat, en e labour, *Roll Levroniel ar C'hanaouennoù-pobl war Follennoù Distag e Breizh*, a lavar n' en deus bet war an niver bras-se nemet ugent etre e zaouarn. Kement-se a ziskouez deomp ez eo aet da goll un darn vras eus ar c'hanaouennoù-se, daoust dezho da vezañ bet moulet meur a viliad anezho a-wechoù.

IV. - Yann-Vari GWIZOUARN — Per-Vari GWIZOUARN
Roland GWIZOUARN — Gwilhou-Renan KERAMBRUN
Yann-Jozef PENWERN

8) Lenn a c'heller c'hoazh hiziv gwerzennoù ar varzhed-pobl-se, dre m' o deus lakaet o moulañ. Ne deo ket heñvel, avat, evit lod all evel Yann-Vari GWIZOUARN, ganet e Plonevez-Porze, d' ar 24 a viz Gwengolo 1798. Medisin e voe e Meilh-ar-Wern, e-kichen Kastellin hag eno e varvas e 1849. Brudet oa da vezañ ur barzh donezonet-mat, nemet e varzhonegoù, miret e dornskridoù, a zo moarvat aet da goll. Gallout a reer koulskoude lenn er gelaouenn SAV, Nn 20,

ur *Vojenn* diwar zorn Yann-Vari GWIZOUARN, bet embannet er gazetenn « Le Bas Breton » eus Kastellin, e 1859. Salv ma vefe adkavet darnoù all eus e oberoù, rak ne seblantont ket bezañ laeret o brud. Daou vreur en doa Yann-Vari GWIZOUARN : an henañ, Per-Vari, ganet e Plonevez-Porze d' an 22 a viz Gwengolo 1795 ha marvet person Elliant e 1870. Diwar e bluenn eo ar pezh savet *Var Maro an Aotrou R. G.*, moulet e FEIZ ha BREIZ kozh, 19 Eost 1865, p. 229. R. G. a zo kentañ lizherennoù anv ar breur yaouankañ, Roland, ganet e 1805, kelenner e Kloerdi Bihan Pont-e-Kroaz, beuzet e Porzh-Piron, e 1846. Brudet e oa ivez an daou-mañ da vezañ barzhed vat.

9) Disheñvel eo bet planedenn Wilhou-Renan KERAMBRUN. Eus ar WIZOUARNED ne van, koulz lavarout, nemet o brud. Eus hemañ e chom an oberoù, n' emañ ket e anv warno, avat. Ganet e voe KERAMBRUN e Bear, d' ar 6 a Vezheven 1813. Mervel a eure e Prad d' an 2 a viz Meurzh 1852. Kar e oa d' an UHEL. Skoazell a roas da Yann-Jozef PENWERN da zastum kanaouennoù-pobl ha setu penaos e teuas, war a lavarer, en e benn ar soñj da sevel pezhioù war batrom al lennegezh-pobl. Nemet e roe e ganaouennoù evit bezañ bet dastumet gantañ e-touesk an dud. Menegiñ a reer evit bezañ evelse diwar e zorn *Ar Bleizdi Mor*, embannet e *Gwerzioù Breiz-Izel*, I, p. 72 ; *Gwrac'h Ahez*, moulet n' eus ket pell e *STUDI hag OBER*, Nn 12, p. 7 ; *Menec'h an Enez-C'hlas*, bet moulet en « Evêchés de Bretagne » GESLIN de BOURGOGNE, IV, p. 14 ; *Argadenn Saizon*, embannet en *OALÉD*, Nn 44.

10) War un dro gent KERAMBRUN, an Itron SAINT-PRIX ha tad Anatol ar BRAZ o deus ivez roet dorn da Yann-Jozef PENWERN da sevel e zastumad.

Yann-Jozef-Per-Vari PENWERN a voe ganet e Pariz d' ar 24 a Vezheven 1807. Marvet eo d' an 11 a viz Eost 1856, e Maner Gwitaole-Bras, hiziv Porzh-Bras. Resevet breutaer d' an 11 a viz Meurzh 1832, e voe da gentañ barner a beoc'h e Perroz-Gireg, advarner e Lanuon, barner e Fougères.

Prest oa e zastumad da vezañ embannet e 1852, war a lavarer. Petra bennak a c'hoarvezas, chomet eo diembann evel levr. An dornskridoù o deus kavet repu e Levraoueg Broadel Pariz. Nav gaiard keinet a zo anezho (Fonds Celtique, n. 87-95, 111-112). Ne dint ket bepred urzhiet mat. Douget e vefe da grediñ ez eo ar puilhañ a zastumadoù kanaouennoù

pobl hor bro. Ne deo ket asur kement-se. Kavout a reer meur a zoare eus an hevelep kanaouenn ha n' eus alies nemet nebeud a gemm etre an doareoù. Kemmesket eo sonioù ha gwerzioù. Un dibab eus kanaouennoù dastumad PENWERN a zo bet embannet e naouspet kelaouenn : 13 gant Emil ERNOD, 6 gant Jozeb LOTH, 11 gant an UHEL, 8 gant Frañsez VALLEE, 34 gant Per ar ROUZ, 16 gant Herve ar MENN (*Ar Mennek*). Erfin al LIAMM he deus embannet 26 anezho er bloavezhioù-mañ. Labour talvoudus a chom c'hoazh da ober war-dro an dastumad-se. Evel brezhoneger ne deo par e doare ebet PENWERN d' an UHEL. Re a fazioù kemmadurioù a zo en e eilskridoù. Hag ouzhpenn ne seblant ket bezañ aes ober lod ar skoazellerien o deus roet dorn da greskiñ an dastumad.

V. - BRIZEUG — GWILHOM — AR JOUBIOUZ

11) Juluan-Aogust-Pelaj BRIZEUG a voe ganet en Oriant, d' an 12 a viz Gwengolo 1803. Abred e kollas e dad. D' e eizh vloaz ez eas d' ar skol gant person an Arzhanoù. D' e zaouzek vloaz ez eas da skolaj Gwened ha, da c'houde, da Arras. E Pariz e studias ar reizh. Beajiñ a reas e Bro-Itali. Kentelioù a reas war ar varzhoniezh c'hallek e Marsilho. Marvet eo BRIZEUG d' an 3 a viz Mae 1858, e Montpellier, diwar an droug skevent.

Brudet eo dreist-holl dre e oberoù gallek. Hogeñ mignon oa d' ar GONIDEG ha da HERSART KERVARKER. Moarvat en doa desket komz brezhoneg en e yaouankiz, en Arzhanoù. Pa savas gwerzennoù brezhonek, avat, gant skrivadur ar GONIDEG eo o gwiskas. Dastumet int dindan an daou anv *Telenn Arvor* ha *Furnez Breiz*. Ul levrig a 74 pajenn a zo bet a-walc'h da *Roparz Hemon* d' o advoulañ e 1929. Ne deo ket par e varzhonegoù brezhonek d' ar re, kalz niverusoc'h, en deus savet e galleg. Un dalvoudegezh vras o deus evelato evidomp, dre ma 'z int diwar dorn un den en deus roet, hervez e c'halloud hag e nerzh, ur skouer a bouez d' ar re a zo deut war e lerc'h : ret eo da neb a gar e vro Vreizh klask adc'hounit teñzor kollet ar yezh hag e lakaat da dalvezout war dachenn al lennegezh, pa vez ac'hannoc'h ur skrivagner, evel ma c'hoarveze gant BRIZEUG. Mar ne deo ket uhel-tre talvoudegezh lennegel e labour e brezhoneg, « nerzh glan a zo ennañ », evel ma skriv *Roparz Hemon* en e gentskrid, « ha youl-vat. Kemer a ra perzh, unan eus ar re gentañ, e kevrenn adsavidigezh hor gouenn ».

Pa ziazezas ar GONIDEG e reolennoù ez oa endeo div yezh lennegel e Breizh, pe gentoc'h he doa staget rannyezh Gwened d' ober hent eus he zu. Aes eo d' un den kompren penaos beleien Bro-Wened o deus graet en o skridoù gant ar brezhoneg a implijent en iliz.

12) An Aotrou Joakim GWILHOM a zo brudetañ skrivagner Bro-Wened e derou an naontekvet kantved. Ganet e voe e Malgeneg d' an 11 a viz Meurzh 1797. Bez' e voe e-touesk kalonekañ kloer skolaj Gwened a gemeras perzh en emgann Muzilhag, e 1815, pa zeuas Nappleon-Veur en dro eus Enez Elb. Ne deo ket en aner ez oa bet desavet gant e contr GWILHOM-VRAS, person Gregam, renet gantañ brezel ar chouanerezh a-raok mont da veleg. E 1821 e voe beleget Joakim GWILHOM hag anvet da gure e Sene. Dont a reas diwezhatoc'h da gure e Pleuigner hag e 1841 e voe anvet da berson e Kergrist, e-kichen Pondivi, hag eno e varvas d' ar 5 a viz Here 1857.

Embann a reas ur « Grammaire française-bretonne » e 1836. Rak, fallgontant eus e skridoù kentañ e brezhoneg, en doa staget da studiañ pishoc'h e yezh. Adal 1843 e kenlabouras gant an Aotrou JOUBIOUZ d' ar gelaouenn *Brediañ er Fe* (Breuriezh ar Feiz) hag e 1849 ez embannas e oberenn vrudet *Liv er Labourer*. Alies e tistager diwar-benn ar barzhoneg-se anv ar barzh meur VERGILOS. Diaes tremen hep bezañ hegaset gant ar pleg-se a gaver re stank diwar-benn traoù ha tud hor bro. Perak o lakaat keñver-ha-keñver gant kalz brasoc'h egeto war zigarez un heñvelidigezh bennak ? War batrom *Georgika* ar barzh VERGILOS en deus savet Joakim GWILHOM e oberenn. VERGILOS ivez en deus bet patromoù gresian da sevel e hini. E c'hell bezañ oberenn ar Gwenedour tost a-walc'h da vout un droidigezh, en div gentel zivezhañ da skouer. Se ne vir ket ez eo bet savet *Liv er Labourer* evit tud Bro-Wened. Taolenniñ a ra deomp labour-douar ha doareoù-bevañ Breizh, he feiz hag he boazioù. Se a zo kalz dudiusoc'h evidomp eget an heñvelidigezh a c'hell bezañ etrezañ hag ar barzhoneg latin ma 'z eo ken rouez niver ar re ac'hanomp a c'hell mont dezhañ war eeun hep sikour un droidigezh pe ur geriadur. Flour eo gwerzennoù an Aotrou GWILHOM, yac'h e vrezhoneg ha bev e zoare-displegañ. Ar gwir en deus ar skrivagner d' ar brud a vez graet en dro d' e oberenn hag, hep mar ebet, *Liv er Labourer* a zo galvet da vezañ unan eus levrioù klasel ar skol vrezhonek da zont.

Embannet en deus ivez an Aotrou GWILHOM, e 1857, un dastumad *Guerzenneu eid Escopyt Guened*. Aes eo diforc'h en dastumad-se ar pezhioù a zo diwar zorn GWILHOM, pe diwar zorn e vignoned, pe amprestet diouzh an dastumadoù koshoc'h, rak sinet int holl. Ar re wellañ ha dibarelañ a zo bet savet gant an Aotrou JOUBIOUZ.

Pevar barzhoneg berroc'h savet gant an Aotrou GWILHOM a zo bet moulet da heul *Livr el Labourer*. Dezhañ ur spered goapaus, savet en doa ivez kanaouennoù diwar-benn ar gouarnamantoù na blijent ket dezhañ, kenwerzhourien Pondivi, karabasenned hag all. *Kañnen ar soñner* a zo bet moulet war *Dihunamb* e 1911, Nn 66-67.

Ur barzhoneg hir all a oa bet lakaet war ar stern gant person Kergrist, hogen sammet trumm eo bet gant an Ankou d' e driugent vloaz.

13) An Aotrou Yann-Vari JOUBIOUZ a voe ganet d' an eil a viz C'hwevrer 1806. Bez' e oa eus un tiegezh pesketaerien annezet en Enez Arzh. P' edo war e studi e skolaj Gwened e teuas da vezañ mignon gant BRIZEUG. Goude beleget, e teuas da sekretour gant an Aotrou DE LA MOTTE-BROONS, eskob Gwened. Mont a reas gantañ teir gwec'h da Roma. Anvet e voe da brelad gant ar pab Pie IX. War an diwezhadoù e kollas ar gweled, nemet e viras e spered hegarat. Mervel a reas chaloni iliz-veur Gwened, d' an trede a viz Meurzh 1888.

Ne deo ket puilh-tre e oberoù. Savet en deus evit ar gelaouenn *Brediah er Fé* (Breuriez ar Feiz) *Buhé en Eutru NOURY*, e 1843 ; *Er geah Vam*, e 1946, ha troidigezh pevarzek pennad kentañ *Fioretti*, e 1848-1849. Barzhonegoù gantañ a gaver ivez e « *Revue de Bretagne et de Vendée* » : *Ivoul en Eutru Doué*, 1865, p. 214 ; « *Épître à Mr. De Gaulle* », 1866, p. 217 ; *Er Mousik Bihan hag é Vam*, 1866, p. 199. Sinet int a-wechoù *Talmor*.

Savet en deus ivez kantikoù : pemp evit dastumad GWILHOM ; unan a zo bet embannet e « *Revue de Bretagne et de Vendée* », I, p. 468. Daou, da nebeutañ, a gaver c'hoazh e *Livr Kañnenneu* 1923 : an Nnoù 68 ha 76.

E oberenn bennañ, *Doué ha mem Bro*, un dastumad barzhonegoù, a zo bet embannet e 1844, e ti Gallez, Gwened. Perzh gwellañ e werzennoù a zo o douster heson, evel ma c'hoarvez alies a-walc'h gant oberoù barzhed Bro-Wened. Flouroc'h o rannyezh, gwregeloc'h mar kirit, hep ma ve rebech ebet er ger doareañ-se. An hini brudetañ eus barzhonegoù an Aotrou JOUBIOUZ a zo *D' em Buhé*, savet

gantañ e Naplez, d' ar 16 a viz Ebrel 1841. Plijus-kenañ koulskoude, ha disheñvel-krenn diouzh ar peurrest, ar flemm-gan a zo e dibenn e levrig : *Er Houh Brehonek hag er Brehonek-Gallek*. Meur a hini a soñj hiziv c'hoazh eveltañ :

« Girieu gal zo mad e gallek,
Ne dalant tra e brehonek. »

Gant an Aotrounez GWILHOM ha JOUBIOUZ rannyezh Gwened, anezhi betek neuze benveg troidigezhioù diwar levrioù a zevosion dreist-holl, he deus tizhet pazenn al lennegezh uhel. Kement-mañ ne denn ket, avat, da lavarout n' eus talvoudegezh lennegel ebet gant ar pezh a zo bet graet en o raok. Her gwelout a rimp en trede lodenn.

VI. - AR SPERED POBLEL : AN UHEL

Boas e vezer da lakaat an UHEL enep da HERSART KERVARKER. Bez' e vefe hemañ ur mirour a c'hiz kozh, tuet d' ur brevezelezh risklus, e keit ha ma vefe eus an UHEL skouer ar poell end-eeun, reizhet-mat gant ur spered tuet da varn resis. Arabat disoñjal evelato e trid en eil hag en egile karantez Breizh hag ez eo barrek an UHEL, pa zeu dezhañ soñjal e c'hellfe pobl Vreizh koll arouez he fersonelezh, da lavarout eo he yezh, da zistagañ komzoù ken taer hag HERSART KERVARKER.

14) Frañsez an UHEL a voe ganet e maner Keramborn, e Plouared, d' ar 6 a Vezheven 1821. Genidik oa e diegezh eus Gwerliskin. E Keramborn e veze roet bod a galon vat d' ar glaskerien vara, anezho peurvuiañ d' an ampoent marvailberien pe ganerien vrokus. Paeañ a raent o skod d' ar beilha-degoù gant kontadennoù pe ganaouennoù. An UHEL, anezhañ neuze ur paotrig, a selaoue outo gant dudi. Levezonet e vo e vuhez penn-da-benn gant ar bloavezhiennoù-se. Pa 'z aio da Bariz da echuiñ gant e studi, e stago da zaremprediñ e genvroad RENAN hag ar skridvarnour gall SAINTE-BEUVE. Bez' e voe, lerc'h ouzh lerc'h, kelenner, implijad en ur prefed-ti, barner a beoc'h, kelaouenner, betek an deiz ma voe erfin anvet da virour an Dielloù e Kemper. Er gêr-se eo e reas anaoudegezh gant Anatol ar BRAZ, d' an ampoent kelenner el lise. Mervel a reas an UHEL, e Kemper, d' an 22 a viz C'hwevrer 1895.

E oberoù diwar e zorn e-unan, e brezhoneg, n' oa anezho

betek hen nemet un dastumad, *Bepred Breizad*, embannet e ti Haslé, e Montroulez, e 1865. E 1943, avat, Jozef OLIER en deus kempennet un dastumad all, *Ma C'horn-Bro*, sonioù ha gwerzioù gant an UHEL, embannet e ti ar Goazioù, e Kemper. Taolennoù bev eus Breizh e amzer, eñvorennoù eus e ergerzhadennoù war ar maezioù, setu pezh a gavomp en e werzennoù kentoc'h eget barzhoniezh e gwirionez.

Labour an UHEL a zo bet dreist-holl hini un dastumer danvez a werinoniezh, ha divent eo bet al labour-se. E-pad daou-ugent vloaz, en deus pennaouet war ar maez gwerzioù, sonioù, misterioù ha kontadennoù. Un triugent bennak a visterioù dornskrivet, pevar levr kanaouennoù, seizh levr marvailhoù, setu an eost en deus berniet.

Embannet en deus *Gwerzioù Breiz-Izel*, div levrern, e ti Korffmat, en Oriant, e 1868 ha 1874 : *Kontadennoù-pobl a Vreiz-Izel*, teir levrern, e ti Maisonneuve, Pariz, 1887 ; *Sonioù Breiz-Izel*, gant skoazell Anatol ar BRAZ, div levrern, e ti Bouillon, Pariz, 1890. Eus ar misterioù dastumet gantañ n'en deus gallet embann an UHEL nemet daou : *Santez Trifinà hag ar Roue Arzur*, e ti Clairet, Kemperle, e 1863. Kempennet oa bet ar skrid ha reizhet gant an Ao. Yann-Wilhou HERRI. An eil mister embannet a zo *Buhez Sant Gwennole, Abad*, moulet war *Gannadig Hendraouriezh Penn-ar-Bed*, e 1889, l. XVI, p. 44-206. Embannet e voe, da c'houde, 125 skouerrenn, e ti Cottonnec, Kemper, 1889.

Holl zornskridoù an UHEL ne dint ket c'hoazh embannet. E Levraoueg Kêr Kemper ez eus seizh marvailh hag hanter kant e brezhoneg o c'hortoz ur mouler. Unnek marvailh e brezhoneg, avat, a zo bet embannet gant Jozef OLIER, dindan an anv *Kontadennoù ar bobl e Breiz-Izel*, e ti ar Goazioù, e Kemper, e 1939.

Ar gwir en deus un den da gompren lennegezh Vreizh en un doare disheñvel diouzh hini an UHEL. Re-sujet ez eo bet moarvat d'ar ouizieien ha setu m'eo deut da vezañ, dindan o levezon, un dastumer kentoc'h eget ur skrivagner. E labour, avat, pennek, gwirion hag onest, daoust d'ar c'hwervoni a zo mesket ennañ gant ar rendaeloù, a zo bet dezhañ un dalvoudegezh eston evit anaoudegezh hol lennegezh-pobl, ha tu a vo c'hoazh da denañ dioutañ muioc'h a vad evit ar brezhoneg.

An UHEL ne deo ket bet e-unan, en emsav Azginivelezh Lennegezh Vreizh, o tiskouez an dro-spered « pobllel ». Prosper PROUX ha Narsis KELLIEN, evit menegiñ an daou varzh-mañ nemetken, a zo bet a-du gantañ.

Plegañ a reont da stummoù lennegezh ar bobl, ne glaskont tamm ober gant ur yezh c'hlan, e keit ha ma klask HER-

SART KERVARKER hag ar re a lavarar a zo bet e genlabourerien, an Ao. Yann-Wilhou HERRI dreist-holl, diwall ouzh pep laoskentez, koulz er geriadur hag er c'hevreadur frazennoù. Ha ne weler ket perak e gwirionez, mar dle stumm ar frazenn bezañ aozet pizh, e c'hellfe ar geriadur reiñ, hep damant, bod, a-dreuz hag a-hed, da bep seurt amprestoù dic'hortoz hag hep ezhomm anezho.

VII - PROUX — YANN-BER-VARI AR SKOURR YANN-VARI AR YANN — KELLIEN

15) Prosper PROUX a voe ganet e Poulouen, e-kichen Keraez, d'an 20 a viz Here 1811. Chomet abredik emzivad, ez eas war e studi, da gentañ e Kastell-Paol ha, da c'houde, e liseoù Sant-Brieg hag an Oriant. Beajiñ a reas e bro estren, hag, ur wech distro d' e vro, e fortunias hag e voe, e-pad ugent vloaz tailhanter e Gwerliskin da gentañ ha diwezhatoc'h e Lokournan-Leon, e-kichen Brest. Goude bezañ roet e zilez, e teuas da chom da Vontroulez hag eno e reas war-dro kenwerzh betek e varv, a zegouezhas d'an 11 a viz Mae 1875.

E oberoù barzh a embannas e daou levrig : *Kanaouennoù great gant eur C'hernevad*, e ti Prud'homme, Sant-Brieg, 1838 ; *Bombard Kerne, Jabadao ha Kaniri*, e ti Le Goffic, Gwengamp, 1866.

Taldir, en e stagadenn d' e dezenn vrezhonek e-sell an doktozelezh, difennet dirak Skol Veur Roazhon e 1913, en deus kempennet un advouladur eus an daou zastumad-se, kresket gant pezhioù distag pe ziembann, niveruzik a-walc'h.

Gallout a reomp eta, hiziv an deiz, diazezañ ur varnedigezh klok a-zivout oberoù Prosper PROUX. Bez' a zo dezho un dro spered pobllel-rik. Fentus int peurvuiañ hag alies en un doare reut a-walc'h. Graet int da blijout d'ar re a vag doñjer d'ur Vreizh klemmvanus, pobllel-dreist hi ivez koulskoude mar sellomp ouzh ar gwerzioù dastumet gant An UHEL. Ret eo anzav, avat, mar deo farsus-kenañ rimadelloù Prosper PROUX, ne gaver ket enno nemeur a dra da wintañ spered al lenner a-us d'ar vuhez pemdeziek. Pezhioù fromus ha dic'hoarzh, evel *Kimiad ur Soudard Yaouank*, a zo bihan o niver e-mesk e oberoù. Plijet eo bet a dra sur Prosper Proux o sevel e werzennoù ha peadra da c'hoarzhin en deus prientet evit pell d' e lennerien pe gentoc'h d' e selaouerien, rak kanaouennoù en deus savet dreist-holl, a-wechoù war donioù gallek, hag ouzhpenn an ton a zeu moarvat diouzh an tu-se

meur a wech. C'hwek ha bev eo brezhoneg Prosper PROUX, puilh ennañ an troioù-lavar livus. N' hellfed reiñ nemet meuleudi da Brosper PROUX war an dachenn-mañ, mar n' en dije ket, en ur blegañ re reizh da zoare boutin ar varzhed pobl, brizhellet e yezh ken yac'h ha ken bev gant gerioù gallek n' oa peurvuiañ tamm ezhomm ebet anezho.

16) E-kichen Prosper PROUX ha mignon dezhañ e c'hel-lomp menegiñ Yann-Ber-Vari ar SKOURR, *Barz Itron Varia Rumengol*. Ganet e voe en Hañveg d' an eil a Veurzh 1814. Bet eo bet war e studi e Kloerdi Bihan Pont-e-Kroaz hag e skolaj Kastell. Goude daou vloaz tremenet e Kloerdi, Bras Kemper, e pren ur garg grefier e Montroulez. Dimezet da verc'h ur marc'hadour gwinn, e teu da vezañ pinvidik. Un implij mat en deus graet eus e zanvez. Ur madoberour brokus eo bet e-keñver an iliz (donezonoù en deus graet estreget da chapel Itron Varia Rumengol), hag e-keñver e genvredeur barzhed ezhommek, evel Olier SOUETR, Yann-Vari ar YANN, hag all. Diazezet en doa e Montroulez, e 1869, *Breuz Breiz-Izel*. Brezel 1870, avat, a skoas abred taol ar marv gant ar gevredigezh yaouank-flamm hag Ar SKOURR e-unan a varvas d' an 19 a viz Eost 1870.

Daou zastumad barzhonegoù en deus embannet : *Telenn Rumengol* e 1867, Le Fournier, Brest, gant 10 pajenn tonioù gant P. Thielemans ; *Telenn Gwengamp*, Piriou, Brest, gant 12 pajenn tonioù dastumet evel ar re gentañ gant P. Thielemans. Ne glot ket e varzhonegoù gant an tonioù ha n' eus ket dezho a dalvoudegezh lennegel ; zoken ur c'hristen mat hag ur Breizhad karevro evel Gab MILIN o c'have re unton.

17) Yann-Vari ar YANN en doa da anv-barzh *Eostig Koad an Noz*. Ganet e Plounerin d' ar 16 a Vezheven 1831, bez' e voe mestr-skol e Gwengamp, Pontrev ha Collinée. Intañv meur a wech hag e berr amzer, ez en em roas d' ar boeson, ma rankas reiñ e zilez e 1875. Mervel a eure en ospital e Pariz e miz Here 1876.

Ur barzh donezonet-mat a oa eus Yann-Vari ar YANN. E oberoù n' int ket bet dastumet en ul levr. O c'havout a reer e « Conteur Breton » hag e « Revue de Bretagne et de Vendée » dreist-holl. Sed amañ, da skouer, roll ar re a gaver en eil gelaouenn. *Ar Goañv*, 1866 ; *An Nevez-Amzer*, 1866 ; *An Hañv*, 1867 ; *Ar Rageost e Breiz*, 1875' ; *Miz Mae*, 1864 ; *Barzed Arvor*, 1864 ; *Klemmvan an Aotrou Karis*, 1864 ; *Breiz d' an Aotrou de Laprade*, 1867 ; *Ar Pesketaer* 1869 ; *Kastell Tonkedeg*, 1869 ; *Gouelvan da Y.-P.-M. ar Skourr*,

1870 ; *Gwerz Brezelourien Breiz-Izel ar bloaz 1870*, 1870 ; E *Bleunioù Breiz* 1888, e kaver *Kimiad ar Barz Breizad*. E « Les Bardes et Poètes Nationaux de la Bretagne Armoricaïne », e c'heller lenn *Breiz* ha *Barzed Arvor* ; e *Breiziz*, gant *Taldir*, ez eo embannet *Barzudoù Breiz*. Eñ eo ivez en deus lakaet e brezhoneg *An Div Vreiz*, meulgan savet gant THIELEMANS evit kendalc'h hollgeltiek St-Brieg e 1867. Savet en doa ivez skrid brezhonek *Parosian Romen* an Aotrou 'n Eskob DAVID, moulet e ti Vatar, e Roazhon e 1874, hogen pullu-c'het gant an tan-gwall nemet un nebeud niverennoù anezhañ.

Oberoù ar YANN a denn an evezh dre c'hlanded o brezhoneg. Kaout a rae zoken da Brosper PROUX ez oa re figus ar skrivagner war an tu-se. Evidomp hiziv se n' eo ket ur rebech.

18) Narsis KELLIEN a zo ur Breton en deus bevet dreist-holl e Pariz evel BRIZEUG. Ganet er Roc'h-Derrien d' ar 27 a Vezheven 1848, KELLIEN a oa « eus un tiad micherourien a ouenn vreizhat digemmesk », evel ma lavare e-unan, « ma chome c'hoazh divoulc'h o zro-spered diguzh ». Da Gloerdi Bihan Landreger ez eas war e studi ha, d' an ampoent-se endeo, e save e gentañ rimadelloù e brezhoneg. Gounezet gantañ e skridoù-testeni, ez eas da Bariz e 1875. Gounit a reas e vara eno diwar un nebeud kentelioù ha, da c'houde, e teuas da implijad e Dielli Renerezh an Aferioù Diavaez. Darempred en doe ouzh RENAN ha Gabriel VICAIRE. Meur a dro e voe fiziet ennañ kefridioù enklaskoù lennegezh e Breiz-Izel. Mervel a eure d' ar 16 a viz Meurzh 1902, lazhet gant ur c'harr-dre-dan. E relegoù a zo bet degaset d' ar Roc'h diwezhatoc'h ha, d' an 8 a viz Gwengolo 1912, e voe lidet degemer ur volz-kañv, savet warno gant ar skulterien Paol ar Go hag Erwan Hernod.

Narsis KELLIEN a voe war un dro barzh, marvailher, istorour, lizheregour, gwerinonour. War an tu-se ez eo kar d' an UHEL ha klokaet en deus labour hemañ gant e zastumad *Kanaouennoù ha Korolloù ar Vretoned*, Maisonneuve ha Leclerc, Pariz, 1889. Dastum en deus graet ne deo ket hepken ar skridoù, hogen ivez an tonioù. Stagañ en doa graet eta gant al labour a vo kaset da benn, un tammik diwezhat marteze, avat, gant Morvan DUHAMEL en e levr « Musiques Bretonnes », hag ivez e *Guerzenneu ha Soñnenneu Bro-Guened*, amañ gant skoazell Loeiz HERRIEU.

E oberoù dioutañ e-unan a zo anezho daou zastumad barzhonegoù brezhonek : *Annaig*, Fischbacher, Pariz, 1880 ; *Breiz*, Maisonneuve, Pariz, 1900. Pa voe degemeret e volz-

kañv, e 1912, e voe embannet un dastumad, *E Koun Narsis Kellien, Dibab Gwerzioù*, Imprimerie des Editions et Publications de Paris.

Charlez ar GOVIG en deus barnet KELLIEN evelhen : « A-du e voe, e-pad pell-amzer, gant amgredoni e vestr RENAN, a-zivout dazont ar pobloù keltiek. Krediñ a rae start eveltañ ez oant tonket da vont da get hag e teufent da steziañ a-benn un nebeud bloavezhioù ha zoken a zeizioù. War an diwezhadoù hepken e krogas adarre da gaout fiziañs en Azginivelezh Vreizh. Hag eñ e-unan, dre e brezegennoù, e bennadoù-skridd, e levrioù ha dreist-holl dre nerzh efedus e varzhonegoù, a voe kiriek, evit e lod, daoust ma oa hep gouzout dezhañ, d' an azginivelezh-se ».

Talvoudus-dreist eo al linenoù-se dre ar sklerijenn a lakaont da barañ war levezon drouk Ernest RENAN en Emsav Breizhek an XIXvet kantved. Pe e KELLIEN, pe er BRAZ, pe e meur a hini all e soñjtemp, e c'hellomp dizoleiñ, en un tu bennak eus o oberoù, levezon freuzus ar c'helennar war an amgredoni, a zouge kañv re-abred d'ur Vreizh a chomo bev-buhezek pell-amzer en e c'houde. Talvezout a ra kement-mañ kement ha lavarout n'en deus ket bet RENAN, evel Breizhad karevro, un dalvoudegezh par d' an hini a c'hell kaout a-hend-all evel prederour.

VIII. - GAB MILIN — ANNA MEZMEUR DOM LAN INISAN — TROUD

19) Gab MILIN a voe ganet d' an 3 a viz Gwengolo 1822, e maner Kermorus, e Kastell-Paol. Mont a reas war e studi da skolaj e gêr c'henidik. Ac'hane ez eas d' ar C'hloerdi Bras. Goude 18 miz, avat, e tilezas ar studi kloareg. Mont a reas da Vrest evel skrivagner-konter e burevioù ar Verdeadurezh. Diwar an amzer ma reas anaoudegezh gant ar c'honoral TROUD, ar geriadurour, eo e stagas da skrivañ e brezhoneg, war a seplant. Niverus-tre eo e oberoù. Bez' ez eus en o zouesk barzhoniezh, eveljust : *Marvailhoù Gwac'h Kozh*, embannet e 1867, a zo un dastumad troidigezhioù eus mojennoù gall Yann ar FEUNTEUN. Pezhioù barzhoniezh all savet gantañ a zo bet embannet gant ar c'honoral BOURGEOIS e daou levrig *Oberoù Dalif*, e 1901, Brest. E komz-plaen, avat, eo ez eo Gab MILIN ur mailh. Aes a-walc'h eo-dimp c'hoazh kaout un tañva eus e vrezhoneg er levr *Gwechall*

Gozh e oa, un dastumad kontadennoù embannet e levraoueg *Buhez Breiz*, e 1924. Lakaet en doa an oberoù-se dre skrid en ur selaou micherourien ouzh o displegañ. Liv Bro-Leon a zo war o danvez hag ivez war o brezhoneg, pobllel ha digemmesk war un dro, leun a droioù-lavar bev ha c'hwek, ur brezhoneg komzet gant tud na bouez ket levezon ar galleg na war o geriadur na war o c'hevreadur. Koulskoude, daoust d'e vrezhoneg dispar, Gab MILIN ne seblant ket bout bet donezonet evit sevel oberoù diwar e zanvez e-unan. Graet en deus implij eus e yezh pinvidik dreist-holl e troidigezhioù, dezho peurluviañ brud vat-dreist. Menegomp Jezuz Krist *Skouer ar Gristenien*, 1862 ; *Penaos Karet Jezuz Krist*, 1867 ; *Soñjit Ervat*, 1869. E 1870 e teu eus ar wask *Ar Marvailher Brezonnek*, ennañ seizh kontadenn. E 1876, ez embannas *Levr an Tad Maner*, un advouladur reizhet eus *Quantelioù Christen* ar prezegour brudet.

Bez' e voe Gab MILIN rener *FEIZ HA BREIZ* kozh e 1883-1884. Ur wech deut er-maez a garg, e teuas da chom en Enez Vaz. Anvet e voe da vaer anezhi hag eno e varvas d' ar 27 a viz Kerzu 1895.

20) N'heller ket tevel anv Anna MEZMEUR, deut da vezañ e Breuriez ar Spered-Glan seurez Anna a Jezuz. Ganet e voe e Kemper e 1823. Tremen a eure he buhez dreist-holl e Kraozon, ma reas skol eno etre 1857 ha 1902. Mervel a reas d' an deiz kentañ a C'hwevrer 1909, d' an oad a c'hwec'h vloaz ha pevar-ugent. Don a-walc'h e oa bet Anna MEZMEUR war he studi. Ul lec'h a gemer, e-touesk skrivagnerien Vreizh gant hec'h *Istor Breiz e 36 nozvez*. Embannet e ti Lefournier, Brest, e 1867, al levr-se a zo bet moulet mil skouerenn anezhañ, tri bloaz lerc'h ouzh lerc'h. Petra bennak a ve da soñjal diwar-benn an oberenn-se e-keñver al lennegezh pe an istor, lennerien niverus he deus bet, pa soñjer en nebeud a dud a oar lenn o yezh e Breizh.

21) An Aotrou Alan INISAN, *Dom Lan* evel ma larer a-wechoù, a zo anavezet evel oberour tri levr e komz-plaen : *Emgann Kergidu*, e 1877. *Toull Al Lakez*, e 1878, ha *Buhez Sant Frañsez Asiz*, e-1889.

Ganet e voe d' an 21 a viz Du 1826, e maner Lanzeon, e parrez Plounevez-Lochrist. Mont a reas da skolaj Kastell war e studi ha goude-se d' ar C'hloerdi Bras. Goude bezañ bet beleget e 1851 ez eas da gure e Gwikourvest. E 1865 emañ kelennet e Bro-Normandi, e skolaj Neubourg. E 1871, e teuas da vevañ evel beleg dibarrez e Gwinevez-Lochrist. Neuze eo

e savas *Toull al Lakez*, a voe moulet evit ar wech kentañ war *Feiz ha Breiz* kozh e 1874. En hevelep bloavezh ez eas da gelenner e skolaj Itron-Varia-Wir-Sikour e Gwengamp. E 1879, e roas e zilez eus e garg hag e teuas adarre da vevañ en e vro c'henidik, e presbital Gwinevez. Mervel a eure eno d'ar 5 a viz Eost 1891.

Emgann Kergidu a zo anezhañ un dastumad danevelloù strollet en-dro d'un darvoud eus amzer ar chouanerezh e Breizh, an emgann a grogas e Milin Kergidu, e-kichen Kastell-Paol, etre kourerien Bro-Leon emsavet a-enep ar servij-soudard ha tud ar jeneral Canclaux deredet eus Brest d'o lakaat da blegañ. Moulet evit ar wech kentañ e 1877, *Emgann Kergidu* a zo bet adembannet e ti Derrien, e Brest, e 1903. Diviet eo bremañ ar mouladur-se, avat, hag un advouladur eus an oberenn-se a zo war ar stern gant *Skridoù Breizh*.

Toull al Lakez a zo ur gontadenn kalz berroc'h, lec'hiet en Arvor Ploueskad, war-dro pleg-mor ar C'hernig. Advoulet eo bet e 1930, e levraoueg *Buhez Breiz*, gant ur studiadenenn dalvoudus savet gant Jozef OLIER.

An Aotrou Alan INISAN a zeu gantañ ur brezhoneg yac'h, pinvidik, un tammik ponner, warnañ a-grenn liv Bro-Leon.

22) Peogwir en deus bet da bennañ kenlabourer Gab MILIN, ez eo amañ al lec'h da lavarout ur ger bennak diwar-benn ar c'horonal TROUD.

Amabl-Manuel TROUD a voe ganet e 1803 e Brest hag eno ivez ez eo mervet d'an 12 a viz Genver 1885. Mab oa d'an eil-amiral a voe brudet goude an emgann war vor en Aljeziras, Mont a reas e vab da skol-ofiserien Saint-Cyr. Perzh, a gemeras e brezel Bro-Spagn e 1823, e seziz Antwerpen hag e brezeliadennoù Afrika. Dont a reas e retred d'ar 24vet a viz Eost 1852, dre ma oa deut e yec'hed da vezañ fall.

Douget oa da yezh e vro ha bet eo un diskibl gredus d'ar GONIDEG. Fiziet e voe ennañ gant e vestr al labour reizhañ amproennoù troidigezh ar Vibl hag e sevenas al labour-se gant skoazell Gab MILIN.

Anavezet eo ar c'horonal TROUD dreist-holl dre e labourioù evel geriadurour. Menegomp war an dachenn-se « Dictionnaire Français et Celto-Breton », Brest, Lefournier, 1842 ; *Divizoù Gallek ha Brezounek*, Sant-Brieg, Prud'homme, 1857 ; « Vocabulaire Français-Breton » ha « Vocabulaire Breton-Français de M. Le Gonidec », Sant-Brieg, Prud'homme, 1860 ; « Colloque Français et Breton », Brest, Lefournier, 1862 ; « Nouveau Dictionnaire pratique français

et breton », Brest, Lefournier, 1869 ; « Nouveau Dictionnaire pratique Français-Breton », Brest, Lefournier, 1876.

Evel skrivagner en deus embannet *Mignoun ar Vugale*, *Darn Kenta*, Brest, Lefournier, 1855 ; *Jezuz-Krist Skouer ar Gristenien...* gant A. Troude ha G. Milin, Brest, Lefournier, 1862 ; *Ar Marvailher Brezounek pe Marvailhou...* dastumet gant A. Troude ha G. Milin, Brest, Lefournier, 1870.

IX. - GWILH AR C'HOAD — CHARLEZ GWENNOU

23) Gwilh ar C'HOAD a voe ganet e Tremel d'ar 27 a viz Eost 1845. Douaren e oa da Wilhom RIKOU, ar skriva-gner brezhonek. Pastor protestant eo bet en e vro c'henidik. Savet en deus eno ur chapel, un ti-skol, un ospital hag ur vicherdi. Graet en deus gant ar brezhoneg evit e abostolerezh. Mervet eo e 1914.

Lakaet en deus e brezhoneg *An Aviel* hag ar *Vibl Santel* penn-da-benn. Troet en deus diwar ar saozneg *Beaj ar C'hristen war-zu an eurusted* BUNYAN. Menegiñ a c'heller etouez e skridoù all, *Daouzek Lizer Karantezus*, *Katekizoù Republikan*, *Follennoù Illustret evit ar Vugale*, *Levr Kentañ da ziskañ lenn brezoneg*. Abaoe ar bloaz 1885, ez embanne un *Almanak Mat ar Vretoned*.

Ne deo na gwelloc'h na falloc'h e vrezhoneg, e keñver ar geriadur dreist-holl, eget hini an darnvuiañ eus al levrioù a zevosion. Barnet dizamant, avat, eo bet gant Anatol ar BRAZ (lenn. 151).

24) Charlez GWENNOU a voe ganet d'ar 14vet a viz Mae 1851, e Lezardrev. E dad a oa maltouter. Mont a reas Charlez-Loeiz war e studi da Gloerdi Bihan Landreger. Dont a reas dindan levezon Yann-Vari ar YANN hag ez embannas abred pezhioù barzhoniezh e kelaouennoù Gwengamp, Lanuon ha Sant-Brieg. Goude bet ur pennad er C'hloerdi Bras, ez eas da Bariz evel implijad war an Hent-Houarn.

Skrivet en deus pennadoù war an *HERMINIG*, e *KROAZ AR VRETONED*, er *VRO*, e *BRITTIA*. Ha dezhañ da vezañ eus ar rummad koshoc'h, ez el eo bet eus *Gorsez ar Varzed*. E anv-barzh a oa *Talhouarn*.

Hervez Frañsez VALLEE, ar gwellañ skrid a chom a-ziwar e lerc'h a zo *Levr al Labourer*, lakaet e brezhoneg Leon diwar ar gwenedeg, e 1895.

Menegiñ a c'hellomp, a-hend-all, diwar e zorn : *Holl Oberoù Doue, roit meulodi dezhañ*, 1874 ; *Ar Bater*, diwar c'hallez Frañsez COPPEE, e 1892 ; *Marv ar Roue Morvan*, diwar c'hallez ar GWIADER, e 1895 ; *Gwin Person Koata-skorn*, diwar c'hallez Renan MIDY, e 1904 ; *Nozvezioù Breiz*, e 1903. Adaozet en deus ivez evit *Paotred Plouian*, e 1899, *Buhez Santez Trifina hag ar Roue Arzur*. Er VRO en deus embannet barzhonegoù : *Azilis ha Tugal*, Kerzu 1906 ; *Paol Goz an Enez C'hlas*, C'hwevrer 1907. E KROAZ AR VRE-TONED, e veneg Frañsez VALLEE, e gwerzennoù, *Diviz an Daou Dog* hag e komz-plaen *Istor Yann o vont da Bariz*. Barzhoniezhoù all gantañ a gaver en HERMINIG.

Kentelioù brezhonek en deus graet Charlez GWENNOU e Pariz, straed Montessay, e-pad tri bloaz, 1902-1905. Deut oa da vevañ war e retred e kêr Vitry, e-kichen Pariz, hag eno ez eo marvet d'ar 7 a viz C'hwevrer 1915.

X. - OLIER-MIKAEL SOUVESTR — CHARLEZ AR BRAS

Da varzhed a zo bet ne van ket nemeur a vrud daoust d'o barzhoniezhoù niverus. Sed amañ unan en eneb a zo tonket moarvat e oberenn vrezhonek nemeti da vevañ keit ha ma pado ar brezhoneg.

Piv e Breizh n'en deus ket klevet kanañ *Gwerz ar Roue Gralon ha Kêr Iz* ? Kentañ gwech ma klevas ar werz-se, Anatol ar BRAZ a gredas dezhañ ez oa ur wir ganaouenn-bobl, eus ar re a zo bet miret deomp abaoe an amzer gozh hep anv oberour ebet.

25) Eus hon amzer ez eo koulskoude ar werz-mañ. Savet eo bet gant Olier-Mikael SOUETR, ma skriver alies e anv evel hini Emil SOUVESTR. War a lavar an UHEL, e wir anv a vije bet JOSSET. Ganet e voe d'ar 27 a viz Kerzu 1831. Milinerien oa e gerent e Milin ar Prioldi e Plourin. D'e 19 vloaz ez eas Olier-Mikael SOUETR d'ar C'hloerdi Bras. Ne chomas eno nemet bloaz. D'an ampoent-se eo e savas ar werz a zeuio da vezañ ken brudet. Daou vloaz servij-soudard en deus graet e Troadeien ar Verdeadurezh. Etre 1855 ha 1857 ez a SOUETR en hent evit ar barzh ar SKOURR, marc'hadour gwin e Montroulez. E 1857 emañ hon den e Pariz evel implijad e burevioù Kompagnunezh-Hent-Houarn Orléans. E 1862, ez embann, e ti Poulet-Malassis, Pariz, ur

romant gallek, « Mikael. Kloarek Breton ». Er skrid-se emañ ar werz. Hogen embannet oa bet endeo war follennoù distag e 1853, e ti ar Govig, e Lanuon. Muioc'h-mui e troe SOUETR gant menozioù paotred ar Reverzhi. Bez' e voe unan eus emgannerien ar Gumun e 1871 ha tizhet e voe gant un tenn en e c'houzoug ha n'hello mui diwar-se komz a vouezh uhel. Savet en deus d'an ampoent-se kanaouennoù gallek a zo bet brud dezho e-touesk an dispac'herien.

Marvet eo Olier-Mikael SOUETR e Pariz d'an 30 a viz Kerzu 1896 ha douaret eo bet e bered Bagneux da zeiz kentañ ar bloaz 1897.

26) A drugarez da furcherien aketus eo bet diluziet da vat kudenn gwerz *Ker Iz* hag he oberour. Hevelep tra a oa d'ober evit Charlez ar BRAZ, oberour ur pezh barzhoniezh kaer, *Morgan*, bet adembannet ha staget notennoù puilh outañ gant Emil ERNOD, e « Fureteur Breton », 1908, p. 1-11. Lenn a c'heller ivez ar barzhoneg-se e SAV, Nn 21, 1941, kempennet gant Yeun ar GO.

Bennozh da notennoù *Loeiz Lok* e c'hellomp lavarout hiroc'hik diwar e benn. Ganet e voe Charlez ar BRAZ e Montroulez d'an 28 a viz Genver 1811 ha marvet eo eno d'an 10 a viz Du 1877. Chom a rae e straed ar C'hastell. Koreller oa a vicher ha sakrist.

Gwerzennoù gallek gantañ a zo bet embannet, da skouer e « Revue de l'Armorique », III, 399-401. *Morgan* a voe moulet evit ar wech kentañ e « Bibliothèque Bretonne » Charlez ar Maout, Sant-Brieg, 1851. D'an 12 a viz Mae e kase da GERDANET ur skouerenn eus e werz, *Kloarek Rumengol*. Ur pezh all gantañ a zo bet moulet war ar gazetenn « L'Océan », 1añ a viz Gwengolo 1854. *Ar Gwennili ha Martolod Breiz Izel*.

Dre ul lizher skrivet gant HERSART KERVARKER da Yann-Ber-Vari ar SKOURR, d'an 1añ a viz Kerzu 1851, e teuer da c'houzout ez oa d'an ampoent keloù gant Charlez ar BRAZ da embann un dastumad eus e oberoù (gw. AN OALÉD, Nn 40, 1932, p. 438-439).

XI. - LOEIZ KERZILIN : AN HERMINIG AR SEVELLEG — AR RODALEG

27) Kentañ niverenn an HERMINIG a zo deiziet a viz Here 1889. Savet oa ar gelaouenn nevez-se gant Loeiz KER-

ZILIN, « Louis TIERCELIN ». Un dastumadenn viziek e galleg oa anezhi, nemet e stagas da embann pezhioù barzhoniezh e brezhoneg adal miz Du 1890.

Loeiz KERZILIN a voe ganet e Roazhon, d' an 18 a Wen-golo 1846. Marvet eo d' an 31 a Vae 1915 e Paramé. Mont a reas war e studi da Skolaj Sant-Visant. E 1873, ez embann e gentañ levr a varzhonegoù gallek. Ur brogarour breizhek a oa, avat, eus ar galleg-mañ hag hen diskouez a eure dre zeskiñ ar brezhoneg mat a-walc'h evit sevel e-unan gwerzennoù brezhonek a zo bet moulet war e gelaouenn da gentañ ha da c'houde en e zastumadoù « Sur la Harpe » (*War an Delenn*) hag e « La Bretagne qui Chante » (*Breiz a Gan*). Ne deo ket reizh-tre ar brezhoneg anezho peurvuiañ. Santout a reer ar galleg dindan ar frazennadur. Ne deo nemet dereat, avat, nemegiñ amañ unan a zo bet, en e amzer, ur « brezhoneger nevez », evel ma lavarer bremañ.

Un dra muioc'h a bouez eget e oberoù e-unan, avat, eo bet an degemer graet gant Loeiz KERZILIN en e gelaouenn da varzhed vrezhonek e amzer. Fañch an UHEL a zo, en o zouesk, test ar rummad kozh o vont da get e 1895, gantañ hag HERSART KERVARKER. Pa lenner gwerzennoù ar varzhed nevez a zifluk war o lerc'h e teuer d' en em c'houlenn petra eo deut da vezañ reizhadur ar GONIDEG. Pep hini en deus e skrivadur dezhañ e-unan evel pa ne ve nemetañ e Breizh. Charlez GWENNOU koulskoude a ro deomp da grediñ ez eus c'hoazh diskibien da Reizher ar Brezhoneg. Hogen, lakaet a gostez kudenn ar skrivadur, talvoudus eo peurliesañ an oberoù embannet gant an HERMINIG. Kement-se a zo gwir dreist-holl evit pezhioù kizidik Fañch al LAE, a vezo brudet diwezhatoc'h evel oberour *Bilzig*. Hevelep tra a c'heller avarout eus ar Gwenedour Pièr LAURANS hag ar C'hernevez, an Aotrounez ar MAE ha Per MARTIN. Kavout a reer ivez en HERMINIG barzhonegoù hir pe verr gant Teodor PILVEN ar SEVELLEG, barnet a beoc'h, genidik eus Gwiseni, deut da vevañ war e retred e Roazhon d' an ampoent : *Sant Goulc'hann*, Ebrel, Mae, Mezheven 1899 ; *Arvor*, Mezheven 1901 ; *Hostizez ar Garnel*, Meurzh 1902 ; *Enn eur vont da heul eunn arched* ; *Da Groaz Landreger*, Mae 1904. Bod he deus roet da oberoù disteroc'h Charlez ar RODALEG, ganet e Skaer e 1836, barnet a beoc'h e Kemperle, ha Charlez ar BRAZ, diwezhatoc'h *Drouiz Keraez*.

Pa embanno *Taldir*, Erwan VERTOUL, Charlez ROLAND ha Tangi MALMANCHE o fezhioù kentañ, an HERMINIG eo a zigor dezho he bannoù. Enni e kaver doare kentañ *Marvailh an Ene Naoniek*, Gwengolo-Kerzu 1900.

Ur wech savet gant Tangi MALMANCHE e gelaouenn *SPERED AR VRO*, e 1903, e kredo da gentañ Loeiz KERZILIN o deus ar vrezhonegerien kavet d' an diwezh an dastumadenn a rae diouer dezho. Tangi MALMANCHE, avat, ne gaso ket *SPERED AR VRO* pelloc'h eget an niverenn 4, ha ne zeuio spi Loeiz KERZILIN da wir nemet pa vezo savet ha skignet *AR VRO* ha *DIHUNAMB* hag adsavet *FEIZ HA BREIZ*.

Da c'hortoz e vezo bet an HERMINIG al liamm etre kentañ hag eil amzer azginivelezh Lennegezh Vreizh.

Eil lodenn

XXvet KANTVED

I - GORSEZ BARZED BREIZ VIHAN
ERWAN VERTOÛ — ANATOL AR BRAZ

Setu ni degouezhet gant eil amzer 'azginivelezh lennegezh Vreizh. N'eus, eveljust, bet torr ebet etre an div amzer. Lod eus ar skrivagnerien a zo evel a-ramp warno o-div. Un darvoud a bouez a zeu, avat, e derou ar c'hantved-mañ da reiñ ul lusk kreñvoc'h da oberiantiz ar Vretoned dihunet.

D' ar 14 a viz Eost 1898, ur Strollad Bretoned eus Pariz hag ur Strollad all eus Breizh en em vodas e Montroulez da ziazezañ ur vreuriezh, ma c'hellfe kaout bod enni kement Breizhad a fellfe dezhañ strivañ da saveteiñ danvez lennegezh hag arz Breizh-Izel. E-touesk ar gendalc'hidi e kavomp anvioù anavezet mat ar GOVIG, ar FUSTEG, L'ESTOURBEILLON, KERVILER, JAFFRENNOU, EVEN, AR BRAZ, VALLEE. Da Hanter-Eost, e bourc'h Plouian, Strollad C'hoarierien ar vro a zisklerias *Buhez Sant Gwenole*. Ha setu penaos e voe krouet *Kevredigez Broadel Breiz*.

An darempredoù etre Kembreiz ha Breizhiz, adskoulmet gant Hersart KERVARKER e 1838, a oa bet startaet e *Kendalc'h Keltiek Sant-Brieg* lidet e miz Here 1867. Dont a reas an darempredoù-se da vezañ stankoc'h e dibenn ar c'hantved. Kannaded Breizh a gemeras perzh e *Kendalc'h Kerdiz*, e 1899, hag e *Kendalc'h Dulenn* e 1901. Er bloaz-se end-eeun e voe krouet *Gorsez Barzed Breiz Vihan*.

Ar *Gorsez-mañ*, anezhi un eilskeudenn eus he c'hoar kalz

koshoc'h a Vro-Gembre, he doe da gentañ Drouiz Meur Yann ar FUSTEG (1855-1910), ma voe don e levezon war an hini a zeuas diouzhtu war e lerc'h, e 1903, Erwan VERTOU.

28) Erwan VERTOU a voe ganet e Pleuvian, Bro-Dreger, d'ar 4 a viz Gwengolo 1861. Mont a reas war e studi da Gloerdi Bihan Landreger d' e zaouzek vloaz ha da c'houde e skolaj Lanuon. Pemp bloaz servij en deus graet er verdeadurezh-brezel. Labourer en deus e-pad pemp bloaz all en Havr-Nevez war gaoterioù al listri. Dimeziñ a reas er bloavezh 1886. E 1892 e teuas da Rochefort evel eil-ijiner da evezhiañ ouzh al listri brezel. E diwezh ar bloavezh 1896 e tistroas d' an Havr-Nevez el labouradeg m' edo ennañ etrè 1885-1892. E 1898 e teu da Bariz d' an uzinoù Niclaussse. Neuze eo e reas anaoudegezh gant Yann ar FUSTEG. Betek neuze n' en doa savet nemet gwerzennoù gallek. Adal bremañ e stag da sevel gwerzioù brezhonek. E 1900 e teuas en dro d' e vro da zerc'hel atant e vamm e Nant-Kanaff, Pleuvian. Siouazh ne deuas ket e daol-esa da vat gentañ hag e rankas distreiñ da Bariz d' an uzinoù Niclaussse e dibenn 1901. Chom a reas el labouradeg-se betek an deiz kentañ a viz Ebrel 1917. Skuizh-divi gant al labour noz-deiz a rankas ober e-pad ar brezel, e tistro da Bleuvian. Siouazh dezhañ ! Gwerzhañ a reas e vereuri e 1918 evit bevañ diwar ul leve hed-buhez. Rivinet e voe gant diskar al lur gall. Bevet en deus diwezhañ bloavezhioù e vuhez er brasañ dienez. Kavet eo bet marv en e di d'an 29 a viz Genver 1933.

Oberoù puilh en deus savet Erwan VERTOU ken e galleg, ken e brezhoneg. Eus e skridoù gallek ne gomzimp ket amañ, nemet evit merkañ ez eo pell dezho bezañ hep talvoudegezh. Dastumadoù barzhonegoù a zo anezho peurvuiañ, nemet unan, « Des Vessies pour des Lanternes », Figuière, Paris, 1913, anezhañ pennadoù flemmus e komz-plaen o tennañ d' an Emzav Breizhek.

E-pad an nebeut mizioù a dremenas e Breizh e 1900, e krouas Erwan VERTOU *Ti Kantri Breiz*, ur Strollad barzhed yaouank a yae a vourc'h da vourc'h da ganañ kanaouennoù brezhonek. E gentañ dastumad barzhonegoù e yezh e gavell a zo dezhañ da anv, *Dre an Delenn hag ar C'horn-Boud*, embannet e ti Prud'homme, Sant-Brieg, 1904. Ar pezhioù-se a zo talvoudus koulz dre ar stumm ha dre an danvez. Liv Bro-Dreger a zo war o brezhoneg hep ma teufe kement-se d' o lakaat da ziaes da vrezhonegerien ar rannyezhoù all. Magañ a rae Erwan VERTOU ur garantez entanet evit e vro. Ne

gomze ket diwar hanter c'herioù ha diskleriañ a rae hep marc'hata e soñjezon donañ. Ne deo ket eston en deus bet ur garantez dreist-muzul evit ar skrivagner gall Léon BLOY, m' en doa graet anaoudegezh gentañ e 1892 pe war dro, rak hemañ a zo patrom ar re a zistag dichipot ar pezh a soñjont. Barzhoniezh Erwan VERTOU a zo, a bep eil, flour ha lemm hervez an danvez. E-kichen e zastumad kentañ e c'heller menegiñ *Ivin ha Lore*, gwerzioù, Toulleg ha Geffroy, Gwengamp, 1914 ; *Avaloù Stonp*, rimadelloù, *id.*, 1914 ; *Daouzek Abostol*, skeudennoù, Geffroy, Lanuon, 1928.

E komz-plaen en deus savet *Kevrin Barzed Breiz* pe reizhadur ar varzhoniezh vrezhonek, Champion, Paris, 1912 ; *Lemenik*, *Skouer ar Varzed*, 1914 ; *Ostaleri Surat*, un droidigezh diwar c'halleger Bernardin de SAINT-PIERRE, 1914 ; *En Bro-Dreger a-dreuz Parkoù*, « Consortium Breton », Nn 8, h.a., 1927. Diwar-benn ar skrid-mañ, hag eñ dudius a-hend-all, e rankomp anzav ne dalv ket komz-plaen Erwan VERTOU e werzennoù. Ponneraet eo gant an implij eus *pehini* ha *pere* da c'her stagañ, un dro-lavar ha ne glever ket er brezhoneg komzet. Luziet eo ivez an ober gant ar rannouigoù-verb a hag e. Embannet en deus c'hoazh *Noz Nedeleg*, bugulgan, Heugel, Paris, 1932 ; *Dindan Dero an Drouized*, *id.*, 1931 ; *Pipi 'n Heri ha Kato Ravet*, *An OALED*, Nnoù 32-33, 1930 ; *Goulennadeg Bronwen*, *An OALED*, Nn 56, 1936 ; *Mona Garmez*, ur gontadenn gant Yann Ar FUSTEG lakaet e brezhoneg gant Erwan VERTOU a zo bet moulet e *GWA-LARN*, Nn 10, 1927.

Staget e oa *An OALED* da embann *Geriadur Klotennoù* Erwan VERTOU gant an Nn 63, 1938.

Skrivet en deus Erwan VERTOU dindan daou anv-pluenn : *Alc'houeder Treger* da gentañ ha da c'houde *Kaled-voulc'h*, an anv roet gant Kembreiz da gleze Arzhur.

29) Anatol ar BRAZ a voe ganet e parrez Duod, Kerne-Uhel, d' an eil a viz Ebrel 1859. Bevañ a eure e amzer vugel e Plouilio hag e Perwenan. Mont a reas war e studi da lise Sant-Brieg, a zoug hiziv e anv, hag e Pariz. Kelenner e voe e-pad 14 vloaz e lise Kemper ha da c'houde e Skol-Veur Roazhon. Marvet eo d' an 20 a viz Meurzh 1926.

N' en deus pleustret war zavez Breizh nemet, koulz lavarret, e galleg. Donezonet kaer ez oa koulskoude da skrivañ e brezhoneg evel m' hen diskouez a-walc'h an nebeut skridoù brezhonek a anavezet diwar e zorn, da skouer *Tro Mari-Job ar Gergeno*, en « Annales de Bretagne », 1904 ; *Digemer Mad*, rakskrid da levr Filomena KADORED ; *Mouez*

Meneioù Kerne, 1912 ; ha Barzhonegoù evel *Janedig Ar Dizez*, *Bleunioù Breiz*, 1888 ; *Feunteun Santez Dwinen*, « *Annales de Bretagne* », 1892 ; *Nedeleg Breiz*, *BRUG*, 1913 ; *FEIZ HA BREIZ* 1939. Roll oberoù Anatol ar BRAZ a zo bet embannet gant J. OLIER, en « *Annales de Bretagne* », 1929.

Da hetñ e ve e vije kavet, er paperoù chomet diwar-lerc'h ar skrivagner, skridoù brezhonek all, evel m'her rofe da grediñ komzoù distaget gant ar BRAZ e-unan. Komzet en doa gant *Taldir*, m'hon eus soñj mat, eus un dastumad barzhonegoù na chome nemet ar skrivadur anezho da reizhañ. Mar bezont kavet un deiz, o devezo e-touesk oberoù ar BRAZ an hevelep talvoudegezh ha *Telenn Arvor* e roll oberoù BRIZEUG.

N'eus forzh penaos, daoust d'ar gerseenn a c'heller magañ o welout pegen rouez ez eo e oberoù brezhonek e-keñver e skridoù gallek, ne deo nemet reizh anzav n'en deus morse an hini a ziazezas *Kevredigez Broadel Breiz* e Montroulez, e 1898, diskouezet bezañ distag a-grenn diouzh yezh e vro. Evit al levezon o deus bet e levrioù gallek war spered ar Vretoned yaouank, m'eo bet ar galleg yezh o c'havell, ha zoken war ar re all, bras eo bet ha bras e kendalc'h da vezañ. En e skridoù eo e tegouezh gant kalz yaouankizoù dizoleiñ spered o Gouenn, hag ar gavadenn-se o laka da skeiñ etrezek aodoù nevez ma ne deo mui ar BRAZ a-walc'h evito.

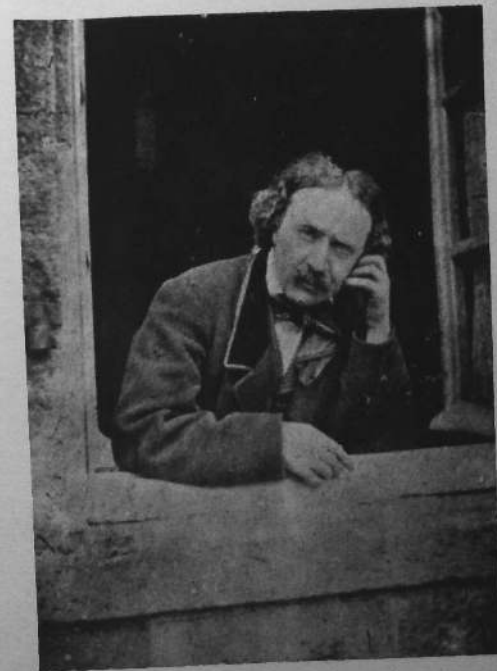
Arabat deomp disoñjal ar pezh a dleomp holl dezhañ.

En ur dennañ an evezh da gentañ-holl war an daou skriva-gner-se, en deus fellet deomp lakaat war wel an daou stumm disheñvel a gavomp da lennegezh Vreizh an naontekvet kantved : ar stumm rannvroel ha gwerinoniel gant ar BRAZ, un arvarour anezhañ, diwar skol kentoc'h eget dre natur, hogen diaes da engouestlañ en ur Strollad, hag ar stumm kevrinel gant Erwan VERTOU. Ar Barzherezh n'en deus klasket morse dont da vezañ ur relijion nevez, a gred deomp, daoust ma ne deo ket bet hep lakaat nec'het meur a hini ha daoust m'eo chomet ivez, a gredomp, ar veleien hep asantiñ dont da izili dezhañ (1). Hogen, en e zoare dezhañ e-unan da

(1) An Tad DUCHAUCHIX a zo bet ezel eus ar Gorsez dindan an anv barzh *Ar Menezriad*. Ne deo nemet diwezhatoc'h ez eo aet *Ronan Kermene* da vanac'h. An Ao. BRELIVED eñ, Barzh *Reder-Bro*, a zo bet e-pad 25 bloaz o vevañ er Stadoù-Unanet (lenn. 127 ha 180). Pevar anv-all a c'heller stagañ ouzh an daou-se : re an Ao. Yann-Ber KARIO (* *Ab-Tudal*), aluzenner er Faoued ; an Tad Aleksiz PRESSE (* *Manac'h ar Gouelec'h*), priol abati Bodgwenn ; an Ao. Herri POISSON, eus Roazhon hag an Ao. chaloni J. MARY eus Bro-Wened (*Taldir*, *Eñvorennoù...*, *Liamm*, 57/30).

HERSART KERVARKER

AN UHEL

ERWAN VERTOU

ERWAN AR MOAL

gompren ar bed, an eil Drouiz Meur a zo bet an hini en deus kredet gant ar feiz virvidikañ. Lidoù arouezel ar Gorsez ne dint ket bet komprenet kalz. Lakaet o deus alies an dud da vousc'hoarzhin, da ober goap zoken en ur vro ma n'edod ket boazet outo, ha ma ne seblantont ket bezañ tonket da wri-ziennañ enni. *Gorsez ar Varzed*, avat, he deus bodet, en diavaez eus ar veleien, un amzer 'voe, kement hini, koulz lavaret, a rae war dro ar brezhoneg. Skoulmet he deus etre ar Vretoned-se liammoù a vignoniezh hag a genskoazell : ha pa ne ve nemet en abeg da se, he deus bet ul lod a bouez bras en eil amzer azginivelezh lennegezh Vreizh.

II. - EMIL ERNOD — FRANSEZ VALLEE

Yezhonourien ha gramadegourien evel Emil ERNOD ha Frañsez VALLEE a zo bet degemeret e Gorsez ar Varzhed, an hini kentañ dindan an anv *Barz ar Gouet*, an eil dindan an anv *Abherve*.

30) Ganet e voe Emil ERNOD e Sant-Brieg d'ar 24 a viz Gouere 1852. Bez' e voe kelenner e Skolaj Sant-Charlez, en e gêr c'henidik, ha, da c'hcude, e Skol-Veur Poitiers. Brudet eo dreist-holl dre e labourioù gouiziek war dachenn ar brezhoneg-krenn.

Savet en deus geriadurioù, « Dictionnaire Etymologique du Breton Moyen », Paris, Thorin, 1888 ; « Glossaire Moyen-Breton », eil mouladur, 2 levrenn, Paris, Bouillon, 1895-1896 ; « Dictionnaire Breton-Français du dialecte de Vannes », Vannes, Lafolye, 1904 ; *Geriadurig Brezonek-Gallek*, Sant-Brieg, Prud'homme, 1927.

Embannet en deus ur rummad skridoù kozh gant notennoù puilh ma vefe ret ober ganto da glokaat e zaou labour war ar brezhoneg-krenn, bet embannet a-raok an hanter anezho. « La Vie de Sainte Catherine », « Rev. Celt. », VIII, 1887 ; « La Vie de Sainte Nonn », « Rev. Celt. », VIII, 1887 ; « Mystère de Sainte Barbe », Paris, Thorin, 1887 ; « Le Mirouër de la Mort », Paris, Champion, 1914 ; « Le Dialogue entre Arthur et Guinclair », « Ann. de Bret. », XXXVII, 1926 ; « Le Breton de Gilles de Kerampuil », « Rev. Celt. », XLV, 1928, XLVII 1930 ; « La Vie de Saint Guénolé », « Ann. de Bret. », 1935.

A-hed ur wech, avat, ez eo bet douget Emil ERNOD d'ar

varzhoniezh pe gentoc'h d' ar gwerzaoua, rak ne gompene ket gwerzennoù hep un dalvoudegezh kelennus. Menegiñ a c'hellomp *Gwerzioù Barz ar Gouet*, gant tonioù, Sant-Brieg, Prud'homme, 1903 ; *Hent ar Groaz Merc'hed ha Bugale Frañs e-pad ar Brezel*, Paris, 1915 ; *Yalc'h Wilh*, Paris, Figuière, 1935 ; *Mojennou Brezonek koz ha nevez*, Sant-Brieg, Prud'homme, 1937.

Niverus-dreist a-hend-all ar studiadennoù a bep seurt skignet gant Emil ERNOD e nuspset kelaouenn ha talvoudus an darnvuiañ anezho evit istor hor yezh.

Marvet eo Emil ERNOD e Sant-Brieg d' ar 5 a viz Genver 1938.

31) Frañsez VALLEE a zo ganet d' ar 26 a viz Gwengolo 1860 e Lok-Maria, e parrez Plonevez-Moedeg. E dad a gase eno en-dro ar vilin baper, anavezet mat en Emsav Breizhek. E Skolaj Sant-Charlez, e Sant-Brieg, e kasas Frañsez VALLEE da benn e studioù etre. Mont a reas goude da Roazhon, hag ur wech deut da aotreeg, e voe ur pennad kelenner war ar brederouriezh e Skolaj Sant-Visant Roazhon. Dre m'edo klañvidik, avat, e teuas da chom da Sant-Brieg adarre hag, adal neuze e ouestlas e vuhez d' ar brezhoneg hepken.

E 1896 e stagas da reiñ kentelioù brezhoneg e Skolaj Sant-Charlez hag, e 1898, e krouas *KROAZ ar VRETONED*, ar gazetenn sizhuniek a gaso en dro betek 1920. Lod ar gelaouenn galonek-se a zo bet a bouez bras en Emsav. Enebourien aheurtet he deus bet, avat, a bep tu. Rebechet eo bet d' ar rener, gant brezhonegerien a zo, klask skeiñ re aketus war du pal ur brezhoneg re zigemmesk. Didalvoud e vije bet ur seurt tamall e pep doare, lakaomp e vije bet ul lec'h bihan er skolioù da yezh ar vro. Ul lec'h ken uhel en deus roet Frañsez VALLEE d' ar brezhoneg en e galon ma n'en deus gallet asantiñ d' an trefodajoù ha d' ar gallegajoù a voug hor yezh tamm-ha-tamm.

Anavezet eo Frañsez VALLEE dreist-holl dre e labourioù a c'hramadegour hag a c'heriadurour. Menegomp « La Langue Bretonne en 40 Leçons » kentañ mouladur, Ti-Moulezh Sant-Gwilherm, Sant-Brieg, 1909 ; « Vocabulaire Français-Breton de Le Gonidec », mouladur nevez kresket ha reizhet, Sant-Brieg, Prud'homme, 1919 ; « Grand Dictionnaire Français-Breton » gant skoazell Emil ERNOD ha *Meven Mordiern*, Roazhon, Imprimerie Commerciale de Bretagne, 1931.

Savet en deus ivez Frañsez VALLEE pezhioù barzhoniezh,

bet embannet e *KROAZ ar VRETONED*, adaozadurioù eus Barzhed Kembre, moulet gant ar gelaouenn *BREIZ ATAO* ha pennadoù niverus, hep sinatur peurvuiañ, en e gazetenn.

Adal an deiz m' en deus kenlabouret gant *Meven Mordiern*, avat, eo ez eo bet lakaet da dalvezout an anaoudegezh don en deus VALLEE eus ar brezhoneg. Embannet o deus *Notennoù diwar-benn ar Gelted Koz*, daouzek levrig anezho, etre 1911 et 1922. Adembannet e tle bezañ am labour-se en ul levrenn gant *SKRIDOU BREIZH*. Teir levrenn *Sketla Segobrani* a zo deut er-maez e 1923, 1924, 1925. *Eñvorennoù Beaj* a zo bet embannet da c'houde, al levrenn gentañ e *GWALARN*, Nn 6, 1926 ; eil levrenn, *STERENN*, Nn 4, 1941 ; tredo levrenn, *STERENN*, Nn 7, 1941 ; *Eñvorennoù ur Brezonegour*, *STERENN* Nn 5, 1941 ; da stagañ ouzh ar re-mañ eo an *Eñvorennoùigou*, skrivet gant *Meven Mordiern* diwar glevout VALLEE, *GWALARN*, Nnoù 140-143, 1941.

An dazont a raio un dibab e labour ec'hon ha lies-doare Frañsez VALLEE hag e genlabourerien. Kement tra o deus graet n'hell ket, moarvat, bezañ mat dre ar munud. Mar bez dalc'het, avat, ar pep gwellañ, e vo bet tizhet ar pal ma skoe dezhañ *Abhetve* hag e geneiled ; ober eus ur yezh-pobl ur yezh barrek war bep tachenn eus ar vuhez hiziv.

Marvet eo Frañsez VALLEE e Sant-Laorañs e-kichen Roazhon, d' ar 1añ a Vezheven 1949.

III. - FRANSEZ JAFFRENNOU — LEON AR BERR

32) E penn *Gorsez Barzed Breiz Vihan* emañ hiziv an deiz an Drouiz Meur *Taldir-JAFFRENNOU*. Ganet eo Frañsez JAFFRENNOU e bourc'h Karnoed, d' ar 15 a viz Meurzh 1879. Mont a reas war e studi da Skolaj Gwengamp ha, da c'houde, da Sant-Charlez, e Sant-Brieg, hag amañ en doe da vestr war ar brezhoneg Frañsez VALLEE. E 1900, p'edo Frañsez JAFFRENNOU e Roazhon o studiañ ar reizh, e tiazegas *Breuriez ar Studierien Vreton*. Bet en deus Frañsez JAFFRENNOU darempredoù dibaouez gant broioù keltiek tramor, adal 1899.

Puilh oberoù ar skrivagner-mañ ha lies-doare. E zastumad kentañ a varzhonegoù, *An Hirvoudoù*, a zeuas er-maez eus ar wask e 1899. E 1900 e voe embannet an *Delenn Dir*. Kentañ levrenn *Barzaz Taldir* a voe moulet e 1903, an eil e 1913, an tredo e 1923.

Savet en deus evit c'hoariva pobl Vreizh pezhioù farsus evel *Ar Bourc'hiz Lorc'hus*, e 1899 ; dramaoù istor evel *Pont-kalleg*, e 1903 ; *Corret de La Tour D'Auvergne*, e 1906. Dastumet en deus c'hwec'h pezh-c'hoari en e levr, *Teatr Brezonek Poblus*, e 1911.

E 1911 ivez en deus embannet *Breiziz*, 1810-1910, un dibab graet en ur c'hantved a lennegezh vrezhonek. Al levr-se, daoust ma n'eo ket disi, a zo c'hoazh talvoudus.

E 1913 en deus Frañsez JAFFRENNOU kinniget un dezenn evit dont da vezañ doktor eus Skol-Veur Roazhon, *Prosper Proux*, e *Vuhez*, e *Lizheroù*, e *Oberoù*. Hi eo an dezenn gentañ savet e brezhoneg.

Savet en deus Frañsez JAFFRENNOU e Keraez, e 1904, un Ti-Moulerezh a embannas ur gelaouenn viziek, *Ar VRO* hag un all, sizhuniek, e brezhoneg hag e galleg, *Ar BOBL*. Renet en deus diwezhatoc'h ar gelaouenn divyezhek *Ar CHEVRE BREIZEK*. « Le Consortium Breton », C'hwevrer 1927-Mae 1928, hag adal 1928, ar gelaouenn divyezhek *An OALED*, a zeuas er-maez bep tri miz, betek an niverenn 70vet, e 1939. Emañ ivez e penn Levraoueg ARMORICA.

Staget en deus *Taldir* da embann e *Eñvorennoù Yaouankiz* er gelaouenn SAV, Nnoù 25, 26, 27, 28, 29, e 1942. Embannet int bet en ul levr klokoc'h dindan an anv *Eur wech e oa...* *Eur C'hrennard*, *Eun Diskard*, *Eur Soudard*, anezhañ Nn 24 Levraoueg ARMORICA, 1944. Talvoudus-bras int evit istor an Emsav.

Diaes eo en un nebeut linennoù barn klok ha reizh oberoù ken lies-doare, ma n'hon eus meneget nemet ul lodenn anezho. Evelato e c'hellomp lavarout a vez graet ur rebech gant kalz a vrezhonegerien da stumm-displegañ ar skrivagner-mañ. Diwar fellout dezhañ chom re dost ouzh ar bobl ez eo manet hep teurel evezh pizh a-walc'h koulz ouzh e c'heriadur hag ouzh e stumm-skrivañ. Ar re a vez graet anezho ar gwall-anv a c'hlaneyzhourien dreist-holl ne gavont ket ur blijadur digemmesk en ur lenn e varzhonegoù ha, nebeutoc'h c'hoazh e gomz-plaen, da skouer e dezenn war Prosper PROUX hag e bennadoù kelaouenner. Anzav a rankomp, avat, ez eo gwelloc'h kalz e pep feur brezhoneg e *Eñvorennoù* diwezhañ. Ha pa vefe, avat, d'ar rebechoù graet d'ar skrivagner, abegoù gwashoc'h c'hoazh, arabat eo evit se disoñjal ez eo entanet oberoù Frañsez JAFFRENNOU gant ar garantez ouzh Breizh hag he yezh hag ez eus bet dezho ul levezon ec'hon kenañ.

33) Leon ar BERR, eus e anv-barzh *Abalor*, a zo bet ur

c'heneil er stourm da Frañsez JAFFRENNOU. Deut eo war e lerc'h e penn *Breuriez ar Studierien Vreton*.

Ganet eo en Erge-Vihan, e-kichen Kemper, d'an 30 a viz Gwengolo 1874. Don eo bet war studi al lennegezh hag ar reizh. Savet en deus e brezhoneg tri fezh-c'hoari, *Ar Gwir Trec'h d'ar Gaou*, Paris, Le Dault, 1905 ; *Sinatur an Eil Testamant*, Keraez, Ti-Moulerezh ar Bobl, 1911 ; *Ar Verc'h he Divreac'h Moug*, Nouel e 2 arvest, An Oriant, 1913. Pell amzer eo bet Leon ar BERR e penn ur gazetenn sizhuniek, an « Union Agricole », e Kemperle, ha dalc'hmat en deus miret enni ul lec'hig d'ar brezhoneg n'en deus morse paouezet da zifenn.

Marvet eo *Abalor* e 1947.

IV. - HOLLSSENT AR GARREG — CHARLEZ ROLLAND

34) Hollsent ar GARREG a voe ganet e Kergrist-Moelou, e Kerne-Uhel, d'ar 7 a viz Here 1862. Bet eo bet war e studi e Kloerdi Bihan Plougernevel. Anavezet eo dreist-holl evel saver pezhioù-c'hoari. Adaozet en deus gant skoazell Charlez ROLLAND trajedienn gozh *Pevar Mab Emon*, e 1900, ha diskleriet e voe ar pezh-c'hoari e Gwengamp d'an 31 a viz Eost er bloaz-se, da goulz kendalc'h *Keuredigez Broadel Breiz*. Sed amañ ar pezhioù all savet gantañ : *Sant Gwenole*, 1901 ; *Ar Vezventi*, 1901 ; *Alan al Louarn*, 1903 ; *Arzur Breiz*, 1905 ; *Hollovelen*, 1926.

Barzhonegoù gant Hollsent ar GARREG a zo bet moulet e *KROAZ AR VRETONED*, er *VRO*, h.a. Un dastumad anezho a zo bet embannet e 1935 gant Levraoueg ARMORICA, dindan an anv *Mouezioù an Abardaë-noz*. En *Eñvorennoù ur Brezonegour* Frañsez VALLEE a varn ar GARREG evelhen : « ...Un arzour eo o wiskañ testennoù koant pe dener gant gwerzennoù labouret betek re. Eñ eo en deus digaset e Breizh giz ar rimoù pinvidik... » Marteze ez eus aze levezon lennegezh Bro-C'hall, rak kentañ oberenn Hollsent ar GARREG a zo bet un dastumad barzhonegoù gallek. E anv-barzh a oa *Ar Barner*. D'an 18 a viz Meurzh 1939 eo marvet Hollsent ar GARREG e Montroulez.

35) Charlez ROLLAND a voe ganet d'an trede a Vezheven 1862, e parrez Laneanou. Adal amzer e servij martolod e stagas da sevel gwerzennoù brezhonek. Un diskibl da Prosper

PROUX oa anezhañ, da vihanañ evit ar yezh pinvidik he zroiou lavar ha saourek, hag e teue gantañ ivez evel just reas ar gerioù gallek.

Ur wech echuet e amzer war vor e teuas Charlez ROLLAND da vevañ e Gwerliskin diwar ar vicher a holorajer. Sevel a reas gwerzioù, kanaouennoù a bep seurt ha diwarbenn darvoudoù a bep doare ha mont a rae d'o c'hanañ ha d'o gwerzhañ dre ar parrezioù tro-war-dro. Dre m'oant moulet war follennoù distag ur c'halz anezho a zo bet kollet.

Ur gwir barzh-pobl eo bet Charlez ROLLAND. Graet en deus e lod e stourmoù politikel e amzer. Bez' e oa anezhañ, evel ma lavared, ur spered *araok*, d'ur c'houlz ma oa a-walc'h bezañ evit ar republik hag a-enep ar veleien evit gounit ar brud-se. Hogen « gant e bluenn, gant e vouezh, en deus a-hed e vuhez harpet, difennet start kevrenn ar brezhoneg. Setu perak e anv a chomo engravet war steudennad hir paotred ar stourmad », evel ma skrive *Evnig Penn-ar-C'hoad*, en *AR-VOR*, Nn 31, 1941.

Marvet eo Charlez ROLLAND e Gwerliskin d'ar Gwener 23 a viz C'hwevrer 1940.

V. - ADRIAN KARNE

36) Adrian KARNE, *Barz an Arvor*, a voe ganet e Brest d'ar 5 a viz Kerzu 1854. Skrivet en deus e galleg meur a zastumad barzhonegoù, hogen puilhoc'h c'hoazh eo e skridoù brezhonek. Unan eo bet Adrian KARNE eus rummad an noblañsoù, re rouez o niver, a zo chomet feal da yezh o gouenn. Savet en deus dreist-holl pezhioù-c'hoari berr, farsus pe fromus an danvez anezho. Bez' e oa anezhañ pourvezer bras ar patronajoù goude ar brezel all. Sed amañ anvioù un nebeud eus e oberennoù : *Kristof ar C'hreñv* ; *An Aotrou Flammik* ; *An Aotrou Fich-Fich* ; *Saig ar Paotr Fin* ; *Ar C'hoz Medisin*. *GWALARN*, en Nn 140-143, a ro ur roll ennañ 31 pezh-c'hoari. Unan hepken a zo hirroc'h, *Breiz Karet*, e tri arvest gant koriou, embannet e ti Davy, Paris, 1910.

Gant Adrian KARNE eo e voe savet skrid brezhonek koulz ha skrid gallek daou vouladur al levr kaer skeudennaouet gant Maurice de BECQUE, *Danevelloù a Vreizh*, embannet e ti AR WENANENN AOUR, Paris, 1922, gant aked GOINARD, rener *SKRIDOU BREIZH*.

C'hwek eo brezhoneg *Barz an Arvor*, warnañ distagadur ledan hag ivez un tammig ponner rannyezh arvor Bro-Leon. Ne deo ket lennegezh uhel en deus savet, skridoù yac'h, avat, ez eo e re e pep feson, koulz evit an danvez hag evit ar yezh.

Marvet eo Adrian KARNE, d' e 89 bloaz, e Bourg-la-Reine, d' an 13 a viz Genver 1943.

VI. - PER PRONOST — LOEIZ AR FLOCH

37) Per PRONOST, *Barz Trelez*, a voe ganet e Trelez, Bro-Leon, e 1861. Bevañ a reas e Brest hag eno e varvas d' ar 5 a viz Genver 1909. Rener eo bet d' ur gazetenn e brezhoneg hag e galleg, « L'Indépendance Bretonne », etre 1899 ha 1903. Da c'houde, eus 1904 da 1908, e skrivas er *BOBL* hag er *VRO*. E varzhonegoù a zo bet dastumet en ul levrig, *Annaig, Lili ha Roz Gouez*, moulet e Brest, e ti Gadreau, 1902. Dre al levr-se dreist-holl ez eo anavezet. Div lodenn a zo da ziforc'h ennañ. An hini gentañ a zo anezhi gwerzennoù karantez, e keit ha m' eo savet barzhonegoù an eil lodenn war zanvezioù a bep seurt. Yac'h eo brezhoneg Per PRONOST, ha, ma ne deo ket ur barzh meur, doujañs en deus bet da nebeutañ evit yezh e gavell hag argaset en deus pell diouti ar gerioù estren deut da neizhiañ enni hep ezhomni, evel kel lies all a goukouged.

38) Daoust d'ar c'hemm a c'hell bezañ etre un den taer evel m' eo bet Charlez ROLLAND hag ur spered bugel, kuñv ha disoursi, evel ma voe Loeiz ar FLOCH, ur gerentiez a zo etrezo : barzhed baleerien int bet o-daou.

Un orin a zen eo bet Loeiz ar FLOCH, ganet e Bodiliz, d'an eil a viz Du 1867. E anavezet hon eus pa oa deut da vezañ marc'hadour plakou. E glevet hon eus, e marc'had Landivizio, e traoñ ar « Ru Nevez », o c'harmiñ : « Plakou bihan ha plakou bras, Plakou evit ar c'hirri, Plakou evit ar chas ». Bet e oa war e studi da vont da veleg ha p'en doe dilezet an hent-se, e renas buhez un diwriziennet, o vont eus ur vicher d'un all. Hogen ur perzh mat-dreist en deus bet a-hed-ar-wech : chomet eo stag ouzh bro e gavell, a roas dezhañ koulskoude nebeud a vara da vevañ, dre ar brezhoneg. Enoret ha difennet en deus e yezh hervez e c'halloud. Skrivet en deus romantou da vezañ embannet dre zarnoù er *BOBL*. Kavout a reer eus e varvailhoù e *FEIZ ha BREIZ, BUHEZ BREIZ*.

MOUEZ ar **VRO** hag all. Savet en deus pezhioù-c'hoari. Unan anezho da nebeutañ, a zo bet embannet, *Trubuilhoù ar Seiz Paotr Yaouank*, Roazhon, « Ouest-Eclair », 1927. C'hoariet eo bet e Bleun-Brug Montroulez er bloaz-se ha ne deo ket enoëis tamm ebet. Ret anzav, avat, mar deo brezhoneg Loeiz ar FLOCH eus an dibab, nebeut a zanvez a zo en e oberoù peurvuiañ. E vestr-oberenn a chomo, moarvat, e eñvorennoù, *Va Zamm Buhez*, ken eeun, ken bev ha ken di-droidell, embannet war *AN OALED* e 1937-38. Talvezout a reont ar boan ober ul levr anezho.

Marvet eo Loeiz ar FLOCH e Lesneven d'ar 26 a viz Kerzu 1936.

VII. - ERWAN AR MOAL — KLAODA'R PRAD

39) Erwan ar MOAL, eus e anv-barzh *Dir-na-dor*, a zo war un dro ur barzh kizidik ha fromus hag ur skrivagner, c'hwek e gomz-plaen. E eil zastumad kontadennoù, dindan an anv *Pipi Gonto*, eo en deus diskuliet deomp ez oa e brezhoneg lennegezh estreget *Buhez ar Sent*.

Ganet eo Erwan ar MOAL e Koadoù, tost da Wengamp, d'ar 9 a viz C'hwevrer 1874. Goude stagañ gant ar studi da vont da veleg, e tistroas da vevañ war ar maez hag e reas hepken war dro e zouar hag an Emsav Breizhek. Embannet en deus, dindan an anv *Pipi Gonto*, e 1902 ha 1908, daou levr marvailhoù. An hevelep kontadennoù, pe gentoc'h un dibab anezho, a zo aet d'ober an advouladur a zo bet graet, dindan an hevelep anv, gant Levraoueg **BUHEZ BREIZ**, e 1925. Pennadoù niverus e komz-plaen ha barzhonegoù gantañ a zo bet embannet war **KROAZ ar VRETONED**, a voe renet gantañ end-eeun e-pad un nebeut bloavezhioù. Savet en deus abaoe ur gelaouenn all, **ARVORIG**, a zo bet staget diwezhatoc'h ouzh **FEIZ ha BREIZ** hag, er fin, unanet gant ar gazetenn sizhuniek **BREIZ** e 1927, savet evit adkregiñ e Bro-Dreger gant al labour evit ar Feiz hag ar Yezh.

Evit c'hoariva pobl Vreizh en deus Erwan ar MOAL skrivet un niver a bezhioù-c'hoari, farsus peurvuiañ evel *Tog Jani*, *Paotr e vragou berr*, *An hini gozh o vont da denañ he foltred*, *Job an Ti-all*, *Bilez hag e vestr*, *Kolas Medisin*. Troet en deus ivez ur mister e pevar arvest, *Santez Koupaia*, *Gwengamp*, *Toullec*, 1928. Hogen ar maout a chom gant drama *Ar*

Chiminoù, 2 arvest, Brest, *E. S. I.*, 1925. Ur perzh mat-dreist, na gaver ket alies en teatr brezhonek, a zo d'ar pezh-mañ : n'eus ket ennañ a fistilherezh aner.

Erwan ar MOAL a zo e-touesk gwellañ skrivagnerien e amzer ha, daoust d'e skridoù kaout liv rannyezh Treger a-grenn, morse n'hon eus kavet e ve kement-se a-walc'h d'o lakaat diaes da lenn d'al lennerien a lec'h all.

40) Klaoda'r PRAD a voe ganet e Brest d'ar 25 a viz Genver 1875. Mont a reas e *Breuriezh ar Gelennadurez Kristen* ha kelenner e voe e skol libr Landivizio betek bloavezhioù kentañ brezel 1914-1918. Mont a reas, ur wech deut en dro eus an arme, da ren skol libr Vern, e Bro-Anjou hag en Angers ez eo marvet d'ar 13 a viz Ebrel 1926.

Dindan an anv-barzh *Pluenz'ir* en deus embannet Klaoda'r PRAD un dastumad barzhonegoù, *Mouez Reier Plougastell*, e 1905 ; un drama istor, *Arzur a Vreiz*, e 1907 ; kontadennoù *Marvailhoù ar Vretoned e-tal an tan*, e 1907 ; *Nozvezioù an Arvor*, e 1909 ; *Buhez Jenovefa a Vrabant*, e 1926. Gantañ ivez eo bet roet d'ar mouler daou bezhig-c'hoari farsus, savet gant e vestr, ar Breur KONSTANTIUS : *Trubuilhoù Gargam* hag *An Teir Gad hag ar Mevel Laer*, e 1909. Savet en deus c'hoazh Klaoda'r PRAD daou bezh-c'hoari all e tri arvest, *Kentoc'h Mervel*, Redon, Bouteloup, 1911 ; *Chomit er Gear*, Redon, Bouteloup, 1913. Embannet en deus *Soñjezonou devot*, Montroulez, ar Goaziou, 1913.

Ne rae ket Klaoda'r PRAD hepken nemet skrivañ brezhoneg, abostolerezh ivez e ouie ober ha kavet en deus an tu da entanañ gant e venozioù breizhek daou da nebeutañ e-touesk e skolidi pe e genvreudeur, Jos ar BRAZ (*Dirlemm*) hag ELIES (*Abéozen*).

VIII. - BOSCHER — KULLANDR — AR RUMEUR KROG — GOURVIL

41) August BOSCHER a zo ganet e Duod d'ar 7 a viz Kerzu 1878. Bevañ a reas un nebeud eus e vloavezhioù bugel e Ploulec'h. Dont a reas goude da chom e Kerbernez, e parrez Sant-Servez. E 1908-1909 e teuas de ren e Montroulez « L'Echo du Finistère », kelaouenn ar mouler A. Lajat, ha neuze eo ez embannas, dindan e anv-pluenn *Ar Yeodet*, ul levr barzhonegoù, *Bleunioù Yaouankiz*. Pennadoù niverus ha

kanaouennoù en deus roet da *GROAZ ar VRETONE*D, d'ar *VRO*, d'an « Indépendance Bretonne », da *VREIZH*. Adal 1917, e kaver e *KROAZ ar VRETONE*D, diwar e bluenn, *Notennoù Brezel*, savet gantañ a zeiz da zeiz hag a rafe ul levr talvoudus.

Lazhet eo bet *Ar Yeodet* gant paotred ar strouezh, an 22 a viz Ebrel 1944.

42) Job *KUILLANDR* a zo ganet en Enez Volenez e 1881. Embannet en deus, e 1903, e Roazhon, dindan an anv-pluenn *Glanmor*, ul levr barzhonegoù, *Mouez an Aochoù*. Kelenner e liseoù Brest ha Roazhon, pleustret en deus dreist-holl abaoe war ar yezhoù keltiek, ar c'herneveg da gantañ penn. Savet en deus eur geriadur kernevek-gallek ne deo ket bet c'hoazh embannet.

Marvet eo e Roazhon d'ar 4 a viz Meurzh 1955.

43) Jorj ar *RUMEUR*, anavezet dindan e anv-barzh *Mathaliz*, a voe ganet d'ar 28 a viz Eost 1882, e Foujera. Ar Breizh-Uhelad-mañ en deus desket mat a-walc'h ar brezhoneg da sevel sonigoù stummet kaer hag uhel o awen. Embannet eo bet lod anezho war *GROAZ ar VRETONE*D, adal 1902. Dastumet int bet en ul levr, *Breiz Divarvel*, Keraez, Moulerez ar Bobl, e 1913. Talvoudus a-walc'h ez eo al levr-se da c'hounit d'e oberour ul lec'h na vo ket an hini diwezhañ e-touesk skrivagnerien vrezhonek e amzer.

Marvet eo *Mathaliz* d'ar 16 a viz Here 1942, en Azay-le-Rideau, e lec'h ma rae ar vicher a horolajer.

44) Ivon *KROG* a voe ganet e Poullan, Kernev-Izel, da Hanter-Eost 1885. Daou anv-pluenn en deus bet, *Spern Gwenn* hag *Eostig Kerinek*. Sed amañ penaos e komz *VALLEE* diwar e benn : « Ur skrivagner dioutañ e unan e oa *Eostig Kerinek*. Diaes eo lavarout mat petra e oa e stummspered. E-kreiz ar vuhez en deus diskouezet bezañ un tamm evel Yann ar Mil-Vicher, hiziv skrivagner en un ti-bank, warc'hoazh tavarnour pe viliner-bleud, pe ganolier pe n'ouzon petra. Daoust d'an holl reuzioù-se, e vane bepred laouen ha tuet da c'hoarzhin ha d'ober al lu gant pep tra, tud ha traoù. An dro-spered-se a gaver dreist-holl en e skridoù. Dispar e oa evel marvailher. Daou zibab a zo bet graet eus e varvailhoù, unan gant *KROAZ ar VRETONE*D, *Marvailhoù Kerne*, e 1910, egile gant embannerien *BUHEZ BREIZ*, e 1924. Ur pezh-c'hoari flemmus en deus savet, *Kleñved ar Medalennoù*, e 1909. E bezhoù barzhoniezh a oa uheloc'h o stumm eget e

skridoù e yezh-plaen. Evel m'en doa studiet pizh ar yezh, e oa deut a-benn da grouiñ ur yezh varzhek, war un dro pinvidik-tre hag aes a-walc'h... »

Barzhonegoù ha kontadennoù gantañ a gaver e *BUHEZ BREIZ*. Kalz eus e oberoù hag ar ré vrapañ a zo chomet di-embann. Un dornskrid eus ar re-mañ a oa bet fiziet e *Roparz Hemon*. E tle bezañ aet da goll e bombezadeg Brest e 1941.

Marvet eo Ivon *KROG* e Brest, d'an 28 a viz Meurzh 1931.

45) Fañch *GOURVIL* a zo ganet e Montroulez d'ar 5 a viz Gouere 1889. Embannet en deus, e daou-hanter gant *LATERRE*, un dastumad *Kanaouennoù Breiz-Vihan*, Keraez, Moulerez ar Bobl, e 1903, *Buhez ar Pevar Mab Emon*, e komz-plaen, e ti ar Goaziou, Montroulez, e 1911. War *GROAZ ar VRETONE*D, adal ar 14-4-1912, ez eo bet moulet un droidigezh gant *GOURVIL* eus kontadenn vrudet Edgar *POE*, ar *C'houll Aour*, nemet ez eo bet gwall-grennet an diwezh anezhi gant Frañsez *VALLEE*, dre ma kave dezhañ oa re hir da embann.

Er *CHEVRE BREIZEK*, « Consortium Breton », en deus staget *GOURVIL* da embann, e 1927, *Avanturio ar Citoian Jean Conan a Voengamp*, eñvorennoù rimet diwar un dornskrid eus maner Lesquiffiou, nemet ne deo ket bet kaset da benn al labour-se. E *KLOCHDI BREIZ*, Gwengolo 1913, e kaver ivez ur barzhoneg gant *GOURVIL*, ar *Vran*. Goude brezel 1914-18, e renas e Montroulez ur gazetenn divyezhek, *MOUEZ ar VRO*, a badas eus an 13 a viz Gwengolo 1919 da viz Genver 1921 hepken. Eus e lod e danvez ar gazetenn-se e c'heller menegiñ troidigezh ur gontadenn gembreat, *Seiz Den Fur Roma*. Dedennet eo bet *GOURVIL* gant studi ar yezhoù keltiek, ar c'hembraeg dreist-holl, ha labourer en deus kalz war-dro ar skridvarnouriezh hag an anvioù tud ha lec'hioù.

E anv-barzh a zo *Barr-Ilio*.

IX. - AMEDEE KOZIG — LAOUG AR MOAL EFFLAM AN ENORET — JOS AR BRAS

Pa zeu kaoz diwar-benn skrivagnerien Vreizh, lazhet e brezel 1914-18, e teu diouzhtu d'an eñvor anv *KALLOCH*. Ne deo ket bet e-unan, avat, ha sed amañ pevar all a zo bet ar memes hini o flanedenn.

46) Amédée KOZIG a voe ganet d'an 30 a viz Meurzh 1880, e Tregonnoù, e-kichen Gwengamp. Bevet en deus e vloavezhioù bugel e Peumeurid-Kintin hag e Sant-Ijo. Mont a reas war e studi da skolaj Gwengamp hag eno en devoe da geneil JAFFRENNOU-Taldir.

Embannet en deus barzhonegoù e SPERED ar VRO. *Le Terroir Breton* ; ha dreist-holl AR VRO. Menegiñ a c'heller en o zouez ur pezh gant klotennoù diabarzh, *War an Uhel*, moulet war AR VRO, e miz Here 1904.

E soñj a oa dastum e werzennoù en ul levr en dije bet da anv *Un Delenn en Arnev*. War a gred da JAFFRENNOU, avat, an dornskrid a vije aet da goll.

Amédée KOZIG, eus e anv-pluenn *Karedig ar C'hozig*, a voe e-pad ar brezel is-letanant er 145vet Rejimant Troadeien ha da c'houde er 89vet Rejimant. Lazhet eo bet e « La Haute-Chevauchée », d' ar 14 a viz Gouere 1915.

47) Laouig ar MOAL a voe ganet e Boulvriag, e Bro-Dreger, d'an 30 a viz Kerzu 1881. Breur oa da Erwan ar MOAL, ar barzh *Dir-na-Dor*.

Tremen a reas e vugaleaj e Koadoù. Goude bet er skol vihan betek e zaouzek vloaz ez eas da labourat an douar betek e ugent vloaz. Ur wech marvet e vamm e 1906, e rankas mont da glask labour d' ar broioù-krec'h, e Sant-Denez. Eno e krouas, evit bodañ ar Vretoned divroet, *Kelc'h Sant-Erwan*.

Embannet en deus gwerzioù, kanaouennoù, kontadennoù e kelaouennoù evel KROAZ ar VRETONED, « L'Indépendance Bretonne », AR BOBL, AR VRO. Morse n' eo bet strollet e skridoù en ul levr. Ur romant diwar e zorn, *Ar Gêr Villiget*, a zo bet moulet war GROAZ ar VRETONED, d'an 13-9-1901 hag en niverennoù da heul.

Lazhet eo bet Laouig ar MOAL, e Crouy, d'an 13 a viz Gwengolo 1918.

48) Efflam an ENORET a voe ganet e 1885 e Plistin. Ar vicher a luc'hskeudenner a reas en e vro c'henidik. Ez oa e-touez kenlabourerien AR VRO abaoe an deiz kentañ a viz Meurzh 1905.

Savet en deus ur pezh-c'hoari e tri arvest, *Mont da Bariz*, e daou-hanter gant Yves SEBILLOT.

Daou romant a zo bet embannet diwar e bluenn, *Efflam Kerzenan ha Marc'haridig*, ha *Kolaz*, e 1907.

Soudard er 48vet Rejimant Troadeien, e voe lazhet er brezel 14-18 n' ouzer dare pe da boent.

49) Jos ar BRAZ, ganet en Dre-Nevez, e-kichen Gwimilio, d'an 8 a viz Du 1889, a studias da vont da veleg. Dont a reas da c'houde da vestr-skol libr e Landivizio, hag e 1913 ez eas d' ober skol dindan ar gouarnamant. Lazhet eo bet er brezel d'an 8 a viz Gwengolo 1915, e Bar-le-Duc.

Dindan an anvioù-pluenn *Dirlemm*, *Yann Brezal*, *Bruger*, en deus embannet barzhonegoù, kontadennoù, pennadoù a bep seurt, en ur yezh yac'h ha lennek war un dro.

Menegiñ a c'heller diwar e zorn ur gontadenn, *Jopig ha Lizig*, er VRO, 1906.

Dilerc'hioù, dornskrid un dastumad eus e oberoù a zo etre daouarn LE MERCIER D'ERM.

X. - AR SKRIVAGNEREZED

50) Anna-Mari ROPARZ. — A bouez bras eo levezon ar vaouez e buhez ur yezh. War barlenn ar vamm eo hen desker ar gwellañ ha koulskoude, e Breizh, hon eus bet tu, meur a wech, siouazh ! da welout ar brezhoneg o koll tachenn buanoc'h e-touesk ar merc'hed eget e-touesk ar baotred. Ar « c'hiz » eo a zo kiriek moarvat.

Setu perak ne deo nemet dereat komz amañ diwar-benn ar merc'hed pennek a fellas dezho ober disheñvel diouzh ar « c'hiz » ha sevel skridoù e brezhoneg o mamm-vro.

Anna-Mari ROPARZ a voe ganet e Bolazeg, Kernev-Uhel, d'an 9 a viz Du 1839. Dont a reas, e 1875, da vezañ pried da Glaoda JAFFRENNOU, noter e Karnoed. Hi eo mamm ar barzh *Taldir*. Marvet eo e Karnoed d'an 22 a viz Ebrel 1913.

En *Eñvorennoù Yaouankiz*, embannet gant he mab er gelaouenn SAV, Nn 26 h.a., e lenner penaos eo, diwar welout ar paotr yaouank o skeiñ war du ar brezhoneg, ez adkavas-hi an hent a goller en hor bro, tamm-ha-tamm, eus ur rummad d' egile, betek dont da vezañ Gallaoued e Breizh ha netra ken.

Embannet eo bet he barzhonegoù, dindan hec'h anv plac'h yaouank, er VRO, er BOBL, en « Indépendance Bretonne » hag e KLOC'HDI BREIZ.

Dastumet int bet, lod kaer anezho, el levrig, *En Eñvor eus Anna Ropars : Eun Dibab eus he gwerzioù*, Moulerez ar Bobl, Keraez, 1913.

51) Marianna ABGRALL. — N'he deus ket bet al

Leonadez-mañ ezhomm da zistreiñ war hent ar brezhoneg. Manet eo stag ouzh yezh he c'havell, e-doug he buhez, hep ma ve bet morse tost dezhi mont gant red dour ar « c'hiz » d' en em goll e mor ar galleg.

Ganet e voe Marianna ABGRALL e Kerloareg, e parrez Lambaol-Wimilio, d' ar 16 a viz Meurzh 1850. C'hoar e oa d' ar Chaloni ABGRALL, marvet e Kemper d' an 10 a Vezheven 1926 ha d' an Tad ABGRALL, marvet e Bro-Annam d' an 19 a viz Gwengolo 1929. Mervel a reas-hi e Lambaol d' ar 6 a viz Meurzh 1930.

Er gelaouenn FEIZ ha BREIZ eo e kaver hec'h oberoù, anezho sonioù, barzhonegoù ha marvailhoù. Embannet he doa koulskoude en HERMINIG, e 1895, ar sonig. Pa oan em c'havell hag ar C'hemener. Un dastumad barzhoniezhoù ganti en doe ar priz kentañ e Bleun-Brug 1906. Adal an amzer-se e kaver hec'h oberoù e FEIZ ha BREIZ, a vloaz da vloaz, barzhonegoù evel Eostig Breiz-Izel, Al Laouenanig hag ar Voc'h-Ruzig, Ar Baourez Euruz, marvailhoù evel Ar Gornadoned Diweza hag Oremus.

Broudet e oa gant he breur yaouank, ar misioner, da strolañ he skridoù en un dastumad en d'efe bet da anv Gwiniz Hepken, ha d' o heul e vije bet lakaet ar gwerzioù kozh he doa pennaouet.

Ur spered kaer a Vreizhadez ez eo bet Marianna ABGRALL. En he c'hozhni, avat, sammet gant ar c'hañv a zouge d' he breudeur, ez oa deut da fallgaloniñ, evel meur a Vreizhad mat all en he raok. Skrivañ a rae d' an Aotrou Yann-Vari PERROT : « ...met me 'soñj d' in emañ ar brezoneg kaer o vont da vervel, evel an traoù kaer all, siouaz ; ne glever mui komz nemet galleg saout ».

Stourmerien yaouank a zeu da gemer lec'h ar re faezhet hag e kendalc'h an emgann.

52) Konstansa ar MERER a zo ganet e 1852 en un tiegezh arzourien, skulterien ha liverien. Kavout a reer eus o skultadurioù e Lanveleg ha tro-war-dro. Konstansa hec'h unan, ouzhpenn barzhez, a zo ivez sonourez vat. Seniñ an ograou he deus graet en iliz he fatrez e-pad bloavezhioù ha bloavezhioù betek ma tavas un deiz o mouezh evit mat. An darvoud-se, bet ponner d' he c'halon, en deus moarvat awenet ar pezh barzhoniezh embannet e KROAZ ar VRETONED d' an deiz kentañ a viz C'hwevrer 1914, An Ograou Dilezet. Kenlabouret he deus Konstansa ar MERER da gelaouenn Frañsez VALLEE. Daou bezh all ganti a zo meneget e notenn Meven Mordiern da heul ar pennad ma komz ennañ Frañ-

sez VALLEE diwar-benn ar varzhez hag hec'h oberoù : *Da Goulmig Arvor*, 2vet a viz C'hwevrer 1914 ; *Ar Vadalen*, 5vet a viz Ebrel 1914. Ur barzhoneg all a zo bet roet dezhañ ar priz kentañ e kentstrivadeg ar C'helc'h Keltiek e Paris, e 1930 : *Ar Chapeled Arc'hant*. Ne deo ket bet strollet pezhioù Konstansa ar MERER en un dastumad.

Marvet eo e miz Gouere 1946.

53) Loeiza CHARRAN a Gêrvaria-Jular a voe ivez skrivagnerez e KROAZ ar VRETONED. Kas a rae d' ar gaze-tenn dreist-holl pennadoù-kelaoua, nemet e savas ivez pezhioù rimet hag un nebeut marvailhoù. Daou anezho a zo bet medalennet gant *Kevedigez Vreiz* e gouelioù Alre e 1902 : *Ar Pesketaer*, KROAZ ar VRETONED, 10 Eost 1902, hag *Istor ar Bisig*, 12 Here 1902.

Loeiza CHARRAN a zeuas da vezañ pried Klaoda ar PRAD e 1919. Divroañ a rankjont da Vern d'Anjou d' ober skol. Pa varvas Klaoda e 1922, Loeiza CHARRAN a zistroas da Gêrvaria gant relegoù he fried. Marvet eo e 1925 diwar gwall-zarvoud, lazhet gant ur c'harr-dre-dan.

54) *Herminig* a oa anv-pluenn ur genlabourez all da GROAZ. Diwar he fenn n'hell Frañsez VALLEE lavarout deomp nemet un dra, ez oa mestrez-skol. Div gontadenn ganti, *Steredenn* ha *Botoigo ar Werc'hez* a zo bet moulet da c'houde war follennoù distag gant ti-moulerer Sant-Gwilherm, Sant-Brieg, 1896, ha skignet war-dro ugent mil anezho.

55) An anavezetañ, avat, eus skrivagnerezed ar c'houlz-se a zo Filomena KADORED. Ganet e voe e Ker-Sioul, parrez Bonen d' ar 24 a viz Gouere 1892. Bevet he deus dalc'hat en he bro c'henidik ha chomet eo feal d' he gwiskamant giz Kerne. Ne deo ket bet skañv he lod poanioù ha trubuilh ha marvet eo e barr hec'h oad, e 1923, goude kollet ganti he fried. O merc'hig ne deo chomet bev nemet un nebeut devezhioù war o lerc'h.

Abred e stagas Filomena KADORED da skrivañ e brezhoneg. N' edo nemet 16 vloaz pa voe medalennet he barzhoneg *Kentelioù ar Grouadelez* gant *Kevedigez Broadel Breiz* e 1909.

Da anvioù-pluenn he deus bet *Bugel ar Werc'hez* ha *Koulmig Arvor*. Dindan an eil eo he deus embannet un dastumad sonioù ha barzhonegoù, *Mouez Meneou Kerne*, e 1912. « Kemenerer a vicher, e veze pedet d' an euredoù gant ar gwragez-nevez he doa graet o dilhad eured, hag e kane gant

ur vouezh dudius kanaouennoù koant-koant bet savet ganti war ar bravañ tonioù », a lavar deomp Frañsez VALLEE en *Eñvorennoù eur Brezonegour*, p. 48.

Embannet he deus a-hend-all *Bleuniou a Garantez*, romant, war GROAZ, 23 a viz Du 1913, ha *Yann ar Burzudou*, 21 a viz Ebrel 1912. Adembannet eo bet ar skridoù-se gant GWA-LARN, ar romant, e miz Here 1933, ar marvailh, e miz C'hwevrer 1934. Ur pezh-c'hoari, *An Heritourez* a zo bet moulet e KROAZ, 13vet a viz Here 1912 ha niverennoù da heul.

XI. - GWENEDIZ — DIHUNAMB — BRITTIA

Tro hon eus bet endeo da venegiñ skrivagnerien a Vro-Wened. Ober a raent gant o rannyezh, pep unan diouzh giz e gornig-bro. Klasket o doa an Aotrounez GWILHOM ha JOUBIOUZ diazezañ eeunoc'h skrivadur ar gwenedeg. N' o doa ket heuliet ar skrivagnerien all o skouer. Ur wech embannet yezhadur an Aotrounez GWILHEVIG ha GO, e 1902, ha dindan levezon an Aotrou JEGOUZEU, Vikel-Vras an eskopti, e tenn muioc'h-muj skrivagnerien Bro-Wened da zegemerout da rann-yezh unvan ar gwenedeg komzet tro-dro d' ar gêr Wened. Bras eo bet lod ar gelaouenn *DIHUNAMB*, krouet gant Loeiz HERRIEU hag Andrev MELLAG e 1905, el labour unvaniñ-se.

56) Loeiz HERRIEU a zo ganet d' ar 25 a viz Genver 1879, er Gozh-Ker, e parrez Kodan, Gwened-Izel. D' an Oriant ez eas war e studi. Distreiñ a reas da c'houde d' ar gêr da gas en dro atant e dud hag ar gwir en doa da gemer da anv-pluenn *Barzh Labourer* (1).

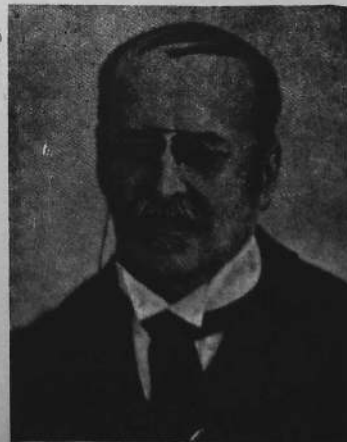
Abaoe m' en deus savet *DIHUNAMB* ez eo kemmesket-krenn e vuhez gant hini e gelaouenn. Skrivet en deus enni pennadoù a bep seurt en ur brezhoneg bev ha gwevn. Difennet en deus ar brezhoneg ouzh e holl enebourien a n' eus forzh pe du e vent ha ne deo ket boas da zisplegañ e soñj gant gerioù goloet. Distagañ a ra an traoù krenn ha krak ha morse n' eus bet tro da gaout muioc'h a zoujañs evit e nerzh-kalon eget er bloavezhioù 1939-1940, pa n' oa mui, koulz lavaret, nemetañ ha *FEIZ* ha *BREIZ* o reiñ da glevout mouezh ar Vro.

En diavaez eus ar pennadoù miziek en e gelaouenn en deus.

(1) Marvet eo en Alre d' an 22 a Vae 1953.

FRANSEZ VALLEE

MEVEN MODIERN

EFFLAM KOED SKAU

JOB ER BAYON

embannet oberoù niverus, barzhonegoù : *Kentañ Fesken*, 1902 ; *En Erüen hag er Rozen*, 1906 ; *Soñnenne el Labourer Douar*, 1903 ; *Eit farsal*, 1906. E soñj a zo sevel un dastumad eus un dibab eus e varzhoniezhoù dindan an anv *Dasson ur Galon*.

Savet en deus ivez pezhioù-c'hoari : *Kerhet de Bariz*, 1906 ; *Buguléz Kerdored*, 1913 ; *Fest e zo*, soñnenne hoariet, ha *Fal Foéraj*, unangonz, 1938.

Ampart war ganaouennoù-pobl e gorn-bro, en deus embannet gant an Aotrou GWILHERM « *Méodies Bretonnes* », e 1908, ha gant Morvan DUHAMEL *Guerzenne ha Soñnenne Bro-Guened*, 1930.

Embannet en deus gant an Aotrou HENEU *Istoér Breih*, e 1910 ; gant Iwan an DIBERDER troidigezh *Imram Mael-Duin*, 1913. *Er Bugul Fur* ha *Tud Brudet hor Bro-ni*, hemañ e 1937, a zo skridoù all embannet gantañ ha kenlabourerien all. Lakaet en deus ivez e brezhoneg *Gwened Priñsezig en Deur*, e 1928.

E-kichen *DIHUNAMB* e ren Loeiz HERRIEU ur staga-denn lennegel m'eo bet moulet warni oberoù an Aotrou HENEU, un dastumad kontadennoù gant Loeiza er MELNER (*Vedig en Evel*), pried Loeiz HERRIEU : *Ar Bont er Velin* hag un dastumad all gantañ e-unan, *De Hortoz Kreiznoz*. Mar ne deo ket ar c'hontadennoù-se e vestr-oberenn, yac'h ha pinvidik o brezhoneg, lies-doare o stumm, fromus ha farsus tro-ha-tro, e c'hellfe bezañ e vefe *Kamdro en Ankeu*, notennoù brezel 1914-1918, embannet dre zarnoù e *DIHUNAMB* da c'hortoz ma vo graet ul levr anezho. Kinnig a ra an notennoù-se bezañ un testeni ma vo diaes kavout gwirionoc'h ha didroidelloc'h egetañ.

DIHUNAMB a zo bet hag a gendalc'h da vezañ an ti ma vez roet bod ennañ da skrivagnerien yaouank Bro-Wened. E-leizh a veleien ma vo komzet diwar o fenn en Trede Lodenn o deus skrivet e *DIHUNAMB*. Ne venegimp amañ nemet unan anezho, an Aotrou HENEU.

57) An Aotrou Yann-Vari HENEU a voe ganet e Nein e 1869. Bet eo bet lerc'h-ouzh-lerc'h kure e Pleuneg, Ploue. Berrig ha person e Noaloù ha Lanvaodan. Amañ ez eo marvet e 1929.

Bez' e oa eus kenlabourerien aketusañ *DIHUNAMB*. Sevel a reas skridoù, anezho buhezioù Sent pe gontadennoù, evit ar gelaouenn dindan un dek bennak a anvioù-pluenn. Rak fon-nusañ skrivagner Bro-Wened an amzer-vremañ ez eo bet an Aotrou HENEU. Un den endeo etre-daou-oad e oa pa voe

gounezet gant Loeiz HERRIEU d' al labour breizhek. Klav-bras oa pa savas e skridoù kentañ. Heskinet e veze gant an anhan ha, daoust d' e labour skuizhus a berzon e-unan-penn en e barrez, en deus kavet amzer ha nerzh-kalon da sevel oberennoù diniver, troidigezhioù pe adaozadurioù avat anezho holl. Nemet ez eo pinvidik-dreist e vrezhoneg ha nerzhus, diaes da lenn alies, ken puilh eo e c'heriadur, hogen dedennustre ivez en abeg da se.

Pa varvas e leze e holl zanvez a-berzh e dud da Loeiz HERRIEU evit embann levrioù brezhonek. Ha setu penaos e voe krouet stagadenn lennegel *DIHUNAMB*. Ne deo nemet reizh he defe staget da embann ar skridoù lezet war e lerc'h gant an Aotrou HENEU. Moulet eo bet lerc'h-ouzh-lerc'h e giz-se *Guéladen Tondal*, *Derdriü*, *Bourapted en Tiegeh*, *Mab Azen*, *Er Graal Santel*, *Sant Kolmekel*, *Anken en Nibelungen*, *Ribardenneu*. N'int ket embannet holl avat, peogwir e chom c'hoazh, hervez HERRIEU, un dousen a bikol kaieradoù dornskrivet. Spi hon eus da lenn, deiz pe zeiz, *Ré en Touldoar*, ur skrid flemmus, an oberenn n'eus nemeti a ve diwar danvez an Aotrou HENEU e-unan.

Kenlabouret en deus ivez an Aotrou HENEU d' ar gelaouenn *BRITTIA* ha da *GLOCHDI BREIZ*.

58) Pièr LAURANS. — Sed amañ ur barzh en deus bet, un amzer 'voe, da lavarout eo er bloavezhioù en-dro da 1900, ar brud da vout e-touesk ampartañ barzhed Bro-Wened.

Pièr LAURANS a zo ganet e Belz, d' an 12 a viz Du 1874. Edo war e studi e Pariz war-dro ar bloavezh 1900. Neuze e teuas da vezañ sekretour Charlez ar GOVIG. D' ar c'houlz-se ez embannas *Soñnenneu er Pradeuier*. Le Dault, Paris, 1903. Mont a reas e 1903 da gelenner e Mannheim. Goude brezel 1914-1918 ez eo distroet d' an Oriant evel kazetenner. Marvet eo d' an 2 Genver 1952.

Kavout a reer eus e soñnenneu skignet amañ hag ahont e meur a gelaouenn. Menegomp *Ar ur plah mud*, e *KLOCHDI BREIZ*, 1898, ur seurt trivliadenn espar e berrded-lavar he gwerzennoù ; *Soñnen en Hoant*, « L'Hermine », Gouere 1895 ; *Soñnen Merhic*, *ibid.*, Here 1895 ; *Soñnen er soudard garantéus*, *ibid.*, C'hwevrer 1896 ; *Soñnen en Hiaul*, *ibid.*, Mezheven 1896 ; *P'en da d' ein mé*, *BRITTIA*, Mae 1914 ; *Er pèh e dremen*, *AN OALED*, Nn 61, 1937 ; *Emen é et*, *Matelinen*, *ibid.*

E gwirionez, en ur rannyezh gouestlet, evel m' oa hini Bro-Wened, d' al lennegezh a zevosion dreist-holl, barzhonegoù karantez *Pengleuc* a zegase un dra bennak nevez-flamm :

teneridigezh skrijus hag hiraehz c'hwerv ur galon gizidik ha gwall-gaset. Nemet evel beziet ez eo e varzhonegoù er c'helaouennoù. Strollet en un dastumad, e rofent d' ar barzh-mañ e dalvoudegezh wirion, ha ne deo ket dister, d' hon meno.

59) Yann-Vari-Frañsez JAKOB a voe ganet e Lokmaria-ker d' an 30 a viz Mae 1880. Gouni e oa da HERMILY, letanant Jorj KADOUDAL. Koll a reas abred e dad kapiten war vor ha desavet e voe e Dax. Dont a reas da beurechuiñ e studi en Naoned. Mont a reas da c'houde da gelenner skol gristen. E-pad brezel 1914-1918 e voe klavdiour war dalbenn Saloniki. Goude e reas skol da vugale tiegezhioù eus Kreisteiz Bro-C'hall. Kenlabouret en deus da veur a gelaouenn : « Le Pays Breton », « Revue de Bretagne », *DIHUNAMB*, *KROAZ ar VRETONED*, *AR VRO* dindan 3 anv-pluenn. An anavezetañ anezho a zo *Efflam Koet Skau*, an daou all a zo *Ehoarn Ruis* ha *Jehan de Kaer*. Dont a reas da vezañ ezel ar Gorsez dindan an anv, *Barzh Dariorig*. Marvet eo trumm e Luzenac, Ariège, d' an 22 a viz Gouere 1938.

Savet en deus *Efflam Koet Skau* barzhonegoù niverus, skignet e *DIHUNAMB*, er « Revue Morbihannaise », e *BUHEZ BREIZ*, er *VRO*, en *OALED*. O dastum a dliz en ul levr en dije bet da anv, hervez *Taldir*, *Barzaz Bro-Wened*.

Awenet-kaer e oa *Efflam Koet Skau*, aes e teue gantañ e werzennoù, nemet da veno HERRIEU, barner blizidik, ne deo ket bepred ya'h-dreist e vrezhoneg nag asur e dro-blenn. Re en deus bevet en harlu, moarvat, hag abaoe re bell amzer. Ne deo ket dibaot, daoust da se, e varzhonegoù kaer. Menegomp en o zouesk *Glahar er Barh*, 1908 ; *IN PACE* (Bez e Peoc'h), *BUHEZ BREIZ*, Nn 42-43, 1924 ; *MANE NOBISCUM, DOMINE, QUONIAM ADVESPERAS-CIT* (Chom ganeomp, Aotrou, rak noziñ a ra), *AN OALED*, Nn 36, 1931 ; *Kañnen d'el Loer*, *ibid.*, Nn 46, 1933 ; *En Araukaden*, *ibid.*, Nn 47, 1934 ; hag ar berlezennig m' eo *Pa vein ar en Tresul*, « La Ligne de Cœur », Nantes, 1937, hag en *OALED*, Nn 51, 1935 ; *Ened en Neüé Han*, *AN OALED*, Nn 56, 1936 ; *En Aüen*, *ibid.*, Nn 57, 1936 ; ar barzhoneg diwezhañ gantañ, embannet en *OALED*, a zo *Er Falhour*, Nn 67, 1939.

Dastumet en doa ivez *Efflam Koet Skau* tonioù koroll ha tonioù kanaouennoù eus Bro-Wened. Diembann eo chomet al labour-se. Muzikour ampart e oa e-unan ha kavout a reer diwar e zorn en *OALED*, Nn 37, *Soñnen er Binieu*, 1931.

BRITTIA

60) Ur gelaouenn divyezhek e oa *BRITTIA* hag he fennadoù brezhonek n' oant ket savet hepken e rannyezh Gwened. Renet e oa avat gant ur Gwenedour, Iwan an DIBERDER, skrivagner speredek ha lemm e bluenn, anavezet dreist-holl betek hen dre e bennadoù gallek. Hogen labourer en deus kalz war al lennegezhioù keltiek ha war lennegezh-pobl e vro. N' eus ket bet avat embannet kalz a dra eus frouezh e labour. Kenlabouret en deus gant Loeiz HERRIEU war droidigezh *Imram Mael-Duin*. Er gelaouenn *SAV* e kavomp e sinatur e-kichen hini Yeun ar GO dindan *Enezenn Iz goueledet er mor*, Nn 19, 1941 ; *Karantez ha Tremenvan Deirdire*, Nn 21, 1942 ; *Lai Osian e Douar ar Yaouankiz*, Nn 23, 1942. Mene-giñ a c'hellomp c'hoazh ur barzhoneg gantañ, embannet e *BREIZ ATAO*, e 1923, a gredomp, *Me 'zo Klask Ker Iz*, hag e *FEIZ ha BREIZ*, Meurzh-Mezheven 1941 : *Diwarbenn ar « Bassion Vrezonec », Laurans ar Richou*.

**

61) Ur c'henvreur da nebeutañ en deus kavet Loeiz HERRIEU, e-touesk labourerien-douar e gorn-bro, Guillam er BORN a Seglian, ganet e 1866 ha marvet e 1927. N' oa ket awenet-uhel Guillam er BORN, nemet e teue aes gantañ e rimadelloù ha lod-kaer anezho o deus plijet. Embannet en deus kanaouennoù e *DIHUNAMB*, er *VRO*, en « Almanach de l'U.R.B. ». Ur pezh-c'hoari gantañ, *Er Spontailieu*, a zo bet moulet war *DIHUNAMB* e 1911. Strollet en deus e skridoù e daou zastumad, *Sorhienneu ha Farseu Koh er Hornad*, Seglian, 1925 ; *Soñnenneu Bourapl eit deverral*, Seglian, 1924.

Trede lodenn

LABOUR AR VELEIEN

I. - AL LEVRIOU A ZEVOSION HAG ALL

Komzet hon eus en div lodenn gentañ eus meur a veleg, anezho skrivagnerien. C'hoant hon eus bremañ da zistreiñ pelloc'hik amzer war an dachenn-se, dre ma talc'h ar beleg el lennegezh ul lec'h dezhañ e-unan. Ar pal ma sko dezhañ a zo, da gentañ penn, mad an eneoù ha nann sevel skridoù dezho un dalvoudegezh lennegel pe enaouet gant ar garantez-vro. Hogen, pa zegouezh gantañ tizhout war un dro an eil-palioù-se, en deus ar gwir da gavout e anv en un istor al lennegezh.

C'hoant dezhañ a-raok pep tra bezañ intentet gant e barresioniz, hep bezañ bet skoliet peurvuiañ, e-sell al labour a zo dezhañ da ober, en ur yezh dalc'het er-maez eus ar skol, ar beleg a stag da skrivañ e brezhoneg evit e abostolerezh, en deus, re alies, savet levrioù gwashoc'h eget peuzvat dre ar stumm ha dreist-holl dre ar geriadur. « Brezhoneg beleg » pe « Brezhoneg person » a zo bet graet, un amzer 'voe, eus un doare trefodaj na brezhonek na gallek ha, suroc'h c'hoazh, kar e nep feson ouzh ar brezhoneg komzet, nemet gant tud oc'h ober dre voaz gant ar galleg, gant tud ne implijent ar brezhoneg nemet diouzh ret, evit seveniñ dereat deverioù o c'harg.

62) Kemeromp da skouer an Ao. Yann-Vari al LAE, mab da Yann-Vari ha da Frañseza MORVAN, ganet e Lokireg

d' ar 15 a viz Kerzu 1749, kure e Lanveur etre 1773 ha 1781, person e Perroz-Gireg betek an Dispac'h. Harluet e voe da Vro-Saoz betek Mae 1800 ha mervel a eure en e barrez a Berroz ar 14 a viz Here 1802. E-keit ha m' edo pell diouzli e vro e savas ul levr, *Abrege deus a Histor ar Revolution Franç.* (Hervez L. Lok, e *KAIEROU KRISTEN*, 1945, p. 72, ez eo bet moulet an oberenn-se meur a dro, dindan anvioù ha gant danvez disheñvel eus ur mouladur d' un all : Prud'homme, Sant-Brieg, 1817, 12 p. — *Reflexionou christen var revolusion Franç.* Ledan, Montroulez, 1836, 119 p. — Adembannet e voe e ti Tanguy, Gwengamp, 1839, 117 p. ; e ti Ledan, Montroulez, 1850, 112 p. ; e ti Hamon, Montroulez, 1923, 32 p.) An dek poz roet e *Breiziz*, p. 9, a zo « pitoyabl » a-walc'h o geriadur.

63) Ne deo ket heñvel evit an Aotrou Alan DURAND, ganet en Iviaz e 1808 ha marvet e Landreger e 1854. E levr, *Ar Feiz hag ar Vro*, embannet e ti Lamarzelle, Gwened, 1847, a zispleg ar pezh a dremenas e Breizh eus 1789 da 1814. Klevet hon eus lavarout ez eo bet unan eus mammennoù *Emgann Kergidu*. Yezh Alan DURAND, hep bezañ kinklet, a zo war un dro yac'h hag aes.

64) Breuriez-Veur-Keltiek ar GONIDEG he deus bet, e-touesk hec'h izili Gwilhom ar YAOUANK pe LE JEUNE, ganet e Laniliz e 1735 ha marvet person e Plougoulm e 1807. An Aotrou LE JEUNE a gemere perzh er misionoù-se a zo bet ken bras o fouez e buhez ar spered hag an ene e bro ar vrezhonegerien. Evit ar misionoù-se eo e lakaas kantikoù diwar e zorn en dastumad en deus da anv *Canticou composet evit usaich ar Misionou*, embannet e 1814. Kantikoù an Aotrou LE JEUNE a c'hell bezañ direbech e kement a sell ouzh ar feiz, e vrezhoneg, avat, ne deo ket an hini a c'hortozfed dindan pluenn ezel ur Vreuriez-Veur. Kanañ a reer c'hoazh, en Amzer-Fask, e gantik, *En em gonsolit evit mat, Rouanez eus an neñvoù...*

65) A-dre an dremmoù ar muiañ diouto o-unan eus amzer an Dispac'h e tleomp menegiñ amañ an Aotrou Mikael HERRI, ganet e Gwipavaz e 1752. Bez' e voe Chaloni-Doueonour eskopti Leon abaoe 1783 hag eñ eo a zalc'he darempredoù etre an Aotrou 'n eskob DE LA MARCHE, aet d' an harlu, hag e eskopti. Renet en deus buhez kalonek un den lakaet an hu warnañ gant al lezennoù. Dic'hizet e veze e pep seurt doare ha bepred e stourme ouzh spered an

Dispac'h dre sevel kanaouennoù a zo marteze, lod anezho, dastumet er strobard *Barzhoniezhoù ha Kanaouennoù Brezhonek an Dispac'h*, embannet gant an Aotrou chaloni PERENNEZ, war « Annales de Bretagne », 1934-1937. Marvet eo an Aotrou Mikael HERRI Vikel-Vras a enor eskopti Kemper ha Leon e 1829.

En amzer, avat, ma oa en he barr levezon HERSART KERVARKER, e voe ret d' ar veleien skrivagnerien ober van ouzh prederioù an ampoent. Ret e voe dezho dilenn etre ar yezh c'hланаet pe an trefoedaj ma raed anezhañ *brezhoneg beleg*, hag alies siwazh ! int savet a-du gant hemañ. N' int ket bet mogn kennebeut da sevel, bep ar mare, tabut diwar-benn an doare-skrivañ ha da gemer perzh en tabutoù krog endeo.

66) War a lavarer ez eo bet Yann-Wilhoù HERRI mestrskol HERSART KERVARKER war ar brezhoneg. Ganet e voe e Mellag d' an 13 a viz Du 1803. Graet en deus e studi e skolaj Kemper eus 1817 da 1824. Aet eo da Gloerdi Bras Kemper e 1824. Beleget eo bet d' an 31 a Vae 1828. Kure eo bet e Lesneven e-pad eizh vloaz. E 1836 ez eas da aluzenner en ospital Kemperle ha marvet eo d' an 12 a viz C'hwevrer 1880.

A-du-krenn e oa an Aotrou Yann-Wilhoù HERRI gant ar glanaat eus yezh ar varzhed-pobl ha lavaret en deus e soñj a-zivout kement-se en e *Ganaouennoù Santel, dilennet ha reizet evit eskopti Kemper gant an toniou war gan-plen mentet*, Sant-Brieg, Prud'homme, 1842. Embannet en doa, e 1838, *Buez Sant Izidor*, e ti Lion, Kemper, diwar skrid gwenedek an Aotrou POURCHASSE. E 1843, e teu, war un dro gant an Aotrou ALEKSANDR, da ren *Lizeriou Breuriez ar Feiz*. E 1849, e teu er-maez e ti Guffanti-Breton, Kemperle, *Genes pe Levr ar C'heneliez lakaet e brezonek*. E 1858, an hevelep ti a embann *Buez hor Zalver Jesus-Krist*, ul levr brudet evit e vrezhoneg digemmesk. E 1860, ez embann, e Kemperle bepred, *Levr an Exod*. E 1862, e ti Clairret, Kemperle, e kempenn *Bleunioù Breiz*, un dibab oberoù barzhed, advoulet gant Fañch an UHEL e 1880. E 1863 e ra ur c'hempenn da skrid « *Santez Tryphina hag ar Roue Arzur* », mister en eizh arvest embannet gant Fañch an UHEL, e ti Clairret, Kemperle. E 1872 e kloz roll e oberoù gant *Buhez an Duk a Vourdel*, Clairret, Kemperle.

Diwar-benn ar c'hempenn en deus graet da skrid *Barzaz Breiz* e lavar an Aotrou Yann-Wilhoù HERRI, en ul lizher eus 1867 (Sellit « *La Villemarqué, Sa Vie et Ses Œuvres* », p. 172), n' en deus reizhet nemet un nebeut fazioù er c'hempenn

madurioù. N' eus abeg ebet d' hen tamall e gaou war zigarez e soñjer ar c'hontrol.

Evit ar c'hwenat en deus graet da c'heriadur ar c'hantikou ne deo ket heñvel. Gallout a reer kaout un alberz eus doare ober ar glanyezher-mañ hag eus hini an Aotrou Yann WIL-HOU, « kantiker bras an eskopti », er mouladur kempennet gant an Aotrou PERENNEZ eus « Les Hymnes de la Fête des Morts en Basse-Bretagne », Emglev Sant Iltud, Brest, 1925, p. 60 ha 74. Lenn a reer e traoñ ar pajennoù reizhadennoù an daou gantiker ha diaes eo d'ur brezhonegour a zoug doujañs d' e yezh, chom hep sevel a-du ganto, nemet meneg a ve eus sevel ul labour a ouiziegezh, ar pezh a zo un afer all.

67) Gant an Aotrou Erwan MOAL hon eus un enebour touet da reizhadur ar GONIDEG. Ganet e voe e Mespaol d' an 8 a viz C'hwevrer 1782 ha beleget d' ar 26 a Vezheven 1808. Bet eo person Sant-Varzhin Montroulez eus an 31 a viz Genver 1819 betek ar bloaz 1856. Un orin a zen e oa an Aotrou MOAL, pennek mar deus bet unan, met n' heller ket bezañ diskredik war ar garantez a zouge d' e yezh. Embann a eure *Ar Breutaer Breizek, Oriad ar yez kaer brezounek*, Ledan, Montroulez, 1843. Al levr-se, anezhañ gwerzennoù ha komz-plaen, a zo ur vreutadenn entanet evit ar brezhoneg. En hevelep bloaz hag en hevelep ti, ez embann *Hent ar Groas*. En oberenn-mañ, ouzhpenn al lodenn a zo dellezek eus an anv roet d' al levr, ez eus un eil lodenn : *Prederennou talvoudec var an ene hag un trede : Meur a Lavarou koz ha talvoudec*. E 1847, en deus embannet trizek mil gwerzenn trizeksilabennek ar *Barzonegou var Drubarderez Jusas*. GWALARN en deus embannet un nebeut eus lizhiri an Aotrou Erwan MOAL en Nn 137.

68) An Aotrou Yann-Frañsez ar ROUZ eñ ne deo tamm ebet chalet gant al lennegezh. Savet en deus troidigezhioù e-leizh ha buan, setu ma reas diouer dezhañ an amzer da sellout pizh ouzh e vrezhoneg.

Ganet e voe e Lokeored an 12 a viz Eost 1797. Beleget e 1828, e teuas da berson e Kergloev e 1837. Bloaz e chomas person e Plouger e 1847. Dont a reas da c'houde da berson e Kleden-Poher e 1848 hag e varvas d' an 6 a viz Gwengolo 1852.

Sed amañ al levrioù a zevosion embannet gantañ e ti Desmoulins, Landerne : 1842, *Imitation Jesus-Christ ; Imitation ar Verc'hes*, aotreet e 1842 ; *Mellezour an eneoù*, 1854 ; *Mis*

ar galon sacr, aotreet e 1842 ; *Catekis historiq* an Abad Fleury, 1845 ; *Instructionou Santel*, 1844 ; *Ar Gombat spirituel*, 1846 ; *Ar squer gristen*, 1847.

Falloc'h brezhoneg a zo bet moulet hervez Loeiz Lok. Mar deo gwell lenn brezhoneg peuzvat eget tamm brezhoneg ebet, levrioù an Aotrou Yann-Frañsez ar ROUZ o deus graet vad estreget d' an eneoù, rak advoulet int bet meur a wech.

69) An Aotrou Jakez PERROT (*Barz Taole*) a veze graet stad anezhañ evel skrivagner gant HERSART KERVARKER, TROUD ha reoù all. Ganet e St-Pabu d' ar 27 a viz Du 1804, e voe kure e Rekourans e 1829. E 1837 e teuas da berson e Plougonvelen, e 1849 e Porzpoder, hag e 1855 e Taole. Eno ez eo marvet d' an 13 a viz Genver 1877.

Savet en deus barzhonegoù. Lenn a c'heller daou anezho, da skouer, e *FEIZ ha BREIZ*, 1903, p. 49 ha 81. Hogen anavezet eo dreist-holl diwar e levrioù a zevosion. Adembannet en deus e 1846 *Buez ar Sent* an Ao. MARIGO, e ti Lefournier, e Brest. Savet en deus *Mis Mari*, evit ti Desmoulins, Landerne, e 1859 ; *Katekis Historik*, eil lodenn, evit Ledan, e 1864 ; *Histor Joseph hag Histor Toby*, evit Lefournier, e 1865 ; *Buez Santez Germena Cousin*, evit Hasle, Montroulez, 1869, ha *Mis Nevez ar Galoun Sakr*, embannet e ti Ledan, e 1875.

Bet eo ivez oberour ul *Levr-Dorn evit ar Skolioù Bihan diwar ar Maez* (Manuel à l'usage des écoles primaires de la campagne) e div levrenn hini ar mestr e galleg, hini ar skoliad e brezhoneg, e ti Lefournier, hep bloaziad.

70) An Ao. Mikael KARIZ en deus bet ul levezon dioutañ e-unan en Emsav ar veleien. Pa reas BRIZEUG e c'halvadenn entanet da garantez-vro beleien Breizh (*Ar Vleunienn Aour*, l. V), an Ao. KARIZ a savas ur barzhoneg. D' ar *Vreiziz diwar-benn o yez*, a redas dornskrivet eus ur presbital d' an all kent bezañ embannet war ar gelaouenn « La Bretagne », e Sant-Brieg, e Mezheven 1851.

Ganet e Plistin e 1817, d' an 21 a viz Gwengolo, an Ao. KARIZ a zo bet kure, a greder, e Pederne, e-tal Mene-Bre. Ac'hano e anv-pluenn. *Barz-Mene-Bre*, a vo ivez diwezhatoc'h hini an Ao. HERI, person *Keefod*, breur-kaer Emil ERNOD, a lakaas e brezhoneg *Treger Istor Santel* an Ao. Buleon a Vro-Wened.

Edo an Ao. KARIZ person e Plougraz, pa rankas, en abeg d' e yec'hed, distreiñ d' e vro c'henidik. Marvet eo e Plistin d' an 2 a Vezheven 1864, goude un hir a gleñved.

Anavezet eo c'hoazh an Ao. KARIZ evel oberour *Kanaouennoù ar gwir gristen*, e ti Tangi, e Gwengamp, e 1851, ha *Miz Kaer Mari*, e ti ar Govig, e Lanuon, e 1856.

71) An Ao. Hollsent BODEUR, ganet e Plougasnou d' an 22 a viz Genver 1825, a voe anvet da gure e Plouider d' ar 6 a viz Eost 1852. Savet en deus evit *FEIZ ha BREIZ* kozh, etre 1867 ha 1869, Buhezioù Sent, en o zouez *Buhez Sant Goulc'hen*, graet anezhi da c'houde ul levrig e ti Kerangal, Kemper. An Ao. BODEUR eo a savas kanaouenn hollvrudet *Ar Pilhaouer*.

72) An Ao. Yann KERE a voe ganet e Plouenan, d' ar 15 a Veurzh 1825. Mont a reas war e studi da skolaj Kastell-Paol hag e 1846 d' ar C'hloerdi Bras. Anvet e voe da gure e Rieg e 1850. Dont a rankas da Blouider en abeg d' e yec'hed e 1855. War ali an Ao. BODEUR, e genvreour eno, eo e stago da sevel kanaouennoù ha rimadelloù, goude ma vezo bet anvet da gure e Sant-Loeiz Brest, e 1856. Person oa e Moelan e 1865, e Kastellin e 1874. Eno en doa da gure an Ao. JEZEGOU a embanno e gantikoù, kanaouennoù ha rimadelloù en ul levr *Kanaouennoù Kerne*, e ti Kaigre, e Brest, 1900, ha daou levr eus e *Sarmonioù* en hevelep ti.

Marvet eo an Ao. KERE e Kastellin, d' ar 24 a Wengolo 1898.

Skrivañ a raé ur brezhoneg yac'h ha pinvidik. *Matilin an Dall* a zo unan eus e ganaouennoù brudetañ.

73) An Aotrou Aogustin CHATTON a voe ganet e Groñvel e 1825. Beleget e voe e 1849. Bet eo person en Itron-Varia-Wir-Sikour e Gwengamp e 1866 kent dont da Vikel-Vras ha Chaloni a enor e Sant-Brieg e 1872. Marvet eo d' ar 17 a viz Du 1914.

Savet en deus *Levr Bugale Mari*, mad da vezan lennet e *Miz Mari*, embannet e ti Le Goffig, Lanuon, 1866 ha 1869. Ar pevare mouladur a zo bet graet e ti Prud'homme, Sant-Brieg, 1896.

An Aotrou 'n eskob DAVID a skrive er mouladur kentañ : « ...Vad a raio da nep piou bennak a gar an Itron Varia hag ar brezoneg reiz hep bean re c'houek ».

E berr gomzoù ez eo klok ar meuleudi-se, graet gant un eskob ken mignon d' ar brezhoneg, eus oberenn an Aotrou CHATTON. Klasket en deus hemañ skrivañ ur brezhoneg, aes ha yac'h war un dro. Hogen ur perzh mat all a zo da *Levr Bugale Mari* : ne deo ket un droidigezh. Savet eo bet war

eeun gant ur beleg a Vreizh evit tud e vro ha komz a ra dezho, bep tro ma c'hall, eus pardonioù o bro. Dindan an istorioù berr troet diwar levrioù all e laka bepred anv an oberour, e doare m' eo aes d' al lenner ober an diforc'h etre ar pezh en deus amprestet an Aotrou CHATTON hag an danvez a zo dioutañ e-unan.

74) *Levr Bugale Mari* a zo bet lakaet e brezhoneg Gwened gant an Aotrou STEVAN, ganet e 1847, bet kure e Keven, en Ardeven hag e Lokmaria, ha marvet e Groé d' an 3 a viz Meurzh 1914.

75) An Aotrou Klaoda GWITTEREL a voe ganet d' an 20 a viz Du 1843 e Sant-Nikolaz ar Pelem. Desavet e ti ur breur d' e vamm, an Aotrou CHELIN, person Bonen, ez eas da Gloerdi Bihan Plougernevel ha da c'houde da Gloerdi Bras Sant-Brieg. Beleget e 1867, e voe anvet da gelenner er C'hloerdi Bihan. Anaoudégezh a reas e 1867 gant tud eus an Emsav, HERSART KERVARKER, an UHEL hag all e Kendalc'h Keltiek Sant-Brieg. Bet eo da c'houde aluzenner e-pad seizh vloaz e kouent Santez-Anna Lanuon. Anvet persón e Gwareg, e savas neuze kantikoù brezhonek. Un hanter-kant bennak anezho a zo gant e sinatur e *Kantikou Brezonek Eskopti Sant-Brieg ha Landveger*. Reiñ a reas e zilez e 1920 da zont da vevañ e Ti ar Galon-Sakr, e Kerhen, Breizh-Uhel. Neuze e sav evit ar vugale *Istor al Lezenn Gristen*. Marvet eo e Kerhen d' ar 14 a viz Genver 1925.

En diavaez eus e gantikoù, kavout a reer barzhonegoù gantañ er gelaouenn *AR VRO*.

76) Distreiñ a reomp da Vro-Leon gant an Aotrou Yann WILHOU. Ganet e voe e Kleder, e 1830, ha mervel a eure person Penmarc'h, e 1887. Ober a reas skol e Plougernev ha ne deo ket eus e berzh e oa da c'hortoz un enebiezh bennak ouzh ar brezhoneg. Ober a raé gant an doare kelenn divyezhek hag e kase, diouzh reizh ha reol, e skolidi eus ar brezhoneg d' ar galleg hag eus ar galleg d' ar brezhoneg. Stagañ a reas abred da sevel gwerzennoù. Puilh-tre eo e oberoù. Ar c'hantikou savet gantañ a zo bet embannet war « *Annales de Bretagne* » gant an Aotrou PERENNEZ, e 1930. Skrivet int en ur brezhoneg kaer-dreist, glan-tre hag aes war un dro. Embann a reas e skridoù war *FEIZ ha BREIZ* : enni e voe moulet e varvailhoù hag e rimadelloù hag ivez *Buhez Sant Teodot, Patron an Ostizien*, advoulet en ul

levrig distag gant Emglev Sant Iltud e 1923, dindan an anv *Christo* (Evit ar C'hrist). Un advouladur-stroll eus e oberoù a zo bet war ar stern abaoe, nemet ne deo ket bet kaset an dra da benn, dre ma ne deue ket a-walc'h a rakprenerien. Hep mar ebet ez eo ur skrivagner, dispar e vrezhoneg, an hini ma raed anezhañ « Kantiker bras an eskopti ».

77) An Aotrou Jermen HORELLOU a voe ganet, e 1864, e Kerlaz, e-kichen Lokorn, nepell diouzh Koad Neved, ma tennas dioutañ ar skrivagner-mañ e anv-pluenn, *Bleiz Neved*. Er pennad savet diwar e benn gant *Loeiz Lok*, en *ARVOR*, Nnoù 48, 49, e kaver ur roll eus 54 pezh barzhoniezh dindan e anv. A bep seurt a zo anezho, kantikoù, rimadelloù diwar-benn darvoudoù an amzer, fablennoù hag all. Moulet eo bet e skridoù war *KANNAD ar GALON-SAKR*, *FEIZ ha BREIZ*, an « Union Agricole ». Bev ha pinvidik eo brezhoneg an Aotrou Jermen HORELLOU. Marvet eo *Bleiz Neved* d'ar 6 a viz Mae 1923, e Pont 'n Abad ; Beziet eo bet e Kerlaz.

78) Evit kement a sell ouzh rannyezh Gwened ez eo eeunte studi lennegezh Vreizh betek diwezh an naontekvet kantved. Pa vo bet meneget anvioù GUYOT-JOMARD, oberour ur « Manuel breton-français », e 1867, ennañ daou bennad e brezhoneg, moarvat diwar e bluenn, ha NIKOLAZ, a barrez Mendon, oberour ul levr a zevosion troet diwar ar galleg, an holl skrivagnerien all a zo beleien. Levrioù a zevosion, peurlviziañ anezho troidigezhioù diwar ar galleg, ha kantikoù nivevus, e-touesk ar re-mañ bleunioù ar varzhoniezh relijiel, setu dre vras lennegezh rannyezh Gwened. Komzet hon eus endeo, e pempvet pennad al lodenn gentañ, a-zivout an Aotrounez GWILHOM ha JOUBIOUZ. E c'hellomp bremañ lavarout ar pep retañ diwar-benn un nebeud re all.

79) An Aotrou Iehann MARION a voe ganet en Aradon, e 1759. Anvet e voe da berson en Heudig e 1789. Menel a eure en enezenn e-pad amzer an Dispac'h. Kenderc'hel a rae, daoust ma ranke chom kuzhet alies, da sevel levrioù a zevosion a veze moulet didrouz-kaer e ti Galles, e Gwened. Reiñ a reas an Aotrou MARION e zilez e 1820 hag e varvas en Aradon e 1824.

A-dre e droidigezh niverus e c'heller menegiñ *Magasin Spirituel er Beurerion*, diwar c'hallez en Itron DE BEAUMONT ; *Histoëriou ag en eu Testamand*, anezho un diverra eus *La Bible de Royaumont* ; *En Or ag er Vuhé Devot*, diwar Sant Frañsez de SALES ; hag e oberenn vrudetañ, *Voyage*

Misterius de Inis er Vertu, troet ivez diwar ar galleg. E vrezhoneg, evit kement a sell ouzh ar geriadur, a zo dezhañ an hevelep si fall hag hon eus kavet da vrezhoneg an dud a iliz en diavaez eus Gwened : kousiet eo gant ur bern gerioù gallek hep ezhomm anezho. Setu perak an Aotrou Chaloni PRIEL-LEG, p' en deus e 1925, kempennet evit ti Galles, un advouladur eus *Inis er Vertu*, en deus kaset da benn war ar skrid ul labour par d' an hini erbedet gant an Aotrou Yann-Wilhou HERRI en e raok. C'hwennet en deus dioutañ ar gerioù gallek ha lakaet en o lec'h gerioù brezhonek-rik, implijet gant an holl. Rak en diavaez eus ar gerioù ur brezhoneg yac'h hag aes a zeu dindan pluenn an Aotrou MARION.

80) An Aotrou Matelin SANSON a zo c'hoazh unan eus ar veleien gredus a renas buhez diaes ha risklus amzer an Dispac'h. Ganet war-dro 1736 e Gregam, e teuas da berson e Meukon e 1779. Chom a reas en e barrez, gwisket evel ur mevel, e-pad an Dispac'h. Mervel a reas d'an 20 a viz Gwengolo 1811.

Un den donezonet-kaer e oa an Aotrou SANSON. Skulter, labourer-douar, sonour, barzh, ul levezon badus en deus bet war e barrez. Kempennet en deus un *Drajienn ar Basion* ne deo bet embannet nemet goude e varv. Lakaat a rae moulañ war follennoù distag kantikoù savet gantañ pe droet diwar ar galleg, hag ar c'hantikoù-se a zo aet d' ober an daou zastumad, anavezet dindan an anv, *Kantikoù Meukon*.

81) An Aotrou Pier NOURI a voe ganet e Lozac'h e 1743. Person oa e Begnen abaoe 1770, pa rankas mont war dec'h da Vro-Spagn, e miz Here 1792. Goude an Emglev etre ar Stad hag an Iliz e tistroas d' e barrez, d' an 21 a viz Kerzu 1801. Anvet da berson en Iliz-Veur, e varvas e 1804.

Gant an Aotrou NOURI eo ez eo bet savet gwerz *Ar Beleg Forbannet*, a gaver e *Barzaz Breiz*, p. 367. Un doare all eus an hevelep gwerz a gaver e *Choës a Gañnenne*, Galles, Gwened, 1835, p. 210-212, moulet diwar un dornskrid moarvat ha nann dastumet e-touesk ar bobl, evel hini *Barzaz-Breiz*.

Dornskridoù a zo chomet war-lerc'h an Aotrou NOURI, daou gaierad *Sarmonioù* ; *An Testamant Koz hag an Testamant Nevez* ; un drajienn diwar an italianeg, *Isaac*. E levr, *Science er Salvedigueah* a zo bet moulet e 1821. E-touesk ar c'hanennoù kaer savet gantañ e c'heller menegiñ, ouzhpenn an hini hon eus lavarët uheloc'h, *Peh trous zou ar en douar*, evit amzer Nedeleg, hag *O na hiret en noz*, a oa c'hoazh e dastumad an Tad ARBOULED.

82) An Aotrou Frañsez-Mari BELEG a voe ganet e Pluniav d' ar 26 a viz Mezheven 1799. Kure en e barrez c'henidik e 1823, e teuas da berson e Kerfourn e 1838 hag e tistroas da Bluniav e 1846. Chaloni a enor e 1874, e roas e zilez e miz Du 1877. Marvet eo d' an 30 a viz Mae 1878.

Brokus e-keñver ar beorien, e tispignas e holl zanvez, a oa bras koulskoude evit an ampoent, en aluzennoù hag e profoù da skol ar merc'hed en e barrez.

En eo a lakaas e gwenedeg ar c'hentañ *Mis Mari*, diwar c'hallig an Ao. DE BUSSY. An hevelep patrom a zo bet d' an Aotrou Gwilhom al LEZ da sevel e brezhoneg Leon, e 1836, *Mis Mae*, *Mis ar Verc'hes Vari*, e ti Lefournier, e Brest.

Troet en deus ivez an Aotrou BELEG, e 1845. *Guirioneu ag er relijion ha deverieu ur hrechen*, diwar c'hallig an Tad HUMBERT.

Yac'h kenañ ha spis eo brezhoneg an Aotrou BELEG ha plijout a rae kalz da Hersart KERVARKER.

83) An Tad ARBOULED a voe ganet e Pleheneg e 1805. Beleget e 1835, e voe anvet da gure en Enez Arzh. Mont a eure da di ar Jezuided e 1840. Marvet eo d' ar 26 a viz Genver 1892, d' e 86 vloaz.

Ne oa ket hepken anezhañ ur prezeger dispar, hogen ivez ur barzh donezonet-kaer. En dastumad kantikou, embannet gantañ e 1856, *Guerzenneu eid ol er blai*, ar re wellañ anezho, un 31 bennak, a zo diwar e zorn.

84) An Aotrou Iehann-Vatelin KADIG a voe ganet e Kerfourn e 1843. Bet eo kure e Baden, e Plouharnel hag en Alre. Stagañ a reas da zastum kanaouennoù-pobl ha, dizale, da sevel e-unan gwerzennoù diwar-benn al labour-douar. Anvet e voe da berson e Bieuuzhi e 1892. Lakaat a eure sevel en e barrez ur c'hloc'hdi ha div skol. E-pad brezel 1914-18, e chomas e-unan d' ober war-dro e barrezioniz ha marvet eo e 1917, diwar re-labour.

Savet en deus un drajedienn *Sant Bihui*, chomet hep bezañ moulet. Ur barzhoneg hir, *An Est*, embannet da gentañ er « *Revue de Bretagne* », a zo bet moulet da c'houde e ti Lafolye, e Gwened. Soñj an Aotrou KADIG a oa klokaat *Liv' el Labourer* an Aotrou GWILHOM. Pep unan eus lodennoù e varzhoneg a bled gant *ar Foenn*, *ar Sistr*, *ar Gwinizh*, *ar C'hanab*, *an Avaloù-douar*. Er pevare mouladur, kempennet gant *DIHUNAMB*, e 1927, ez eus ur c'hwec'hvet lodenn, *ar Gwinizh Du* hag ur barzhoneg distag, *er Sauzoned*. Ne deo ket par e werzennoù da re *Liv' el Labourer*, na ken start e

bluenn hag hini an Aotrou GWILHOM. Taolennet mat-kenañ ez eo koulskoude al labourioù war-dro an eost.

85) Ur breur da Iehann-Vatelin KADIG, Frañsez KADIG a embannas kanaouennoù-pobl en e gannadig « *La Paroisse Bretonne* », e Pariz, abaoe 1899. Dastumet en deus ivez kalz a gontadennoù-pobl hag o embann en deus graet, e galleg hepken, siwazh ! e meur a levrenn, 6 pe 7 anezho ; an hini ziwezhañ, « *Contes sur Douze Métiers* », a zo o paouez dont er-maez e 1943, e Pariz, « *Librairie Celtique* ».

86) An Aotrou Iehann-Vari MARY a voe ganet e Kergouillard, e parrez Karnag, d' ar 25 a viz Ebrel 1858. Ur wech beleget, e reas, ur pennad, skol d' ar baotred en Alre. Kaset e voe da Reims, gant ur strolladig beleien yaouank all, d' ur skolaj bras, da gemer lec'h ar Jezuided, skarzhet kuit gant lezennoù Combes. Dont a rankas en dro da Vro-Wened, en abeg d' e yec'hed. Kure e voe e-pad tri bloaz en Ardeven ha da c'houde e Plunered, ma chomas betek e varv e 1902, d' ar 26 a viz Ebrel. Savet en deus ur barzhoneg hir, e peder lodenn, *Foër Vériadeg*. E werzennoù a zo aes da lenn ha skeudenniñ a reont en un doare bev-kenañ unan eus foarioù brudetañ Bro-wened. Un eil mouladur eus e oberenn a zo bet kempennet gant *DIHUNAMB* e 1932, kinklet gant engravadurioù war goad diwar zorn A. MARZIN.

87) An Aotrou MAE a voe ganet e Gwiskriv d' an 22 a viz Here 1852. Beleget e 1876, e voe kure er Faoued hag e Pondivi. Anvet e voe da berson Sant-Inan-Klegereg, e 1899. Marvet eo eno e 1916.

« Ganet e Kerne-Uhel, war harzoù Bro-Wened, *Meliaf*, evel ma sine e bennadoù, en deus graet e vad eus perzhioù creist an div eilvezh-se, » a lavar deomp Frañsez VALLEE.

E rannyezh Gwened en deus savet un dornad mat a ganti-kou hag, e komz-plaen, *Buhè Santel en Eutru Charles Gouandour*, e 1909.

E oberoù e rannyezh Kerne a zo niverusoc'h. Kavout a reer daou bezh barzhoniezh gantañ e *Bleunioù Breiz-Izel*, Plihon, Roazhon, 1902 ; *Lilienn* ha *Pardon Santez Barban*. E *KROAZ ar VRETONED* en deus embannet pezhioù all : *D' an Alc'houeder*, 18-5-1902 ; *Lutun Pontouar*, 24-4-1904 ; *Son ar Gevier*, 20-3-1910. Ur pezh-c'hoari e gwerzennoù, *Bue ha Merzerinti Santez Barbon*, a zo bet moulet e ti Sant-Gwilherm, e Sant-Brieg, e 1904. Pezhioù-c'hoari all, e komz-plaen a zo

c'hoazh diwar e bluenn : *Jili Breiz*, Sant-Brieg, 1910 ; *Sant Moris ha Buhez Santez Barbon*.

An Aotrou Pièr er GO, e « *Petite Histoire Littéraire du Dialecte Breton de Vannes* », p. 44, a ra meneg eus barzhonegoù all gant *Meliaf* : *Kleier va Farrez* ; *Fantig* ; *Buez Barzonius Sant Herve* ; *Barzaz Bleunioù Brug* ; *Distro Jezuz* ; *Distro Marzin ouz Doue* hag all. En *HERMINIG* e kaver un dornad mat anezho.

88) An Aotrou Frañsez-Mari FALKERHEU, ganet e Kervignag e 1854, a voe balet e 1873. Person e Pleren e 1902, ez eo marvet d' ar 6 a viz Meurzh 1917.

Hervez an Aotrou Pièr er GO, ez eo unan eus gwellañ barzhed Bro-Wened. « En e oberoù, emezañ, koulz eo an danvez hag ar stumm disi. » Savet en deus dreist-holl kantikoù. E oberenn, *Gouil er ré tremenet*, a stagas gant ar skrivadur degemeret gant skrivagnerien Bro-Wened, dindan levezon an Aotrou JEGOUZEU, e 1893. Menegomp kantikoù : *Intron Varia Keluen*, *Mari Guerhiéz Santel* hag all hag ivez barzhonegoù : *E Groé*, « *Croix de Groix* », 1895 ; *Jobig*, er « *Revue Morbihannaise* » ; *Er Gomunion devehan* ; *Mem Bro*, « *Croix de Groix* ». E *DIHUNAMB*, e anv-pluenn a oa *Fañch Bobelan*.

89) An Aotrou LAMOUR, ganet e Logunec'h e 1841, marvet e 1927, a zo bet person e Moustereven. Savet en deus un niver mat a gantikoù hag ivez un dastumad pezhioù fentus, *Bim-Bim*, *Mizér ha guerzenne deverrus aral*. Ar pevare mouladur gant *DIHUNAMB* a zo eus 1907.

90) An Aotrou Jerom BULEON, ganet e Pluergad, e 1854, a zo bet person an Iliz-Veur e Gwened. Savet en deus, e 1896, un *Histoér Santel* a zo bet troet abaoe e galleg, en eskuara, yezh ar Vasked, hag e rannyezhoù Treger ha Kerne. Embannet en deus ivez kontadennoù e *DIHUNAMB*. E anv-pluenn a oa *Teriliz*. E brezegenn gaer e Bleun-Brug Keranna, e 1926, a zo bet embannet gant *Emglev Sant Iltud*. Marvet eo an Ao. Jerom BULEON e 1934.

91) An Tad BELEG, ganet e Melran e 1860 ha marvet e 1932, en deus graet ur c'hempenn da *Livr Kañnenne eit er Misioneu*, e 1902, hogen e labour pennañ a zo bet *Imitation Jezus-Krist*, Normand, Hennebont, 1905. Kalz gwelloc'h eo labour an Tad BELEG eget an troidigezhioù graet en e raok

eus an hevelep levr. An Aotrou JEGOUZEU (1837-1908) Vikel-Vras, tad skrivadur bremañ ar gwenedeg, en deus evezhiet pizh ouzh amprouennoù al levr-se, daoust dezhañ da vezañ bet rediet d' an ampoent da reiñ e zilez diwar gleñved evit mont da vevañ e Kermaria.

92) An Aotrou Jelvest SEVENEU a voe ganet e Mourieg e 1864. Marvet eo e 1925. Bet eo kelenner e Skolaj Sant-Frañsez-Zavier e Gwened, betek ma klaskas mont da visioner. Re fall ez oa deut e yec'hed da vezañ, avat, ha n'hellas ket chom e Kloerdi ar Misionoù e Pariz, « *Rue du Bac* ». Distreiñ e rankas da Wened ha dont da gelenner adarre. An amzer vak a leze gantañ e vicher a implijas o sevel levrioù a zevosion, en ur brezhoneg eeun ha yac'h, hogen un tammig laosk.

C'hwec'h oberenn war-nugent diwar e zorn a zo meneget e levrig an Aotrou Pièr er GO, « *Petite Histoire Littéraire du Dialecte de Vannes* », p. 55. Menegomp en o zouesk, *Histoér er perhinded a Santéz Anna*, 1907 ; *Miz Mari er Vretoned*, 1911 ; *Histoér er Vretoned*, 1913 ; *Er Salett ha Pontmain*, 1916 ; *En Nor ag er vuhé devot*, 1917 ; *Histoér Intron Varia Keluen*, 1921.

93) An Aotrou Kristof JEZEGOU a zo ganet e Gwine-venter d' an 19 a viz Mae 1864. Bet eo kure e Kastellin en amzer ma oa an Aotrou Yann KERE person eno. Eñ eo a embannas rimadelloù hemañ, en o zouesk moarvat pezhioù ne dint ket bet savet gantañ daoust dezhañ da vezañ o adskrivet, el levr en deus da anv *Kanaouennoù Kerne*, hag ivez daou zastumad eus *sarmonioù* e berson.

Dedennet gant istor e barrez ez embannas da gentañ e galleg « *Histoire de Châteaulin* ». Ne zaleas ket, avat, da skeiñ war du ar brezhoneg.

Un abeg a vadoberezh a zo bet d' e skridoù lennegezh, ken evit *Kontadennoù*, moulet e ti Paillart, Abbeville, 1909, ken evit *E Korn An Oaled*, Straed ar C'hastell, Brest, 1923. An dastumad marvailhoù-mañ a zo bet savet evit harpañ parrez yaouank Leskonil, nevez distaget diouzh Pornaleg, m' eo person enni an Aotrou JEZEGOU abaoe 1907. Mene-giñ a c'heller c'hoazh gantañ *Marvailhoù an Tonton Koz*, pezhioù-c'hoari, *Ar Barver tenner dent*, *Ar C'hoari Kartoù*, *Mezarnou* hag ul levr istor, *Hor bro e-pad ar Revolution*.

Savet en deus a-hend-all levrioù a zevosion : *Buhez Santez Tereza ar Mabig Jezus*, Brest 1924, ha lod all hep anv oberour evel *Kelennadurez diwar-benn ar Sakramanchou*, I. I ha II,

Moulerez Arvor, Gwengamp, 1935 ; *Levr ar Priejou*, « Courrier », Brest, 1936. Eñ eo ivez en deus savet *Miz Mari Itron Varia Pontmean*, « Courrier », Brest, 1934. Prezeger helavar evel e berson e Kastellin, an Aotrou Kristof JEZEGOU en deus embannet *Prezegennou diwar-benn ar Binijenn hag ar Briedelez*.

94) An Aotrou Yann UGEN a voe ganet e Gwiseni d' ar 14 a viz Kerzu 1868. Skoliet eo bet e skolaj Lesneven. Beleget e Kemper e 1893, e teuas evel kelenner e Lesneven e-pad 10 vloaz. Pevar bloaz all ez eo bet kelenner e skolaj Sant-Eozen Kemper, kent bezañ anvet e miz Here 1907 da rener Kloerdi Bihan an eskopti, deut da chom e Likez Kemper. E 1919 e tistroas gant e Gloerdi da Bont-e-Kroaz. Person eo bet diwezhatoc'h e Plougastell-Daoulaz. Rediet gant e yec'hed da reiñ e zilez a-benn 9 vloaz, ne vevas ket pell e Kerodren-Lambazelleg. D' an 13 a viz Genver 1938 ez eo bet kaset d' ar bez.

Levrioù a zevosion hepken en deus savet an Aotrou Yann UGEN. Menegiñ a c'hellomp *Buhez Janed Ark*, *Buhez an Tad Maner*, *Buhez Mikael an Nobletz* ; *Buhez Viktoria Konan a Zant Luk*, Brest 1926 ; *Heuliomp Jezus-Krist* ; *Aviel ar Zul*, Brest, 1937 ; *Leor Neves an Oferen hag ar Gousperou*, ar Goaziou, Kemper, 1922 ; *Buhez H. S. Jezuz-Krist*, Kemper hag an Oriant, 1930. Ar c'hentelioù da heul pennadoù al levr-mañ a zo bet savet gant an Tad Eujen, misioner kapusin.

Liv Bro-Leon a zo betek re gant brezhoneg an Aotrou Yann UGEN, hogen yac'h eo ha digemmesk. E-touesk aketusañ kenlabourerien *FEIZ ha BREIZ* ez eo bet ha diniver ar pennadoù a gaver er gelaouenn gant e sinadur J. U. Skol vrezhoneg a rae er C'hloerdi Bihan d'an danvezioù-beleien n'ouient grik eus o yezh. Setu moarvat holl ar pezh en doa aotre d' ober war an dachenn-se hag, hep mar, en dije karet dont ivez war-dro ar re all, ar vrezhonegerien a-vihanik dizesk-krenn daoust da se war o yezh, e-keit ha ma pleustrent dibaouez war hini Vergilius ha Sophoklès.

II. - AR SARMONERIEN

An Aotrou Pièr er GO a lavar, p. 25 eus e *Istor Bihan al Lennegezh e Rannyezh Gwened* :

« N' hellomp ket mirout a dennañ an evezh war un dra :

klevet e vez alies en hor bro sarmonioù kaer, n' o lenner, avat, koulz lavarout morse. »

Neb en deus bevet e bro ar vrezhonegerien n' hell ket chom hep ober stad eus al levezon bouezus a zo bet hini beleien a voe, brudet dre o helavarded en un eskopti a-bezh. Da goulz ar misionoù a lakae da virviñ, e-pad sizhunioù penn-da-benn, speredoù tud ar maezioù, ar bourc'hioù hag ar c'hërioù bihan, e terede an holl, gant esmae, spont ha dudi, da sarmonioù ar prezeger-mañ-prezeger brudet, a ouie, ur mailh evel m'edo war e vrezhoneg, lakaat e selaouerien da drefuiñ gant ur spont diroll, pa zisplege deoc'h, war an ton bras, tourmantoù euzhus an Ifern, pe da zirell da c'hoarzhin, pa gonte deoc'h, en un doare birvidik-dreist, an troioù kamm c'hoariet da Baol Gorniek gant ar sant-mañ-sant.

Ne soñje ar brezegerien-se nemet e mad an eneoù. Kement-se a oa o labour a veleien. O sarmonioù, avat, a zo bet, e gwirionez, evit ul lod, lennegezh dre c'henou ur bobl na zesker ket dezhi lenn he yezh. Lakaomp e vefent embannet, ar pajennadoù-se a rafe diouer dezho ar pezh a oa o ferzh gwellañ : feiz ha gred ar prezeger, buhezekaet c'hoazh gant un doare-distagañ trajediennel ha poblet. Hogen, en ur seveniñ o c'hefridi a relijion, prezegerien veur Breizh-Izel o deus, war un dro, labouret evit brasañ mad ar brezhoneg.

Hep klask o niveriñ holl, e c'hellomp amañ lavarout ur gerig bennak a-zivout lod eus ar sarmonerien vrudetañ.

Komz a reomp e lec'h all diwar-benn an Aotrou NOURI, person Begnen. E-touesk an dornskridoù manet a-ziwar e lerc'h e virer e Levraoueg Kermaria, e Bro-Wened, kaieradoù sarmonioù savet gantañ.

Komzet hon eus ivez (sell. 62) eus an Ao. Yann-Vari al LAE. Hervez « Bulletin Diocésain » Kemper, 1825, ez oa person Perroz-Gireg ur prezeger dispar peogwir ez oa lesanvet *Teod Aour*.

95) An Aotrou Frañsez-Mari KLEC'H, eñ, a zo eus hantornoz ar vro. Ganet e voe e parrez Sant-Melen Montroulez d'an eil a viz Genver 1788. E dad a oa noter-roue. Er C'hloerdi Bras e voe ar mab kloareg mignon d'an Aotrou GRAVERAN, an hini a zeuio diwezhatoc'h da vezañ eskob Kemper hag a zo bet lesanvet an « eskob gwenn ». Beleget e 1812, e voe an Aotrou KLEC'H kure e Kemperle. Ur prezeger helavar a oa anezhañ hag e sarmon kentañ er barrez a lakaas sebezet ar speredoù. Kaset e voe da c'houde da Sant-Vaze Kemper, da Blouigneo, da Lanmeur. Lakaet e voe da berson

e Plougasnou e 1842. Reiñ a eure e zilez e 1847, evit mont da Gastell, da di Sant-Jozef, ti ar veleien kozh. Mont a ra kuit ac'hane, avat, ha ne zeuio en dro nemet e 1870. Mervel a reas eno d'ar 7 a viz C'hwevrer 1872, d' e 84 bloaz.

E Plougasnou e raed anezhañ *Klec'h Bihan* ha brud en doa da vezañ sorser, moarvat dre m'oa anezhañ un orin a zen. Skrivet en deus en « Echo de Morlaix » dindan an anv-pluenn « Le Glaneur Celtomane ». Ur c'hwech kanaouenn bennak gantañ a zo bet moulet war follennoù distag e ti Guilmer, Montroulez. E *Bleunioù Breiz*, 1862 ha 1888, e kaver un darn, 620 gwerzenn anezhi, eus ur varzhoneg hir. *Emgann Alre*, m'emañ an dornskrid en e bezh e kerz JAFFRENNOU-Taldir.

96) An Aotrou DIOT a zo ur Gwenedour. Ganet e Karnag e 1797, e voe desavet e ti e eontr a-berzh-tad, an Aotrou GO, person Bieuzhi. Beleget e 1821, e voe kure e parrez e eontr e-pad c'hwech vloaz, person e Lokmalo etre 1827-1829 ha da c'houde en Izenac'h betek dibenn e vuhez, e 1862.

Bez' en doa holl berzhioù ar sarmoner-dreist, neuz, kalon, mouezh ha jestroù. « Eus an holl sarmonerien am eus selaouet, eme an Aotrou JOUBIOUZ, eñ eo a oa an helavarañ... Sarmoner a oa, skrivagner nann. » Niverus e skridoù koulskoude, nemet troet holl, koulz lavarout, diwar ar galleg, ha troet ger evit ger, en un doare ponner ha luziet. Menegiñ a c'heller *Livric dourne ar rosaer bihue*, e 1836 ; *Perhinded devot Santès Anna*, 1842 ; *Alhué er Baraouis*, 1845 ; *Mis caer Mari*, 1851. E-pad ugent vloaz e voe anezhañ troer pennañ *Brediah er Fé*. Pevar eus e sarmonioù a zo bet moulet war gelaouenn *Trivet Urzh Sant-Fransez*, e 1895, 1896, 1907.

97) An Tad ARBOULED (1805-1892) a zo chomet brudet dre helavarded dudies e sarmonioù. Ne gredomp ket e ve bet moulet hini anezho (s. n. 83).

98) An Aotrou Olier DREANEU, ganet e Begnen d' an 11 a viz Mae 1814, a voe beleget e 1838. Kure e voe lerc'h-ouzh-lerc'h e Gwidel hag en Iliz-Veur ha person e Moreag eus 1855 da 1865 ha, goude ur bloavezhad e Roma, person e Kistinig betek dibenn e vuhez e 1869.

Brudet dispar e oa evel prezeget. Savet en deus a-hend-all ul levr *Officeu*, e 1850, ha *Catechism historik an Abad Fleuri*.

99) Gant an Aotrou LEZELEUG e teuomp da Vro-Leon. Meneg a reomp e lec'h all eus e lod e krouidigezh *FEIZ ha*

BREIZ kozh, e 1865. N' en deus ket lezet a skridoù, a gredomp, hogen lod eus e brezegenoù a zo chomet brudet. D'ar 25 a viz Genver 1868, da skouer, e reas ur brezegenn diwar-benn an Ao. Urban KELEN, lazhet e Roma o tifenn gwirioù ar Pab. D'ar 4 a viz Mae 1871, da zeiz ur pirc'hirinaj en Itron Varia Gerdevod, e reas ur sarmon all dispar.

100) An Aotrou KERE en deus bet an eurvad da gaout da gure e Kastellin an Aotrou JEZEGOU. Hemañ en deus embannet sarmonioù e berson e ti Kaigre, e Brest, war-dro 1906.

101) An Tad MIKAEL a oa ur breur d' an Aotrou Yann-Vari MARY, oberour *Foér Veriadeg*. Ganet e voe Julian-Vari MARY e Karnag, e 1849. Beleget e 1872, e voe kure en Alre a-raok mont da di an Tadoù Kapusined er Mans. Marvet eo e Plunered e 1909.

Daoust m' en deus prezeget misionoù ha retredoù dibaouez dre Vro-Wened a-bezh, an Tad MIKAEL en deus kavet an tu da sevel levrioù niverus e brezhoneg.

E 1884, en deus embannet *Mis Calon Sacret Jesus*. Ne deo ket al levr-se un droidigezh evel ar seurt labourioù peurluviañ, hogen un oberenn diwar e zorn e-unan, boul'het adal an amzer m' edo kure en Alre. Lakaet en deus ivez e brezhoneg ar *Fioretti*, ma oa bet ar pevarzek pennad kentañ anezho troet gant an Aotrou JOUBIOUZ e *Brediah er Fé*, e 1848-1849. Savet en deus a-hend-all skridoù evit an *Trivet Urzh*, kanti-koù ha Buhezioù Sent niverus.

102) An Aotrou Erwan-Vari GWAZDOUE a voe ganet e Rospez, d'ar 15 a viz Genver 1871. Kelenner e voe war ar sonerezh e Landreger a-raok bezañ beleget e 1897. Kure e voe e Gwengamp e 1900, person e Koadou e 1910, e Logivi e 1915, chaloni a enor eus Roazhon e 1918, person Plistin e 1930, chaloni a enor eus Sant-Brieg e 1937. Marvet eo d' an 19 a viz Meurzh 1938.

Embannet en deus un dastumad *Kanaouenno en iez Treger*, e 1909, e ti-moulerez Sant-Gwilherm, Sant-Brieg.

E sarmonioù a zo dezho ar brud da vezañ mestr-oberennoù war an dachenn-se hag enor ar yezh vrezhonek. N' ouzomp ket hag embannet int bet.

103) Hervez *FEIZ ha BREIZ* Mezheven 1922, p. 166, an Aotrou J. FAVE, ganet e Plouzeniel d' an 31 a viz Mae 1828 ha marvet person e Plougernev d' an 11 a viz Ebrel 1905, a

zo dellezek ma ve graet anezhañ « prezegeer bras an naontekvet kantved ».

104) Un all a rankomp c'hoazh menegiñ, an Aotrou Frañsez-Mari MADEG an hini eo. Soñj hon eus dalc'het eus ur brezegenn gaer graet gantañ da zigeriñ *Bleun-Brâg Les-neven* e 1923. Brezhoneg flour hag uhel a zeue gantañ ha n'hellomp nemet kaout kerse e ve bet plaouiet oberiantiz ar spered uhel-se gant an abostolerezh e galleg, e-pad al lodenn vrasañ eus e vuhez.

Ganet e 1879 e Plouneour-Menez, graet en deus an Aotrou Frañsez-Mari MADEG e studi e Kloerdi Bihan Pont-e-Kroaz. Ur wech beleget e 1902, ez eas da evezhier e Pariz. E 1905 e teuas da gure er Releg-Keruon. Bet eo aluzenner an eil Rejimant Troadeien an Trevadennoù e-pad brezel 1914-18. E 1920 e voe anvet person e Goulc'hen. E 1925 e teu da aluzenner e Brest. Marvet eo d'an 19 a viz Kerzu 1936, e Brest, d'an oad a 57 vloaz.

Graet en deus war-dro kelaouennoù. Rener oa e 1909 d'ar gazetenn « La Quinzaine Ouvrière », deut da vezañ « Le Militant », sizhuniek. Kaset en deus en dro « La Patrie Bretonne », eus an 10 a viz Gwengolo 1927 da zibenn ar bloavezh 1929, hag ar gelaouenn ADSAO eus 1931 da 1936.

Er gelaouenn-mañ, dindan an anv-pluenn *Brug-Are*, en deus moulet un dornadig kanaouennoù ha pezhioù barzhoniezh.

Un nebeut anvioù hepken, e-touesk kalz re all, a zo bet meneget amañ. Kent klozañ, avat, e fell deomp degas da soñj div brezegenn gant an Ao. Yann-Vari PERROT, skignet gant Roazhon-Breizh : *Kentelioù ar Vered*, da bardaez Gouel an Holl-Sent e 1941 ; *Ar Stourm etre ar Maro hag ar Vuhez*, da Sadorn Fask 1942. O lenn a c'heller e *FEIZ ar BREIZ*, Du-Kerzu 1941 ha Meurzh-Ebrel 1942. *Ibid.*, Gwengolo-Here 1941, e kaver *Pedenn da Santez Anna*, prezegenn an Ao. MOENNER, vikel-vras Kemper da goulz pardon Santez Anna ar Palud, 31 a viz Eost 1941, bet enskrivet ivez evit, Roazhon-Breizh (1).

(1) Ne deo ket, avat, ar sarmon kentañ bet enskrivet gant Roazhon-Breizh evit kavout lec'h en un abadenn. Da goulz pardon Rumengol 6, 7, 8 a Vezheven 1941 e voe enskrivet ur sarmon brezhonek. Ne gaver meneg anezhañ en *ARVOR*, nag en n. 24, da vare ar pardon, nag en n. 29 da boent an abadenn.

III - AR C'HELLOUENNOU

Ar veleien eo o deus digoret da vat an hent war dachenn ar c'helaouennoù e brezhoneg (1).

E-kreiz an XIXvet kantved e stag *Breuriez ar Feiz* da embann *Lizhiri* e brezhoneg e tri eskopti Breizh-Izel. An Aotrou JOUBIOUZ eo a sav, e 1843, *Liherù Brediah ar Fé* evit Bro-Wened. Niverenn gentañ *Lizeriou Breuriez ar Feiz* evit eskopti Kemper a zeuas er-maez e 1844. Renket oa bet an traoù gant HERSART KERVARKER, an Ao. Yann-Wilhou HERRI hag an Ao. ALEKSANDR, sekretour an eskob, an Ao. GRAVERAN.

105) Yann-Frañsez ALEKSANDR, ganet e Montroulez d'an 23 a viz Ebrel 1804 ha marvet chaloni e Kemper d'an 19 a viz Meurzh 1874, en deus ivez savet pennadoù evit *FEIZ ha BREIZ* kozh. Embannet en deus a-hend-all pezhioù barzhoniezh er « Revue de l'Armorique et de l'Ouest », e 1845, hag er gelaouenn « L'Océan », Brest, 14 a viz Du 1855, *Ar C'himiad*.

Evit eskopti Treger, e 1865 eo e teu er-maez *Keloio Prezegeer ar Fe*.

Hogen ar gelaouenn sizhuniek kentañ a zo bet *FEIZ ha BREIZ*.

An Ao. SERGENT a oa d'an ampoent eskob Kemper ha Leon. E vikel-bras end-eeun, Leopold LEZELEUG, eo a grouas ar gelaouenn e 1865.

106) Ganet e voe an Ao. LEZELEUG, e Kastell-Paol, d'an 30 a viz Mezheven 1814. Mervel a eure eskob Autun d'ar 16 a viz Kerzu 1873. Ma ne skrivas ket nemeur en e yezh, brud en deus da vezañ bet ur sarmoner dispar (s. n. 99).

(1) Ne deo nemet dereat evelkent ober meneg eus *Mignon al Labourer*, kentañ taol-esa war dachenn ar c'helaouennoù galleg-ha-brezhonek. An niv. gentañ a zo eus ar 15vet a Vae 1833. Daou vloaz e padas ar gazetenn vizek-se gant 300 koumananter. War zaou vann keñver-ouzh-keñver e veze embannet galleg ar pennskriver DU CHATELLIER ha brezhoneg an troer, a voe da gentañ KOMBOD hag, adal 1834, LEDAN eus Montroulez deut da vezañ mouler ar gazetenn.

Buhezekañ kelaouenn div-yezhek Breizh-Izel a zo bet « Le Courrier du Finistère », savet e Brest e 1880 gant F. HALEGOUET. Da bennskrivagner pennañ en deus bet ar « C'hourrier » Kaourintin AN NOURZ na zilezas morse e wiskamant glazig hag a zo bet moarvat gwellañ kelaouenner brezhonek e amzer.

107) Kentañ rener *FEIZ ha BREIZ* a voe an Ao. Goulven MORVAN. E-touesk ar re a skrivas e *FEIZ ha BREIZ* kozh e c'hellomp menegiñ an Ao. Yann-Wilhoù HERRI hag an Ao. GWILHOU, m' hon eus komzet hiroc'h diwar e benn e n. 76. *FEIZ ha BREIZ* kozh a badas triwec'h vloaz. He rener diwezhañ, eus Mae 1883 da Ebrel 1884, a voe Gab MILIN.

An Aotrou Goulven MORVAN a voe ganet er Forest-Landerne d'an 12 a viz Kerzu 1819. Beleget d'ar 16 a viz Mezheven, e voe kure e Kerrien, Brasparz, Plouigneo hag an Treou. Rener e voe da *FEIZ ha BREIZ* eus 1865 da 1875. Person e Penharz e 1869, e voe kaset da Gemper e 1870. Marvet eo Priol abati Timadeug d'ar 16 a viz C'hwevrer 1891.

Savet en deus levrioù a zevosion : *Scol ar Maro Mad*, Le-fournier, Brest, 1865 ; *Miz Itron Varia ar Rozera*, 1872. *Buez Hor Salver Jesus-Christ*, diwar c'hallez an Tad GIRY, 1868 ; hag, e 1889, *Kentelioù hag Istorioù a scuier vad*, holl en hevelep ti. Savet en deus ivez ur barzhoneg ennañ 950 gwerzenn, *Argad Aberwrac'h*, embannet e ti Kerangal, Kemper, e 1868, hep anv oberour, adembannet gant an Ao. ABGRALL, e « Bulletin de la Société Archéologique du Finistère », 1916.

108) Ar Chaloni Gabriel MORVAN a zo bet ivez eus kenlabourerien ar gelaouenn. Ganet e voe e Plabenneg, d'an trede deiz a viz Eost 1829. Beleg e 1852, e voe kure e Melven ha Ploumoger, person e Pluguen, e 1866, e Sizun e 1872, chaloni e 1874. Marvet eo d'ar 17 a viz Mae 1886.

Bez' e oa eus an droerien a lakae e brezhoneg *Lizeroù Breuriez ar Feiz ha Lizeroù an Aotrou'n Eskob*.

Embannet en deus ur *Buez ar Sent*, e ti Cattier, e 1869 ; *Histor an Testamant Coz hag an Testamant Nevez*, un droidigezh eus Bibl Vihan skeudennaouet BENZIGER, e 1869 ; *Ar Fals Doktored hag ho Lavarioù*, e ti Kerangal, Kemper, e 1885.

Kenlabouret en deus ivez gant an Aotrounez Yann WILHOU ha POULIKEN da zastumad *Kantikoù an Aotrou'n Eskob NOUVEL*.

Gant niverenn ar 26 a viz Ebrel 1884 ez echuas buhez *FEIZ ha BREIZ* kozh. Adal neuze n'oa mui a gazetenn sizhuniek e brezhoneg penn-da-benn.

D'an eilvet a viz Gouere 1893 eo e stag Frañsez VALLEE da voulañ un nebeud linennoù brezhoneg war « La Croix des Côtes-du-Nord ». Tamm-ha-tamm e teujo ar brezhoneg da c'hounit daou vannad hag e miz Genver 1896 ez eo krouet

KROAZ ar VRETONEZ, stagadenn vrezhonek « La Croix des Côtes-du-Nord », war div bajennad. E 1906 ez oa deut da vezañ ur gazetenn war beder pajennad.

109) Abred e teuas beleien da gemer o lec'h e-touez he skrivagnerien. An Aotrou HERI, person Kerfod, a embannas meur a bezh barzhoniezh war *GROAZ*. Eñ eo a lakaas e rannyezh Treger *Histoer Santel* an Aotrou J. BULEON.

110) An Aotrou LEC'HVIEN, marvet p'edo c'hoazh kloareg, a roas ivez barzhonegoù da *GROAZ ar VRETONEZ*, dindan an anv-pluenn *An Tremener*. E 1900, e teuas er-maez eus ar wask, e ti-moulerzh Sant-Gwilherm, e Sant-Brieg, *E koun an Tremener* : *Gwerzioù ha Sonioù dibabet gant e vignoned diwar e baperoù*.

111) An Tad Jezuist BOURDOULOUS a voe ivez eus kenlabourerien gentañ *KROAZ ar VRETONEZ*. Pezhioù barzhoniezh kentelius en deus embannet enni. E *Bleuniou Breiz-Izel*, Plihon, Roazhon, 1902, p. 134, e kaver div vojenn gantañ : *Ar C'haz hag ar Bugel*, hag *Ar Big*, ar *Goulmig hag ar Paün*. Embannet en deus ivez, e ti Kerangal, Kemper, ur skrid *Eneb d'ar Brotestanted*, hag ul levr all, *Skouerioù Kristen*, e 1904, e ti Salaun, Kemper, ma voe gwerzhet 6.000 skouerenn ar mouladur kentañ e tri miz.

An Tad BOURDOULOUS a zastume danvez un istor eus er c'hantikoù brezhonek hag e veze lakaet diaes e benn gant ar c'hantikoù nevesaet embannet gant an Aotrou Erwan DURAND, person Tredrez, etre 1898 ha 1905, war *GROAZ ar VRETONEZ*. An Aotrou Erwan DURAND, niz d'an Aotrou Alan DURAND, oberour *Ar Feiz hag ar Vro*, ne roe ket dalc'hmat mammenn e gantikoù nevez.

112) « Pa lenner oberoù *Gab Liskildri*, eme Frañsez VALLEE en *Eñvorennoù ur Brezonegour*, p. 34, diaes e teufe war ar spered ez int bet savet gant ur beleg. N' eus enno netra a dennfe d'ar gelennadurezh kristen. »

Ur beleg oa koulskoude *Gab Liskildri*. An Aotrou LE FEBVRE a voe ganet e kêriadenn Liskildri, e parrez Goudelin, d'an trede dervezh a Wengolo 1863. Beleget e 1888, e voe kure e Tregom, person e Plian, e 1889, Pleraneg, e 1891, Plouber, e 1896. Roet en deus e zilez en abeg d'e yec'hed e 1915. Dont a reas neuze da vevañ e Goudelin hag e varvas eno d'ar 17 a viz Meurzh 1927.

Ur brezhoneg yac'h ha pinvidik a skrive *Gab Liskildri*, ul liv tregeriek-rik dezhañ, hogen reizh war un dro. Savet en deus pezhioù barzhoniezh goapaus dreist-holl. Flemmañ a ouie hep devañ avat.

E *Bleuniou Breiz-Izel*, 1902, p. 36-46, e kaver daou bezh barzhoniezh, savet gantañ, *E-tal ar waz hag O Pesketa*. E *BUHEZ BREIZ*, 1922, p. 19, ez eo bet advoulet *Fanch ar Beulbez*, embannet gant *KROAZ* d'an 11 a viz Here 1908. *Son ar Butuner*, moulet war *GROAZ*, d'an 22 a viz Genver 1905, a zo bet skignet ivez war follennoù distag gant timoulerez Sant-Gwilherm. Da veno *Meven Mordiern*, gwellañ pezhioù diwar bluenn *Gab Liskildri* a vefe ar re-mañ : *D'ar Falc'herien*, 21 Gouere 1901 ; *Perak ?*, 24 Du 1901 ; *Adela*, 30 Meurzh 1902 ; *An Nevez-Amzer*, 10 Ebrel 1904 ; *Kan ar Goukou*, 11 Mae 1913. Eus buhez-bemdez an dud e tenne *Gab Liskildri* danvez e oberennoù, anezho taolennou gwirion ha birvidik. Savet en deus ivez pennadoù e komz-plaen diwar-benn an *Tiegezh*, er bloavezhioù 1906 ha 1907.

113) An Aotrou BESKOND a roas da *GROAZ* ar *VRETONED* pennadoù e komz-plaen dindan an anv-pluenn *Ar Mignon*. Ar re wellañ anezho, hervez *Meven Mordiern*, « eo ar re ma taolenn enno buhez an dud diwar ar maez, hep re-soñjal ober kentel d'e lennerien. » ... « Pleustret en doa da vat yezh ar bobl. Anaout a rae gwelloc'h eget nikun ar gerioù-micher hag ar c'hant ha kant doare-lavar ma ra ganto al labourerien da zisplegañ o menzioù. » (Ganet e *Pleudaniel* 1875, marvet e 1955.)

114) An Aotrou KAMM, dezhañ da anv-pluenn *An Eün*, a oa ur barzh ampart, hogen un tammig anoazus. Nebeud-tre eus e oberennoù en deus roet d'ar mouler. Koantañ pezh barzhoniezh digantañ war *GROAZ* a zo, bepred da veno *Meven Mordiern*, *Nij ha Kan al Lapoused*, 20 Here 1901. (Ganet e *Duod* 1873, marvet e Tregornan 1933.)

115) An Aotrou Erwan ar GALL a zo ganet e Sant-Servez, e-kichen Kallag, e Kerne-Uhel, e 1860. Bet eo person e Tredrez hag e Leskoat. E varzhonegoù a zo bet moulet war *AR VRO*, etre 1904-1906 hag e *KROAZ* ar *VRETONED*. Menegiñ a c'heller diwar e bluenn *Maronad d'an Aotrou Gret de Helloc'h en Boulvriag*, ha *Hun ar Barzh*, ar pezh-mañ lakaet gant *Taldir* e *Breiziz*, p. 256.

116) An Aotrou Frañsez an DU a zo ganet e Kalanel,

Bro-Dreger, d'an 30 a viz Meurzh 1888. Sinañ a rae *Fanchig an Du*, pe *Roc'hlan* ar barzhonegoù embannet gantañ war *AR VRO* pe e *KROAZ* ar *VRETONED*.

Edo e 1897 e Skolaj Itron-Varia Wengamp, ma voe eus skolidi an Aotrou Le CLERC. Bachelour e 1906, ez eas da Gloerdi Bras Sant-Brieg hag, e 1910, e tistroas da skolaj Wengamp evel evezhier ha, daou vloaz goude, kelenner.

Savet en deus ur pezh-c'hoari e tri arvest, *Tremeur*, e gwerzh e ti an oberour e Santez-Trifina.

117) Pa zeu *FEIZ* ha *BREIZH* d'ar vuhez adarre e derou ar c'hantved-mañ, e miz Genver 1904, ez eo renet gant an Aotrou Yann-Vari NORMAND, person Ploneiz, oberour ul « Lexique Breton-Français », Kemper, Kerangal, 1903.

Goude marvet an Aotrou NORMAND, e voe anvet da rener ar gelaouenn an Aotrou Yann-Vari ar GALL, d'an 12 a viz Genver 1905. Chom a raio e penn ar gelaouenn betek 1907.

118) Ganet e voe an Aotrou Yann-Vari ar GALL e Lanveur. Beleget e 1880, e voe kure lerc'h-ouzh-lerc'h e Kameled, e Karmez Brest, e Retred Kemperle. Anvet e voe da berson e Folgoad e 1900 hag e Taole e 1909. E 1920 e voe graet chaloni. Goude paket gantañ ur gwall lamm e rankas reiñ e zilez hag e teuas da vevañ e Lanveur, ma varvas d'an 22 a viz Du 1936.

Savet en deus levrioù a zevosion : *Buez Victoire de Saint-Luc*, Brest, Straed ar C'hastell, 1921 ; *Buez ar Persoun Ars* ; *Buez Santez Tereza ar Mabig Jezuz*. Ul *Leor Oferenn latin ha brezounek* a zo bet embannet gantañ e ti Tourmen, Brest.

Lakaet en deus e brezhoneg Leon diwar skrid gwenedek an Aotrou Job er BAYON, ar pezh-c'hoari, *An Aotrou Keriolet*, Brest, Ti-Moulerezh Straed ar C'hastell, 1905.

119) War-lerc'h an Aotrou Yann-Vari ar GALL e teuas an Aotrou KARDINAL, person Sant-Nouga (1). A ziv-viziek ma oa ar gelaouenn betek neuze e teuas, dindan e renerezh da vezañ miziek. E 1911 e kemeras Yann-Vari PERROT lec'h e berson e penn *FEIZ* ha *BREIZ* a reno, a-enep pep gwall avel, betek e varv e 1943.

(1) Ganet e Gwilkdan e 1859, beleget e 1883, kure er Vourc'h-Wehn, rener skol Keroulas e Kastell-Paol, an Ao. Kardinal a voe person e Sant-Nouga eus 1901 da 1907. Mont a eure da ren ti ar veleien gozh e Kastell e 1907. Anvet e voe da berson e Plougastell e 1913 (chaloni e oa abaoe 1910), hag eno eo marvet e 1925.

War dachenn ar c'hannadedigoù-parrez ez eo bet c'hoazh brasoc'h eveljust labour ar veleien. Amañ n'eus ket anezho hepken harperien pe genlabourerien hogen renerien. Hervez o dalc'husted, o levezon war o farresioniz, e ra berzh mui pe vuioç'h o c'helaouennouigoù. Reiñ a reont ul lec'h bras pe vrasoc'h d'ar brezhoneg, pa vezont divyezhek. Lod anezho, avat, a zo e brezhoneg penn-da-benn.

Da vare an Disparti etre an Iliz hag ar Stad eo ez eo bet krouet an darnvuiañ eus ar c'helaouennou-parrez. E Bro-Wened, kent 1905, n'oa nemet ur c'hannadig o vezañ divyezhek, « La Clochette de Bignan » (*Kloc'hig Begnen*), savet e 1904 gant an Aotrou Jerom BULEON, neuze person Begnen. Unan eus ar c'hannadedigoù kentañ da vout e brezhoneg penn-da-benn a zo bet *Kloc'h Bras Gregam*, savet gant an Aotrou Moris GOURON, person Gregam abaoe 1895.

120) An Aotrou Moris GOURON a voe ganet e Groé d'ar 7 a viz Here 1844. Bet eo bet kure e Melran hag e Pleheneg, person en Enez Houad e 1883, en Arzhon e 1888, person e Gregam e 1895, chaloni a enor e 1901. Marvet eo e Keranna d'an 28 a viz Genver 1924.

E gannadig ne deo ket bet, avat, e oberenn nemeti e brezhoneg. Embannet en deus *Enezenn Groé* e « La Croix de Groix », e 1891 ; *Kañnenneu en inour d'er Huerhiez*, e 1898 ; *Kañnenneu Bugale Mari*, e 1899 ; *Breizh*, un drama e komz-plaen e 1905 ; *Miz Sant Joheb*, e 1910. Un harper gredus-dreist d'ar brezhoneg ez eo bet an Aotrou GOURON, anezhañ ur barzh donezonet, en dije tizhet aes ur stumm disi, ma ne vije ket bet chalet hepmuiken gant mad an eneoù.

Ar c'hannadedigoù all dudiusañ, e Bro-Wened, kent brezel 1914-18, a'oa da veno an Aotrou Pièr er GO, re Aradon, Pleren, Nostang ha Krac'h.

Ar brezel eveljust a drubuilhas buhez ar c'hazetennoù-se, evel ma reas evit an oberennoù breizhek all. Hogen ma c'hoarvez gant lod plegañ, e oar lod all herzel. Da zeiz kentañ ar bloaz 1916 eo e sav an Aotrou Jakez KALVARIN *Kannadig Treglonou*.

121) Ganet e Treouergad e 1868, an Aotrou KALVARIN a zo bet kure e Gellejouarc'h, Lambaol-Wimilio ha Plou-goum. Anvet eo bet da berson e Treglonou e 1904. E yec'hed e redias, e dibenn 1941, da ziskenn e ti ar veleien kozh, e Kerodern, e-kichen Lambazelleg. Deut da repuñ gant e

genvreudeur e Rumengol, ez eo marvet eno d'an 29 a viz Kerzu 1941.

Eus 1916 betek Mezheven 1941, en deus renet e gazetennig, tizhet ganti an Niverenn 301. An hanter eus pep niverenn viziek a zo diwar e bluenn. Ne deo ket didalvez levezon eur c'hannadig-parrez, pa soñjer e teue eus *Kannadig Treglonou* daou vil skouerenn ar miz eus ar wask.

N'oa ket chalet an Aotrou KALVARIN gant ar brezhoneg reizh. Ne felle ket dezhañ mont da skol ar c'hlanvezhourien. Skrivañ a rae ar brezhoneg evel m'her c'homzer etre an Aber-Ac'h hag an Aber Iltud ha ne rae ket fall, peogwir ez oa savet e gannadig evit tud ar c'horn-bro-se. Un harper drant ha karadek d'ar brezhoneg, hag un orin a zen oa *Jakig*, evel ma sine e bennadoù. Tabutal a eure ouzh *FEIZ ha BREIZ*, e 1929, abalamour da zoare-skrivañ gerioù evel *graet, laez, maen* hag all, ma felle dezhañ mirout dezho ar furm a wiskont en Arvor Bro-Leon, *great, leaz, mean*. Hogen, ma ne gomprenne ket kudenn ar yezh unvan, argas a rae didruez ar gallegachoù, hag, evel ma lavar *FEIZ ha BREIZ* Genver 1942, peadra a vezo da bennaouiñ en e *Gannadig* evit ar saverien geriadurioù hag an dastumerien komzennoù brezhonek c'hwek.

Ret anzav, avat, ne deo ket bet direbech e zoare enebñ ouzh Yann-Vari PERROT.

122) En ur c'hannadig divyezhek eo en deus skrivet an Aotrou Per MARTIN, marvet person e Gourin e 1935. Ganet e voe e Gwiskriv d'ar 7 a viz Ebrel 1868. Edo e Gourin abaoe 1925.

E gannadig « L'Echo des Montagnes Noires » (*Heklev ar Menezioù Du*) a zeue er-maez bep eil miz. En e niverenn naontekvet, e Gouere-Eost 1929, e kemenn d'e lennerien embannadur e levr *Mouez Kerne*, Le Bayon-Roger, An Oriant, 1929. Kavout a reer el levr-se *Pardon Skaer* hag *Eur Pegad etre Daou Gok*, daou varzhoneg bet moulet war ar gelaouenn « L'Hermine », ha graet ganto da c'houde ul levrig e ti Simon, Roazhon, e 1900. Lakaet en deus d'o heul un nebeut rimadelloù ha teir c'hontadenn, dezho saour ar brezhoneg etre Kerne ha Gwened, un dudi o lenn pe o c'hlevout, ken bev int, *Job Kerbos, Bit, me iar, Bit* ha *Glodig Mil Gerandraon*. Da glozañ al levr e teu un dibab a varzhonegoù berr, kempennet evit skolioù kristen kantonioù Gourin hag ar Faoued. A-walc'h ez eus eus al levr-se da c'hounit d'an Aotrou Per MARTIN ul lec'h enorus e-touesk skrivagnerien e amzer.

Daoust pegen diaes ez eo deut da vezañ buhez ar c'haze-

tennoù, gant ken berr eo deut ar paper, e veneged c'hoazh seiz kannadig miziek e brezhoneg penn-da-benn en eskopti Kemper ha Leon, e derou 1941. E Kendalc'h kentañ *Kenveuriez ar Brezoneg* e Landerne, d'an deiz kentañ a viz Gwengolo 1943, ez eo bet lavaret e teu bep miz eus ar wask, en eskopti Kemper nemetken, 28.000 niverenn eus ar c'hazetennoù kristen e brezhoneg penn-da-benn.

N'heller kaout nemet doujañs evit ar strivadennoù pennek a zo ret evit kenderc'hel gant ur seurt labour en hon amzer drubuilhet-dreist.

IV. - AR C'HOARIVA

123) Un darn vras eus ar skridoù deut betek ennomp eus hol lennegezh kozh a zo anezho pezhioù-c'hoari, kar-tost peurliesañ da « visterioù » ha da « virakloù » ar Grenn-Amzer e Bro-C'hall. Un destenn relijiel a zo peurvuiañ d'ar pezhioù-c'hoari-se ha, daoust ma 'z eo, hogos bep tro, dianav deomp anv ar re o deus o savet, ne deo ket mont re-bell degemer ez oa en o mesk meur a veleg. Gouzout a reomp, da skouer, en doa savet an Aotrou Fiakr MEZANSTOURM, beleg e Lanhouarne er c'hwezket kantved, un *Distruj Jerusalem* ma 'z eus darnoù anezhañ e dornskrid geriadur an Tad Le PELLETIER, adkavet gant Fañch GOURVIL e levraoueg Kastell Keromnes, e 1924. A-hend-all, Iwan an DIBERDER, e *FEIZ ha BREIZ* Meurzh-Ebrel 1941, a gomz deomp a-zivout an Aotrou Laurañs ar RICHOU, beleg ha kure e parrez Plounez, oberour ur *Basion*, e 1678.

E Bro-Dreger dreist-holl hag e Bro-Wened eo en deus graet berzh hor c'hoariva kozh. Ur fazi a vefe, avat, krediñ, evel ma ra Anatol ar BRAZ, n'eus bet eus ar c'hoariva-se nag e Kernev nag e Leon. Loeiz ar GWENNEG en deus kavet, e paperoù kozh, meneg eus un abadenn c'hoariva e Lambaol-Wimilio, e miz Mezheven 1576. D'e veno zoken levezon c'hoariva ar Grenn-Amzer a zo anat war Galvar brudet Wimilio. N'eus abeg ebet da grediñ e ve bet rouez seurt abadennoù e Breizh-Izel a bezh, daoust dezho da vezañ bet stankoc'h e rannoù zo eus ar vro. Diwar abegoù a zizurzh eo e teuas ar veleien hag ivez an dud e karg a-berzh ar Stad d'ober brezel da c'hoariva ar bobl. Hogen pa vo deut ar c'hoariva-se da vezañ toc'hor, pa ne vano mui anezhañ, koulz

lavarout, nemet an dornskridoù dastumet, gant Fañch an UHEL ha reoù all, war hor maezioù, e welimp ar veleien o reiñ dezhañ ur vuhez nevez diouzh doare hon amzer.

**

124) An Aotrou Yann ROUDOT a voe ganet e Sant-Wazeg, e 1871, hag a varvas e Penharz e 1921. E labour evel skrivagner ne deo ket bet hepken sevel gwerzennoù. Kure e Laniliz e-pad trizek vloaz, en deus bet tro da ziskouez pegen donezonet-mat e oa evel kelaouenner, flemmus ha farsus war un dro, e « *Courrier du Finistère* » hag en e gannadig « *Le Petit Semeur de Lannilis* ». A-douesk e varzhonegoù gwellañ e c'heller menegiñ *An Anaon*, ma rae Jozeb LOTH ur vras a stad anezhañ. Savet en deus ivez pezhioù-c'hoari : *Marv Sant Trémeur*, *An Aotrou Tromenech pe Chapel an Absolvenn*, Brest, Straed ar C'hastell, 1911 ; *Salaun ar Foll*, *ibid.*, 1913. Graet en deus kement en deus gallet war dro an dud yaouank hag, evit reiñ dezho peadra da zisplegañ eo en deus savet ar pezhioù-c'hoari-se. Bez' en doa da anvioù-pluenn *Mel-oc'h-Dir* ha *Telenn-Iliz*.

Rak diwar o abostolerezh war dachenn ar skol hag an oberoù goude-skol eo ez eo bet poulzet beleien Vreizh-Izel da blediñ gant ar c'hoariva. Un tammik-strizh eo dremmwel an teatr-se. An testennoù relijiel hep muiken a zo an niverusañ eveljust. Peurvuiañ ne sav ket e bezhioù-c'hoari d'ur bazenn uheloc'h eget an hini a vez tizhet gant ar pezhioù patronaj. Ar strolladoù c'hoarierien, anezho gwazed ha merc'hed, a zo rouez, ha buan e vez sellet outo a-gorn gant pennoù bras an dud a iliz. Diwar se e teu da goazhañ c'hoazh muioc'h niver an testennoù a c'heller da zisplegañ war al leurenn. Daoust da se, c'hoariva ar patronajoù eo en deus dalc'het buhez pe, mar kirit, en deus silet ur vuhez nevez e gwazhied uzet Teatr ar Bobl e Breizh. Toc'hor edo an Teatr-se, e gwirionez, e dibenn ar c'hantved diwezhañ. Unan eus e abadennoù diwezhañ a voe hini *Buhez Sant Gwenole*, diskleriet e Plouian gant Strollad C'hoarierien lik ar vro da goulz krouidigezh *Kevredigezh Broadel Breiz*, d'ar 14 a viz Eost 1898.

125) Evel ur respont d'an abadenn-se e roas an Aotrou BRIGNOU, pa lakaas Paotred Sant-Varzhin Montroulez da ziskleriañ, d'ar 15 a viz Genver 1899, *Ar Mab Prodig*, ur pezh-c'hoari e tri arvest savet gantañ. Ganet e 1834, d'an 21 a viz C'hwevrer, e Sant-Vazhe Montroulez, an Aotrou F.

BRIGNOU a varvas person e Lanefred d' ar 24 a Vezheven 1900. Ur pezh-c'hoari all, *Jozef gwerzet gant e vreudeur*, a anavezet diwar e bluenn. *FEIZ ha BREIZ*, Du-Kerzu 1940, en deus moulet un oberennig gantañ, *Al Letrin Bev*, adaozet diwar c'halleq GRESSET.

Ar patronajoù eta o deus dalc'het buhez en ur voaz a oa war-nes mervel. E 1905 e konted ez oa e Breizh-Izel 25 pe 30 strollad c'hoarierien. Ar re, avat, a zo bet, e derou ar c'hantved-mañ, ur skouer vat evit kalz re all en o goude a voe strollad Paotred Lesneven hag hini Sant-Varzhin Montroulez.

126) Evit strollad Lesneven eo e labouras an Aotrou Gwilhom HELIES. Ganet e voe e Bodiliz e 1861 ha mervel a eure, e 1941, en ospital Lesneven m'edo aluzenner abaoe 1900. War a gred d' an Aotrou PERROT, savet en deus an Aotrou Gwilhom HELIES 6 pe 7 pezh-c'hoari. Tri hepken a zo bet moulet : *Heritourien Biel al Liardoù*, Brest, 1909 ; *Bugale Jakob*, *ibid.*, 1910 ; *Trubuilhoù Jean Hiroux*, *ibid.*, 1910. Amprestiañ a rae moarvat danvez e bezhioù diwar ar galleg, hogen adaozadur ar pezh kentañ da nebeutañ en deus graet berzh e brezhoneg ha lakaet an dud da c'hoarzhin o gwalc'h. Gallout a c'hellomp lakaat hon testeni e-keñver hini an Aotrou PERROT. Rak n'hon eus ket disoñjet un abadenn gant ar pezh-se e Sant-Nouga, evit Gouelioù ar Bleun-Brug, kent ar brezel all. Bez' hor boa eno ur c'hoariva buhez ennañ ha tizhout a rae ar pal ma skoe dezhañ : « Diwar c'hoari kelenn ».

127) An Aotrou Jozef BRELIVED a voe ganet e Lokorn d' ar 4 a viz Meurzh 1849. Ur wech beleget, ez eas e-pad 25 bloaz d' ar Stadoù Unanet hag eno e renas ur gazetenn vihan, *The Child* (Ar Bugel) e-pad 5 bloaz.

E 1900 e teuas an Aotrou BRELIVED da gure e Saint-Germain-l'Auxerrois, e Pariz. Skrivet en deus er *VRO*, er *BOBL*, er « *Revue de la Bretagne* ». E 1912, Gorsez Barzed Breiz Vihan a roas ur priz d' e ganaouenn vrudet, *O Breiz-Izel, o kaerañ bro*. E 1913, e krouas e Pariz ur strollad c'hoarierien evit diskleriañ pezhioù brezhonek. Marvet eo an Aotrou BRELIVED, e Pariz, d' ar 5 a viz Ebrel 1918.

128) An Aotrou Yann-Vari JOANNO a voe ganet e Rostren d' an 12 a viz Gouere 1857. Beleget e 1882, e voe kure e Plouillo, person e Tregrom e 1896, e Plijidi e 1903, e Benac'h e 1917, chaloni a enor e 1927. Reiñ a reas e zilez e 1935 en abeg d' e yec'hed ha marvet eo e Rostren d' an 18 a viz Kerzu 1935.

Ur pezh-c'hoari savet gantañ, *Santez Trifina*, embannet gant Emglev Sant Iltud, Brest, 1925, a voe displeget er bloaz-se end-eeun e Bleun-Brug Gwengamp gant strollad c'hoarierien Benac'h. Menegiñ a c'heller c'hoazh gantañ ur pezh-c'hoari all e 3 arvest, *Santez Jermana*, embannet e Ti-Moulez Sant-Gwilherm, Sant-Brieg, 1912.

129) An Aotrou KOHELEAC'H, ganet e Sarzhav e 1854, a zo bet person Gwenen. Dindan an anv-pluenn *Kelen Glas* en deus embannet e *DIHUNAMB* kanaouennoù, rimadelloù farsus ha pezhioù-c'hoari. Menegiñ a c'hellomp *Kolaz ; En Deu Jiboësour ; Jozeb guerhet get e vréder*, An Oriant, *DIHUNAMB*, 1911 ; an hini kentañ dreist-holl en deus graet berzh. Marvet eo an Aotrou KOHELEAC'H e 1928.

130) Degouezhout a reomp bremañ gant anv brudetañ ar c'hoariva sujet da levezon ar veleien, Job er BAYON, a sinas alies e oberoù *Job er Glean*. Ganet e Pleuigner d' an 11 a viz Ebrel 1876, eñ eo en deus savet ha kaset en dro Teatr Poblel Brezhonek Santez-Anna Wened. Niverus eo e oberoù, pezhioù-c'hoari hag ivez kanaouennoù savet evit ar c'hoariva-se. Skignet int war ar steudad bloavezhioù etre 1902 ha 1926, gant un arzav e-pad brezel 1914-18 hag ar bloavezhioù da c'houde. Neuze a renas an Aotrou Job er BAYON buhez un aluzenner baleer-bro, o vont eus Saloniki da draonienn ar Roen, eus Bro-Silesia da Vourmania, evit distreiñ da Vreizh war-dro 1923. Marvet eo d' ar 27 a viz Gwengolo 1935.

Kar eo e oberoù da visterioù ar Grenn-Amzer hag ivez d' ar gomeidienn gant etrec'hoarioù kan ha koroll. Bez' ez eus anezho trajediennoù hag ouzhpenn un niver mat a bezhioù-c'hoari farsus, evel ma c'helled bezañ en gortoz a-berzh un den a sav c'hoarioù evit ar bobl.

Ar roll eus e oberoù, embannet gant *GWALARN*, Nn 140-3, 1941, a zo ennañ pemp anv war-nugent. Ne zibunimp ket ar roll penn-da-benn. Sed amañ ar re anavezetañ eus e bezhioù : *En Eutru Keriolet*, 3 arvest e gwerzennoù, Gwened, Lafolye, 1902 ; *Jozon el Lagouter*, 2 arvest e gwerzennoù, *ibid.*, 1904 ; *Salain er Foll*, 1904 ; *Sudarded Sant Korneli*, 1 arvest e gwerzennoù, Gwened, Lafolye, 1906 ; *Nikolazig*, 5 arvest e gwerzennoù, Roazhon, Simon, 1909 ; *Boeh er Goed* (Mouezh ar Gwad), Montroulez, Le Goaziou, 1912 ; an daou vister-se, moarvat, a zo ar re wellañ a-douesk holl oberoù *Job er Glean*. Menegomp c'hoazh *Ar en hent de Vettelem*, Gwened, Lafolye, 1912 ; *Ar hent en Hadour*, mister e 10 lodenn,

Gwened, *ibid.*, 1913 ; *Noluen*, 4 arvest e gwerzennoù, An Oriant, Cathrine, 1924 ; *Kado, Roué er Mor*, 3 arvest e gwerzennoù, sonerezh gant Dom HERVE, Gwened, Maheo, 1924 ; *Sant Izidor, labourer*, Gwened, *ibid.*, 1925 ; *Goneri, Sudard breton*, 1927.

E-touesk e bezhioù farsus, peurvuiañ bev-buhezek, e kavomp *En Ozegañned* (Ar Gornandoned), 1 arvest gant sonerezh, Roazhon, Simon, 1905 ; *Er Hemener*, 1 arvest, sonerezh gant Th. DECKER, Roazhon, Simon, 1908 ; *Troieù kam Barnabé*, An Oriant, Le Bayon, 1911 ; *Fosfatinn er vateh fin*, 1 arvest, Gwened, Maheo, 1924.

Savet en deus ivez *Job er Glean* oberoù diouto o-unan evel *Le Mensonge de Corentin Lamour*, un drama ma reer ennañ gant ar galleg hag ar brezhoneg, hervez an dud a zo war al leurenn. Ur pezhig-c'hoari all, *La Bosse Enchantée*, a zo ivez hanter-c'hallek, hanter-vrezhonek.

Diaes lavarout a-grenn peseurt talvoudegezh a zo d'ar c'hoariva-se. N'emañ ket e galloud n'eus forzh piv ober kenkoulz hag *Athalie*, mestr-oberenn an teatr relijiel. An Aotrou Job er BAYON, daoust ma n'oa ket n'eus forzh piv, a zo bet ouzhpenn hualet gant diaesterioù na zeuent ket eus ar c'hoariva end-eeun. Aes merzout kement-se pa lakaer keñver-ha-keñver *Nikolazig*, savet e 1909, ha *Goneri*, savet e 1927, ar pezh diwezhañ o plegañ re en holl da venozioù n'o deus tra da welout gant arz ar c'hoariva. E *Nikolazig* en enep en deus lakaet an oberour e holl ijin da daolenniñ dimp kavidigezh skeudenn Santez Anna Wened. Gant ar mister-se, relijiel hep muiken, eo ez a ar maout war dachenn al lennegezh.

Evit kement a sell ouzh buhez an arvest, en deus gouezet an Aotrou Job er BAYON ober e vad eus an dudi degaset gant ar sonerezh. Peurvuiañ eo digant Th. DECKER en deus goulennet al lodenn-se eus al labour. Ur soñj plijet meurbet hon eus dalc'het eus abadennoù evel re *Mouezh ar Gwad*, e Kastell-Paol, e 1920, ha *Kado, Roué er Mor*, e Kemper, e 1925, en abeg da se.

E-leizh eus pezhioù-c'hoari an Aotrou Job er BAYON a zo bet lakaet e brezhoneg Leon gant an Aotrou PERROT. Un hinienn bennak ivez gant Aotrouez Yann-Vari ar GALL ha KARDALIAGED.

131) Anv an Aotrou Yann-Vari PERROT a zo da lakaat e-kichen hini an Aotrou Job er BAYON. Lakaet en deus e brezhoneg Leon da nebeutañ pemp eus pezhioù-c'hoari ar

Gwenedour evit strolladoù c'hoarierien Sant-Nouga ha Plougernev.

An Aotrou Yann-Vari PERROT a voe ganet e Plouarzel d'an 3 a viz Gwengolo 1877. Bet eo kure e Sant-Nouga e 1904 p'edo person eno an Aotrou KARDINAL.

FEIZ ha BREIZ, deut adarre d'ar vuhez evel kelaouenn daouviziek abaoe 1899, a oa renet d'an ampoent gant an Aotrou NORMAND, person Ploneiz. Goude marv hemañ an Aotrou Yann-Vari ar GALL, neuze person er Folgoad, a gemero e lec'h d'an 12 a viz Genver 1905. Pa c'houlennno diwar re labour ma vo lakaet un all en e lec'h e penn ar gelaouenn, person Sant-Nouga eo a zeuio da rener eus 1907 betek 1911. Gantañ e teu *FEIZ ha BREIZ* da vezañ miziek.

D'ar 7 a viz Meurzh 1905 e voe krouet da vat ar *Bleun-Brug* a raio kement a verzh dindan lusk gredus an Ao. PERROT e Bro-Leon da gentañ hag e Breizh-Izel a-bezh da c'houde. P'edo an Aotrou PERROT kure e Sant-Nouga e veze lidet ar gouelioù peurvuiañ war-dro tachenn veurdezus Kastell Keryann. Eno eo e voe displeget evit ar wech kentañ *Alanig Al Louarn*, pezh-c'hoari plijadurus e daou arvest, anezhañ un adaozadur eus « L'Avocat Pathelin ».

Roll pezhioù-c'hoari an Aotrou Yann-Vari PERROT, hervez ar gelaouenn *GWALARN*, Nn 140-143, a zo anezhañ pevar anv war-nugent. An darn vrasañ anezho a zo adskrivet diwar ar gwenedeg, ar c'hembraeg, pe adaozet diwar ar galleg. An Aotrou *Kerlaban*, da skouer, a zo un adaozadur eus *Monsieur de Pourceaugnac* gant MOLIERE. *Nonig*, ar *Filouter Fin*, e 1911, a zo kemeret eus an hevelep skrivagner. *Salain ar Foll*, *Mouezh ar Gwad*, *Nikolazig*, *Ar Gornandoned*, *Fosfatinn*, ar *Vatezh Fin* a zo adskrivadurioù eus pezhioù er BAYON. *Un Nozvezhiad Rev Gwenn*, 1928 ; *An Divrcad*, *Ar Re C'hlan a Galon*, *Ar Vamm* a zo troet diwar ar c'hembraeg. *Roue ar Bed a-bezh* a zo aozet diwar saozneg Lady GREGORY, *Yann Landevenneg*, 1924, a zo bet lakaet e brezhoneg diwar c'hallek an Aotrou KORNOU ; *Un Abardaez e Kervarzin* diwar c'hallek *Gweltas* (KOROLLER) ; *War Roudou Hon Tadoù* diwar c'hallek C. DANIO, merc'h Eujen KOROLLER. *Ar Gasoni*, lakaet e brezhoneg Gwened gant an Aotrou Jak er MARICHAL, a zo bet adskrivet e brezhoneg Leon gant an Aotrou PERROT.

Diwar un danvez dezhañ e-unan, avat, en deus tennet *Deagon Sant Paol*, e 1907 ha pezhioù-c'hoari farsus evel *Ar Melen hag ar Gwenn* hag *Ar Blogorn*.

E oberiantiz war dachenn ar c'hoariva ne dle ket hol lakaat

da zisoñjal en deus an Aotrou Yann-Vari PERROT savet ur pikol levr *Buhez ar Sent*, 900 pajenn ennañ, embannet e ti ar Gwaziou, Montroulez, e 1910.

Rener FEIZ ha BREIZ abaoe 1911, buhez Yann-Vari PERROT a zo stag dalc'hmat ouzh e gelaouenn garet hag ouzh gouelioù ar *Bleun-Brug*. Beleg gredus, prezeger entañ e galon ouzh e feiz hag ouzh e vro, kenderc'hel a raio gant e stourm kalonek, pa vo kure e Plougernev evel pa vo kaset da berson e Skrignag, e lec'h m'eo bet lazhet d'an 12 a viz Kerzu 1943, hep mar ebet en abeg d'an div garantez a renas e vuhez, *Doue hag ar Vro*.

Bepred en deus bet an Aotrou PERROT ar brasañ doujañs evit e yezh. Skrivañ a rae ur brezhoneg yac'h, pinvidik-tre ha digemmesk e c'herioù hag e droioù-lavar, un drugar e lenn hag e glevout.

132) An Aotrou Jozeb-Mari en ARBOULED a voe ganet e Lannig-Larmor, en Pleheneg, Bro-Wened, d'ar 6 a Vae 1884. E vloavezhioù-skol a dremenas e skol Santez-Barba er Faoued hag e skolaj Sant-Frañsez-Zavier e Gwened, kent mont d'ar C'hloerdi Bras. Beleget e 1910, ez eas da vestrskol ha da c'houde da rener skol libr Baod.

Gounezet e oa d'ar menozioù breizhek adal ar Faoued. Skrivañ a eure da gentañ er *VRO* dindan an anv-pluenn *Job en Drouz-Vor*. Bez' ez eo ivez eus kenlabourerien *DIHUNAMB* ha poaniet en deus dreist-holl war dro ar c'hoariva. Ur strollad c'hoarierien en deus bodet en e vro c'henidik hag evitañ en deus savet pezhioù-c'hoari niveruzik : *En Tri Kan-sort*, c'hoari farsus, *DIHUNAMB*, 1907 ; *Ki ha Kah*, c'hoari souezhus gant tonioù, savet evit ar vugale, *DIHUNAMB*, 1912 ; *Er Mesi*, c'hoari souezhus e gwerzennoù, e div lodenn, gant tonioù, *DIHUNAMB*, 1912 ; *Mab er Brezelour*, c'hoari souezhus, e gwerzennoù gant tonioù, e teir lodenn, *DIHUNAMB*, 1914 ; *Aveit Doué hag er Vro*, c'hoari souezhus e teir lodenn, gant tonioù, *DIHUNAMB*, 1914 ; advoulet gant ar *Vuhez Kristen*, 1935 ; div farsadenn verr : *Mab er Gleuaer*, *Er Filajerion*, *DIHUNAMB*, 1936.

133) Pevar a ARBOULEDED a zo e-touesk skrivagnerien Bro-Wened. Meneged hon eus endeo an Tad ARBOULED, oberour *Guerzenneu eid ol er Blai*, 1856. Oberour an drama e tri arvest *Sant Loeiz Prizoner*, embannet gant Lafolye, Gwened, 1901, a zo an Aotrou Jozeb en ARBOULED ganet e Pleheneg, e 1865. An Tad Jak en ARBOULED ganet e Pleheneg ivez, d'an 21 a viz Here 1846 ha marvet d'an 3 a

viz Ebrel 1910, a zo oberour levrioù a zevosion : *Buhé Hun Salver Jesus-Krist*, e 1904 ; *Buhé ha Mistérieu er Huerhiéz Glorius Vari*, e 1907 ; *Buhé er Sent eit pep dé ag er Blé*, e div levrenn ; *Hent er Santeleh*, hervez RODRIGUEZ, e 1909.

134) An Aotrou KADOU, ganet e Noal-Pondivi e 1878 ha person Kroezañveg, en deus savet daou bezh-c'hoari : *Jezuz de zeuzek vlé*, trajeris e téer lodenn, *DIHUNAMB*, 1917 ; *Sant Goneri*, trajeris e téer lodenn, *DIHUNAMB*, 1933. Embannet en deus ivez a-hend-all pezhioù barzhoniezh e *DIHUNAMB*.

Rak, evel d'ar c'hoariva end-eeun, ar patronajoù o deus daskoret ur vuhez nevez d'ar c'hanaouennoù. Lavaret e vez alies ez eo aet da get ar ganaouenn-pobl e Breizh-Izel. Reishoc'h e ve lavarout he deus kemmet buhez. Eus leur ar foar pe ar pardon he deus dilojet d'al leurenn-c'hoari ha netra ken. Niverus ar veleien o deus savet kanaouennoù a bep seurt evit o strolladoù tud yaouank. An Aotrou Job er BAYON, da skouer, a zo bet ur mailh da sevel kanaouennoù. Menegomp hepken *Amzer er Heneu* (Amzer ar C'hraoñ-kelvez). Moulet eo bet ar c'hanaouennoù-se, e Bro-Wened, war *DIHUNAMB* dreist-holl, e Bro-Leon, war *FEIZ ha BREIZ* hag en he dastumadoù, *Kanaouennoù Feiz ha Breiz*, alies ivez war fol-lennoù distag. Sed amañ ar re vrudet an e-touesk ar saverien kanaouennoù n'int ket bet meneget betek-hen.

135) An Aotrou August KONK, *Paotr Treoure*, en deus graet e seizh gwellañ evit lakaat da c'haouiat ar vrud ne blij ket da Leoniz kanañ. Ma vije bet embannet *dastumad Pen-wern* ne vije ket bet moarvat eus ar vrud-se. Ganet eo an Aotrou KONK d'ar 16 a viz Here 1874 e kêriadenn Treoure, e Plougin. Mont a reas war e studi da skolaj Lesneven. Abred e tiskouezas bezañ donezonet evit ar sonerezh. Beleget e voe e 1898. Kure eo bet e Kastell, person e Lokenole hag, abaoe 1930, emañ person e Plouneour-Trez. Embannet en deus ui levrig, *Barzaz ha Sonioù*, « Presse Libérale », Brest, 1935. E-leizh eus e ganaouennoù, moulet ivez e *FEIZ ha BREIZ* hag en he dastumadoù, a zo brudet e Bro-Leon penn-da-benn hag o c'hlevout a reer kanet, koulz lavarout e pep gouel.

Marvet eo an Ao. KONK e miz Kerzu 1952.

136) An Aotrou Jak er MARICHAL, *Blei-Lann-Vauz*, ganet e Moustoer-Logunec'h, e 1878, ha kure en Iliz-Veur Gwened, a zo anavezet dreist-holl dre e ganaouenn hollvrudet

Kousk Breizh-Izel. Aes a-walc'h e rafe an oberennig-se disoñjal en deus savet, hep menegiñ e gantikoù, kanaouennoù all kenkoulz pe welloc'h eget hounnezh : *Alhué en Eurusted*, *Kroez er Sudard* hag an holl ganaouennoù all strollet en *Ereden e Bro-Gued*, sonerezh gant an Aotrou DANTEG, ha bet kanet ken brav, er c'hendalc'hioù breizhek gant lazkanañ Sant-Yec'han-Brevele.

Savet en deus a-hend-all *Blei-Lann-Vauz* un danevell, *Jobig er Soñner* ; ur flemgan, *E ma er Simbol get er Person* ; barzhonegoù, *Keltia, er Soñner, er Beleg, er Labourer*, embannet e *DIHUNAMB, KROAZ ar VRETONED, ar VRO* hag all.

Lakaet en deus ivez e brezhoneg Gwened drama an Aotrou KORVEN, *Er Has*, gwisket dezhañ da c'houde brezhoneg Leon gant an Aotrou PERROT, *Ar Gasoni*.

137) An Aotrou er STRAD, eus e anv-pluenn *Stévan Kerhoret*, ganet e Pluniav e 1865, person Ploue, en deus savet kantikoù, hogen ivez kanaouennoù embannet e *DIHUNAMB, E Bleunioù Breiz-Izel*, 1902, p. 192, e kaver daou bezh gantañ : *Penaus gobér eit choej ur pried* hag *En amzer a groédur e Breih*.

138) An Aotrou OLIEREU, ganet e Lokmariaker e 1856, aluzenner en Alre, en deus embannet pezhioù barzhoniezh niverus e *DIHUNAMB*. Dindan e anv-pluenn *Golvannig*, e kaver daou varzhoneg gantañ e *Bleunioù Breiz-Izel*, 1902, p. 214, *Pérage é kañnan-mé* hag *En hani e garan*.

V. — GRAMADEGOURIEN HA GERIADUROURIEN

Ober war dro ar yezhadurezh pe an doare-skrivañ ne deo ket a-walc'h evit bezañ niveret e-touesk ar skrivagnerien, hogen peurliesañ eo dre ma savent skridoù eo o deus ar veleien graet war dro yezhadur pe c'heriadur.

139) Ne deo ket gwir koulskoude evit Aotrou Arzur er BAYON, ganet en Alre e 1830, kelenner e Kloerdi Bihan Keranna ha da c'houde person er Gerveur, marvet e 1908.

Studiet en doa hen-yezhoù ar Reter hag e savas, e 1888, un dezenn, « *Le Secret du Breton* », evit diskouez o c'herentiez ouzh ar brezhoneg. N'en doa disoñjet nemet un dra,

studiañ furmoù kozh ar brezhoneg a-raok e lakaat keñver-ha-keñver gant an hen-yezhoù-se. An hevelep si fall a zo d'e labour all, « *Grammaire du Dialecte de Vannes* », embannet e 1888. Dic'houvez-krenn ez eo eus istor ar brezhoneg.

Yezhadur gwirion rannyezh Gwened a zo bet savet gant an Aotrounez A. GWILHEVIG ha Pièr er GO.

140) An Aotrou GWILHEVIG, ganet e Gwened e 1861, a zo bet Vikel-Vras an eskopti. Eñ eo deus evezhiet war aozadur al *Livr Kañnenne*, embannet e ti Galles, Gwened, 1923, hag al *Livr Pedenne*, moulet war un dro gantañ.

Savet en deus e daou hanter gant an Aotrou Pièr er GO, ur « *Grammaire Bretonne du Dialecte de Vannes* », Lafolye, Gwened, 1902.

141) An Aotrou Pièr er GO, ganet e Baod d'ar 24 a viz Gouere 1860, a zo bet beleget e 1884. Kelenner e voe da gentañ e Kloerdi Bihan Keranna hag aluzenner e Pleuigner e 1894. Galvet eo bet da aluzenner e lise Pondivi e 1906. D'ar 6 a viz Gwengolo 1930 e roas e zilez evit dont da echuiñ e vuhez e Keranna. Eno ez eo marvet d'ar 17 a viz Kerzu 1941.

Ur mailh edo war ar yezhadur. Savet en deus ivez troidigezhioù evit *DIHUNAMB*. Gant skoazell an Aotrounez HENEU, HERRIEU, OLIEREU, PERRON, DANIGEUX ha KALLOC'H, en deus aozet ar « *Supplément au Dictionnaire de M. ERNAULT* ». Savet en deus ivez un dastumad *Krenn-Lavarioù a Wened-Uhel*. Peurvuiñ ez eo skrivet e oberoù e galleg.

142) An Aotrou Yann HINGANT a voe ganet e Plouigneo d'an 20 a viz Ebrel 1834. Mont a reas d'e ugent vloaz d'ar skol e Plistin, d'ar skolaj e Landreger ha da Gloerdi Bras Sant-Brieg. Beleget e voe e 1867 hag anvet da gure e Priel e 1868. Person e voe e Magor e 1881, e Moustereu e 1885, e Sant-Ke-Perroz e 1890. Marvet eo d'an 12 a viz Eost 1898.

Savet en deus « *Eléments de la Grammaire Bretonne* », embannet e ti Le Flem, e Landreger, e 1868. Degemerout a rae doare-skrivañ ar GONIDEG ha deut mat e voe e labour gant an Aotrou'n Eskob DAVID.

N'en deus a-hend-all embannet nemet un dastumad « *Proverbes Bretons* » e « *Mémoires de la Société d'Emulation des Côtes-du-Nord* », 1898. Adembannet int bet gant Frañsez

VALLEE, e 1899, e ti Guyon, Sant-Brieg, dindan an anv *Krenn-Lavarioù Bro-Dreger*.

143) An Aotrou Loeiz LE CLERC, *Kloareg ar Wern*, a zo ganet e Lanrodeg d'an 30 a viz Mezheven 1861. Beleget e voe e 1885. Kelenner eo bet e skolaj Gwengamp betek 1918. Digoret en doa eno ur skol vrezhonek. Embannet en deus e ti Prud'homme, Sant-Brieg, e 1903, *Ma Beaj Jerusalem*; e 1910, *Ma Beaj Londrez*. E yezhadur « Grammaire Bretonne du Dialecte de Tréguier » hag al levr *Poelladennoù* da vont gantañ a zo bet embannet e ti Prud'homme, e 1908. Abaoe 1918 ne wel mui sklaer hag ez eo deut da vevañ e Karmel Sant-Brieg.

Anvioù all a c'heller da lakaat e-kichen ar re-se.

144) An Aotrou Visant ROUDAUT, ganet e 1817, a voe person e Plouziri. Marvet eo e 1885. E anv-pluenn a oa *Par Oc'h Dec*. Embannet en deus, e 1872, e ti Desmoulins, Landerne, ur « Supplément aux Dictionnaires Bretons ».

E oberoù all a zo levrioù a zevosion : *An Ene Kristen e Bali an EE*, Desmoulins, Landerne, 6vet mouladur e 1872; *Sceul ar Baradoz*, e 1880, Lefournier, Brest; *Ar C'henta Miz Mari*, *Buez ar Verc'hez*, troet diwar ur skrid latin eus 1724, Lefournier, Brest, e 1866.

145) An Tad J. BLEUZEN en doa ijinet un doare-skrivañ dezhañ e-unan da sevel evit ti Lefournier, Brest, *Buez an Tad Julian Maner*, e 1876, ha *Buez an Aotrou Mikel Nobletz*, e 1879. Ar skrid-mañ a zo da ziforc'h eus *Buez Dom Michel Nobletz* gant an Aotrou DREZEN, kure e Plozeved, embannet an hevelep bloavezh.

Diniver ha dibaouez eo bet an tabutoù diwar-benn ar skrivadur e brezhoneg.

146) An Aotrou Yann MOAL, ganet e Plouvorn e 1834, a voe beleget e 1858. Bet eo aluzenner prizonioù Brest ha marvet eo d'an 2 a viz Genver 1893.

Savet en deus ur « Supplément Lexico-Grammatical au Dictionnaire Français-Breton de Troude » e ti Desmoulins, Landerne, 1890.

VI. — AR SKRITUR SAKR E BREZHONEG

N' eus ket ur vro gristenaet na dije ket lakaet en he yezh al levr n' eus nemetañ evit ar gristenien, *Ar Vibl*.

E Breizh ez eo bet graet evel e lec'h all, nemet e rankomp merkañ diouzhtu n' eur ket bet douget en hor bro d' an troidigezhioù klok eus ar *Skritur Sakr*. Setu an abeg a zo da gement-se : ne deo ket troet an Iliz Katolik da lakaat ar Vibl en he fezh etre daouarn an holl. Krediñ a ra dezhi ez eus en Testamant Kozh dreist-holl meur a dra a c'hell feukañ speredoù, berr o anaoudegezh eus istor boazioù mab-den. Setu perak ivez e tisplij a-grenn dezhi an troidigezhioù eus ar *Vibl*, embannet hep notennoù diskleriañ diouzh giz ar brotestanted.

147) Er skridoù brezhonek-krenn deut betek ennomp n' eus nemet darnoù berr eus ar *Vibl*, lakaet e gwerzennoù peurvuiañ, evel e *Burzhud bras Jezuz*, e *Pemzec Leuenez Maria* hag e *Katekiz Jili* a GERAMPUIL. Amañ, da skouer, e kavomp ar *Bater* hag an *Ave Maria*.

Estreget se ez eus bet koulskoude, rak lenn a reomp e « Longueruana » (t. II, p. 70, Mouladur 1773), un dastumad skridoù savet gant an abad de LONGUERUE, al linennoù-mañ : « Anna a Vreizh a lakas treiñ an Testamant Nevez e brezhoneg. Dibaot-tre eo al levr-se ha gwelet em eus Saozon ouzh e glask gant ar brasañ aked ».

E dibenn ar XVIvet kantved Jili a GERAMPUIL a ra meneg eus un droidigezh vrezhonek all, a zo da ziforc'h diouzh hounnezh. E *Kentskrid* e *Gatekiz*, mouladur 1576, eo e komz eus an Testamant Nevez-se, a dlie bezañ ul labour graet gant an hugunoded. Ne gaver mui roud ebet anezhañ.

148) Gregor a ROSTREN, e « Dictionnaire Français-Celtique », Roazhon, 1732, p. 9, a lavar en deus bet, e-touesk al levrioù implijet gantañ da zanvez e c'heriadur, ur Vibl brezhonek klok. Hogen, dindan pluenn an Tad Gregor e talvez a-wechoù ar ger « breton » da verkañ kembraeg pe gerneveg kenkoulz ha brezhoneg. Marteze eta ez oa eus al levr-se ur Vibl kembraek, nemet bet en dije an Tad Gregor etre e zaouarn labour an Aotrou Yann HELUAN.

149 a) Ganet e voe Yann HELUAN, war-dro 1644, e Brieg. Bez' e voe martolod ha mousketaer, kent mont war-du ar veleגיעzh. Aotreeg oa war an doueoniezh. E 1730 edo person e Brieg abaoe hanter kant vloaz. Miret en doa temz-

spered brezelgar e yaouankiz en e zarempredoù koulz ouzh e eskob hag ouzh e barrezioniz.

Un den desket-kaer oa anezhañ. Pa varvas, d' e 92 vloaz, e 1736, e voe kavet en e levraoueg 13 pikol Kaierad eus e skritur. N' ouzer tra ebet muioc'h diwar o fenn.

Lavarout a ra an Aotrou Chaloni PEYRON, e « Bull. Archéol. de l'Assoc. Bret. », 3e série, t. XIV, p. 81, ez eo asur en doa an Aotrou Yann HELUAN lakaet ar *Vibl* e brezhoneg. En ur skrid-difenn (*Factum*, 1730) e lavar en doa d' an ampoent kinniget ur skouerenn eus e labour da Aotrounez Breujou Breizh.

149 b) Dom Glaoda MARIGO a zo da venegiñ amañ en abeg d' e *Abrégé eus an Aviel*, moulet evit ar wech kentañ e 1758, advoulet e 1832, 1866, 1873, 1884.

Bet eo Dom Glaoda person e Beuzeg-Konk eus 1722 da Vezheven 1743. Genidik oa, a gred an Ao. chaloni FAVE, eus Kerne-Uhel. E diegezh oa uhelouenn ha pinvidik.

Daou levr all savet gantañ a zo bet moulet meur a wech : *Imitation hor Salver Jesus-Christ*, e ti Derrien, Kemper, 1754, 1783 ; ha dreist-holl *Bues ar Saent*. Iañ mouladur, Kemper 1752. Niverus-tre eo ar mouladurioù bet graet eus al levr-se da c'houde e Kemper, e Sant-Brieg, e Brest betek dibenn an XIXvet kantved.

150) En XIXvet kantved e tegouezhomp gant troidigezhioù ar GONIDEG, m' hon eus endeo komzet diwar o fenn e pennad kentañ al labour-mañ :

Testamant Nevez hon Aotrou Jesus-Krist, Angoulême, 1827, troet e brezhoneg diwar skrid « Vulgata » Lyon, moul. 1738.

Diwar skrid ar « Vulgata » ivez e voe troet gantañ an *Testamant Kozh*. E 1866, ur wech reizhet an amprouennoù gant TROUD ha MILIN, e voe moulet e ti Prud'homme, Sant-Brieg, *Bibl Santel* ar GONIDEG. Nemet, dre ziouer a notennoù-diskleriañ outi, n' he deus ket bet *imprimatur* an eskopti, hogen ne voe ket miret da gantañ ouzh he gwerzhañ. E 1890, avat, e voe nac'het ouzh ar mouler an aotre da gendere'hel gant ar werzh.

Meneget hon eus endeo en o lec'h an darnoù troet gant an Aotrou Yann-Wilhoù HERRI : *Genes pe Levr ar C'henelezh*, e 1849, *Levr an Exod*, e 1860, e ti Guffanti-Breton, Kemperle. Troet en deus ivez an hevelep skrivagner darnoù eus *Pemp Levr Moizez*.

151) Betek hen ne gavomp da brenañ evel troidigezh klok eus ar *Vibl* e brezhoneg nemet *Bibl Santel* ar pastor Gwilh ar C'HOAD. Diaes barn garvoc'h al labour-se eget ne deo bet graet gant Anatol ar BRAZ, en « *Annales de Bretagne* ». Gouere 1891, p. 654-658, pa lavar « e tenn hepken en un doare arvarus yezh an droidigezh-se d' ar brezhoneg ».

152) E 1853, ez oa bet moulet e ti Anner, e Brest, war goust Kevredigezh Skridoù Relijiel Londrez, 2 vil skouerenn eus *Historiou eus ar Bibl Santel tennet diwar an Destamant koz*, troet e brezonec eus a ul labour gret gant C. G. BARTH.

An hini en doa savet an droidigezh-se a oa Gwilhom ar YANN, ganet e Plegad-Gweran d' an deiz kentañ a C'hwevrer 1826 ha marvet e Pariz e miz C'hwevrer 1872.

Un den desket-bras a oa eus Gwilhom ar YANN. Brudet eo chomet evel ergerzhour. Redet en deus dre an darn vrasañ eus Broioù Asia hag Afrika.

Un nebeut pezhioù barzhoniezh gantañ a zo bet moulet war-dro 1840, er gazetenn « *Echo de Morlaix* ».

153) E 1858 ez embann an Aotrou Yann-Wilhoù HERRI e levr, *Buez hor Salver Jesus-Krist*, e ti Guffanti-Breton, Kemperle. Graet eo ar skrid gant komzoù a-unvan ar *Pevar Aviel*.

154) E rannyezh Gwened kentañ arroudennoù a gaver eus ar Skritur Sakr a zo er *Roil-lidoù Roman*, moulet e 1631, war c'hourc'hemenn an Aotrou'n eskob ROSMADEG.

Da c'houde e ranker dont betek *Instructioneu Santell* an Aotrou POURCHAS e 1767. Un adaozadur eo al levr-se diwar « *Le Bouquet de la Mission* » gant an Tad LEUDUGER.

155) Ganet e voe an Aotrou POURCHAS e Plerén, e 1720. Pell amzer e prezegas e kêr Wened. Un nebeut bloavezhioù kent an Dispac'h e teuas da rener Retred ar Merc'hed. Chom a reas kuzhet, gwisket evel ur c'houer, e tro-war-droioù Gwened, e-pad an Dispac'h. Mervel a eure e 1796, d' e 76 vloaz.

A-douesk e oberoù all e c'hellomp menegiñ *Buhé Sant Izidor*, e 1787, ha *Considerationeu Santel* e 1792.

Staget en doa an Aotrou POURCHAS gant un droidigezh berraet eus *Bibl Royaumeont*, dindan an anv *Histoëriou ag en eu Testamant*. Kaset e voe al labour-se da benn gant an

Aotrou Iehann MARION a droas ivez Salmoù evit al levr *Officeu eid er Sulieu*, embannet hepken e 1837.

Kavout a reer c'hoazh da venegiñ *Histoériefu tennet ag er Scritur Santel*, Vannes, Galles, 1792, hep anv oberour.

156) E-mesk an dornskridoù chomet a-ziwarlerc'h an Aotrou Pièr NOURL, ez eus daou anezho keinet. *An Testamant Kozh* hag *An Testamant Nevez*.

157) E 1818, e voe embannet en Oriant labour an Aotrou Jak JIKELLEU, *Histoér a vuhé Jésus-Chrouist*, savet gant skrid ar *Pevar Aviel* ha skrivet hervez distagadur Kervignag. Daoust d' al levr-se da vout hep notennoù, aotreet oa bet gant an Aotrou'n eskob AMELOT, nemet ne voe ket lakaet e gwerzh.

158) E 1857 e voe moulet, e Londrez, war goust hag evit ar priñs Lucien BONAPARTE, 150 skouerenn eus *An Aviel hervez Sant Vazhe*, lakaet e brezhoneg Gwened gant Kristof TERRIEN.

E 1858 e voe troet evit an hevelep hini gant Kristof TERRIEN bepred, *Kanenn ar C'hanennoù*. Kavout a reer ar skrid-se e *Celtic Hexapla*, levr enfolenn a 63 enebenn, ennañ keñver-ha-keñver c'hwec'h troidigezh eus an oberenn sakr : e gouezeleg Iwerzhon, e gouezeleg Bro-Skos, e manaveg, e kembraeg, e galleg, e brezhoneg Leon, e brezhoneg Gwened.

Liherieu hag Avieleu a zo anv ul levr hep deiziad, bet moulet e Londrez e ti Trübner. Peder droidigezh a zo ennañ war bevar bann, unan e kembraeg, un all e brezhoneg Gwened gant Kristof TERRIEN moarvat, an trede, gant an hevelep hini marteze, en ur c'hemmesk a vrezhoneg Leon ha Kernev hag ar bedervet e gouezeleg Bro-Skos.

159) E 1861 e voe embannet e Gwened *Buhé hur Salver Jésus-Chrouist*, troet diwar c'hallek an Tad CROISET gant an Tad DANEU.

Ganet e voe an Tad DANEU e Sarzhav, d' an deiz kentañ a viz Genver 1821. E studi a reas e Skolaj Gwened. Beleget e 1845, e voe kure e Baod e-pad bloaz. Mont a reas da c'hourde da di ar Jezuisted hag e kemeras lec'h an Tad ARBOULED evel misioner breton. Marvet eo e Gwened d' an 10 a viz Meurzh 1901.

Savet en deus ouzhpenn : *Buhé en eutru el LEU ; Exerciseu*

a *zevotion* hag un nebeut kantikoù, en o zouesk *O Kalon Sacret me Jésus*, Nn 48 al *Livr Kañnenneu*.

160) Un droidigezh eus *Levr Ruth* a zo bet lakaet gant GUYOT-JOMARD e « Manuel Français-Breton », embannet e 1867.

161) E 1868, ez embannas an Aotrou Goulven MORVAN, *Buez hor Salver Jesus-Christ*, troet diwar c'hallek an Tad GIRY.

162) E miz Gwengolo 1899 e voe aotreet *Histoér Santel* an Aotrou Jerom BULEON gant an Aotrou JEGOUZEU. Embannet e voe al labour gant Lafolye, Gwened. An Aotrou Yann-Vari NIKOLAZ a stagas d' e lakaat e brezhoneg Leon ha peurc'hraet e voe al labour gant e genvroad, an Aotrou Alan an HABASK : *Histor Santel*, Kemper, Kerangal, 1900.

163) An Aotrou Yann-Vari NIKOLAZ a voe ganet e Plougernev d' an 12 a viz Genver 1849. Beleget e 1874, anvet e voe da gure e Kerfeunteun, e Sant-Kaourintin Kemper, e 1876. Chaloni e 1880, e voe anvet person e Lanrieg e 1888, e Plodiern e 1891. Marvet eo e 1899.

164) An Aotrou Alan an HABASK a voe ganet e Plougernev d' an 12 a viz Genver 1848. Beleget e 1872, e voe kelenner e Skolaj Pont-e-Kroaz ha, da c'houde, person e Kemeneven, e 1884, hag e Kloar-Karnoed e 1899. Marvet eo e 1906.

165) E 1904, e voe embannet gant Prud'homme, Sant-Brieg, *Histoar Zantel* an Aotrou Eujen HERI, lakaet e brezhoneg Treger gantañ diwar skrid gwenedek an Aotrou Jerom BULEON.

166) E 1904 ivez an Aotrou KAER, kure e Gwiglan, a embannas *Ar Pevar Aviel lakeat en unan*, Brest, Straed ar C'hastell.

167) E 1929, an Aotrou MADEG, aluzenner leanezed ar Spered Santel e Kerinou-Lambazelleg, a embann un *Histor Zantel*, e ti Derrien, Brest.

168) E 1930, an Aotrou Yann UGEN, gant skoazell an Tad EUJEN evit ar c'hentelioù, a embann *Buhez Hor Salver*

Jesus-Krist hag, e 1937, *Aviel ar Zul*, Brest, Straed ar C'hastell.

169) Daoust d'al labourioù-se ken lies-doare ha da re all hon eus moarvat ankounac'haet, n'o deus ket kavet kenlabourerien gredus ar gelaouenn *STUDI* hag *OBER* e ve bet graet war-dro ar Skritur Sakr e brezhoneg evel m'oa dleet. An darnvuiañ eus al labourioù-se a zo bet savet evit « an dud fidel ». Diouer a ra da veleien ha da gristenien desket Breizh un droidigezh klok eus ar *Vibl*, direbech koulz evit kement a sell ouzh ar yezh hag evit ar sentidigezh ouzh reolennoù an Iliz Katolik war an dachenn-se. N'heller nemet hetiñ dezho dont a-benn da beurechuiñ al labour kaer o deus boulc'het.

Pedervet lodenn

ETRE AN DAOU VREZEL

(1919 - 1939)

N'eo ket e derou ar c'hantved m'emañ an tric'h etre lennegezh an XIXvet kantved hag hini an XXvet. Gant brezel 1914-1918 eo ez eo bet graet an tric'h-se.

Droug a zo bet graet d'ar vro estreget en he c'hig gant ar pevar bloaz-se. Aet tud ar vro da vevañ e-touesk ar galleg. Deut estrenien, repuidi a bep seurt, da vevañ e-touesk ar vrezhonegerien. Kemmet eo bet, alies, menozioù an dud deut er-maez eus al lazhadeg ha ne deo ket hepken re an dud voutin, hogen ivez a-wechoù re tud, gouestlet betek neuze o buhez d'an Emsav ha d'al lennegezh vrezhonek. Seblantout a raio ur pennad e vo bet skoet un taol grevus ouzh ar yezh evel ouzh ar boazioù chomet bev, ouzh ar gwiskamantoù, da skouer, a yeas er-maez a c'hiz e meur a gorn-bro, dreist-holl e-touesk ar wazed.

Kement-se holl ne oa, avat, nemet ur seblant, peadra ennañ da vroudañ evelato ar stourmerien a adkrogo gant an Emsav.

E Genver 1919 Markiz an ESTOURBEILLON a embann e c'houlennadeg ouzh Kuzuliadeg ar Peoc'h : *Gwir ar Yezhoù ha Frankiz ar Poblou*, « Le Droit des Langues et la Liberté des Peuples ». En hevelep bloavezh e teu eus ar wask « Les Bardes et Poètes Nationaux de la Bretagne Armoricaïne », Bleunioù Barzhed Breizh an Amzer-Vremañ, en div yezh, gant Camille LE MERCIER d'ERM, Plihon et Hommay, Rennes, Edward Sansot, Paris, 1918. E Genver c'hoazh e sav Per MOKAER e Brest ar gelaouenn vizek *BUHEZ BREIZ*.

E 1919 ivez e stag da vezañ moulet **BREIZ ATAO**, ur gelaouennig a zeu er-maez bep miz, pa c'hall. Ouzh he ren daou studier, Morvan **MARCHAL** hag Olier **MORDREL**. Menozioù dichipot ar re yaouank-se o deus feuket meur a hini. Hag, evit gwir, n'o deus ket graet nemeur a stad eus o diaraogerien. Tost da bemp bloaz oa m'en doa ar brezel skoet d'ar marv ti-moulererz **Taldir** hag e ziv gelaouenn, **AR VRO** hag **AR BOBL**. Mouget oa bet **BRITTIA** da vat. **DIHUNAMB** en doa ranket tevel e-pad m'edo Loeiz **HERRIEU** o tastum war an talbenn danvez *Kandro en Ankeu*. Setu ma tape krog hor paotred yaouank en ur banniel, lezet, a grede dezho, da gouezhañ d'an douar gant daouarn dinerzh. N'o deus ket ingalet kalz a bour etre o breudeur koshoc'h en Emsav ha kablus, d'o meno, dre ma n'o doa ket kavet an tu d'e gas da benn. Pa stagas ar c'hallegerien a oa anezho da studiañ ar brezhoneg e voent mantret o kavout ur bruzun lennegezh, e-leizh a c'herioù ha re nebeut en holl a zanvez, er skridoù, rouez ha diamzeret o doare peurvuiañ, a zeue dindan o selloù.

Pep tra a oa eta da grouiñ, koulz war dachenn al lennegezh hag hini ar politikerezh. Ha da skeiñ d'ar pal-se ez embannas **BREIZ ATAO**, e 1925, ur stagadenn lennegel trimiziek, **GWALARN**, a zeuio da vezañ, adal an niv. 9, Nevez-Amzer 1927, ur gelaouenn zistag dindan renadur *Roparz Hemon*.

Pal kentañ **GWALARN** a oa klask tennañ lennegezh Vreizh diouzh ar vouilhenn rannvroel m'edo sac'het enni, bleniañ ar skrivagnerien yaouank war-du an hentoù, gwentet gant avelioù bividik hor bed a vremañ, ma kerzhe warno skrivagnerien Vohemia, Bro-Flandrez, Katalonia hag all, diska-bell ha dieub o spered. Digeriñ prenestroù ar brezhoneg d'ar seizh avel ma teuio da vezañ ur yezh a sevenadurezh par da yezhoù all, komzet a-wechoù gant nebeutoc'h a dud egeti. Arabat evit se krediñ ez aent da zisoñjal ez oant Kelted. Treiñ a raent ivez o selloù war-du teñzor lennegezh Kelted. Tramor a wechall hag a-vremañ.

I. — DIARAGERIEN

E lennegezh Vreizh an amzer-vremañ e c'heller lavarout ne viro paotred **GWALARN** gant doujañs, da gentañ, nemet tri anv : Yann-Ber **KALLOC'H**, Tangi **MALMANCHE** ha *Meven Mordiern*.

S'ur Gal.

M'ou anzan, eubri, m'ou anzan :
Aveit d'etaz gally tennañ
Ri mas e m'ou beg mi'atae !

Mes ul - Kribet i'ouk stank
Hauval. D'ou z'ou i'ouk souant -
Hou don ket gal aveit ur blant !
1919

YANN-BER KALLOC'H

YANN-VARI PERROT

(Kl. Mondial Photo)

O zri int da stagañ koulskoude e meur a feur ouzh ar rummadoù koshoc'h, en abeg pe d' o oad pe d' ar mare m' eo bet savet o skridoù. Nemet o levezon a zo bet kreñv war ar rummad yaouank o kregiñ gant an Emsav goude ar brezel. Setu perak eo amañ al lec'h da gomz diwar o fenn (1).

170) KALLOC'H

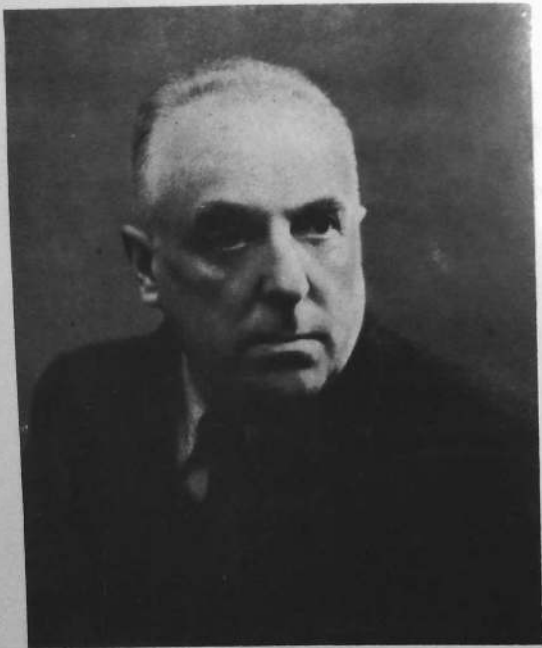
Yann-Ber KALLOC'H a voe ganet en Enez Groé d'an 21 a viz Gouhere 1888. Pesketaer oa e dad. E vamm, hi, a zeue eus Lokmikelig, ur geriadenn a besketaerien tost ouzh an Oriant. An trede eus pevar a vugale ez oa Yann-Ber. Goude bet e skol ar frered en enezenn, ez eas e miz Here 1900 da genderc'hel gant e studi da gloerdi bihan Santez Anna Wened. E soñj a oa ment da veleg. Kavout a reomp eta Yann-Ber e kloerdi bras Gwened e 1905. N' hellas ket, avat, kenderc'hel war an hent-se, daoust d' e c'hoant. Unan eus e c'hoarezed a oa klañv he nervernoù abaoe meur a vloavezh. E 1906 setu ma kredas hor c'hloareg yaouank ez oa war nes bezañ taget gant an hevelep kleñved. Kuitaat a reas eta ar c'hloerdi e 1907, rannet e galon (s. *Fiat*, moul. 1935, p. 39). N' eus ket ezhomm da glask pelloc'h andon an dristidigezh a gavomp bepred en e oberoù.

Mestr-studi e voe e Pariz e 1907, e Reims e 1908. E miz Here 1909 emañ e Vitry gant e amzer-soudard. Ur wech disoudardet ez eas da vestr-studi e Mesnières (Bro-Normandi) e miz Here 1911, hag e Pariz adarre goude an Eost e 1912. E derou 1915 e voe galvet da soudard er 62^{vet} Rejimant en Oriant. E miz Ebrel e voe kaset da skol an danvez-ofisourien e Saint-Maixent. E dibenn miz Eost 1915 e voe kaset d'an 318^{vet} Rejimant troadeien (s. *Ar Henteu er Brezei*). E miz Gouhere 1916 emañ deut d' an 219^{vet} Rejimant. An 10 a viz Ebrel 1917, da zeiz ar Meurzh-Fask, e voe lazhet an isletanant KALLOC'H gant un tarz h obuz war vevenn koad Urvilliers e-kichen Saint-Quentin. Douaret e voe e bered Cérisy (Aisne). E 1923, d' an 9 a viz Gouhere, e voe degaset e relegoù d' e enezenn c'henidik.

Adal amzer ar c'hloerdi bihan ez eo bet enaouet e Yann-Ber KALLOC'H ar spered breizhek. E niv. Mezheven 1905 ar VRO e voe moulet ur pezh barzhoniezh, *Dihunamb*, sinet *Bleimor*. Dibabet en doa an anv pluenn-se. Impli a raio anezhañ ken e galleg ken en brezhoneg.

Evel barzh dreist-holl ez eo anavezet. Embannet en deus

(1) Diouzh ar vent a zo deut d' hon labour tamm-ha-tamm ez oa re verr ar pennadoù 170, 171. Adskrivet int bet eta.

TANGI MALMANCHE

avat pennadoù e komz-plaen e galleg en « Echo du Morbihan », « Le Pays Breton », « Le Fureteur Breton », « Annales de Bretagne », ar *BOBL* ; e brezhoneg e *BRITTIA*, « Le Pays Breton ». Savet en deus pezhioù-c'hoari patronaj : *Er Flaman-ke*, 1906 ; *En Neu Vêuer* (An Daou Vezvier), 1907. C'hoariet int bet en enez Groé. Ur pezh-c'hoari all, *Pardonet d'emb hun offanseu*, un arvest e gwerzennoù, a zo bet embannet gant *DIHUNAMB*, Gwengolo-Kerzu 1925.

Brud *Bleimor*, avat, a zo diazezet war e varzhonegoù strollet en dastumad *Ar en deulin*. Fiziet en doa an dornskrid e Per *MOKAER* e miz Eost 1915, dezhañ da lakaat moulañ al levr mar chomfe hep dont en-dro. Lod eus ar pezhioù a oa bet embannet endeo e *DIHUNAMB*, *BRITTIA*, *KLOCHDI BREIZ*.

Ar mouladur kentañ a zeuas eus ar wask e 1921 : A *Genoux, lais bretons*, Plon, Paris, E 1935, avat, Loeiz *HERRIEU* a brientas un advouladur kempennoc'h : *Ar en deulin*, Molladenneu Dihunamb, En Oriant. C'hwec'h lodenn a zo el levr : 1. *Ar en deulin, eit m'iné peur* ; 2. *Ar en deulin, eit mem bredér* ; 3. *Ar en deulin, avit mem bro* ; 4. *Ar en deulin, ér brezel* ; 5. *Ar henteu er brezel* (komz-plaen) ; 6. *Kañnenneu ha guerzen*. Seizh luc'hskeudenn a gloz al levr.

Awenet uhel ez eo barzhoniezh *Bleimor* gant ar feiz hag ar garantez-vro. Liv ar c'hloareg a chom, avat, war e werzennoù. Lavaret hon eus an abegoù d' an dristidigezh a zo warno hogos bepred. Ne deo ket deut a-benn da ziboaniañ e galon a vezañ ranket kuitaat an hent da vont da veleg. Kement-se a zo a-walc'h da ziskleriañ ar pezh a gaver hag ivez ar pezh na gaver ket en e varzhonegoù. Tridal a ra enno ur feiz birvidik, maget diwar lenn dibaouez ar *Vibl* ha diouzh un tu all gant ur garantez-vro silet don en e wazhied. A-hend-all barr eo e galon gant ar garantez a zoug d'e dud m'eo bet ken ponner warno dorn an tonkadur, d'e vignoned m'en deus stourmet ganto evit e vro. Heson eo e werzennoù, pinvidik e vrezhoneg Gwened gant gerioù amprestet d'ar brezhoneg krenn pe d'ar c'hembraeg. *HERRIEU* a vefe douget da lakaat a-us dezhañ barzhed all chomet fealoc'h d'o rannyezh.

Un dra zo asur, *Bleimor* en deus bet ar brasañ doujañs evit e yezh. Evidomp ez eo bet kentañ mouladur *Ar en deulin* e 1921, e Dinan, dizoloadenn ur bed dianav. Ha panevet skoazell troidigezh Per *MOKAER*, daoust d'ar rebechoù a zo bet graet dezhi, ne vefemp ket deut a-benn da gompren ar barzhonegoù kaer-dreist m'eo *Tri Neved, t'er beden* ha *Deit, Spered Santél*. Ne dint ket savet e gwerzennoù klasel

gant klotennoù. Amañ e santer levezon ar *Vibl* (an *Diougane-rien* hag ar *Salmoù*) hag ouzhpenn, moarvat, hini Paol *CLAUDEL* ha Léon *BLOY* evit an doare da steuñ ar pennadoù ha da zisplegañ ar skeudennoù-lavar : *El penn er Peur en un taol doh fenestr er bediz, diroll geté er horolleu* a zo ur frazennad n'hell ket menel hep tennañ evezh nep piv bennak en deus lennet *BLOY* (1). Ne deo, avat, nemet an doare diavaez a zo levezonet gant al lennadurioù, rak an hevelep andon o deus an tri den : ar Skritur Sakr boued o spered hag o c'halon. Ha *Bleimor* en deus tennet eus ar boued-se un oberenn breizhek he doare hag a zo e dra dezhañ e-unan nemetken. N'oa ket anezhañ ur prederour avat. Marteze an deiz ma tisplege dimp *Meven Mordiern*, hag a zo bet eus mignonned *Bleimor*, ez oa ar barzh-mañ ur manac'h eus ar Grenn-Amzer ez eo degouezhet tost a-walc'h ouzh ar wirionez. Arabat disoñjal, avat, ez eo aet kuit diouzhip krog en e 29 vloaz. N'en deus ket roet, pell a ze, ar frouez ez oa tonket da zougen.

171) TANGI MALMANCHE

Tangi *MALMANCHE* a voe ganet e « Saint-Omer-en-Artois » d' ar 7 a viz Gwengolo 1875. Daoust d' e any-familh a-berzh tad da vezañ gall, daou gantved a zo abaoe m'eo deut an tiegezh-se da chom e Brest. Bevet en deus Tangi, er gêr-se hag e maner ar Rest, e parrez Plabenneg, bloavezhioù e yaouankiz. Deut da vezañ mestr-gov e Kromhent (Courbevoie), e-kichen Pariz, ez eo chomet stag ouzh e vrezhoneg. Moarvat diwar studiañ misterioù ha gwerzioù Breizh miret e Levraoueg Broadel Bro-C'hall e savas dezhañ un deiz c'hoant pe, evel ma lavar e-unan e « prolog » *Gurvan*, « ar froudenn da sevel ur pezh-skrid, eur seurt c'hoariadenn evit dizinoui spered e genvroiz ». An harluad-se, ne deo abaoe distroet nemet ur wechig ar mare da Vreizh, en deus savet ar c'hoariva sebezusañ ha dedennusañ hon eus en hol lennegezh. (Marvet eo e Clichy d'an 20vet a Veurzh 1953 ha douaret eo bet e bered « Dives-sur-Mer » e Bro-Normandi.)

E gentañ skrid evit ar c'hoariva a voe *Marvailh an Ene Naonek* ma kaver ennañ evel un heklek eus gwerz *Yannig Skolan*. Embannet eo bet kentañ doare ar *Marvailh* en « *Hermine* », e 1900, hag, e 1904, e mouladurioù *SPERED* ar *VRO*. C'hoariet eo bet « ar marvailh dramatik e diou nozvez »,

(1) Ne deo ket hep abeg e venegomp *Bloy*. En « *Union Agricole* », war-dro 1923-24, hon eus lennet ur pennad ma komzed eus ur wela-denn graet gant *Bleimor* da oberour Gwad ar Paour.

evit ar wech kentañ, da zeiz gouel an Hollsent 1901, e maner ar Rest. Un eil pezh-c'hoari, *An Intañvez Arzur*, savet e 1906, ne deo bet biskoazh embannet betek-hen. Diwar ar soñj hon eus miret eus an eilskrid fiziet e renerien SAV gant an oberour, e vefe kar a-walc'h d'ar pezh-c'hoari *Gwreg an Toer*, drama en un arvest, skrivet war-dro 1900 hag embannet gant SAV, niv. 24, Hañv 1942. Skignet eo bet ar pezh-c'hoari-mañ evit ar wech kentañ e *Roazhon-Breizh* gant Strollad Gwalarn, d'ar 25 a viz Gouhere 1942. *Buhez Salaün lesanvet ar Foll* a zo bet embannet ar skrid gallek anezhañ e ti Perrin, Paris, 1926, war un dro gant un eil doare eus *Marvailh an Ene Naonek*. An eil doare-se a zo bet skignet e brezhoneg gant Roazhon-Breizh d'ar 27 Meurzh ha d'ar 17 Ebrel 1943. *Ar Baganiz* a zo bet moulet ar skrid brezhoneg anezho e *GWALARN*, niv. 34-35, 1931. C'hoariet oa bet da goulz Gouel an Traezh Glas e Ploueskad er bloaz-se gant strollad c'hoarierien Plougerne. SAV, niv. 27, 1943, p. 52-57, a ro dibenn eil arvest *Salaun*. E 1950 eo bet embannet gant mouladurioù *AL LIAMM* tri arvest *An Antekrist*, pezh-c'hoari e komz-plaen tennet eus istor karantez Fontanella ha Mari a Goadelan. Abaoe n'eus bet tro da embann netra. Digarezioù doare-skrivañ war a seblant. Ur farsite pa soñjer pegen dister dra ez eo evit MALMANCHE kudennoù an doare-skrivañ.

Mestr-oberenn an dramaour a zo *Gurvan ar marc'hek estranjour, mister ennañ tri dervez hag ar beurbadelez*, embannet e 1923. Dudiüs ha doaniüs war un dro ez eo istor an embannidigezh-se. Ar skouerenn hon eus bet an eurvad da rakprenañ d'ar c'houlz-se a zo merket warni, p. 5 « ar pezh-mañ a zo gantañ an n° 06. Gwarantet ganen skrivagner ha mouler : T... M... ». Dudiüs eo soñjal ez eo bet kaset da benn al labour gant an hevelep den. E dibenn al levre e lenner : « Great penn-da-benn ganen Tanguy Malemanche mestr-gof e Kromhent oadet a 47 vloaz. Komanset ober ar waskel d'ar 7 a viz Gwengolo 1922. Komanset moula d'an 3 a viz Here 1922. Peurvoulet d'ar 15 a viz Genveur 1923 gant gras Doue ». Dudiüs eo ha doaniüs war un dro pa soñjer en nebeud a dud o deus lennet an hanter kant skouerenn moulet gant an oberour. Ha c'hoazh ne dint ket bet gwerzhet buan. Un eil mouladur a zo bet graet abaoe, Anv ar Goaziou a zo warno o-div. N'eus forzh penaos, ne deo ket bet niverus lennerien *Gurvan*. Petra a c'hell diskouez splannoc'h dienez hol lennegezh ?

Peadra a zo da brederiañ en hir diwar-benn pezhioù MALMANCHE. En un doare estlammus e oar gwiskañ ar gwir-

voud hag ar burzhud an eil war an all. Peurvuiañ e-touesk tud ar c'hoari ez eus unan bennak o kemerout, evel ma lavarer, ar gwenn evit an du. Ar Vamm, da skouer, en eil doare *Marvailh an Ene Naonek*, a gred dezhi ez eo ar galeour tec'het diouzh Brest he mab Yann Varek aet da anaon da goulz Gouel an Hollsent er bloaz a-raok. An Itron gaer a zegouezh gant Salaün, e-tal feunteun ar Werc'hez, a zo evitañ ar Werc'hez Vari hec'h unan. Lan, ar peñsead, a zo evit Del, er *Baganiz*, mab ur roue, ha Fant a gred dezhi emañ e bili an aod eneoù an dud beuzet. Azilis ha Gurvan a gemer ar garantez o doug an eil d'eben evit ur garantez nevez pa ne deo nemet an hevelep hini. Moarvat e c'hellfer mont pelloc'h en hent-se.

Nemet re verr e vefe menel war an displegadenn-se hepmuiken. Holl bezhioù-c'hoari MALMANCHE ne dint ket da renkañ en hevelep kased. Lod a zo e gwerzennoù dieub, lod all e komz-plaen. Ne rimp ket avat re a ziforc'h etrezo en abeg da se. Un dibab all, kinniget gant *Roparz Hemon (LIAMM, 38/12)*, a denn hon evezh. Setu lec'hiadur *an Intañvez Arzur, Gwreg an Toer, Marvailh an Ene Naonek*, eil doare, treset didruez : « Uhelenn Bro-Leon, parkeier ha kleuzioù digened, hep mor, hep menez, hep koadier... ; hag an hent bepred, hir-hir d'ar c'hariolennoù, tour iliz Plabenneg, tour iliz Gouenou, tour iliz Lambezelleg ha pelloc'h Brest gant savadurioù maen ar Verdeadurezh... » Ha setu ma varn an tri fezh-c'hoari-se da vezañ penn-oberoù MALMANCHE evel pezhioù-c'hoari. *Gwreg an Toer*, dreist-holl. « Eno ez eus paotred o toullañ douar, o charreat teil, o pikañ mein, o tevezhiata a vintin da noz ; ha merc'hed oc'h uzañ o c'horf oc'h ober labour an ti hag al liorz, hag a-wechou o chom azezet o sellout ouzh an hent... »

Nemet ne glot tamm ebet seurt evezhiadennoù ouzh *Gurvan* hag ouzh *Salaün*. Amañ e tenn an oberour e lennerien en e ved dezhañ e-unan, beuzet en ur vorenn huñvre ha faltazi ma n'eus bet nemetañ betek-hen da wiskañ d'ar gwirvoud a stokomp outañ da bep kammed. *Ar Baganiz* hag *An Antekrist* a zo diaesoc'h da renkañ en un tu pe an all. Lod an huñvre ne deo ket bihan er *Baganiz* hag *An Antekrist* hon degas d'ur bed krenn-amzerel, gant ar Breur Yann, kar tost d'ar Gathared.

Lavaret hon eus endeo pegen tost eo doare kentañ *Marvailh an Ene Naonek*, savet « d'an oad wenvidik a bemp bloaz war-nugent », ouzh gwerzioù kozh a zo. Klevet hon eus a-hend-all ez oa bet feuket MALMANCHE gant evezhiadenn ur c'helenner o varn ez oa heñvel a-walc'h stad Andromaké

ouzh hini Azilis. Sur eo ne deo ket ur seurt « kompliment » a c'hortoze MALMANCHE. Finoc'h e ve bet moarvat d'an divizer menegiñ ez oa, e *Gereint hag Enid*, un darvoud (s. GWALARN, 93/56 : *Ar C'hont Limouris*) a dle bezañ bet andon dazorc'hidigezh Gurvan da noz ar Sadorn Fask. Da lennerien aketus hor skridoù e brezhoneg da glask ha da gavout naouspet evezhiadenn par d'an hiniennoù a reomp amañ. MALMANCHE en deus bevet e mor hor c'hontadennoù, hor misterioù, e mor danevelloù Keltia. Ne lavaran ket en deus graet a-ratozh p' en deus amprestet tra pe dra amañ pe ahont. Nemet ez eo diaes chom hep merkañ ez eo *La Tour de Plomb*. « Œuvres Libres », n. 155, 1934, p. 189, awenet anat a-walc'h gant an *Tour Plomb*, Penwern, n. 48, 63, 115. Evit *Kou ar Vran*, embannet ivez en hevelep « Œuvres Libres », mar ne deo ket deuet eus ur werz ez eo deut moarvat eus unan eus ar marvailhoù kontet dezhañ gant Mari Rouz e milin ar Rest. Ne venegomp amañ peurluiñ nemet an oberoù brezhonek. An daou romantig-se avat a dlefe bout bet embannet e brezhoneg panevet dallentez ha bouzarded kemprediz MALMANCHE. Peadra da vont en egar a vefe d' an hini a gemerfe ar boan da zastum ar sotonioù a zo bet distaget diwar-benn hor brasañ skrivagner eus derou an XXvet kantved.

Aesoc'h a se ne deo ken dimp menegiñ ar pezhioù barzhoniezh berr embannet en « *Hermine* » : 10-12, 1898 ; 7, 1901 ; 2, 1904 ; hag e SPERED ar VRO. Eost, Gwengolo, 1903. Ne deo ket ganto e vo kresket e vrud na kennebeut gant *Disfoel-tradur Roazhon 7 a viz Eost 1932*, 24 poz a beder gwerzenn 13 silabenn, savet ha moulet gant Tanguy Malmanche, 4 bis, rue Adélaïde, Courbevoie (Ollivier, *Catalogue...*, n. 559), daoust ma c'hellont bout plijus. Nemet ez eo dereat anaout e holl skridoù evit tennañ anezho ur skeudenn gloc'h eus un den, spered don hag amjestr, lemm e deod, ha dizalc'h krenn. Ur pennad e komz-plaen evel *Bezomp « ni hon-unan »*, e SPERED ar VRO, n. 1, Eost 1903, a zo a-walc'h da lakaat anat ez oa MALMANCHE diaraoger wirion en Emsav yaouank. Graet en deus diouer dezhañ ar pevar c'hant lenner o deus dalc'het en o flomm GWALARN hag AL LIAMM. Ugent vloaz re abred ez eo deut hon dramaour meur. N' oa ket c'hoazh e lennerien en oad da lenn e oberoù. E gemprediz n' o deus komprenet peurluiñ mann enno. Doue d' o fardono !

172) MEVEN MORDIERN

Hep mar ebet e vije savet klemm gant *Meven Mordiern* o-welout e anv en un istor al lennegezh. Biskoazh n' en deus

soñjet e teue seurt tra dindan e bluenn ha dedennet eo bet a-hed-ur-wech kalz muioc'h gant an danvez eget gant an doare d' e ginnig d' al lenner. Lavarout eeun ha spis traoù gwir ha talvoudus, n' en deus ket klasket skeiñ pelloc'h. Hogen n' ouzomp ket ha brasoc'h levezon egetañ en deus bet un den all war rummad ar skrivagnerien etre an daou vrezel 1914 ha 1939. Dreist-holl, pa zeu e penn un den ez eo *Meven Mordiern* a zo dalc'hmat a-dreñv Frañsez VALLEE o prientiñ dezhañ peadra da lakaat e brezhoneg adal an *Notennoù betek Istor ar Bed*, 1911-1938.

Renan ar ROUZ, evel ma lavar e-unan, ne deo na Breizh-Izelad na Breizh-Uhelad. Ganet eo bet e Bourdel d' an 29vet a viz Here 1878. E dad a oa medisin-arme. Dont a reas e retred e 1879, hag e teuas da chom e bro e gavell, e miz Meurzh 1882. Bevañ a reas Renan ar ROUZ gant e dud er Vertelotierenn, e Gwiler (Villiers), nepell diouzh kêr Gwengen (Vendôme), e departamant Loer-ha-Cher, betek miz Meurzh 1891. Mont a reas war e studi da Bariz er bloaz-se betek 1897, e lise Kondorset. Chom a reas da vevañ e Pariz betek Here 1920, nemet ur bloavezhig tremenet e London o teskiñ ar saozneg (Gouhere 1898 - Mezheven 1899). A-hend-all, en diavaez eus ar bloavezhioù m' eo bet soudardelaet e kompezenn Sant-Denez, e-pad brezel 1914-1918, n' en deus graet nemet studiañ war ar skiantoù a blije dezhañ ar muiañ : keltiegouriezh hag holl skiantoù an Natur hag an Den. Biskoazh n' en deus klasket dont da vestr war nikun eus an tachennoù pleustret gantañ. Ne deo ket aet kennebeut d' ur beajour bras, d' un dizolôadennner-broioù, evel ma hete dezhañ e vamm. Staget gantañ da zeskiñ ar brezhoneg, n' en deus bet diwar neuze ken pal en e vuhez nemet labourat evit ur yezh a seblantas dezhañ bezañ ken gwerc'h ha ken difraost ha n' eus forzh pe vro nevez-dizolôet. Ober eus ur yezh-pobl o vont e bruzun rannyezhoù ur yezh a sevenadurezh, setu da betra e ouestlas e vuhez hag e strivadennoù. Setu perak ivez e teuas goude marv e vamm, e miz Eost 1920, da vevañ e Breizh, e Sant-Helori, e-kichen Pordig, nepell eus Sant-Brieg, evit kas da benn al labourioù en doa boulc'het gant Frañsez VALLEE. Eno e vevas abaoe miz Here 1920. E-pad bloavezhioù ha bloavezhioù eo deut da Sant-Brieg d' ar Sul beure gant an tren bihan da selaou an oferenn-bred en iliz-veur ha div-wech ar sizhun, d' ar merc'her ha d' ar gwener peurliesañ, goude kreisteiz, evit labourat war ar brezhoneg gant *Abherve* ha prenañ e zefotachoù, rak ober a rae e-unan-penn war-dro e di e Sant-Helori.

Graet en deus e lod labour war an *Notennoù diwar-benn ar Gelted koz*, anezho daouzek levrig, a bep ment, a zo bet embannet adal 1911 ha kaset da benn e 1924. Advoulet int bet en ul levr gant *SKRIDOU BREIZH* e 1944, ha lakaet e gwerzh hepken e 1946. Miret o deus o doare-skrivañ orin rak *Meven Mordiern* n'oa ket den da ziskregiñ diouzh ur benveg en doa kavet mat, evit abegoù n'o doa ket moarvat nemeur a bouez evitañ.

Ar *Sketla Segobrani* (Eñvorennoù Segobranos), e teir levrenn, a zo bet embannet etre 1923 ha 1925.

Evit an div oberenn gentañ-se, e save *Meven Mordiern* ur skrid gallek hag, a-gevret gant VALLEE, e lakae e labour e brezhoneg.

Ne deo ket bet heñvel-rik an traoù evit *Istor ar Bed*, c'hwec'h levrenn embannet, an hini gentañ e 1929, ar c'hwec'h et e 1938, nag evit *Prederadennoù diwar-benn ar yezoù hag ar brezoneg*, c'hwec'h levrenn all e *GWALARN*, e 1935-1936. Amañ, soñj mat hon eus, e save *Meven Mordiern* e skrid war-eeun e brezhoneg ha VALLEE a reizhe er skrid-se kement a felle dezhañ kemañ.

Embannet en deus c'hoazh *Meven Mordiern* labourioù all pe a-gevret gant VALLEE pe e-unan : *Kembreiz gwechall ha bremañ*, *GWALARN*, Brest, 1932 ; *Ur Breizad er C'hanada* : *F. Le Tonturier-Donroë*, *ibid.*, 1933 ; *Gant Luoz an Doueed*, *ibid.*, 1938 ; *Logotigiakos*, huñvre hollgeltiek, *ibid.*, 1938 ; *Huñvreoù Sant-Helori*, « Presses Bretonnes », Sant-Brieg, 1938 ; *Notennoù diwar-benn ur Pou eus ar Broioù-krec'h* : *Pou Gwengen (Pagus Vindocinensis)*, *SAV*, n. 27, 1943 ; *Bozadoù-deskadurez eus sac'had Sant Briz*, *ibid.*, n. 30 ha 31, 1944 ; *Eñvorennoù diwar buhez va zad en armeoù*, Brest, 1944 (hogos holl eo bet distrujet ar mouladur-mañ gant ur vombezadeg).

Klemmoù a vez savet alies a-walc'h a-eneb skridoù *Meven Mordiern*. Moarvat e tisoñj ar glemmerien ne deo ket graet an danvezioù ma pleustras warno evit plijout d'an holl e n'eus forzh pe yezh. N'hell ket eta bezañ bras niver ar vrezhonegerien dedennet ganto. Siwazh ! ken bihan eo Breizh ha ken berr galloud ar moulerezh breizhek ma 'z eo bet ret moulañ an darn-vuiañ eus an oberoù-se e *GWALARN* end-eeun ha nann en un dastumadenn skiantoù, evel ma vije bet dereat ober, lakaomp ma vije bet eus Breizh ur vro par da Vro-Suomi, da skouer. Ar re a c'hortoze digant *GWALARN* lennegezh da ziduiñ o spered n'o deus ket bet o c'hoant e skridoù *Meven Mordiern*. Ne deo ket un abeg da damall d'e

vrezhoneg ar pezh a zo da damall da empenn ar re na fell ket dezho dont da vezañ e lennerien. Yac'h ha glan eo brezhoneg *Meven Mordiern* ha ne deo diaes nemet dre m'eo glan ha ma komz ez resis eus traoù diaes.

N'eus forzh penaos e troio an abadenn, stad ar brezhoneg a zo bet kemmet gant *Meven Mordiern*. Eus ar yezh-pobl, chomet souchet war dachenn strizh ar vuhez voutin hag al lennegezh rannvroel, en deus graet, gant harp VALLEE ha skoazell e ziskibien, ur yezh lorc'hus, yezh ur vroad digor da seizh avel ar ouiziegezh, ur yezh barrek da seveniñ kement labour a c'heller gortoz eus ur yezh a sevenadurezh, ha, lakaomp e ve tonket d'ar brezhoneg mervel, ar pezh n'eus abeg ebet da grediñ a c'hoarvezfe dizale, ne varvo ket da nebeutañ en e eil-bugaleaj, hep endevout anavezet nerzh leun an oad-gour.

Meven Mordiern, hag eñ chomet da vevañ en distro, en un ti sioul, kollet e glasvez ar gwez uhel, nepell diouzh linenn an hent houarn strizh a gas eus Sant-Brieg da Bempoull, e-touez e levrioù hag e gizhier, en deus bet ar brasañ levezon war an darn vrasañ eus paotred *GWALARN*, zoken war ar re n'en deus bet biskoazh tro da ginnig dezho un tasad te, pa zeuent d'e welout, ha n'en deus bet ganto nemet darempredoù dre lizher.

Marvet eo *Meven Mordiern* d'ar Gwener 4 a viz C'hwevrer 1949 en ospital Kintin. Pa oa deut da Vreizh e 1920, gant an tamm leve a zeue diwar-lerc'h e dud en doa a-walc'h da vagañ e gorf hag e spered en ur ren ur vuhez dilorc'h. N'omp ket mistri avat d'an darvoudoù. Gant an arc'hant gall o koll eus e dalvoudegezh, kernez ar bevañ war gresk bepred, un eil brezel-bed o tont da washaat c'hoazh stad an traoù, e kouezhas da baour. Hogen n'eo ket den da zegemer an aluzon. Ur wech aet VALLEE da vevañ e Sant-Lorañs Roazhon war-dro 1938 e voe klokoc'h digenvez *Meven Mordiern*. C'hwerv oa deut da vezañ ha ne deo ket ar c'hemmoù degaset en doare-skrivañ e 1941 o deus gallet habaskaat e c'hwervoni. Disouezhet eo bet gant e ziskibien ha padal e kendalc'hont da vagañ an hevelep doujañs evitañ hag evit e labour, daoust dezho da vezañ bet disant a-enep d'o c'hoant o-unan.

II. — GWALARN - AR STROLLAD KENTAN

Pa zeuas eus ar wask niverenn gentañ GWALARN, e miz Meurzh 1925, n'oa anezhi nemet ur stagadenn drimiziek d'ar gelaouenn BREIZ ATAO. N'oa ket niverus strollad kentañ he skrivagnerien. Pa vo bet meneget Roparz Hemon, Youenn DREZEN, Olier Ap Suliau, Abeozen, Frañsez VALLEE, Jakez KERRIEN, Yann-Bozen JARL, ha diwezhatoc'hik Jakez RIOU ha Kerverziou e vezo klok ar roll pe dost.

Ur pennad embannet e GWALARN, Nevez-Amzer 1930, Nn 21, dindan an talbenn *Pemp Bloavezh e Lennegezh Vreizh* (1925-1929) a varn en un doare resis-kenañ labour ar strollad kentañ.

Krouet oa bet GWALARN e sell al lennegezh. An diouer a amzer vak a strisa an dachenn ma pleustr warni ar strollad kentañ. Dalc'het gant o micher e-doug an deiz, ne skriv ar baotred yaouank-se nemet goude o devezhiad labour. Setu perak e vo brasoc'h lodenn an troidigezhioù. « Da unan n'en defe tra all da ober e vefe aesoc'h marteze sevel oberoù dioutañ e-unan. D'ar re o deus ur vicher eo aesoc'h treiñ. Bihanoc'h ar skuizhder, bihanoc'h an dispign a nerzh-empenn, peogwir n'en deus an troer preder ebet nemet gant ar yezh. »

Buan eo bet skoilhet labour skrivagnerien WALARN. Bihan niver al lennerien. Bihan an arc'hant e kef ar rener. Ret oa eta klask kreskiñ niver al lennerien ha, da gentañ-penn, chom hep feukañ ar re a oa deut d'ar gelaouenn, da virout na dafent kuit. Setu perak ez eo deut GWALARN da vezañ dizale sellusoc'h e-keñver an oberoù moulet ganti. Ur pal lennegezh dieub a oa dientent da lod bras eus ar goumananterien. « Alies eo c'hoarvezet (ganto) droukkemer ar goaperezh evit gwirionez an Aviel — un Aviel iskis a-walc'h. En doare m'en deus bet an oberour, war a lavar, lizhiri spontet — ha spontus. Kollet en deus GWALARN nouspet koumananter netra nemet en abeg da zanevelloù (e rener). Petra a zisplegont ? Nebeut a dra. Tarzhet int peurliesañ diouzh ur menoz trumm. Dibreder int. An danvez a zo enno n'eo nemet danvez un huñvre. Danevelloù int, ma karer, ha, ma karer, barzhonegoù. »

Ar pezh a zo c'hoarvezet gant ar rener en deus pouezet ivez war e genlabourerien.

Edont stag ouzh ar rod. Gounit lennerien, da lavarout eo stourm evit ar yezh ha neket hepken, evel ma soñje dezho da gentañ, aozañ ul lennegezh a-vremañ. Kemmet he deus eta ar gelaouenn he liv a-hed an hent. Stag et he doa gant embannadurioù er-maez eus ar gelaouenn. Distag, da skouer, eo bet

embannet Roc'h Toull gant Jakez KERRIEN, Mentoniez gant Kerjean, levrennoù kentañ *Istor ar Bed* gant Meven Mordiern, *Prometheus Ereet* hag *Ar Bersed* gant Youenn DREZEN, hag all. An diouer a arc'hant a redio, a-raok pell, ar rener da reiñ bod er gelaouenn d'an holl labourioù a vije bet mat o embann en diavaez, dre n'oant ket graet evit al lennerien o klask didu d'o spered kentoc'h eget studi. Fetisoc'h, dic'hoarzh zoken ez eo deut GWALARN da vezañ gant an amzer ha setu ma teue da blijout nebeutoc'h d'ar rumm-mañ-rumm. Ne deo ket aes ar vuhez d'ur gelaouenn he deus ranket skeiñ war un dro da balioù re zisheñvel en holl ha bepred o koll diouzh un tu an dachenn a c'hounez diouzh un tu all. Kenderc'hel a raio koulskoude gant an hent digoret, en desped d'an eurioù arvarus ma vo dare ar rener da gouezhañ dindan ar samm re bonner. Ur burzhud e gwirionez eo bet buhez GWALARN, ur burzhud, miret buhez ennañ gant bolontez didreclus un den e-unan-penn. Rak, mar deo chomet feal dezhañ e genlabourerien, war ar rener eo o deus pouezet an holl brederioù stag ouzh buhez ur gelaouenn.

173) Roparz Hemon. — Ne deo ket hepken dre m'eo ar rener, avat, e tleer stagañ gant Roparz Hemon pa studier oberoù Strollad GWALARN. Eñ eo ivez, hep mar ebet, hor skrivagner puilhañ en amzer vremañ hag an hini m'eo ar muiañ lies-doare e oberoù.

Loeiz-Paol NEMO a zo ganet e Brest d'an 18 a viz Du 1900. Kaset en deus da benn e studi e Lise Brest da gentañ, e Skol-Veur Leeds, Bro-Saoz, hag er « Sorbonne » ha Kelenner eo bet war ar saozneg e lise Brest abaoe 1925, lakaomp betek 1939, p'eo aet d'ar brezel.

E dad a oa anezhañ un ijinour eus Savadurioù ar Verdeadurezh Brezel. Setu perak e veze an tiegezh o chom gwech e Toulon, gwech e Brest.

Hep bezañ dic'houzvezh krenn eus ar brezhoneg ez vihanik, ur wech krennard eo e stagas Roparz Hemon da vat gant studi e yezh vroadel hag abaoe e c'heller lavarout en deus gouestlet dezhi an holl amzer lezet vak gant e labour kelenner.

Kentañ gwech m'hon eus lennet e anv-pluenn e voe e 1923, er gelaouenn BREIZ ATAO, e traoñ un doare kontadennig, *An Dasprener*. A-c'houdevezh hon eus bet ar blijadur da lenn, en ur zivankañ an amprouennoù evit ar gelaouenn, lod kaer eus ar pennadoù a zo bet dastumet, e 1931, el levr, *Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh*.

Dibar eo talvoudegezh an dastumad-se en Emsav yaouank.

Lakaet o deus ar pennadoù-se meur a hini da adkavout hent kollet e ouenn, gant skoazell ar menozioù spis, didouellus, ken ez int didruez a-wechoù, displeget penn-da-benn d'al levr diwar-benn kudennoù adsavidigezh Vreizh.

Evit intent e oberoù ret derc'hel soñj ez eo *Roparz Hemon* da gentañ penn ur galon gizidik, reizhet, avat, gant un empenn sklaer hag ur youl didrec'h.

E bennadoù skridvarnouriezh, dizamant marteze, bepred poellek avat, skignet a-hed naontek vloaz buhez e gelaouenn, a zo a bouez bras drezo o-unan, dre ma 'z int moarvat derou gwirion ar skridvarnouriezh e brezhoneg, hag ouzhpenn dre ma roont deomp an diskleriadurioù retañ da gompren oberoù *Roparz Hemon* e-unan.

« N'omp ket eus ar re a gred e tleer sevel pep labour lennegezh *er-maez a bep kredenn bolitikel hag a bep feiz*. Tevel war se eo peurliesañ daskoriñ d'an netra un darn eus ar Me ; troc'hañ ha mac'hagnañ an ene n'eo ken. Hogen lavarout e tle bezañ ar feiz-mañ-feiz pe ar gredenn-mañ-kredenn ar Feiz hag ar Gredenn n'eus nemeto, setu un dra na raimp biken. Gant ma sello skridoù hor c'henlabourerien ouzh al lennegezh ne c'houlennimp netra muioc'h diganto. »

Setu ar pezh a lavare e derou niverenn gentañ *GWALARN*, e miz Meurzh 1925. Ne gredomp ket en defe kemmet e venozioù abaoe. Mar deo deut da vezañ sellusoc'h dizale ouzh e oberoù e-unan hag ouzh oberoù ar re all, eo hepken dre m'eo bet harzet gant lod eus e lennerien da genderc'hel gant an hent en doa dibabet evel an hini gwellañ war dachenn al lennegezh, nemet fellet en deus dezhañ a-raok pep tra derc'hel e gelaouenn e buhez, en ur aberziñ kement a c'helle talvezout dezhi ar marv, hogen ne deo ket a galon laouen en deus graet kement-se.

Ouzhpenn ugent kontadenn pe gentoc'h danevell en deus embannet *Roparz Hemon*. Lavaret hon eus uheloc'hik peseurt abegoù a zo bet kavet enno. Dipitus eo, pa 'z eo bet moarvat harzet an oberour gant spered re strizh lod-kaer eus e lennerien da reiñ dimp muioc'h anezho. Mat e ve bet soñjal koulskoude ne oant ket un aviel e doare ebet, hogen frouezh ur spered den o verat danvezioù lies-doare ar vuhez hag o kavout an tu da vezañ fromet ganto ha da fromañ ar re all, hag ivez o kavout abeg da vousec'hoarzhin, kriz a-walc'h a-wechoù, a-zivout trubuilhoù mab-den. D'hor meno ar maout a zo chomet e-touez e gontadennoù gant *Traonienn Skeud ar Marv* ha *Santez Dahud*. Nemet evit bezañ plijet gant seurt

danevelloù ez eo ret na ve ket ar goaperezh hag ar fent emzalc'hus gerioù goulo evit al lenner.

Liv kêr Vrest a zo d'an dastumad strollet dindan an anv *Kleier Eured*. *GWALARN*, Nn 72, Du 1934, adembannet gant pemp kontadenn all e Mezheven 1943. Gant al levr-mañ setu kêr vras Breizh-lzel degemeret el lennegezh vrezhonek. Kavout a reomp amañ Brest, gwelet gant un den ne deo ket deut diwar ar maez da c'hounit eno e voued, pa n'helle ober a-hend-all, hogen gant ur Brestad.

« Skrivañ ur romant a zo hir. Mar deo da vihanañ ur gwir romant, evel ne weler mui nemeur anezho e nep yezh, » a lennomp e *GWALARN*, Nn 21, p. 4. *Roparz Hemon* a oa den da sevel deomp romantoù. Mar n'en deus ket graet, ez eo dre ziuver amzer, sur a-walc'h. Roet en deus deomp koulskoude *An Aotrou Bimbochet e Breizh* hag ul lodenn eus *Ar Vugale Fall*, manet diechu. *An Aotrou Bimbochet* a zo bet « an oberenn gentañ o sunañ he sapr rag-eeun diouzh an Emsav Breizhek, kentañ adskeud an dihun broadel e meleziour al lennegezh. *Ar Vugale Fall* a zo muioc'h c'hoazh stag ouzh kig ha gwad an Emsav, o vezañ n'eo nemet istor romantet ar rummad tud yaouank a grouas hag a heulias er bloavezhioù kentañ strollad an Emrenerien. »

Pleustret en deus ivez *Roparz Hemon* tachenn ar c'hoariva. Studiet en deus pizh oberoù YEATS, SYNGE ha Lady GREGORY, ha fellet en deus dezhañ reiñ dimp pezhioù kar d'ar re o deus graet berzh e teatr an Abati e Dulenn, da lavarout eo pezhioù berr, enno nebeut a dud hag aes da c'hoari war n'eus forzh pe leür.

« N'hor bezo biken, » a lavare-eñ en ur rentañ-kont eus ar *Chiminoù* gant *Dir-na-dor*, e *GWALARN*, Nn 4, Goañv 1925, « pezhioù mat en Breizh, mar n'omp ket evit meizañ ar pezh o deus meizet SYNGE ha YEATS en Iwerzhon ; e tle bepred en ur pezh berr e komz-plaen ar *fetised* bezañ en he brasañ. Da lavarout eo : ne dle bezañ nag un den, nag ur gevrenn, nag ur ger ouzhpenn an dud, ar c'hevrennoù hag ar gerioù rekis. Da lavarout eo e ranker bezañ ha diskourrañ ur pezh-c'hoari e pep giz, ken na chom ennañ nemet ar pep retañ, ma c'hello ar sapr redek drezañ fonnus ha kreñv. »

Setu war peseurt patrom ez eo bet steuet pezhioù-c'hoari *Roparz Hemon* : *Lina*, *GWALARN*, Nn 5, 1925 ; *Un Den a Netra*, Nn 9, 1927 ; *An Tan e Ti Kernaspreden*, Nn 37, Kerzu 1931 ; *Dour ar C'halvar*, Nn 103, Mezheven 1937 ; *Meurlarjez ha Fest al Leue Lart*, Nn 114, Mae 1938 ; *Ur Bugel a zo ganet*, Nn 145-146, Genver-C'hwevrer 1942.

Bepred e tegas *Roparz Hemon* e danvez e bezhioù-c'hoari un elfenn espar a zeu da gemmañ red an darvoudoù. E c'hell bezañ an elfenn-se unan eus rolloù ar c'hoari : *Jelvestr e Lina* ; *Anna en Tan e Ti Kernaspreden* ; ar *Micherour en Den a Netra* ; ar *Voereb el Leue Lart* ; *Meurlarjez er pezh-c'hoari a zoug e anv* ; *Lola en Ur Bugel a zo ganet* ; pe ar *Feunteun Vurzhudus e Dour ar C'halvar*. N'eus nemet ar pezh-c'hoari-mañ a zo savet e gwerzennoù, anezhañ ur mister war batrom ar pezhioù a zo manet eus c'hoariva hon amzer gozh, nemet ez eo berroc'h eveljust ha disheñvel ivez dre ar spered. *Ur Bugel a zo ganet*, ha dezhañ bezañ e komz-plaen, a zo kar-nes d'ar pezh-c'hoari uheloc'h, paneve nemet en abeg da dro-spered *Lola*.

Ur pezh-c'hoari-skingomz e teir zaolenn, *Roperzh Emmet*, a zo bet embannet e Nn 165 GWALARN, Mae 1944. Displeget eo bet evit ar wech kentañ e Roazhon-Breizh, d'an 22 a viz Ebrel 1944. An danvez a zo tennet en dro-mañ eus istor Iwerzhon (s. n. 265).

C'hoarierien eo o deus graet diouer betek hen da c'hoariva *Roparz Hemon*. N'eo ket e bezhioù-c'hoari diouzh doare ar patronajoù. Ranket en deus an oberour gortoz e ve digoret frank d'ar brezhoneg tachenn ar skingomz. Abaoe Genver 1941, avat, int bet skignet holl gant Roazhon-Breizh. Deut int d'ar vuhez a-benn ar fin. Rak pezhioù-c'hoari int da vezañ diskleriet ha nann hepken da vezañ lennet. N'eus nemet war al leurenn ma c'hell ur pezh-c'hoari bezañ barnet reizh. Seul vui ma vezo displeget pezhioù-c'hoari *Roparz Hemon*, seul vuioc'h e vezo merzet o zalvoudegezh don. Mar ne c'heller ket lavarout diwar o fenn « Diwar c'hoari kelenn », evel ma reer a-zivout pezhioù-c'hoari ar veleien, ne dint ket koulskoude c'hoarielloù dibreder. Ur ster a zo dezho ha, mar ne dint ket sujet-strizh d'ur gredenn, e komprenomp diaes a-walc'h e ve santet enno, evel ma kred da lod, un enebiezh bennak ouzh ar feiz-mañ-feiz. Kened a zo enno da nebeutañ ha gwazh a se da neb a zo dall a-walc'h da chom hep merzout ar gened-se.

Evel barzh e talc'h *Roparz Hemon* ul lec'h dezhañ e-unan en Emsav. Lod ne reont ket nemeur a stad eus e varzhoniezh. Ne gomprenont ket e varzhonegoù, hag, e gwirionez, ne dint ket peurvuiañ aes-aes. « Didener int, pell diouzh ar romantelezh, re empennel hervez barn meur a unan... Klask a ra peurliesañ (ar barzh) ur stumm resis, ur frammadur start diazezet war fetisted ar pouez-mouezh hag ar glotenn... »

Sed amañ roll e varzhonegoù : 1) *Kanenn Vrezel, BREIZ ATAO, 1925* ; 2) *Kanenn Veur ar Poblou Gwasket, BREIZ*

ATAO, 1925 ; 3) *Div Ganenn Kañv, GW., 3, 1925* ; 4) *Barzhoneg evit Kreiz ar Bloaz, GW., 4, 1925* ; *GW., 53, 1935* ; 5) *Listri Noz, GW., 6, 1926* ; *GW., 53, 1935* ; 6) *Mintin, GW., 7, 1926* ; *53, 1935* ; 7) *Kimiad, GW., 7, 1926* ; *53, 1935* ; 8) *Kanaouenn, GW., 8, 1926* ; 9) *Buhez, GW., 11, 1927* ; 10) *Skeudenn, GW., 11, 1927* ; 11) *Kimiad, GW., 17, 1929* ; 12) *D'ur Plac'h Yaouank o Kutuilh Bleunioù da Serr-Notz, GW., 22, 1930* ; 13) *Maronad, GW., 31, 1931* ; 14) *Pirc'hirin ar Mor, GW., 53, 1935* ; 15) *An Huñvre Gozh, GW., 53, 1935* ; 16) *Kasadenn, GW., 66, 1934* ; 17) *Al Lestr, GW., 66, 1934* ; 18) *Al Liorzh Espar, GW., 123, 1939* ; 19) *Ar Rozenn Du, GW., 127, 1939* ; 20) *Peredur (darnig), GW., 128-9, 1939* ; 21) *Lazhadenn Unvab Aife, GW., 150-1, 1942*.

An holl bezhioù-se, nemet an n. 2, unan eus 3, an n. 7, an n. 8 hag an n. 20, gant daou bezh all diembann, *Ar C'helou Mat, Gwarizi Vras Emer* a zo aet da sevel an dastumad kaer, *Barzhonegoù, Brest, SKRIDOU BREIZH, 1943* (peurvoulet Ebrel 1944), ha distrujet gant dismantr Brest an darn vrasañ eus ar mouladur en hañv-se.

Kel lies-doare hag e oberoù diwar e zanzev e-unan ez eo troidigezhioù *Roparz Hemon*. Lakaet en deus e brezhoneg un dibab eus henzanevelloù Iwerzhon : *Diarmuid ha Grainne, GWALARN, Nnoù 1 da 5* ; *Tonkadur Bugale Usnac'h, n. 11, 1927* ; *Tonkadur Bugale Tuireann, Nnoù 6 ha 7, 1926* ; *Tonkadur Bugale Lir, n. 10, 1927*. An teir danevell-se a zo bet adembannet dindan an anv, *Tri Glac'har an Danevellañ, e STERENN, n. 12, Kerzu 1941. Skrapadeg Saout Koualnge* a zo bet moulet e *GWALARN, Nnoù 13 da 27, 1928-31* ; *Gweledigezh Mab Konglin, en n. 47, 1932* ; *Konnlá Blev Melen hag ar Gorriganez, n. 132, 1941* ; *Karantez Fraec'h ha Findabair, n. 148-9, 1942* ; *Liadain ha Cuirithir, n. 140-3, 1941*. Embannet en deus skrid ar mister kernevek *Seth hag Adam* gant un droidigezh e brezhoneg en n. 119, 1938.

Lakaet en deus ivez *Roparz Hemon* da dalvezout e anaoudegezh eus ar saozneg evit reiñ deomp e brezhoneg *Fostus an Doktor Daonet* gant Kristofer MARLOWE, en n. 67 ; adembannet e *C'hoariva Brezhonek, Brest, SKRIDOU BREIZH, 1944* ; *Makbez gant SHAKESPEARE, e STERENN, n. 3, Meurzh 1941* ; *Nevez Amzer gant MURRAY, e GWALARN, n. 11, 1927* ; *Ar C'houmoul a Dec'h gant A. O. ROBERTS, n. 2, 1925* ; advoulet en n. 136, 1941. Troet eus deus ivez barzhonegoù gant W. BLAKE, en n. 12, 1927 ; gant

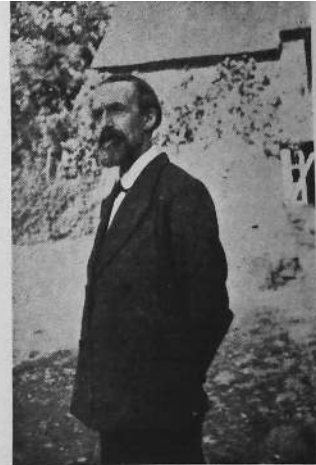
Richard CRASHAW, en n. 114, 1938 ; gant Francis THOMPSON, en n. 150, 1942.

Dibabet en deus ouzhpenn oberoù e meur a lennegezh all : eus hini Rusia, *Ar Plac'h Dianav* gant A. BLOK, n. 18, 1929 ; *Kontadennoù* gant POUCHKIN, en Nnoù 16 ha 85, 1928-1935 ; *En Tu-hont da Gêr*, gant A. NOVIKOV-PRIBOI, n. 17, 1929 ; *Hailhevod an Aotrou Doue* gant CERVANTES (Bro-Spagn), n. 148-9, 1942 ; *Notennoù ar Goubenner* gant SEI CHONAGON, n. 36, 1941 ; kontadennoù gant ANDERSEN, n. 106, 1937 ; *Plac'hig Vihan ar Mor*, embannadurioù GWALARN 1928 ; kontadennoù gant ar breudeur GRIMM, *Marvailhoù an Oaled*, n. 61, 1933 ; *An Den a gollas e Skeud* gant Adalbert von CHAMISSO, n. 73, 1934. Displeget en deus e brezhoneg ar *Pesk Aour* gant Paol FEVAL, en *ARVOR*, Nnoù 1 da 51, embannet da c'houde, e 1942, en ul levr skeudennaouet gant MICHEAU-VERNEZ, Roazhon, Ti-Moulerezh-Kreiz.

Ne vezo ket klok ar roll-mañ zoken p' hon devezo meneget ar c'hontadennoù embannet gant *Roparz Hemon* en *ARVOR*, eus 1941 da 1943 hag e *GWALARN* en hevelep bloavezhioù. Unan anezho dreist-holl a zo kaer-dreist, *Beajour ar Goañv*, *GW.*, 159, Du 1943.

N' hellomp ket kennebeut tremen hep lavarout ur ger eus ar yezhonour. Ne deo ket lennegezh ar yezhoniezh, gwir eo, hogen n' en dije ket savet *Roparz Hemon* an oberoù en deus savet na skrivet ar brezhoneg a zeu dindan e bluenn, ma ne vije ket bet ur yezhonour. Aozet en deus yezhadurioù, e galleg hag e brezhoneg, levrioù-dorn da zeskiñ hor yezh, geriadurioù, hag all. Bet eo bet hag e kendalc'h da vezañ an hini a zo sterniet diwar ret ouzh daou labour a zeu d' en em harpañ : krouiñ ul lennegezh a vremañ ha pourchas d'e genvroiz war un dro binvioù evit gallout tañva al lennegezh-se.

174) *Abeozen*. — Yann-Frañsez-Mari ELIES a zo ganet d'an 22 a viz C'hwevrer 1896, en Dre-Nevez, tost da Wimilio. Bevet en deus e vloavezhioù bugel e Landivizio. E skol ar frezred en deus bet da vestr ha, diwezhatoc'h, e 1914, da genvreer, Klaoda r PRAD, ha diarvar ez eo evitañ levezon ar brezhoneger kalonek-se war hentadur e vuhez. Mont a reas ELIES war e studi da Gloerdi Bihan Eskopti Kemper, a oa deut d' an ampoent da chom el Likez e Kerfeunteun, stok ouzh Kemper, etre 1907 ha 1914. E soñj a oa neuze mont da veleg. Galvet d' an arme, e miz Ebrel 1915, e renas ar vuhez soudard war

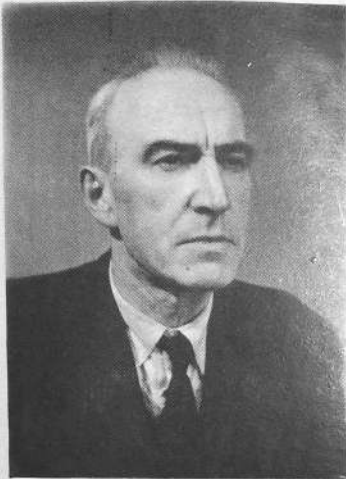

LOEIZ HERRIEU

LOEIZA ER MELINER

YEUN AR GOW

TALDIR JAFFRENNOU

an talbenn er 41^{vet} Rejimant Troadeien, etre Meurzh 1916 haq an 11 a viz Du 1918. Disoudardet e Gwengolo 1919, kemmet gantañ e soñj kentañ e-pad ar brezel, ez eas da Bariz da genderc'hel gant e studi. Mestr-studi e voe e-pad bloaz er Skol Gerson, Straed ar Bloumenn. Aotreeg e 1920, e teuas da is-kelenner e skolaj Dinan hag e 1922 e lise Sant-Brieg. Eno eo e reas anaoudegezh gant Frañsez VALLEE ha *Meven Mordiern*. Anvet e lise Roazhon e Meurzh 1923 evit gallout resev kentelioù ar Skol-Veur, e stagas da zarempredañ paotred *BREIZ ATAO*. Skrivañ a reas en o c'helaouenn e brezhoneg hag e galleg. Aliet gant Jorj DOTTIN, e kasas en-dro e studioù keltiek war un dro gant e studioù klasel. Desket en deus kembraeg ha brezhoneg-krenn gant Per ar ROUZ. E 1927, e voe anvet da gelenner e lise Sant-Brieg hag eno en deus bevet betek miz Du 1940.

Abeozen en doa kemeret da anv-pluenn evit sinañ e benna-doù e *BREIZ ATAO*. Pa voe krouet *GWALARN* e miz Meurzh 1925, e stagas da lakaat e brezhoneg ar *Mabinogion*. Boulc'het e niverenn gentañ *GWALARN*, ne deo bet kaset al labour hir-se da benn gantañ nemet en n. 123, e miz C'hwevrer 1939, gant troidigezh *Peredur Mab Evrog*. A bouez ez eo bet al labour-se evit an troer e-unan kenkoulz hag evit ar re o deus e lennet.

« Troidigezhioù Abeozen diwar ar c'hembraeg kozh a zaskor d'ar brezhoneg kaleted, berded hag eeundet kollet abaoe pell 'zo, » a lavarer e *GWALARN*, n. 21, p. 7.

Troet en deus a-hend-all diwar ar c'hembraeg-bremañ *Envorennou Twm o'r Nant*, *GWALARN*, Nnoù 10, 11, 12 ; *Tir-na-N-Og* gant GWYNN JONES, en n. 138, 1941 ; ur studiadenñ diwar-benn *Dik Trevan* gant an hevelep skriva-gner hag ur gontadenn gant *Dik Trevan : Mont d'ar Gêr*, en n. 144.

Savet en deus ur *Yezhadur Berr* ar C'hembraeg, n. 51, C'hwevrer 1933, advoulet gant *SKRIDOU BREIZH* e 1942. Da vont da heul al levr-se en doa kempennet un dastumad *Lennadurioù Kembraek*, *GWALARN*, n. 108, Du 1937. Dornskrid an eil lodenn eus al labour-mañ a zo bet pulluc'het p'eo bet distrujet ti *Roparz Hemon* gant bombezadeg Brest d'ar 15 a viz Ebrel 1941.

STERENN he deus embannet en n. 7 *Yezhadur ar Brezhoneg-Krenn* ; en n. 9, *Skridoù Brezhonek-Krenn* ; en n. 10-11, *Geriadurig Brezhonek-Krenn*.

E *GWALARN* n. 15, Diskar-Amzer 1928, en deus staget *Abeozen* da embann ar c'hontadennoù-brezel a zo bet strollet.

e 1942, gant *SKRIDOU BREIZH*, dindan an anv *Dremm an Ankou*.

« Ne lennan ket gant plijadur kontadennoù *Abeozen*, a lavarar e *GWALARN*, n. 21. Re a wirionez a zo enno. Evel meur a zen, gwelloc'h ganin bezañ frömet gant darvoudoù ijinet eget gant darvoudoù gwirion. Hogen e-keñver al lennegezh e rankan barn, ha n'eo ket em c'heñver-me. Pa vo kenstrollet en ul levr *Marvailhoù an Drañh* (setu an anv a dlle bezañ roet dezho da gentañ), ul levr brezel hor bezo e brezhoneg da lakaat — r'am digarezo neb a skrijo ! — e-kichen levr *Bleimor*. »

Ne deo ket gwir eñvorennoù ar c'hontadennoù-se. Ar faltazi he deus he lod en unan bennak anezho, en div ziwec'h da skouer.

E 1943, *SKRIDOU BREIZH* o deus embannet *Hervéline Geraouell*, romant gant *Abeozen*, « Un istorig a garantez, » ne deo ken, hervez *Roparz Hemon*, en *ARVOR*, n. 129, « re verr marteze da vezañ anvet ur romant, daoust d'ar pennadoù kaer ha fonnus a zo ennañ, hag a c'hallje bezañ bet darn eus ur romant. »

Petra bennak a zo da soñjal a-hend-all diwar o fenn, an daou levr-se a zo enno war un dro garvder ha dousder ur galon re gizidik moarvat da dizhout ur c'hempouez da badout. Hevelep tra a c'hellfer lavarout diwar-benn *Kondle ar Flamm*, *GWALARN*, n. 9, hag *Eros hag an Ankou*, *GALV*, n. 5-7, 1941, hag an heuliadoù barzhonegoù *Hekleviou*, *GALV*, n. 8-9, 1942 ; *Kanaouennoù da Vivien*, *Finvez Osian*, *GWALARN*, Nnoù 160 ha 162. Danvez sonerezh, setu ar pezh a zo, a-raok pep tra eus barzhonegoù *Abeozen*. Graet int bet « un tammig prim » marteze, evel ma lavar *Roparz Hemon*, evit tonioù savet gant Jef PENVEN pe donioù keltiek kempennet gant Andreu VALLEE.

Ar skingomz eo c'hoazh he deus broudet *Abeozen* da gempenn e doare ur pezh-c'hoari *Seizenn Eured ar Barzaz-Breiz*, *GALV*, n. 10-11, 1942 ; *Janedig ar Rouz*, *GWALARN*, n. 150-151, 1942, hag ar c'hoariganig *Marivonig*, aozet sonerezh evitañ gant Andreu VALLEE. Ar pezhioù-se a zo « enno barzhoniezh dreist-holl » da veno *Roparz Hemon*, *ARVOR*, n. 129.

Evit ar vugale en deus *Abeozen* kenlabouret gant Yann SOHIER da sevel skridoù *Me a Lenno*. Evito ivez an istorioù berr a zo anezho ar *Marvailhoù Loened*, *GWALARN*, n. 69, adembannet, kresket o niver ha skeudennaout gant Fañch

ELIES, mab henañ an oberour, e 1943, gant *SKRIDOU BREIZH*.

Savet en deus *Abeozen* pennadoù evit *BREIZ ATAO* betek 1928 ; evit *War Zao*, kelaouenn ar Vretoned Dieub, etre 1937 ha 1939 ; evit an *HEURE BRETONNE*, 1940 (s. n. 255).

175) Youenn DREZEN. — Ganet e voe Youenn DREZEN e Pont 'n Abad d'ar 14 a viz Gwengolo 1899. Deskiñ a reas lenn ha skrivañ, ar galleg eveljust, e skol Sant-Gabriel. D'ar 14 a Vezheven 1911 ez eas da Vro-Spagn gant ur strollad paotredigoù all, bet dibabet e skolioù kristen Bro-Gerne gant an Tad Eujen SAMBILLE, a genvreurezh Kalonou-Sakr Picpus.

C'hwec'h vloaz e chomas pell eus e vro. Tremen a reas lod eus an amzer-se en Ondarribia (Fontarabie ar C'hallaoued) hag, adal 1916, e Miranda-de-Ebro, e Kastilha Gozh. Dont a reas d'ar gêr d'an 19 a viz Meurzh 1917.

« N'en em gaven, » emezañ en e studiadenn, *E Koun Jakez Riou*, *GWALARN*, n. 110-111, 1938, « douget na galvet, e doare ebet, d'ar velegiezh. Ha taget e oan, a-benn neuze, gant *preñv* ar brezhoneg. Dezhañ e felle din gouestlañ va buhez. »

Ne deo ket diwar ar brezhoneg, avat, e c'helled bevañ e 1917. Ret-mat oa ober un dra bennak all da c'hounit ar bara hag ez eas Youenn da labourat e ti ur marc'hadour gwin er Gelveneg.

E 1920, e teuas da dremen e amzer soudard e Roazhon er 505^{vet} Rejimant Kirri-Emgann. Anaoudégezh en doa graet a-benn neuze gant paotred *BREIZ ATAO*, e Pont 'n Abad end-eeun ha ne zeuas nemet stankoc'h an darempredoù-se e-pad ma chomas e Roazhon. Sebezet-krenn eo bet *Youenn* kentañ gwech ma tegouezhas gant Morvan MARCHAL, Olier MORDREL, Frañsez DEBEAUVAIS hag all. E lec'h an dud en o oad-gour a grede dezhañ gwelout, n'edont dres nemet yaouankizoù eveltañ.

E 1924, d'an 18 a viz C'hwevrer, graet gentañ etretant meur a vicher all, luc'hskeudenner da skouer, e teuas da implijad er « Courrier du Finistère ». Setu a oa tostoc'h ouzh preder e vuhez. Eno da nebeutañ e rae war dro ar brezhoneg. E Meurzh 1925 e teuas er-maez kentañ niverenn *WALARN* hag enni e teraou an droidigezh savet gant Youenn DREZEN eus *Ar Skarbouklenn Vras*, un danevell eus ar skrivagner saoz amerikat Nathaniel HAWTHORNE.

Mennadoù niverus ha dreist e nerzh, evel ma lavar e-unan,

a vage d'an ampoent-se. Troidigezhioù e-leizh a veze boulc'het gantañ hag a vane skoilhet kent bezañ kaset da benn. Tamm-ha-tamm, avat, e teue poell d'ar skrivagner gant un anaoudegezh reishoc'h eus ar pezh a c'helle sevel.

Lakaat a raio e brezhoneg levrioù evit ar vugale : *Prinsezig an Dour* gant G. Th. ROTMAN, e 1927. *Per ar C'honikl* gant Beatrix POTTER, war c'houlenn Yann SOHIER, e 1928. *Nijadenn an Aotrou Skañvig* gant G. Th. ROTMAN adarre, e 1929. *Lomig*, savet ar skrid gallek anezhañ hag ar skeudennoù gant Zavier HAAS, embannet gant *SKRIDOU BREIZH* e 1942.

E vestr-oberenn evel troer, avat, a zo bet *Prometheus Erect* hag *Ar Bersed* gant an trajediennour-meur AESC'HULOS. Engravadurioù war goad ar pezh-c'hoari kentañ a zo diwar zorn Jorj ROBIN, marvet d'ar c'houlz ma teuas al levr ermaez eus ar wask, e 1928, ha re an eil pezh-c'hoari diwar zorn KRESTON.

Dedennet eo bet ivez, da heul e dro e Bro-Iwerzhon, da Gendalc'h Dulenn, e 1926, gant c'hoariva John-Millington SYNGE. Roet en deus deomp e *GWALARN*, n. 7, 1926, *War Varc'h d'ar Mor*, hag *An Draonienn Hep Heol*, e *WAR-DU AR PAL*, n. 2.

Desket gantañ ar spagnoleg, tra ma veve e Bro-Spagn, n'helle nemet lakaat da dalvezout an anaoudegezh-se. Un darn eus pezh-c'hoari CALDERON, *Ar Vuhez a zo un Huñvre*, a zo bet moulet e n. 18 *GWALARN*; XVIIIvet arvest *La Célestina* gant Fernando de ROJAS, en n. 156-157, 1943; *Aotrou Maer Zalamea* gant CALDERON a zo bet troet en e bezh evit *GWALARN*, n. 152-153, 1942. *Iru Gudari* (Tri Brezelour) a oa bet lakaet e brezhoneg evit *BREIZ ATAO* diwar spagnoleg Manuel de la SOTA, e 1938.

Goude treiñ kement a bezhioù-c'hoari, n'eo ket eston e ve savet da Youenn DREZEN ar c'hoant da ober un taol-esa ouzh an tu-se, dreist-holl bremañ pa ro ar skingomz un dachenn nevez d'ar c'hoariva brezhonek. Savet en deus, war zavez 'ur gontadenn c'hallek gant Job ar BAYON, *En Douceur*, ur pezh-c'hoari en un arvest, *Nouenn ar Gurun Kozh*. Skignet eo bet ar pezh farsus-se e 1943 gant *Roazhon-Breizh*, e 1943, ha moulet eo bet war *WALARN*, n. 156, 1943. Ur pezh-c'hoari farsus all, *Karr-Kañv an Aotrou Maer*, en deus savet evit ar skinva ha moarvat e kendalc'ho gant an hent-se.

Pinvidik e vrezhoneg ha dedennet gant ar gerioù livus hag

heson, Youenn DREZEN a oa tonket da skeiñ ouzh tu ar varzhoniezh. Embannet en deus e *GWALARN*, e-kichen pezhioù berr ha mistr evel *Mintin war an Erin* ha *Bremaik e Nozo*, n. 66, barzhonegoù hiroc'h ha nerzhus evel *Kan Da Gornog*, n. 19; *Amzer Fall*, n. 66; *Nozvezh Arkuz e Beg an Enezenn*, n. 121.

Talvezet en deus *Kan Da Gornog* evel da stern d'un doare danevell vojennel diwar-benn « aloubidigezh ar C'huzh-Heol gant Kelted Gomer », un dilerc'h eus huñvreoù e yaouankiz, pa oa e soñj gant danevelloù-meur. Kinklet eo ar mouladur kaer-se a dresadennoù lies-liv gant KRESTON. Bez' ez eo kentañ embannadur *SKRID-HA-SKEUDENN*, e 1932. Ken ha ken lorc'hus ez eo kinkladur ha skrid an oberenn-se a zo war un dro enor an arzour, ar skrivagner hag ar mouler.

Abaoe 1928 ez oa deut e vignon bras Jakez RIOU da labourat gant Youenn er « C'hourrier ». Pa voe kaset Youenn kuit e Genver 1931, Jakez ne chomas ket pelloc'h en ti kennebeut. En hevelep bloavezh end-eeun, e voent degemeret o-daou en « Ouest-Journal ». Jakez a chomas e Brest ha Youenn a voe kaset da Wened.

Donoc'h moarvat eget gant n'eus forzh pe zoare lennegezh all ez eo Youenn DREZEN dedennet gant an danevell hag ar romant. Erru ar c'houlz ma c'hello kas da benn e vennadoù a bell 'zo war an dachenn-mañ. Embannet en doa danevelloù, amañ hag ahont war gelaouennoù evel « La Bretagne Fédérale », *BREIZ ATAO* ha *SAV* abaoe. Lod anezho a zo troidigezhioù. Danevelloù fromus en deus lakaet e brezhoneg diwar skrivagnerien-vremañ Slaved ar C'hreisteiz. Diembann int c'hoazh evit an darnvuiañ. Hogen Arvor Bro-Wened a ro dezhañ leurenn e zanevell gentañ a bouez diwar e zavez e-unan. *An Dour en dro d'an Inizi* a zo bet moulet gant *GWALARN*, n. 42, e 1932.

Froud ar vuhez klok, drant hag hiraezhus tro ha tro, a red en danevell-se gant nerzh bepred yaouank lanv ha dichal ar mor en dro d'an inizi e pleg-mor Bro-Wened. Ur bromesa hoalus ez oa evit an dazont ha sevenet eo bet ar bromesa-se gant ar romant *Itron Varia Garmez*, embannet e 1940 gant *SKRID-HA-SKEUDENN*. Kinklet eo ar romant gant engravadurioù war brenn kaer-dreist a zo anezho unan eus gwellañ pezhioù-labour KRESTON.

Un darnig eus ar romant a oa bet embannet e *GWALARN*, n. 92, 1936. Prest oa an oberenn da vout moulet en he fezh, e 1937. Ar skeudennoù, avat, n'oant ket hag, eus un dale d'un all, ez oa deut ar brezel da skoilhañ al labour. Gortozet

eo bet pell amzer romant bras Youenn DREZEN. Bremañ, p' eo deut er-maez ha bet lennet, e c'heller barn al labour. Ur romant bev-buhezek eo *Itron Varia Garmez*, anezhañ un daolenn virvidik ha livus eus an dud hag eus al lec'hioù e bro c'hendik an oberour, Pont 'n Abad. Meulet eo bet an oberenn, a-wechoù gant ur bete-gwelout. Pismiget eo bet didruez-kaer, avat, ken evit an danvez ken evit ar yezh. N' eus nemet an eil dachenn a sell war eeun ouzh al lennegezh. Brezhoneg bev en deus skrivet Youenn DREZEN, hag ar brezhoneg bev, pep unan her goar, ne deo ket direbech e-keñver ar yezhadur. Ouzhpenn ne deo bet morse gwall-chalet Youenn DREZEN gant ar yezhadur, nemet an nebeutañ m' en deus gallet. Ur fazi ez eo marteze eus e berzh, hogen ar c'hontrol-bev eo eus ur skrivagner laosk pe zigempenn. Azaouez en deus evit e yezh ha, daoust d' ar fazioù a c'hell ober, evel pep unan ac'hanomp kalz pe nebeutoc'h, ya'h eo e vrezhoneg, puilh ennañ ar sev sunet diouzh kalon e gorn-bro, livus ha gwevn e frazenn, saourek e c'herioù, evel frouezh darevet dindan un obl kemmus, ha ganto frond an avel-vor.

Ar re, avat, a gav abeg e danvez hag e tud ar romant, ha peadra o deus moarvat da bismigat, ne dlefant ket disoñjal evelato ne deo ar bed a gavomp taolennet e buhez ar Sent nemet un dachenn strizh a-walc'h → ra m' digarezint ! — e park ec'hon ar vuhez.

Evel da ziskuizhañ diouzh e oberenn vras, ez eo distroet abaoe d' ar bloavezhioù-se ken hoalus, bevet e Bro-Spagn gantañ hag e vignon Jakez RIOU. Kavet en deus enno danvez un danevell, *Sizhun ar Breur Arturo*, ganti war un dro frond ar brezhoneg hag ar spagnoleg. Ne seblant tamm ebet ar skrivagner bezañ bet divarc'het gant ar rebechoù graet dezhañ hag e kendalc'h gant an hent a zere ouzh e ijin hag e spered. Ne ra nemet mat (s. n. 264).

176) Jakez RIOU. — D'ar bevarzek a viz Genver 1937, e varve Jakez RIOU e Kastell-Brient, Breizh-Uhel, d' an oad a eizh vloaz ha tregont.

Piv oa an den evit an darnvuiañ eus an dud ma keje ganto eus ur penn d' ar sizhun d' an all ? Ur c'helaouenner, dalc'h-mat en hent, a gleiz hag a zehou, da glask en darvoudoù danvez evit ar gelaouenn a roe dezhañ an tu da c'hounit e damm kreun. Un den laouen ouzhpenn, goapaus ha skiltr e c'hoarzh.

Evit tud an Emsav Breizhek, avat, evit ar re dreist-holl a oa boas da lenn brezhoneg, ez oa Jakez RIOU unan eus hor

skrivagnerien ar gwellañ donezonet, unan a rofe d' ar brezhoneg oberoù dispar, ken e komz-plaen ken e gwerzennoù, dre ma teufe ar bloavezhioù da zareviñ e skiant-natur hag e labour pennek d' ober anezhañ ur mailh war e vicher a skrivagner.

...Hag ez oa aet kuit diouzhimp e barr e oad.

Ganet e voe Jakez RIOU da Gala-Mae 1899, e Lotei, Bro-Gerne. Kernevad en deus kendalc'het da vezañ e-doug e vuhez, n' eus forzh pe da lec'h en deus ranket mont da c'hounit e vara.

Evel ma lavar deomp Youenn DREZEN, en danevell en deus savet evit *GWALARN*, n. 110-111, 1938, diwar-benn buhez e geneil, tomm oa chomet bepred kalon Jakez RIOU ouzh broig e gavell.

Adkavout a reomp, en e gontadennoù, taolenn ar vro ma tremenas enni Jakez RIOU e zaouzek vloaz kentañ : « torgennoù serz gant mengleuzioù mein glas, kribennoù moal ar menez, ar gwez pin pe ivin, an dourioù-red en o strizh a naozioù meinek ha radenek ar foenneier, ar c'hèrioù gwaske-det hag en traoñ, o troidellat divall pe o voudal er skluzioù, ar stêr Aon... »

E 1911, ez eas Jakez RIOU da Vro-Spagn, d' ur skol veleien, gant paotredigoù all, dibabet e skolioù kristen Bro-Gerne, evit dont da vezañ misionerien. E-touesk ar baotredigoù-se ez oa daou all a zeufe da vezañ ivez anavezet evel skrivagnerien vrezhonek, Jakez KERRIEN ha Youenn DREZEN.

E danevell Youenn DREZEN e kaver un daolenn bev-buhezek ha spis eus ar vuhez renet gant hor paotred en Ondarribia hag e Miranda-de-Ebro, e-pad c'hwec'h pe seizh vloaz, pell diouzh o bro.

Penaos ez int deut da vezañ skrivagnerien vrezhonek ? Ne oar ket re Youenn DREZEN peseurt respont ober d' ar goulenn-se nag evitañ nag evit e geneiled. Abegoù dister a-wechoù, kuzh alies, a zo da C'halv ar Ouenn. Ha ma kaver levezon *Barzaz Breiz*, deiz pe zeiz, e buhez pep unan eus paotred an Emsav, levrioù kalz disteroc'h pe dud, dic'houzvez alies, a c'hell bezañ digoret d' un den an hent en deus heuliet da c'houde dreist-holl moarvat dre m' oa tonket da vont war an tu-se.

Jakez RIOU a zeuas en dro a Vro-Spagn d' an 29 a viz Ebrel 1918. Kavet oa bet mat da vont da soudard. Kaset e voe da Bondi er 42vet Rejimant Kanolierien. Ur pezh korf kristen a oa eus Jakez RIOU d' an ampoent. Pouezañ a rae 160 lur. N' oa tamm ebet ouzh e zere mont war varc'h hag e voe kaset

d' ar c'hirri-nij, Mont a reas, evel holl soudarded an amzer-se, a gêr da gêr. Koll a reas siouazh ! yec'hed e gorf. « Daou gleñved a bakas : ur red-korf gwadek hag ur pistig terzhien-nus en e skevent. »

Ouzhpenn ma n' oa tamm ebet plijet gant ar vuhez-soudard, Jakez RIOU a oa, er bloavezhioù-se, « stourm garv en e galon, kent ober e zibab'etre ar velegiezh hag en em ouestlañ klok d' ar brezhoneg ».

Chomet pell e klañvdi « Le Val-de-Grâce » e Pariz, Jakez RIOU a voe kaset, e miz Meurzh 1921, da echuiñ pareañ e ti e c'hoar e Lokmaria-Berrien.

« Da neuze, e oa bet graet mat e soñj gantañ chom hep distreiñ da skol al leaned ha stagañ a-zevri gant e oberenn vrezhonek... »

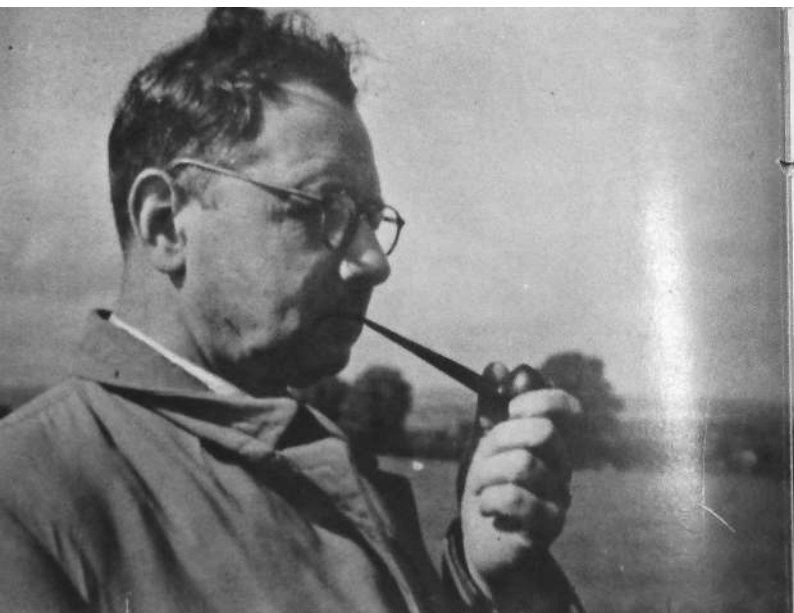
« Hogen, ret e oa, da gentañ, gounit bara ar genou. Tennañ a rae Jakez RIOU muioc'h d' ar valafenn eget d' ar wenanenn. N' ouie micher vat ebet. » Setu perak a reas meur a hini lerc'h ouzh lerc'h ha ne bade ket pell en hevelep hini. E 1920, e labour e stal ur skeudenner-lien e Roazhon. Anaoudegezh a reas neuze gant paotred *BREIZ ATAO*. E 1921 ez oa gwerzher skriverezed e Breizh-Izel. E 1922 edo mestr-skol kristen e Moelan. Sevel a rae barzhonegoù ha meur a hini a zo bet moulet war an « Union Agricole », kelaouenn Leon ar BERR. Meur a vloavezh e voe, da c'houde, diwaller skolidi e skol vras Santez-Jenovefa, e Versailles. E 1926 emañ, evit ur pennad, e stal ur mouler skeudenoù war baper. Dilabour adarre, e kavas bod e ti KRESTON. E Gwengolo 1927, e teu da vestr-studi e skolaj Sant-Loeiz, e Brest. E 1928 e teu da labourat er « C'hourrier » gant e vignon DREZEN. Mont a reont kuit asamblez e Genver 1931 hag e stagjont da labourat en « Ouest-Journal » an deiz kentañ a Veurzh 1931. Koll a reas, avat Jakez RIOU e yec'hed ouzh ar stern. Dont a reas e labour kelaouenner dre bluenn ha dre luc'hskeudenn, bepred en hent da bep eur ha dindan bep amzer, a-benn eus e nerzh, manet bresk abaoe e vloavezhioù-soudard. Ehanañ a rankas e miz C'hwevrer 1936 hag en dro-mañ ne bareas ket.

Paper e-leizh en deus duet abred Jakez RIOU gant e vrezhoneg. « Skrivañ a rae kement tra a droe en e benn. Hep nemeur a breder, avat, nag a urzh... Rouestlet e oa, en e yezhadur ha, dreist-holl, en e venozioù-ober. Edo o klask e hent, a-dreuz diank, tro-wenn, pe a-wechoù berzh-mat... » Ur fazi, avat, a vije krediñ, dre ma n' en deus ket embannet ur bern skridoù, ez oa anezhañ ur skrivagner difonn e bluenn

ABEOZEN e 1955

OLIER MORDREL

ROPARZ HEMON e Tara, Iwerzhon, e 1954

YOUENN DREZEN

(St. Mondial Photo)

JAKEZ RIOU

FANT ROZEG MEAVENN

ha lezirek. Nemet sellusoc'h-sellus e teuas da vezañ e-keñver e oberoù dre ma studie ha ma prederie.

Diembann eo manet e varzhonegoù hir, zoken echu, evel *Dahud*. N'oa ket mat, « lipet ha kempenn », evel ma venne e vije bet. Gortoz a rae da adteuziñ an oberoù-se en ur furm nevez. Er stad m'edont, n'oant evitañ nemet diankedennoù war hent ar varzhoniezh.

Ur barzhonegig bennak diwar e zorn a oa bet moulet war an « Union Agricole », evel m' hon eus lavaret uheloc'h, p'edo Jakez RIOU oc'h ober skol e Moelan. Ne gred ket deomp e rae nemeur a stad eus an oberoù-se na kennebeut eus e gontadennoù kentañ, *Ar Manac'h Mogn hag ar Morskouled*, embannet e *BUHEZ-BREIZ*, n. 27, 28, Meurzh, Ebrel 1923 ; n. 40, 41, Ebrel, Mae 1924.

Lizher an Hini Marv, Troioù Kamm Alanig Al Louarn, An Ti Satanazet a zo bet savet evit ar « C'hourrier ». An oberenn gentañ a zo bet embannet en ul levrig gant *Emglev Sant Iltud*, e 1925. Ne deo ket warni e chomo diazezet brud Jakez RIOU. *Troioù Kamm Alanig Al Louarn*, un adaozadur diwar *Reineke Fuchs* ar skrivagner meur alaman GOETHE, a zo bet ad-embannet gant *GWALARN*, Nnoù 89 ha 97, kinklet gant skeudennoù diwar zorn P. PERON. Plijus-kenañ eo an oberenn-mañ da lenn, ken c'hwek evel m'eo he blaz kernevek. Rak, bep gwech ma c'helle, e klaske un diazez d'e oberoù, zoken d'un damdroidigezh evel houmañ, en e Vro-Gerne ha ne zeuent eveljust nemet da vezañ buhezecoc'h a se. Sunañ a raent un nerzh yaouank ha prim diouzh an douar ma oa Jakez RIOU ur blantenn anezhañ. Diaes eo d'ul lenner mont da glask *An Ti Satanazet* en un dastumadenn bennak eus ar « C'hourrier ». Mat e ra eta *SKRIDOU BREIZH* ober anezhañ ul levr distag ma c'hellimp aesoc'h kemer hor plijadur gant an darvoudoù, mantrus ha farsus war un dro, a c'hoarvez e tro-war-droioù ur skluz e Bro-Kastellin. Lakaet en deus ivez Jakez RIOU, d'an hevelep koulz, e brezhoneg diwar c'hallec Henri GHEON, ur pezh-c'hoari, kemmesket ennañ ar fent hag ar poell, peadra dres da blijout d'e zoare-spered, *Torfed ar Breur Juniper*.

Hogen, gant amzer *WALARN* eo e teu Jakez RIOU da dizhout e ampartiz wirion, ken er varzhoniezh ken e komz-plaen : c'hoariva ha kontadennoù.

Ne deo ket ponner hordenn e varzhonegoù. Seizh pezh a zo bet embannet gant *GWALARN* : *Ar Balafenned Gwenn*, *An Tousegi*, n. 15 ; *Introibo*, n. 16 ; *Balafenn*, n. 19 ; *Serrnoz*, n. 29 ; *Ar Feunteun Zu*, n. 66 ; *Arne*, n. 110. Pezhioù

berr int holl nemet an trede. N' eus ket un unan, avat, na ve ur berlezenn ha dres eus ar re a blij d' ar sonerezhourien a-vremañ evit sevel tonioù evito. Setu a zo bet graet gant Jef PENVEN evit an *Tousegi* ha *Serr-noz*, e 1941-42. Ur pezh all, chomet diembann a gred deomp, *Heol*, deiziadet eus Brest lañ a viz Du 1927, a c'hellfe dont da greskiñ ar boked-se hag e vefe anezho e holl Varzhaz a dalvoudegezh, nemet a-walc'h eo an dornadig-se da reiñ renk da Jakez RIOU e-touesk hon gwellañ barzhed.

En diavaez eus an droidigezh hon eus meneget uheloc'h, savet en deus Jakez RIOU tri fezh-c'hoari : *Gorsedd Digor*, Brest, 1928 ; *Nomenoe-oe ! SKRID-HA-SKEUDENN*, 1941 ; *Dogan, SKRID-HA-SKEUDENN*, 1943. Ne gred ket deomp, avat, en dije ar skrivagner, pa gemere an doare-se da zisplegañ e venozioù, soñjet el leurenn-c'hoari end-eeun, pe da nebeutañ el leurenn-c'hoari voutin, rak ar skingomz hepken a c'hell ober he mad aes a-walc'h eus e bezhioù-c'hoari, evel m' en deus diskouezet *Roazhon-Breizh* en ur skignañ un darn eus *Nomenoe-oe !* d' ar 24 a viz Gwengolo 1941. Ouzh an oberenn-mañ e tere ar gwellañ komzoù Youenn DREZEN, en e brezegenn e *Roazhon-Breizh*, pa geñverie, d' ar 17/9/1943, c'hoariva Jakez RIOU ouzh hini an Iwerzhonad John-Millington SYNGE :

« An eil hag egile a oa enno skiant ar farserezh reut, a laka ar c'hoarzh da zrollañ, hep gallout mirout. Ha bleuniañ a rae war un dro en o ene kizidik ha blizidik huñvreoù flour ha sin hag un tenerded hep he far. O daou e karent natur Doue, hag o doa d' he livañ gerioù ha frazennoù skedus ha barr gant ar varzhoniezh. O daou o deus gouezet kemmeskañ en hevelep oberoù, — tra diaes-kenañ d' ober, — binim ar goaperezh didruez ha mel milzin ar garantez, ar faltazi an digabestrañ hag ar wirionez an tostañ ouzh ar vuhez. Ha kement-se, evit unan, en ur brezhoneg diveret war eeun diouzh muzelloù pobl Vreizh-Izel, evit egile, e yezh saourus troc'herien buzhug ha tud vunut an Enez-C'hlas. »

E *Gorsedd-Digor* e ro Jakez RIOU tro d' e fent a Gernevad bet war ar studi, en un doare puilh a zeufe moarvat da vezañ hir ha lugudus, war ul leurenn-c'hoari, nemet d' al lenner, avat, pa ne deo ket da nebeutañ eus ar re a dap o sac'h er farsadenn, ez eo plijus-tre ar pezh-c'hoari-se « dic'hoarzh, belimus ha dibaeron, en un arvest ; diazezet war ar wirionez — darn a gredo war ar gaou — savet gant Jakez RIOU, hep goulenn aotre digant den... Kinniget, hep doujañs d' an diski-

bien, kozh ha yaouank, a bigno war daol-vaen al lid er *Gorsedd-digor* a zeu ».

E *Dogan*, kalz aesoc'h da c'hoari gant ma ne vo ket polised er sal, e talvez Jakez RIOU d' ar polis an tregas degaset en e vuhez hag en hini lod-kaer eus e vignoned gant ar furchadennoù kasaus da heul dismantr ar *monumant* ouzh Ti-Kêr Roazhon e miz Eost 1932.

Hogen taol-micher disi Jakez RIOU a zo e gontadennoù. Embannet int bet e *GWALARN*, Nnoù 13, 14, 15, 17, 18, 20, 70, 110. Strollet en deus da c'houde an oberour seizh anezho en un dastumad dindan anv an hini gentañ, *Geotenn ar Werc'hez*, embannet e *SKRID-HA-SKEUDENN*, e 1934. Setu i amañ : *Geotenn ar Werc'hez*, *Ur Barr-Avel*, *Yun*, *Mona*, *Gouel ar Sakramant*, *Ar Run-Heol*, *Anna Tregidi*, *Ar Goulenn*. Pa vo staget outo *Lan Embanner al Ludu*, *GWALARN*, n. 110-111, ha *Prometheus Erete*, n. 15, houmañ savet en eñvor eus e vignon Jorj ROBIN, an arzour yaouank marvet d' e 24 vloaz, e vo klok an hordennad a zo anezhi mestr-oberenn Jakez RIOU, d' hor meno ha zoken mestr-oberenn ar c'homz-plaen brezhonek en amzer-vremañ. Glan ha c'hwek e vrezhoneg, ur marzh ! ken pell diouzh bodoc'h ar skrivagnerien digempenn a gasae ha diouzh houarn-gwenn divuhez ar yezh ijnet gant lod all. Diaes, a gredomp, d' ur skrivagner tizhout ur gened dreist d' an hini a wisk « eeunded dilorc'h, avielel » e gontadenn ziwefhañ, *Lan, Embanner al Ludu*.

Eus al labourioù all, lakaet gantañ war ar stern, ne vo gallet embann kalz a dra. Troidigezh « sart ha gwevn » *Lazarillo de Tormes* a zo gant Youenn DREZEN, *Pec'hed Marvel Gregor Kogan*, avat, ma tlie diskouez ennañ e gasoni ouzh ar brezel ha *Torfed e Keravel*, m' en dije livet ennañ krizder lezioù-barn ar vartoloded, a anaveze re vat dre vicher, ne vezint morse nemet steuennoù peogwir eo aet da anaon ken abred an hini nemetañ a oa gouest da wiskañ d' an eskern-se kig hag ene ar gened.

177) An Tad Jakez KERRIEN. — Ne deo ket bet pell amzer eus kenlabourerien *GWALARN*. E romantig *Roc'h Toull*, avat, a zo bet ar skrid kentañ moulet gant Levraoueg *GWALARN* e 1926.

Ganet eo Jakez KERRIEN e Sant-Tegoneg, d' an 23 a viz Meurzh 1903. Trema e eure e vloavezhioù krennard en Ondarribia hag e Miranda-de-Ebro, e skolaioù Tadoù Kalonoù-Sakr Picpus, etre 1911 ha 1919, d' an hevelep

mare gant Jakez RIOU ha Youenn DREZEN, nemet e kendalc'has-eñ gant e roud betek ar velegiezh. Mont a reas da Vasnuy, e Bro-Beljik, ha da Roma da genderc'hel gant studi ar brederouriezh hag an doueoniezh. Graet en deus e amzer soudard er 35vet Rejimant Kirri-Arsailh e Gwened ha neuze eo, a gredomp, en deus graet anaoudegezh gant *Roparz Hemon*. Deut eo bremañ da gelenner war ar brederouriezh hag an doueoniezh.

Skignet eo e oberoù brezhonek war un nebeut bloavezhioù hepken. E miz Eost 1922, e kaver war *FEIZ ha BREIZ* ur barzhoneg gantañ, *Ma ouijen-me skrivañ !* roet dezhañ an eil priz e kenstrivadeg ar Bleun-Brug e 1921. En hevelep bloavezh ez embann er « C'hourrier », ur gontadenn, *Ar Guziadenn Aour*, hag er bloaz war-lerc'h un eil gontadenn, *Ar Wazh Dour*. D'ar mare-se ivez ez embann *BREIZ ATAO*, dre zarnoù, ur pezh-c'hoari e tri arvest, e gwerzennoù, *Dao Dezho*, diwar-benn amzer an Dispac'h Bras. Da gantañ anv e tlie kaout an oberenn-mañ, *Dindan ar Yev*, nemet e klemmas ar barzh *Mathaliz*, dre m' en doa, emezañ, dilennet an anv-se, en a-raok, evit un oberenn ne deo bet morse embannet abaoe. E 1926, e teu er-maez *Ar Roc'h Toull*, ur romantig pe gentoc'h un danevell varzhus, skrivet en ur brezhoneg start ha c'hwek, un dudi d'al lenner, glan evel m' eo hep bezañ diaes tamm ebet. Ur skrivagner studiet pizh gantañ e vrezhoneg ez eo an Tad Jakez KERRIEN ha kerse eo ganeomp bezañ chomet hep lenn netra diwar e bluenn abaoe ar barzhoneg *Penn er C'hreisteiz*, moulet war bedervet niverenn *GWALARN*. Menegiñ a rankomp, avat, en deus ouzhpenn embannet e *FEIZ ha BREIZ* pennadoù diwar-benn ar werzaouriezh.

178) Yann-Eozen JARL. — E niverenn gantañ *GWALARN*, e miz Meurzh 1925, e voe tennet evezh al lennerien gant ur barzhoneg espar, *Ur wreg er skeud e traoñ an ti*, sinet Yann-Eozen JARL. Dibaot ar barzhonegoù brezhonek a zoug un den d'an huñvre, a zigor d'ur spered bed ar c'hevrein. Ez oamp eta, en dro-mañ, degouezhet gant ur gwir varzh. Embannet e voe daou varzhoneg all, *Tarzh an Noz*, en n. 3, ha *Frankiz*, en n. 4. Diwar neuze, avat, ne voe mui er gelaouenn keloù eus ar barzh yaouank Yann-Eozen JARL.

Ganet eo e Sant-Nouga, d' an eil a viz Ebrel 1902. E 1914, echuet gantañ e skol vihan ez eas da labourat en ur vereuri. Nebeut goude, avat, ez eas da di ur voereb e Cherbourg hag ez adstag gant ur studi a gaso da vat e skolaj Sant-Loeiz

Brest. Ur wech bachelour ez a da vestr-studi e lise Orléans ha, da c'houde, e skolaj Santez-Mari-Monceau e Pariz. Heuliañ a ra kentelioù er Sorbonne ha daremprediñ Kelc'h Keltiek Eujen REGNIER. Ur barzhoneg gantañ a c'houezas ar priz kentañ e kenstrivadeg ar Bleun-Brug e 1921. Moulet eo bet an oberenn-se, *Va Mamm* dezhi da anv, war *FEIZ ha BREIZ*, miz Eost 1922. Degemeret e voe Yann-Eozen JARL e « Centrale » ha « Polytechnique ». E-pad tri bloaz e chomas er 6vet Rejimant Ijinerien en Angers. E 1932 ez eo kabiten. E 1933 emañ e skol ar Mererezh Arme. Eno e chomo betek 1940. Deut neuze da Rener ar Bitailherezh en Il-ha-Gwilun, setu eñ rener Bitailherezh ar Rannvro, abaoe ar 24 a viz Here 1942.

Ha setu m' hon eus adkavet e anv, war niverenn 150-151 *GWALARN*, 1942, e traoñ ur *Barzhoneg* hiroc'hik eget ar re embannet kent, hag e c'hellomp moarvat magañ ar spi da glevout adarre ar vouezh fromus a oa chomet dilavar ken pell amzer.

(Tavet eo adarre ar barzh. An den e karg a zo bet heskinet gant an Alamaned hag, ur wech ar re-mañ aet kuit, gant paotrenn da dieubidigezh. Ur wech digraouiet, en deus kavet furoc'h pellaat diouzh ar vro.)

179) G. B. Kerverziou. — Gwilhom BERTHOU a zo ganet d' an 10 a Vae 1908 e Pempoull, Bro-Welo. Achuet gantañ e amzer e skol vihan Pempoull, e teuas da lise Sant-Brieg betek ma voe bachelour war ar skiantoù hag al lizheroù e 1925-26. Mont a reas neuze da studiañ ar strilhouriezh e Skol-Veur Roazhon. E 1929 e voe degemeret da ijinour-strilhour. Tizhet, avat, en e yec'hed, e rank dizale kuitaat govel « Basse-Indre », m' en doa staget da labourat enni. E 1930, emañ strilhour e poudrierenn Sant-Chamas, e Bro-Provañs, e 1931, er Vilin Wenn, e-kichen Brest. Ur wech dimezet, e teu gant e wreg da Wipavaz. Stagañ a ra-hi eno da zerc'hel ur stal apotikerezh, nemet mervel a ra, a-vec'h ganet he merc'hig, e miz Mae 1932. War-lerc'h tarzhadenn Roazhon e miz Eost 1932, e voe heskinet Gwilhom BERTHOU gant ar polis. Mont a ra da Varsilho, e Kerzu 1932, da labourat en « Eolioù Vermink ». Addimeziñ a ra e 1933. E 1934, emañ dilabourat evel kalz a dud d' an ampoent. E 1935, setu eñ rener ti « Caiffa » e Landreger. E 1936 e teu da Sant-Brieg da ober war-dro an artizaned. E 1939 ez a da gelenner war ar strilhouriezh hag an naturouriezh e skolaj Itron Varia

ar Wir Sikour, e Brest. Abaoe 1940, ez eo sekretour GWALARN hag *Ensavadur Breizh* ha merour ARVOR.

Na trubuilhoù ar c'horf na re ar spered n'o deus graet diouer da Wilhom BERTHOU. N'o deus ket miret outañ koulskoude da vezañ ur skrivagner ha ne deo ket hepken war ar skiantoù, evel ma vefed en gortoz diwar welout war be-seurt studioù en deus pleustret. E c'heller lavarout zoken ez eo bet betek hen ur barzh dreist-holl. Un ugent barzhoneg bennak en deus embannet e GWALARN : *Lizheroùigoù* ; *Eeuned Wenvidik*, n. 19 ; *Skriusonerezh* ; *Al Leñverez* ; *Emañ ar Plac'h Yaouank...* ; *Fedelm*, n. 22 ; *An Diri-Servij*, n. 33 ; *Goursav* ; *Triadennoù* ; *Mouezh Dizremm* ; *da W. B.*, n. 66 ; *Barr-Avel* ; *Loariad* ; *Kened*, n. 136 ; *Preder Anhun* ; *D'am C'henyoul Dianav*, n. 148. *Dlead* ; *Kan an Noz* e SAV, n. 14, 1939. *Epona*, GWALARN, n. 158, 1943.

E komz-plaen en deus embannet en OALÉD, n. 56, *Kentel an Harlu*, prederiadennoù hag eñvorennoù. *Levr an Amprevaned*, skeudennaouet gant e vreur Yann BERTHOU, a zo bet embannet gant SKRIDOU BREIZH, e 1943.

Berr peurvuiañ barzhonegoù *Kerverziou*. An diwezhañ embannet, *Epona*, a zo an hirañ, ennañ 119 gwerzenn. Dedennet eo hor barzh gant ar gerioù hag ar menozioù dibaot, ar pezh ne denn ket da aesaat e varzhoniezh d'al lenner divoas. Barnadenn ur gwir varzh evel ar C'hembread T. GWYNN-JONES, bet ken plijet gant *An Diri-Servij*, hon redia da grediñ ez eus barzhoniezh don e gwerzennoù *Kerverziou*, daoust pegen diaes e c'hell bezañ da dañva zoken da lennerien GWALARN. Divoutin ar menoz, divoutin ar gerioù, ha ni boas betek hen ouzh barzhoniezh a zo anezhi kentoc'h komz-plaen gant klotennoù paour pe binvidik. Setu ar gwashañ skoilh evit ma teufe da vezañ meizet ha brudet barzhed evel *Roparz Hemon*, Yann-Eozen JARL ha *Kerverziou*. Rouez c'hoazh al lennerien barrek da vont d'o heul.

En ARVOR en deus *Kerverziou* embannet un dek kontadenn bennak : ar re wellañ, d'hor meno, a zo ar re ziwezhañ addispleget diwar gontadennoù-pobl iwerzhonat : *Penaos e tapas Diarmuid e blustrenn*, 26 Meurzh 1944 ; *Goll hag ar Vaouez Vras*, 2 Ebrel 1944 ; *Kentañ brezel a c'hoarvezas en Iwerzhon*, 9 Ebrel 1944 ; *Finn hag ar Vaouez Ruz*, 4 Mezheven 1944. Kavet e vez ivez er gazetenn-se unan bennak eus ar prezegennoù savet gantañ diwar-benn « Lec'hioù Breizh » ha moulet goude bezañ bet distaget er skinva : *Landreger*, 6 Kerzu 1942.

Ur pennad bennak en deus ivez roet da *STUDI* hag

OBER : *A-us d'ar broioù* : an *Iliz karantezus*, n. 12, 1940 ; ha da C'HALV : *Arvar bemdez*, n. 1, Meurzh 1941.

Ur romant, *Ar Vag Jupiter*, a zo gantañ war ar stern (s. n. 260).

180) En niverenn 5, e 1926, e stage GWALARN da embann *Marc'hadour Venezia*, pezh-c'hoari SHAKESPEARE, lakaet e brezhoneg gant Y. L. EMILI. Genidik oa ar skrivagner-mañ a Gleder. Ganet e voe war-dro 1887 peogwir ez oa daou-ugent vloaz p'eo marvet d'ar 27 a viz Here 1923.

Skrivet en deus kalz er « C'hourrier ». Plijus-tre eo da lenn troidigezh *Marc'hadour Venezia*. Ur pezh-c'hoari all gant SHAKESPEARE, *Keven Doñvaet* a zo bet lakaet e brezhoneg gant EMILI hag un darn anezhi a zo bet moulet e GWALARN, n. 12, e 1927. War a lavarer, en doa ivez lakaet e brezhoneg pezh-c'hoari CORNEILLE, *Polyeucte*, nemet ez eo chomet diembann an dornskrid-se. E FEIZ ha BREIZ ivez e c'heller kavout eus e skridoù. Menegomp, da skouer, *Kased an Diaoul*, ur rimadell farsus gantañ, en Nnoù C'hwevrer ha Meurzh 1921.

En niverenn 18, Hañv 1929, e kroge GWALARN da voulañ *Danevell Varzhus Sant Brendan ar Merdead*, dastumet gant *Ronan Kermene* ha lakaet e brezhoneg gant an Tad Yann WILHOU.

180 b) *Ronan Kermene* a zo anv-pluenn Jozeb DUCHAUCHIX, ganet e Laurenan d'ar 24vet a viz Here 1882. Bet eo eus ar re a grouas e Roazhon *Unvaniez Arvor* d'an 29 a viz Here 1911. E miz Gouere 1912, gant Kamilh Le MERCIER d'ERM, e savas ar gelaouenn vizek *BREIZ DISHUAL*. Skrivet en deus pennadoù er gelaouenn-se, e KROAZ ar VRETONED, er BOBL, e DIHUNAMB. Desket en deus mat a-walc'h ar brezhoneg evit bezañ degemeret e renk ar Varzhed e Kerroh, tost da Henbont, dindan an anv *Ar Meneziad*.

Aet eo abaoe da vanac'h en Urzh Sant-Benead. N'en deus ket evit se disoñjet nag e vro nag e yezh ha setu perak en deus dastumet evit Nnoù 18 da 22 GWALARN, *Danevell Varzhus Sant Brendan*, lakaet e brezhoneg gant an Tad Yann WILHOU, brezhoneger eus an dibab, a oa neuze o chom e tro-war-droioù Pariz. Talvoudus eo ar skrid-se ken evit an doare gouiziekg hag aketus m'eo bet savet gant an Tad DUCHAUCHIX ha lakaet e brezhoneg gant e genlabourer.

III. — BUHEZ BREIZ hag he LEVRAOUEG

181) Da zeiz kentañ ar bloaz 1919 e voe savet *BUHEZ BREIZ* gant Per MOKAER, ganet e Pariz d'ar 14 a viz Mae 1887. E dud a oa ginidik a Vro-Gerne. Kas a reas da vat lod eus e studi e lise Kemper. Mont a reas da c'houde da Skol Uhel ar C'henwerz e Pariz. Beajiñ a eure e Breizh-Veur hag en Alamagn. Desket gantañ meur a yezh all, ez eo ampart war ar c'hembraeg-bremañ. E 1912 e teuas da chom en Oriant. Skrivet en deus pennadoù er « Pays Breton » hag embannet barzhonegoù e *DIHUNAMB*. Ezel eo eus *Unvaniez Arvor*, abaoe 1912, hag eus *Gorsez ar Varzed*, abaoe 1913. Eñ eo a reas war dro kentañ mouladur barzhonegoù Yann-Ber KALLOCH, embannet e ti Plon, Pariz, e 1919. Roet en deus kontadennoù da *ARVOR* e 1942-1943.

182) Pa savas e gelaouenn *BUHEZ BREIZ*, e oa deut da chom e Brest. Skoazellet e voe a-zoare gant Jozeb OLIER (1) a Landerne, ur furcher aketus, dezhañ un anaoudegezh resis hag ec'hon eus lennegezh Vreizh. Savet en deus kentskridoù talvoudus evit oberoù Gab MILIN, Dom Lan INISAN, Fañch an UHEL, embannet gant Levraoueg ar gelaouenn. E galleg en deus embannet, en « Annales de Bretagne », da skouer, ul levr lennadur klok eus skridoù Anatol ar BRAZ hag ul labour war ar C'hanaouennoù brezhonek, graet anezhañ ul levr a bouez bras, dindan an anv « Catalogue Bio-Bibliographique de la Chanson Bretonne sur Feuilles Volantes » (Roll Levroniel ar C'hanaouennoù Brezhonek war follennoù distag).

BUHEZ BREIZ a zo bet ur gelaouenn divyezhek a embanne, e-kichen studiadennoù a bep seurt e galleg, kontadennoù ha barzhonegoù e brezhoneg.

Peurvuiñ komzet hon eus endeo eus ar skrivagnerien vrezhonek ma kaver o anv er gelaouenn-mañ : Loeiz ar FLOCH, Ivon KROK (*Eostig Kerinek*), *Efflam Koed-Skau*, Jakez RIOU, hag all.

183) Ivonig PIKARD en deus embannet, e *BUHEZ VREIZ*, un dornad mat a daolennoù rimet eus *Menez Arre*, e gorn-bro c'henidik. Bet eo kelenner war an istor e skolaj Kastell en amzer ma veze anvet ar gelennerien eno hag e skolaj Lesneven gant ar gouarnamant ha, da c'houde, e lise Sant-Brieg. Hep mar ebet, e vage Ivonig PIKARD karantez

(1) J. Olier a zo bet marvet e Landerne e 1945.

ouzh e vro hag ar brezhoneg. N'eus, avat, en e werzennoù, nemet nebeud a varzhoniezh. Kavout a reer ivez meur a bezhig gantañ e *FEIZ ha BREIZ*.

Ivonig PIKARD a voe ganet er Foulhez d'an 29 a viz Kerzu 1859. Marvet eo e Roazhon d'an 10 a viz Ebrel 1925.

184) E *BUHEZ BREIZ* eo en deus graet ar rummad etre an daou vrezel anaoudegezh gant Fañch al LAE. E romant *Bilzig* a zo bet moulet a zarnoù er gelaouenn, e 1924. Bet eo *Bilzig* an trede levr embannet gant levraoueg *BUHEZ BREIZ*, war-lerc'h *Gwechall Goz* e oa. marvailhoù dastumet gant Gab MILIN hag *Eur Zac'had Marvailhoù* gant Ivon KROK, e ti ar Goaziou, e Kemper.

Fañch al LAE n'oa ket koulskoude ur skrivagner yaouank. Ganet e voe e Lokireg d'ar 24 a viz Eost 1859. E dad a oa martolod. Mar kasas Fañch al LAE e studi da benn eo dre ma oa ennañ un dalc'husted dibaot a-walc'h. Tapet gantañ daou pe dri bloaz skolaj, ez eas da vestr-studi ha setu penaos e teuas da vezañ bachelour hag aotreeg. Kelenner e voe, un nebeut bloavezhioù, e Château-Gontier hag, adal an 31 a viz Here 1884, e lise Pondivi. Chom a reas eno daou-ugent vloaz. Ur gwall gleñved a viras outañ da gendrec'hel gant e strivou da vezañ skolveurieg. Tremena reas an doktorelezh, dirak Skol-Veur Roazhon, e 1912, gant div dezenn e galleg : « Histoire de la Ville et de la Communauté de Pontivy au 18e siècle » ha « Le Paysan et sa terre sous la Seigneurie de Coetanfao, paroisse de Séglien, au 18e siècle ».

Bet eo bet eus kenlabourerien an *ERMINIG*, e galleg hag e brezhoneg. Sed amañ roll ar barzhonegoù brezhonek diwar e bluenn er gelaouenn-se : *Gwerchez Arvor*, Mezheven 1895 ; *Va Rozenn*, Gwengolo 1895 ; *Ar Morvran*, Meurzh 1896 ; *Kanaouenn Mari Morgan*, Gouere 1896 ; *Bleuennig a Garante*, C'hwevrer 1897 ; *Va Bleuennig a zo marc*, Meurzh 1899 ; *Melkoni*, Ebrel 1900 ; *Div Sonig (An Div C'hoar, Al Lilienn)*, Genver 1902 ; *An Alc'houeder*, Meurzh 1903 ; *Genaouek*, Mezheven 1903 ; *Du an De, Du an Noz ha Du ive va Menoz*, Ebrel 1904. — Kavout a reomp e *BUHEZ BREIZ*, C'hwevrer 1923, p. 455, *Diou vleuennik* ; C'hwevrer 1924, p. 832, *Kousk, va c'halon*.

Skrivañ a rae en e rannyezhiq, gant troioù-lavar c'hwec'h gegerioù dibaot. Barzhoniezh a zo en e werzennoù, trivliadoù tenez hag ivez meurdezh ha faltazi.

Dre eurvad ez eo deut e romant *Bilzig* da denañ e anv eus an damskeud. Hep mar ebet ez eo al levr-mañ unan eus ar gwellañ skridoù bet embannet e brezhoneg. Lakaet en deus

ennañ an oberour e-leizh eus e eñvorennoù-bugel hag e anaoudegezh don eus an dud hag ar vro. Adveañ a ra e *Bilzig* doareoù ur c'hornig eus Arvor Breizh-Izel, un amzer 'voe. Ur skrid plijus da lenn eo *Bilzig* hag un daolenn wirion, treset gant un den, digor-frank e zaoulagad, daoust pe, moarvat, en abeg d' ar garantez a drid en e galon ouzh an dud hag an traoù.

Goude gounezet gantañ e retred, ez eo deut Fañch al LAE da vevañ e Lokireg, en ti ma voe ganet. Dibabet e voe da vaer gant e genvroiz. Marvet eo d' an 25 a viz Mae 1937. Chomet ez eus war e lerc'h kontadennoù ha barzhonegoù diembann. Spi hon eus e vezint moulet un deiz, rak da neb a varn diwar e oberoù embannet betek-hen n' hellont nemet bezañ talvoudus ha dudius.

Tabutal a reer a-wechoù diwar-benn skrivagnerien evel Anatol ar BRAZ ha Charlez ar GOVIG. O digareziñ a reer d' endevout savet o oberoù e galleg, dre ma n' oa ket, en o amzer, ar brezhoneg ur benveg-displegañ ken gwevn ha m' eo bremañ. Gallet o dije ober gant o rannyezhig ar pezh en deus graet Fañch al LAE gant e hini. Lavarout a rae Fañch al LAE : « Arouezioù 'zo, stummoù 'zo eus santidigezh ar vrezhonegerien n'hellont bezañ displeget nemet e brezhoneg ». Gouzout a rae ivez kement-se Anatol ar BRAZ ha Charlez ar GOVIG hag ur fazi bras eo bet o hini, bezañ chomet hep ober eus o zu ul labour par da hini Fañch al LAE.

Echuiñ a reas *BUHEZ BREIZ* hec'h amzer gant an n. 48, d' an 31 a viz Kerzu 1924. He Levraoueg he deus kendalc'het, avat, da embann oberennoù talvoudus : *Pipi Gonto*, un dibab eus marvailhoù *Dir-na-Dor*, e 1925 ; *Toull Al Lakez* gant Dom Lan INISAN, e 1930 ; *Kontadennoù ar Bobl e Breizh-Izel* gant Fañch an UHEL, e 1939 ; *Ma C'horn-Bro, Sonioù ha Gwerzioù*, gant Fañch an UHEL, 1943, e ti ar Goaziou, e Kemper.

IV. — AR C'HEVRE BREIZHEK - AN OALED - ARMORICA

War e zistro eus ar brezel 1914-18, *Taldir* a voe da gentañ bihan e galon en e greiz. N' oa ket hep abeg. Aet e oa da get *Ar BOBL* hag *Ar VRO*. Ne chome mui dezhañ tra all da ober nemet lakaat gwerzh war e di moulerez. Abeg en doa eta da fallgaloniñ. Doanuis e voe koulskoude lenn ar pennadoù embannet gantañ d' an ampoent war an « *Dépêche de Brest* », ur gelaouenn n' he doa ket ar vrud da vezañ a-du gant ar

brezhoneg. Diansav a rae enno e venozioù kent ar brezel. Kredañ a rae dezhañ, war a seblant, ez oa echu ganto da vat. Ne badas ar gwall-reuziad-se nemet ur pennad. E 1923, e teu er-maez *Trede Levr Barzaz-Taldir*. E 1927, e welomp *Taldir* e penn ur gelaouenn nevez, *AR C'HEVRE BREIZHEK* (« Consortium Breton »), savet gant Yann SAISY a GERAMPUIL. Ur gelaouenn espernel oa dreist-holl anezhi, nemet e roe ul lec'h d' ar brezhoneg, al lec'h a vez asantet dezhañ e pep kelaouenn divyezhek : kontadennoù, marvailhoù ha barzhonegoù a zo tachenn ar brezhoneg ; evit ar peurrest e reer gant ar galleg. Setu an abeg a ziemplev a zo bet hag a bado etre diskibien *Meven Mordiern* hag ar rummad, manet stag ouzh an doare kozh da rannañ ar gouign etre an div yezh.

Ne vevo *AR C'HEVRE BREIZHEK* nemet eus C'hwevrer 1927 da Vae 1928. E blanedenn a voe hini embregerezhioù all Yann SAISY a GERAMPUIL. Neuze e savas *Taldir* ur gelaouenn all divyezhek, trimiziekl en dro-mañ : *An OALED* (« Le Foyer Breton »).

Padet en deus *An OALED* betek an niverenn 70vet e 1939. Skrivagnerien stag mui pe vuioch' ouzh *Gorsez ar Varzed* eo o deus embannet o skridoù war *An OALED*. Lod kaer anezho a zo bet meneget endeo. Sed amañ koulskoude un unan bennak n' o deus ket bet o lec'h betek-hen.

185) Juluan GODEST a voe eus lignez ar varzhed-pobl. Ganet e voe e 1849, er Chapel Nevez, e-kichen Plougonver. Dont a reas da chom e Kallag evel merour. Hag eno e Kerlaë ez eo marvet e 1932 d' ar 17 a viz Gouhere. Rimadelloù savet gantañ a zo bet moulet er *VRO*, a-raok ar brezel all. Un dastumad *Gwerzioù Poblus*, paeet ar mizoù en a-raok gant BOTREL, ma'm eus soñj mat, a voe embannet e ti Prud'homme e 1904, e Sant-Brieg. *An OALED* en deus moulet darn eus *Eñvorennoù* Juluan GODEST, e 1928-1930. dindan an anv *Buhez eur paour kaez kouer*.

186) Loeiz GOURLET en doa da anv-pluenn *Bod-Spern*. Ganet eo d' ar 17 a viz Ebrel 1877 e Moelan. E soñj a oa bet da gentañ mont da « frer ». Bez' e voe da c'houde komis-noter. Dont a reas da Geraez da zerc'hel kontoù *Ar BOBL* hag *Ar VRO*, e 1905. Bet eo bet abaoe mestr-skol djshual. *An OALED* en deus embannet un unan bennak eus e varzhonegoù. Un dornskrid anezho, dindan an anv *Barzaz Kernev* a zo miret gant *Taldir*. (Marvet eo GOURLET en ospital Kemperle d' an 12 a viz Du 1944.)

187) Yann Ar GALL, genidik eus Sizun a zo bet ivez eus kenlabourerien *An Oaled*. Sinañ a ra *Ab-Sulio*. Bet eo bet soudard e troadeien an trevadennou hag, eus an amzer-se, en deus tennet danvez e levr, *Seiz Vloaz e Bro ar Vorianed*, embannet e 1927 e Brest, 17 straed Algésiras. Kontadennoù dreist-holl hag ur barzhoneg bennak a gaver diwar e bluenn en *Oaled*. An hini wellañ a zo, d'hor meno, *Ar C'hi Konjuret*, n. 52, 1935. Ur brezhoneg Leon pinvidik ha livus a skriv *Ab-Sulio*. Santout a reer en e levr envorennoù levezon ar c'herneveg.

188) E-kichen *An Oaled* e ren ivez *Taldir* ul Levraoueg, hini *ARMORICA*. Embann a ra levrioù brezhonek ha gallek, savet gant skrivagnerien a Vreizh. Eus ar vrezhonegerien o deus embannet eno eus o oberoù ez anavezomp lod, evel Hollsent ar GARREG, Komzet a zo bet diwar e benn en eil lodenn (lenn. 34). Unan all a zo c'hoazh koulskoude, eus an hevelep amzer, a c'hellomp menegiñ amañ, Charlez ar BRAZ, *Drouiz Keraez*. Ganet e voe e Kastell-Nevez ar Faou d'ar 16vet a viz Genver 1860. E dad a oa eus Plistin, deut da skolaer da Vro-Gernev. Mont a reas Charlez ar BRAZ war e studi da skolaj Montroulez. Bez' e voe, d' e dro mestr-skol er C'hastell-Nevez ha, da c'houde, rener-skol e Sibiril, e 1882, e Kleder, e 1883. E 1901, e voe anvet da rener-skol e Keraez. Chom a reas er garg-se betek 1918. Marvet eo e Keraez d' an 13 a viz Meurzh 1936.

Kavout a reer eus e werzennoù en *ERMINIG*, adal 1892, er *VRO* da c'houde, diwezhatoc'h en *Oaled* hag ivez e *FEIZ* ha *BREIZ*. Un dibab eus e oberoù a zo bet embannet gant *ARMORICA*, Keraez, 1930, dindan an anv *War an Delenn*, *An Arbardaez*. Un tamm kerentiez a zo etre gwerzennoù Charlez ar BRAZ ha re Emil ERNOD. Sevel a reont o daou pezhioù kelennus, alies e doare mojennoù.

189) Al levr kentañ embannet gant *ARMORICA*, e 1930, a voe *Er Bleu Keltiek*, savet gant ar varzhez *Gwenfrewi*, Nathalia de VOLZ-KERHOENT, eus Kiberen. Kavout a reer en dastumad-se taolennou eus ar vuhez war ar maez, pajennadoù eus istor ar c'horn-bro, marvailhoù ha danevelloù diwar-benn gouelioù ha pardonioù.

190) Ur skrivagner yaouank en deus kavet bod d' e oberoù e Levraoueg *ARMORICA*. Fañch ABGRALL a voe ganet e Bodmeur e 1907, ha marvet eo eno d'an 12 a viz Meurzh 1930. E-pad ma kase war-raok e studi e skolaj Montroulez, e

voe taget gant an droug-skevent. Distreiñ a rankas d' ar gêr da di e vamm-gozh, e keit ha ma 'z ae e vamm da labourat e Pariz evit gounit arc'hant o bara hag al louzoù.

Klask a eure da gentañ Fañch ABGRALL bale war roudoù Anatol ar BRAZ ha Charlez ar GOVIG ha dastum brud dre ar galleg. War ali *Tonton Phil* eus Montroulez e kemmas tamm-ha-tamm e venoz hag e krogas da studiañ yezh e gavell ha da sevel gwerzennoù brezhonek. Dastumet int bet el levr *Luc'hed ha Moged*, *ARMORICA*, Keraez, 1935. Diwar lenn an dastumad-se e c'heller soñjal en dije gallet Fañch ABGRALL sevel barzhonegoù kaer, pa vije deut da vezañ mestr eus e dro-bluenn. Endeo ne ra diouer na nerzh, na garvder, na dousder da bezhioù evel *Krog an Tan*, *Eun Tamm Son da Gala-Goañv*, *Dizro* hag all. Merzout a c'hellomp ivez, ur wech muioch, pegen disliv e van, e-keñver ar re-se, gwerzennoù gallek savet gant ur brezhoneger, n' eus forzh pegen reizh ha pegen deut-mat e vefent. Ar brezhoneg hon doug pelloc'h ha donoc'h. Stag eo ouzhomp betek mel hon eskern.

191) E-touesk harperien *An Oaled* e kavomp ivez Charlez KOTONNEG, ganet e Sant-Turien, Bro-Gerne, e 1876. Skoliet e bet e Kloerdi Bihan Pont-e-Kroaz ha, da c'houde, e lise Kemper. Echuetañ e studi a vedisin e teuas war e vicher da gentañ en Henbont ha diwezhatoc'h e Kemperle. Labour pennañ Charlez KOTONNEG a zo bet adsevel ha reizhañ Gourennoù Breizh. Ur rener dispar eo bet d' ar Gevredigezh savet e-sell da se. Marvet eo Charlez KOTONNEG e Pariz d' an 30 a viz Meurzh 1935, d' e 59 vloaz. Er bloaz-se end-eeun e voe embannet gant *ARMORICA*, un dastumad barzhoniezhou savet gantañ, *Soñjennoù ur C'hernevad*. Ar buhezekañ eus ar pezhioù diwar e bluenn a zo *Gourennoù Henbont*, ma voe embannet ur skrid gwenedek, un tammik reizhet ha kempennet anezhañ gant *DIHUNAMB*, e miz Here 1911. N' en deus ket klasket kalz Charlez KOTONNEG skrivañ kempenn e werzennoù, plijus int da lenn koulskoude, en abeg d' o liv kernevek ha d' an trivliadoù eeun ha yac'h a drid enno.

191 b) E c'heller c'hoazh menegiñ Yann ar C'HAMM, ganet e Kervao, en Uhelgoad, e 1898, ha marvet e Sant-Servan e 1940. Stourmet en deus evit ar brezhoneg er skol. Un nebeut barzhonegoù gantañ a zo bet moulet war *An Oaled*. (E c'heller lenn *An Neiz dilezet e Barzhaz Al Liamm*, 1953, p. 91.)

V. — SAV

E 1935, brezhonegerien Kelc'h Keltiek Pariz a gemeras ar voaz d'en em vodañ, ur wech bep pemzektez, evit komz brezhoneg hepken. Unan anezho a dlie sevel ur brezegenn diwar-benn tra pe dra ha, da c'houde, e save breutadeg war ar gudenn. Setu penaos e voe diazezet ur Gevredigezh nevez, *Strollad Ar Vrezhonegerien* pe S.A.V.

E-pad goañvezh 1936 e voe krouet ur gelaouenn drimiziek dezhi da anv hini er *Strollad, SAV*. Klask a ra ar gelaouenn-mañ, hep kemmeskañ galleg ha brezhoneg, chom tostoc'h eget *GWALARN* ouzh an dud desket-bihan, dre embann marvailhoù ha fentigelloù, danvez didu muioc'h eget danvez studi evit al lenner.

Berzh he deus graet SAV ha skrivagnerien eus ar rummad yaouank eo e ro dimp da anaout dreist-holl.

Kenrenet eo ar gelaouenn gant Andreu DANIEL, Alberz GWILHOU, Herve MAZE.

192) Andreu DANIEL en deus da anv-pluenn *Erwanig*. Ganet eo e Lanuon, d'ar 14^{vet} a viz Gwengolo 1902, mab da Erwan-Vari eus Peurid-ar-Roc'h ha da Vari Person eus Benac'h. Deut da vachelour er skiantoù, ez eo bet degemeret da ijinour-strilhour gant Ensavadur Strilhouriezh Pariz. Implijet eo evel ijinour-merour e Kevredigezh *Vernol*, en Argenteuil (1944).

Kelenner eo Andreu DANIEL e skol vrezhonek Pariz abaoe 1936. Lakaet en deus moulañ un dastumad eus e gentelioù e 1942, hag an eil mouladur a zo o paouez dont er-maez, *ARMORICA*, 1944, n. 25.

Embannet en deus e SAV dindan an anv-pluenn *Erwanig*, kontadennoù dreist-holl, lod anezho diwar e zavez e-unan, evel *Jili an Tort*, n. 4, *Ar Gaoz Vras*, n. 5, *Penaos e voe tapet ar soudard e vourroù kaer*, n. 6; *Eun Taol Pesketaerez*, n. 13. Ne ra ket diouer enno ar fentigelloù dichipot. Lod all eus ar marvailhoù a zo bet klevet gantañ, evel *An Teir Steredenn Aour*, n. 14 ha *C'hoant em eus*, n. 15. Dilu tro-bluenn *Erwanig* ha c'hwek e vrezhoneg gant e droioù lavar plijus ha prim.

Lakaet en deus en hor yezh un nebeut kontadennoù a vro estren : *Breur Lirzin*, diwar ur gontadenn alamanek gant ar Breudeur GRIMM ha c'hwec'h kontadenn-bobl a Vro-Rusia : *Vassilissa ar Goantenn* ; *Ar Respontoù Fut* ; *Ar Sod hag ar Vezvenn* ; *Ar Sorser* ; *Ar C'houer gwidreüs* ; *Daneveller Sorc'hennoù*, n. 20.

193) Alberz GWILHOU a sin e rimadelloù hag e varvailhoù *Laoudreger* ; ganet eo e Plouezoc'h, d'ar 7 a viz Here 1902. Mab eo da Erwan eus Plegad-Gwerand ha da Frañseza Merer eus Plouezoc'h. Ur wech bachelour ez eas da zastum deskadurezh an ijinour-tredaner e Skol al « Labourioù Stad » e Pariz. Ijinour eo bremañ (1944) e « Nord-Lumière » e Pariz. Kelenner eo war ar brezhoneg e Ker-Vreizh.

Kavout a reer e SAV un nebeut rimadelloù diwar e bluenn : *Setu Perak*, n. 1 ; *Trouz ar Pokou*, n. 7 ha kontadennoù niverruzik. Drant eo doare displegañ *Laoudreger*, koulz en e werzennoù hag e komz-plaen marvailhoù evel *Mon hag he Azen*, Nnoù 2 ha 3 ; *Trec'hadenn ar Sant*, n. 7 ; *Ar Chapel Wenn*, n. 30 ; *Boudadeo*, n. 30. Peurvian e tegas da soñj *Laoudreger* spered fentus Prosper PROUX, nemet, diouzh giz e rummad, ez eo sellusoc'h ouzh geriadur e vrezhoneg, ar pezh ne deo tamm ebet ur rebech, er c'hontrol, peogwir ne vir ket kement-se outañ da skrivañ brezhoneg bev, mar deus.

Savet en deus ouzhpenn gant *Jobaleon* (Job GWENEGAN) ur pezh c'hoari farsus, *Ar Sorser*, tennet an danvez anezhañ eus marvailh galleg « Le Vilain Mire » (*Ar C'houer Medisin*).

194) Herve MAZE eo en deus savet pennadoù-digeriñ ar gelaouenn abaoe an niverenn gentañ. Un unan bennak anezho a zo sinet *Bodspenn*. Touellus, avat, oa an anv-pluenn-se, dre ma oa bet dibabet endeo gant ur barzh eus ar rummad koshoc'h, Loeiz GOURLET. Gant an niverenn 6 e teu sinatur Herve MAZE da vout *H. ar Sperneier*. Prederiadennoù, diwar-benn red an darvoudoù, a zo eus pennadoù Herve MAZE. Pledañ a reont gant ar brezhoneg, ar re a gomz hag a zifenn ar yezh.

Ganet eo Herve MAZE e Lopereg, d'an 3 a viz Gwengolo 1902. Mab eo da Herve eus Lopereg ha da Vari-Jañ GWILHOU eus Lopereg. Ur wech deut da vachelour ha da aotreg er skiantoù en deus strivet da zont da ijinour-strilhour eus Ensavadur Strilhouriezh Pariz. Labourat a ra e Kevredigezh *Radio Levallois-Perret* (1944). Renner Ker-Vreizh eo ouzhpenn ha kenrener SAV.

195) Andreu KOULOUARN a zo ivez eus kenlabourerien gentañ SAV. Ganet eo e Kallag, d'an 30 a viz Here 1912, mab da Yann-Vari eus Pluskelleg ha da Vari AR CHAMM eus Kallag. War-lerc'h e vachelouriezh, en deus hentet e studi war-du ar saozneg. Deut eo da aotreg war ar yezh-se ha gounezet en deus ivez testiñ ar Studioù-Uhel war an

dachenn-se. Emañ hiziv kelenner war ar saozneg e Coutances (1944).

Moulet ez eus bet diwar e bluenn e SAV kontadennoù ha marvailhoù, evel *Piou a lazaz Reun*, n. 3 ; *Perak eo ken ker ar c'hig-moc'h*, n. 18 ; *Ar Soudard Dianav*, n. 22 ; *Ar Banniel Bras*, n. 20 ; *Ar Vorverc'h*, n. 12. Lod eus ar marvailhoù-se a zo troet pe adaozet diwar ar saozneg.

Pennadoù all, evel *Yaouankiz*, n. 2 ; *Lizer eur plac'h yaouank*, n. 4 ; *Beza Trec'h*, n. 18, a zo kentoc'h anezho doare prederiadennoù. Ur barzhoneg a gavomp ivez dindan anv-pluenn Andreu KOULOUARN : *D. Mablern*.

Kaner drant ha c'hoarier farsus eus an dibab ez eo Andreu KOULOUARN. D'an dro spered dichal-se e tenn pennadoù evel *Lizer*, n. 12 hag *Abend-Vichy*, n. 18, sinet gantañ *Ab-Chouchenn*. Fentigelloù int, avat, diwar-benn pe war-dro darvoudoù ne dint ket fentus tamm ebet, siwazh !

196) Trugarez da Herve MAZE d'endevout pinvidikaet lennegezh hor brezhoneg gant marvailhoù Soaig JONKOUR. War c'houlenn Herve MAZE eo ez eo bet lakaet dre skrid *Renan al Louarn, lesanvet ar Maout hag ar Barizianed*, bet embannet e SAV, n. 10, Nevez-Amzer 1938. Souezhet-krenn e voe Soaig JONKOUR, pa welas e skrid moulet du war wenn. Ne grede ket dezhañ e vije bet barrek war ur seurt labour. Deut fiziañs dezhañ war an taol, kendalc'het en deus ha setu perak hon eus bet ar blijadur da lenn e SAV hag en ARVOR un tregont bennak a varvailhoù, plijus-kenañ. Talvezout a c'hellint deiz pe zeiz da sevel dastumadoù, par da nebeutañ da hini Ivon KROK, *Ur Sac'had Marvailhoù*. Fent bev-buhezek, didu yac'h degaset dimp gant oristaled eus ar vegenn, evel ma kaver c'hoazh unan bennak anezho e bourc'hioù bihan Breizh-Izel.

Ganet eo Soaig JONKOUR e Brasparz d'an daou a viz Kerzu 1871. Genidik oa e dad eus an Drev-Nevez hag e vamm a Blouneour-Menez. Goude marv e dad e 1878, e vamm intañvez gant pemp a vugale, e voe kaset ar paotrig c'hwec'h vloaz hanter da di un eontr, marichal er C'hloastr-Pleiben. Mont a rae d'ar skol, pa ne veze ket ezhomm anezhañ da ziwall ar vioc'h. Tri bloaz diwezhatoc'h e tistroas da di e vamm evit mont war dro ar c'hatekiz hag ober e bask kentañ. « Amzer eürusañ e vuhez a voe hennezh, emezañ... N'oa ket a vioc'h da ziwall e ti e vamm. » Ur wech achuet gantañ e baskoù, e tistroas Soaig da di e eontr da zeskif ar vicher a varichal. E-pad ma sache war lost ar vegin, e lenne armagnoù brezhonek degaset er c'hovel gant unan eus ar vevelien

all. Setu penaos e teskas lenn e yezh. Da vartolod ez eas evit ober e amzer. Triwec'h miz goude, avat, e voe kaset d'ar gêr, hep pañsion gant ur c'hleñved skevent. Evel n'helle adkregif gant ar vicher a varichal, re denn evitañ bremañ, e stagas gant labour siouloc'h an horolajer hag an tenner-poltredoù. Chomet daou-ugent vloaz war al labour-se, ez eo en em dennet Soaig JONKOUR, dek vloaz 'zo bremañ, en un ti bihan en ur park, m'en deus plantet ennañ gwez frouezh a bep seurt.

Salv ma c'hello Soaig JONKOUR, en ur ober war-dro e liorz, kavout amzer da sevel dimp c'hoazh marvailhoù c'hwec'h o brezhoneg ha blas ar vro gant o danvez.

(Marvet eo Soaig JONKOUR e Brasparz war-dro ar bloaz 1948 war a glevomp.)

197) *Jarl Priel* ne deo ket kennebeut ur skrivagner eus ar re yaouankañ, daoust m'hon eus graet anaoudegezh gantañ, n'eus ket pell, dre e bezh-c'hoari fentus, *An Dakenn Dour*, bet c'hoarier teir gwech kent bezañ embannet gant SAV, n. 25, Diskar-Amzer 1942 : e Priel d'an eil a viz Mae, e Landreger d'an 30 a viz Eost 1942, e Roazhon d'an 11 a viz Here 1942. Skignet eo bet ouzhpenn gant Roazhon-Breizh d'ar 17 a viz Here 1942. Un difluk mat, evel a weler, evit ur pezhig-c'hoari savet evit tri a c'hoarierien. Dellezek eo e gwirionez d'ober berzh war leurennoù c'hoariva ar bobl e Breizh : un danvez aes da veizañ, ur brezhoneg c'hwec'h ha glan hep bezañ figus e doare ebet, stummou spered a-seurt gant ar re a gavomp en hor marvailhoù plijusañ, ha buhez enno ken na drid.

SAV en deus embannet abaoe daou bezh-c'hoari all gant *Jarl Priel*, *Ar Baleer-Bro*, drama en un arvest, n. 26, Goañv 1943. An oberenn-mañ, e doare ar pezhioù-c'hoari skrijus, ne deo ket deut da goulz eget an hini kentañ d'hor meno. Lod o deus distaget anv Tangi MALMANCHE diwar-benn ar *Baleer-Bro*. Un doare kerentiezh a zo, e gwirionez, etre an daou c'hoariva, nemet e ra diouer amañ ar vorenn-hud hol laka da zegemer faltazi MALMANCHE evel pa ve ar gwirvoud.

Trede pezh-c'hoari *Jarl Priel* a zo ar *Vatezh Vihan*, SAV, n. 29, Diskar-Amzer 1943. Un oberenn zic'hoarzh eo ivez, anezhi un daolenn eus ar vuhez war ar maez e Bro-Dreger. Eeun-tre eo ar steuenn. Un tad, chomet intañv, hag e vab, paotr yaouank ugent vloaz, a gouez e karantez an hevelep plac'h yaouank. Tost e teu ar soubenn da dreñkañ etre an tad hag ar mab. A-benn an diwez, avat, e chom an trec'h gant ar yaouankiz.

Jarl Priel, eus e anv gwirion Charlez-Jozeb-Mari TREMEL.

a zo ganet e Priel d' an 23 a viz Ebrel 1885. Eus 1911 da 1914 ez eo bet kelenner war ar galleg e Borovitchi (Bro-Rusia).

Kent brezel 1939, e skrive e kelaouennoù gall evel « *Candide* », « *Mercur de France* », « *Les Marges* », hag all. Savet en deus romantoù gallek : « *Sous la Faucille et le Marteau* », Fayard, Paris ; « *Le trois-mâts errant* », Les Portiques, Paris. Salv ma c'hello, distroet da yezh e gavell, kenderc'hel da ober war-dro Strollad Priel ha da c'hoari e-unan ar pezhioù-c'hoari savet gantañ, rak ur mailh ez eo war ar vicher.

198) SAV he deus moulet, en he niverenn 17, Hañv 1940, *Evit ar Frankiz*, ur barzhoneg-istor, diazezet war un darvoud c'hoarvezet e 1590 e parrez Gwezeg. Savet eo bet an oberenn-se gant an Aotrou Fañch GWEGEN, kure-kanton Bannaleg. Un oberenn all diwar e bluenn, *Mari Bragou*, a zo bet embannet er *VUHEZ KRISTEN*. Savet en deus c'hoazh pezhioù-c'hoari fentus, kantikoù, kanaouennoù, da skouer *War Zao Yaouankiz*, *Yaouankiz*, *Kenavo*, e *Kanomp*, an dastumad embannet gant YKAM. Kemper, Ti-Moulerzh, 7, Ru an Duchentil.

199) Eontr eo an Aotrou Fañch GWEGEN da Reunan ar MOUGN, kazetennet er « *Progrès du Finistère* ». Ar skrivagner yaouank-mañ en deus embannet eus e oberoù en *OALÉD*, e *GWALARN* hag e *SAV*. Ganet eo e bourc'h Gwezeg d' an 26 a viz Mae 1913, mab da Fañch ha da Vari WEGEN, o terc'hel un atant er Baradozig, tost da Garreg an Tan. Bet eo war e studi e Kloerdi Bihan Pont-e-Kroaz. Aet eo da gazetennet abaoe e zistro eus Bro-Siria ma reas eno e amzer soudard.

E varzhonegoù kentañ embannet a zo bet, war a gredomp, *Garm ar Barzh*, An *OALÉD*, n. 67, 1939 ha *Par ar Santig Du*, ar *Santig Gwenn*, n. 68, 1939. Tennaet eo bet muioc'h an evezh, avat, abaoe gant an nebeut *Kraksonennoù* moulet e *SAV*, n. 21, 1941, hag e *GWALARN*, Nnoù 140, 1941 ha 146, 1942. Pezhioù berr-tre a zo anezho : *Digoradur* ; an *Askol-gwenn* ; *Bisigoù Mareñv* ; *Delioù Sec'h* ; *Dour-red* ; *Mintin Gleb* ; *Eñvorennig* ha padal e santomp diouzhtu e keomp en netraigoù-se gant ar varzhoniezh glan, an hini na vez ket klevet he frond e steudadoù gwerzennoù savet gant lod all.

Spi hon eus e roio dimp Reunan ar MOUGN muioc'h a vieunioù eus liorz e *Graksonennoù* hag e kaso da benn araok pell an oberenn lakaet gantañ war ar stern, *Koulz ar Goantiri*, eñvorennoù bugaleaj.

200) « *Va faeron war dachenn ar brezhoneg eo an Ao. Yeun ar GO,* » eme Reunan ar MOUGN. Lorc'h ez eus

ennañ moarvat eus e baeron ha ne deo ket heb abeg. Ganet eo Yeun ar GO e Pleiben d' ar 7 a viz Here 1897. Mab eo da Yeun ha da Vari-Jan GWILHOU, o-daou eus Pleiben. Gounezet gantañ e desteni-noter, ez eo deut da seveniñ ar garg-se e Gwezeg. Gounezet en deus ivez testeni ar Studioù Keltiek e Skol-Veur Roazhon.

Chomet eo Yeun ar GO tost-tre d' ar brezhoneg-pobl, d' an hini en deus desket en e gornig-bro ha marteze e vefe re duet da varn brezhoneg ar re all hervez e hini. Se ne vir ket outañ tamm ebet da skrivañ ur brezhoneg c'hwec-dreist.

Kavet e vez e skridoù e *SAV*, e *GWALARN*, en *ARVOR*. Embannet en deus ur gontadenn vurzhdus, skeudeanaouet gant E. ar GELLEG, *Marc'heger ar Gergoad*, *Moulerzh-Kreizh*, Roazhon, 1938. Lennet hon eus e *SAV* ar marvailhoù-mañ : *An Hini en doa lazhet pemp mil ha kant* ; *Sorserezh Beleg*, n. 11, 1938 ; *Ar Sourded*, n. 17, 1940 ; *Gras Doue*, n. 18, 1940. E *GWALARN* ez eo bet moulet *Al Laer Dienn*, ha *Matu*, n. 98, Genver 1937 ; *Ur Galedenn a Zen*, n. 126, Mae 1939. En *ARVOR* e kavomp *Yun ar Chalvez*, 25 Genver 1942 ; *Ur Butzhd graet gant Sant Yeun*, 25 Mae 1941.

Ur pennad talvoudus evit istor hol lennegezh en deus embannet e *GWALARN*, n. 136-137, Mae-Mezheven 1941 : *Ur Skrivagner Brezhonek Dianav* ; An Aotrou MOAL, *person Sant Varzin Montroulez*.

War un dro gant Iwan an DIBERDER, en deus savet evit ar gelaouenn *SAV* labourioù a bouez evel *Enezenn Iz Gouledet er Mor*, n. 19, 1941 ; *Danevelloù a Vro-Skos* ; *Karantez ha Tremenvan Deirdire*, n. 21, 1941 ; *Lai Osiar e Donar ar Yaouankiz*, n. 23, 1942. Eñ eo ivez, a gredomp, en deus embannet, dindan an anv-pluenn Yann ar Gevell, danevell ar *Marc'heg Graelent*, n. 30, 1944.

Daou anv-pluenn all a anavezomp da Yeun ar GO : *Gwep ar Youdig* ha *Yeun Vriant*. Dindan hemañ ez adembann e *SAV* pezhioù barzhoniezh kozh, diaes da gaout ha talvoudus alies.

201) Betek e *SAV*, a blij dezhi koulskoude chom ken tost ouzh ar brezhoneg komzet, e kaver brezhonegerien nevez. Yann-Vari KERWERC'HEZ (GUERCHET) a zo eus o rummad. Ganet eo e Naoned, d' an trede a viz Here 1910, mab da Yann, eus Pringuiau, Loar-Izelañ, ha da Vatild KOIG eus Pornig. Ur wech bachelour ez eas da Skol Uhel ar C'henwerzh e Naoned ha bremañ ez eo rener an Ermaeziadur e ti « *Rhône-Poulenc* », e Pariz (1944).

E *SAV* eo en deus staget da skrivañ brezhoneg. Kavout a

reer e *Istor Bro-Norvegia*, en Nnoù 3 da 8, dindan an anv-pluenn *Y. Mab Koig*.

En Nnoù 12 ha 23 en deus embannet ur pennad diwar-benn ar *C'henwerzh hag ar Brezhoneg*.

En « *Heure Bretonne* », e dibenn 1940 hag e 1941, ez eo bet embannet e eñvorennoù war *Abadenn Namsos*, ur skrid bev ha plijus a dennas an evezh d' an ampoent.

Ha dezhañ bout dre vicher douget d' ar skiantoù resis, ne deo ket *KERWERC'HEZ* hep faltazi, pell a se. Ur pezh barzhoniezh gantañ a gavomp e niverenn 8 *SAV* hag ur gontadenn, *Ha Petra e oa ?* en n. 10, 1938. Fromus hag iskis eo ar gontadenn-se ha, p' he adlennet, e kaver enni evel un tañva eus e oberenn vrasañ, ar romant-polis embannet gant *SKRIDOU BREIZH* e 1943 ha bet loreet gant Kevrenn al Lennegezh er Framm Keltiek. E c'hell bezañ war brezhoneg *KERWERC'HEZ* levezon doare-displegañ ar galleg, a argaso tamm-ha-tamm dre forzh strivañ, se ne vir ket ouzh e romant-polis *En ur rambreal* da vezañ un oberenn-dreist leun a faltazi hag a varzhoniezh, par d' ar gwellañ romantou-polis e n' eus forzh pe yezh.

VI — FEIZ ha BREIZ - AR VUHEZ KRISTEN BREIZ - STUDI hag OBER

Feiz ha Breiz. — En he gwellañ e voe *FEIZ ha BREIZ* kent brezel 1914. Ne adkavo morse hiviziken niver ar goumananterien he doa bodet en-dro dezhi en amzer-se ha gwashoc'h c'hoazh e yelo war ziskar pa zeuio da gevezañ ganti kelaouennoù all, a zevosion hepken, evel *KENTELIOU SANT FRANSEZ*, deut da vezañ e 1926 Ar *VUHEZ KRISTEN*.

Arabat disoñjal kennebeut en deus lakaet ar brezel ar vrezhonegerien d' ober ur c'hammed bras war hent ar gallekaat. Dre ma voazent da lenn galleg e tivoaze ur c'halz anezho kemend-all diouzh ar brezhoneg.

Klemmoù en deus savet meur a wech an Aotrou Yann-Vari *PERROT* diwar-benn an enebiezh a gave diouzh an tu zoken ma vije bet engortoz da gavout kentoc'h skoazell. Ur gudenn ziaes en doa e gwir da zibunañ.

Chom a rae feal da anv e gelaouenn ha setu ma teued da rebech dezhañ endevout « lezet a gostez, koulz lavarout, ar menoz « *Feiz* », moarvat dre na rae ket hepken war-dro ar

religion. Rak an hini a ra dezhañ ar rebech-se (sell. *GWALARN*, n. 20, Goañv 1929, p. 93) a gav mat-dreist en enep *KENTELIOU SANT FRANSEZ*, a zo dezho, emezañ « ur pal war dachenn ar menozioù, — strewiñ ar gwirionezioù kristen ».

E c'hellfe bezañ en dije c'hwitet *FEIZ ha BREIZ* da blijout d' an holl rummadoù a glaske tizhout. Evit hemañ ez eus enni « pennadoù re hir hag ouzh hec'h aozañ re nebeut a skrivagnerien ». Da veno un all e tigor « re frank he fajennoù da varvailhoù ha sorbiennoù re vugelel en holl ».

E miz Genver 1924 e voe staget ouzh *FEIZ ha BREIZ* hag *ARVORIG ar C'HORN-BOUID*, kannad miziek ar *Bleun Brug*. Amañ e kavomp ivez marteze un abeg all d' an enebiezh a sav war hent *FEIZ ha BREIZ*. Red an darvoudoù en deus lakaet ar *Bleun Brug* da zont da vout ur gevredigezh galloudus, zoken war dachenn ar politikerezh hag adal ma stoker ouzh ur seurt kudenn n' eus truez ebet da c'headal a-berzh ar re a zo disheñvel o soñj diouzh hoc'h hini, ha p' o defe a-hend-all un hevelep feiz kristen en o c'halon.

Setu an diaesterioù a zo deut war an hent heuliet gant an Aotrou Yann-Vari *PERROT*. Lenn a rae tud ar bobl nebeutoc'h a vrezhoneg eget kent ar brezel. N' oant ket plijet gant kement a gavent er gelaouenn. Klask a rae houmañ kenderc'hel da vout o hini nemet e felle dezhi dedennañ war un dro tud uheloc'h o deskadurezh. E c'hell bezañ ez oa dic'hallus tizhout daou bal re zisheñvel ha dic'hoanta lenne-rien re lies-doare. Un tamm ez eo bet skoillet *FEIZ ha BREIZ* gant an hevelep kudenn ha *GWALARN* ha n' o deus padet an div gelaouenn nemet dre m' o doa o-div en o fenn renerien n' ouient ket plegañ.

Lod kaer eus ar skrivagnerien a sav pennadoù evit *FEIZ ha BREIZ* a zo bet komzet endeo diwar o fenn e trede lodenn al labour-mañ. E c'hellomp koulskoude lavarout amañ ur gerig bennak diwar-benn hiniennoù all.

202) An Tad Loeiz *MALGORN* a voe ganet e Kostarreun, Enez Eusa, d' an 20 a viz Du 1863. Mont a reas war e studi da Gloerdi Bihan Pont-e-Kroaz. Beleget e voe e Kemper d' an 18vet a viz Du 1886. Kelenner e voe e Pont-e-Kroaz betek ma' z eas da vanac'h e 1899. Pa voe harluet menec'h ha leanezed gant *COMBES* ez eas e-pad pemp bloaz da Lowes, e-kichen Southampton, e Bro-Saoz. E 1910 e teu da Linciaux, Beljik. E 1912 emañ e Plourin Montroulez oc'h ober skol en ur maner. E 1920, e tistro da abati Urzh Sant-Bened e Ker-

gonan, Bro-Wened. Marvet eo eno d' an eizhvet a viz C'hwevrer 1941.

Savet en deus evit *FEIZ ha BREIZ*, dindan an anv-pluenn Yann Gostarreun, marvailhoù ha pennadoù niverus.

Menegomp *Hor Breudeur Tramor ha Ni* ; *Traoù ha Traoù all*, e 1927 ; *Marvailhoù an Anaon*, e 1928 ; *An Itron Tamallet e Gaou*, e 1929 ; *Marvailhoù Tramor*, e 1929 ; *Janed ar Fur-Sodez* ; *Arzur hag e Varc'heien*, e 1930 ; *Mizer* ; *Aotrou Run ar Vran*, e 1931.

Embannet en deus ivez Dom MALGORN en « *Annales de Bretagne* », e 1909-10, ur studiadenn a bouez, e galleg, diwar-benn brezhoneg Enez Eusa, anezhi 105 pajennad.

203) Un esa talvoudus eo an hini a voe graet, e *FEIZ ha BREIZ*, gant an Aotrou Alan HERRI, dindan an anv-pluenn *Lan ar Bunel*, er pennadoù degemeret dindan an talbenn *Spered ar re all*, da reiñ d' ar vrezhonegerien un tañva en o yezh eus skridoù ar skrivagnerien veur arallvro eus an amzer wechall. Setu m' hon eus gallet lenn aze pennadoù troet flour eus oberoù THEOKRITOS, VERGILIOS, DANTE, BOS-SUET hag all. (Ganet eo bet e Plougoum, 2 Mae 1887.)

Ar Vuhez Kristen. — An Tadoù Kapusined o deus graet, e Bro-Wened, war-dro ur gelaouennig, *TRIVET URH SANT FRANSEZ*, eus 1899 da 1921. Savet o deus da c'houde *KENTELIOU SANT FRANSEZ*, anezhi ur mouladur e brezhoneg unvan hag un all e rannyezh Gwened. E 1926 e teuas ar gelaouennig-se da vezañ dastumadenn miziek *Ar VUHEZ KRISTEN*. Kavout a reer enni pennadoù a zevesion,, marvailhoù, rimadelloù. Pobleloc'h, eeunoc'h eo doare ar gelaouenn-mañ eget ne deo hini *FEIZ ha BREIZ*. Relijiel hepken he fal ha setu perak he deus moarvat kavet muioc'h a lennerien d' he harpañ hag a skrivagnerien da reiñ buhez dezhi eget ne zeue war-dro he c'hoar henañ, a zalc'he pennek daoust da se gant he roud diagent. Ne fell ket dimp lavarout e ve digas Tadoù Sant-Frañsez e-keñver kudenn ar brezhoneg. Bretoned gredus int, hep mar ebet, nemet e reont hepken war-dro an dachenn a bleustront, hini ar vuhez kristen. Dre ma reont o labour e brezhoneg, avat, e skoont d' an hevelep pal hag ar re all, a zispleg dirak o lennerien menozioù broadel groñs pe c'hroñsoc'h. Derc'hel a ra Tadoù Sant-Frañsez buhez er brezhoneg ha strivañ a reont, evit o lod, da reiñ dezhañ bemdez muioc'h a sked.

N' eo ket gant o c'helaouenn hepken e labour Tadoù Sant-Frañsez evit ar feiz e brezhoneg. Embann a reont ivez levrioù

a zevesion. Pebezh kemm, avat, etre ar re-mañ hag ar re a vouled gwechall !

204) E 1937, an Tad Medard a Lanarvili en deus embannet *Ar Werc'hez Vari Hor Mamm*. Skeudennoù al levr a zo bet treset gant LANGLEIZ. Aes eo ar skrid da lenn. Savet eo en ur brezhoneg eeun-tre ha reizh ouzhpenn.

205) Lavaret hon eus e lec'h all al lod kemeret gant an Tad Eujen a Wengad e *Buhez Hor Salver Jezuz-Krist*, savet gant an Aotrou Yann UGEN, An Oriant, Moulerez Breiz-Izel, 1930. Aozet en deus an Tad Eujen ar c'hentelioù a zeu da heul pep pennad. Skeudennet puilh ez eo ivez al levr-se hag aes-tre da lenn.

N' eus ket pell eo bet lakaet e gwerzh *Buhez Sant Frañsez a Asiz*, Roazhon, Moulerez an « *Nouvelliste* », 1943. Savet eo bet al levr-se gant Dom Lan INISAN, e 1889. An Tad Eujen a Wengad en deus reizhet ha kresket skrid Dom Lan ha lakaet el levr skeudennoù niverus. Kempennet en deus evelse evit ar vrezhonegerien ul levr plijus da lenn e pep doare, anezhañ buhez ur sant karantezus e-keñver an holl grouadelezh, ur sant dilorc'h a ouie, en e amzer, ez oa dereat mont d' ur bobl en he yezh, zoken ma chome ar c'hiz ober gant al latin er gador-brezeg.

A-walc'h eo an tri levr-se da ziskouez ar stad a ra Tadoù Sant-Frañsez eus ar brezhoneg. Ne deo ket dezho koulskoude e c'heller rebech ober eus hor yezh ur pal. Hogen krediñ a reont ez eo ar brezhoneg ur benveg dispar da implij evit mad ar feiz ha salv ma vije bet an holl aotrounez beleien hag eski-bien a-du ganto e bro ar brezhoneg, abaoe m' eo deut ar yezh-mañ da vezañ, war he zachenn, un abeg a rendael hag a gasani.

Breiz. — Brezhonegerien Bro-Dreger o doa krouet ur gelaouennig vizek, *ARVORIG*, a rankas, goude ar brezel all, kemer harp war *FEIZ ha BREIZ* evit padout. Renet oa gant Erwan ar MOAL, *Dir-na-dor*, skoazellet gant an Aotrounez Le CLERC, *Kloareg ar Wern*, ha Le FEBVRE, *Gab Liskil-dri*. Ur wech aet *KROAZ ar VRETONED* da get e 1920 n' oa mui, e Bro-Dreger, a gelaouenn sizhuniek e brezhoneg. Klask a reas *Dir-na-dor* adstagañ gant labour *KROAZ* hag, e 1927, e teuas a benn da sevel *BREIZ*, ur gelaouenn sizhuniek e brezhoneg penn-da-benn. Un doare tostoc'h ouzh brezhoneg ar bobl a voe d' ar gazetenn nevez. Outi e voe bremañ staget *ARVORIG* hag e krogas, ur wech muioc'h Tregeriz d' ober hent diouzh o zu. Un dra ret ha damantus

war un dro. Ret dre ma n'eus tu ebet da lakaat an dud da lenn ur brezhoneg re zisheñvel diouzh an hini a gomzont bemdez, nemet er skol e vefent boazet ouzh ur brezhoneg lennek, evel ma vez boazet ar c'hallegerien er skolioù ouzh ar galleg lennek. Damantus ivez, avat, dre ma tenn an hentoù disheñvel-se da zisrannañ muioc'h-mui ar brezhoneg e lennegezhioù rannyezhek, par da hini Bro-Wened, ar pezh ne laka ket ar gudenn da vezañ aesoc'h da ziluziañ evit ar vroadelerien a oar re vat n'eus dazont ebet a ve asur d'ur yezh komzet gant re nebeud a dud hag o vont ouzhpenn e bruzun.

E-leizh eus kenlabourerien *KROAZ ar VRETONEZ* hag *ARVORIG* a gasas o skridoù da *VREIZ*. En o zouesk e kavomp *Potr Juluen*. Hennezh eo unan eus anvioù-pluenn an Aotrou Juluen *SKLISON*.

206) Juluen-Iasent-Jozef-Mari *SKLISON* a zo ganet e Plistin, d'an 19 a viz Kerzu 1883. Mab eo da Juluen ha da Jan-Mari *RUMEUR*. Skoliet eo bet da gentañ e ti ar « Frered » e Plistin ha goude e Kloerdi Bihan Landreger. Kaset da benn gantañ e studi e Kloerdi Bras Sant-Brieg, e voe beleget d'ar 5vet a viz Here 1907. Anvet e voe da gure e Lanveleg d'ar 26 a viz C'hwevrer 1908. Mont a reas d'ar brezel d'an eil a viz Eost 1914 betek an 8 a viz Meurzh 1919. Gloazet e voe e Mouilly e miz C'hwevrer 1918. Dont a reas da gure e Landreger d'ar 15vet a viz Ebrel 1919. Anvet e voe da berson e Plounerin d'an deiz kentañ a viz Here 1927 hag e Serwel d'ar c'hentañ a viz Mae 1936. Marvet eo an Ao. *SKLISON* e 1945.

Potr Juluen a zo lemm ha fonnus e bluenn. Skignet en deus rimadelloù en *ARVORIG*, e *BREIZ*, en *ARVOR*. Menegomp, da skouer, *Penn-da-benn al linenn*, *ARVORIG*, 1921-1922 ; *Bloavezh Mat*, *ARVOR*, 10 Genver 1943.

Savet en deus ur pezh-c'hoari, *An Ankelc'her*, 3 arvest, Brest, Straed ar C'hastell, 1927 ; lakaet en deus ivez e brezhoneg diwar c'halleg Berta *GERNEVEZ* ur pezh en un arvest, *Evel ma pardonomp*, Gwengamp, Suberbie, 1929.

E 1935, en deus embannet an *Tornaod*, Gwengamp, Mouladurioù Arvor. Un oberenn eo, leun a faltazi hag a virvilh, ma kaver enni a bep seurt, strollet en-dro d'ur veaj e bro Bretoned Tramor. Ken pinvidik eo brezhoneg *Potr Juluen* m'eo bet rebechet dezhañ gant tud, paourik o hini moarvat, ijinañ a bep seurt gerioù nevez. Gant gwir abeg en deus respontet dezho an oberour en ur c'hoarzhin goap : « C'hwil n'hini n'anavezet ket ho saoud ! »

Savet en deus oberennoù n'int ket c'hoazh moulet : *Penaos*.

lakaat ur beleg en e garg a berson ; Prederiadenoù Aour. Staget en deus da lakaat e brezhoneg *Fioretti*, dindan an anv *Bleunioù Sant Frañsez*. Moulet eo bet e labour gant kelaouenn an Tadoù Kabusined betek ar pennad XXVvet, d'an 31 a viz Meurzh 1930. Abaoe en deus adkroget da dreiñ *Fioretti*, d'an c'hentañ a viz C'hwevrer 1944 hag erruet eo gant ar pennad XXXVIIIvet d'an 23 a viz Ebrel 1944.

Menegiñ a c'hellomp c'hoazh gant *Potr Juluen*, *Eñvorennoù ur paotr e bluenn*, e *SAV*, n. 24, Hañv 1942, ha *Kudenn ar Skolaerion gristen, prezegenn* war *ARVOR*, 7, 14, 21 C'hwevrer 1943.

207) Frañsez *KOREL* a oa eus kenlabourerien *KROAZ ar VRETONEZ*. Desavet e Plougernevel, Kerne-Uhel, tro en deus bet da zastum war ar maez kanaouennoù-pobl. Embannet en deus, da skouer war *GROAZ : Kan an Eginane*, giz kozh *Hollaika Kerne* hag ar *Pasionoù*. Ton ha komzoù an doare eus gwerz *Janedig ar Rouz*, bet kanet dezhañ gant e vamm, a zo bet embannet gant *VALLEE* war « *Chansons de France* », n. 11, Gouhere 1909, Pariz, Rouart, Lerolle et Cie.

Renner skol gristen Sant-Nikolaz-ar-Pelem e oa Frañsez *KOREL* e 1907 pa voe lidet eno gouelioù *Gorsez ar Varzed*. E anv-barzh a oa *Evnig Arvor*. Ober a reas war-dro an abadenn c'hoariva. Abaoe 1894 e rae eus e wellañ da zeskiñ brezhoneg d'e skolidi. Komz a ra *Taldir* diwar-benn e vignon en e *Eñvorennoù hanter-oad*, *LIAMM*, 57/29. Ur bann sklerijenn e taol war ar reuz a bouezas war vuhez Frañsez *KOREL*. Ur pennad e voe mestr-skol e Landivizio ha, war-lerc'h brezel 1914, e tivroas da dro-war-droioù Pariz. Marvet eo en Antony e 1954.

Un nebeut lizhiri hon eus eskemmet e 1942-1943. E chomlec'h a oa d'an ampoent : 8, ru Pétrelle, Pariz (IX). Ne felle ket dezhañ e ve laret ger ebet diwar e benn el levrmañ. N'em eus kavet abeg ebet da sentiñ outañ. Savet en deus ur pezh-c'hoari deverrus en un arvest : *Paner burzhudus ar mevel Fañch*, a zo bet embannet da gentañ gant *KROAZ*. An trede mouladur a gavomp e *BREIZ*, adal niv. ar 25 a viz Mae 1930. Ur pezh-c'hoari all, un drajedien : *C'hoant an Drouiz*, a zo manet diembann.

208) Eujen ar *ROUZ*, ganet e Peurit-ar-Roc'h d'an 9 a viz Gwengolo 1892, a zo bet implijad e Pariz e ministrerezh an arc'hant-stad. Tailhanter e oa e Rosko e 1933. Deut eo da Werliskin en hevelep karg eus 1934 da 1944. Ac'hane en deus bet darempred gant an Ao. *PERROT* e Skrignag, e-pad nav vloaz. « D'an 12 a viz Kerzu 1943 en em gaven, emezañ, war

e gorf muntret, met tomm c'hoazh. Gwelit *An hent hir, FEIZ ha BREIZ*, Genver-C'hwevrer 1944. » Deut eo bremañ da vevañ dibenn e amzer (ra bado pell !) e-mesk brezhonegerien Pervenat.

E anv-barzh a zo *Evnig Penn-ar-C'hoad*. Savet en deus pezhioù-c'hoari : *Ar barner barnet*, un arvest fentus moulet e *BREIZ*, Gwengolo-Here 1930, bet c'hoariet alies-tre, e Lanuon, Tregastell, Boulvriag, Gwerliskin, Bear, h.a., hag ivez e Pariz. — *Ar Barr-Avel*, tri arvest, moulet e *BREIZ* ivez, adal niv. an 30 a Vezheven 1929. Displeget eo bet ar pezh-mañ e Pariz d' an 18 a viz Mae 1930, hag e Tregastell, Boulvriag, Pleuvian, h.a.

Moulet en deus sonioù ha gwerzioù e-leiz war an hevelep kelaouenn. Un dastumad eus e sonioù, gant an tonioù, a zo bet embannet, dindan an anv : *Un dornad brug*, Koadou, *BREIZ*, 1930. *Son ar c'hafe*, bet ken brudet, a zo bet savet gantañ.

Un dibab en deus graet abaoe eus e oberoù : *War Hentoù Breizh*, sonioù gant tonioù, kalz eus ar re-mañ savet gant Jorj ARNOUX hag an Ao. Arzur GWAZDOUE ; — *War va Zelenn*, barzhoniezhoù a zo anezho un eil kaierad. E oa an dibab-se da vezañ moulet war-dro 1942. Drastus eo bet ar bloavezhioù da heul evit al labourioù e brezhoneg. Hag abaoe e c'hortoz an dibab-se ur mouler.

209) Meur a bezh-c'hoari all a zo bet embannet dre zarnoù e traoñ pajennadoù kreiz ar gazetenn *BREIZ*. *Gwad Abel* pe *An Daou Vreur*, 3 arvest, graet da c'houde ul levr anezhañ, Gwengamp, Moulerez *BREIZ*, 1929, a zo eus ar re wellañ. Savet eo bet gant *Tadig*. Steuet-mat eo ar pezh-c'hoari, un tammig re brezegennus marteze, hogen bev-tre an divizoù ennañ. Taolenniñ a ra ar brezel etre ar skol gristen ha skol ar gouarnamant. Un dra re wir e meur a gornad. Ar pezh ne deo ket ken gwir, avat, a zo e vije dalc'hmat gwenn evel aelez tud ur gostezenn e-keit ha m'eo du evel diaouloù an ifern re ar gostezenn all.

210) An hevelep si a gaver kalz pe nebeut da romantoù an Tad ROZEG. Tri anezho en deus embannet e Gwengamp, Mouladurioù Arvor : *Trec'h ar Garantez*, 1935 ; *Onenn*, 1937 ; *Kontammet*.

Sed amañ a lavare *GWALARN*, n. Du 1935, diwar-benn ar c'hentañ : « Ur romant a c'heller lenn, hep poan, eus ar penn kentañ betek ar penn diwezhañ. Ur romant a garantez : merc'h ur mestr-skol o timeziñ gant ur mestr-skol. Gouest eo

an oberour da skrivañ levrioù mat, ha levrioù mat a skrivañ ma karfe tostaat muioc'h ouzh ar vuhez ha pellaat diouzh an abostolerezh... »

Anv-pluenn an Tad ROZEG a zo *Brogarour*.

Studi hag Ober. — Diouer a rae pell 'oa d' ar veleien yaouank oc'h ober gant ar brezhoneg n'eo ket hepken evit mont tostoc'h d' o farresioniz hogen ivez dre m'eo ar brezhoneg yezh o empenn hag o c'halon ha nann yezh o abostolerezh nemetken, ur gelaouenn uhel e brezhoneg penn-da-benn, digor d' ar brederouriezh, d' an doueoniezh, da studi ar Skritur Sakr, koulz ha d' ar lennegezh.

D'an deiz kentañ a viz Genver 1937 e teuas er-maez niverenn gentañ ar gelaouenn nevez *STUDI hag OBER*. Savet oa gant an Aotrounez NEDELEG, eus eskopti Kemper ha Loeiz ar FLOC'H, eus eskopti Sant-Brieg. N'eo doa ket kalz a arc'hant da zispign na kalz a spi, moarvat, da gavout nemeur a skoazell evit mont war-raok. Setu perak e voe da gentañ roneoskrivet ar gelaouenn yaouank drimiziek. Moulet e voe, avat, adal ar bloaz war-lerc'h hag abaoe ez eo aet dalc'hmat war greskiñ niver he fajennoù ha war gaeraat e pep doare.

211) Pennañ skrivagner *STUDI hag OBER* a zo an Aotrou Loeiz ar FLOC'H, ganet e Pontrev e 1909. Kaset en deus e studioù da benn e Skolaj Sant-Jozeb Lanuon hag e Kloerdi Bras Sant-Brieg. Beleget eo bet e 1932. Daou vloaz eo bet e Roma, eus 1932 da 1934. Deut eo da aotreeg war ar feiz-doueoniezh hag ar brederouriezh. E Pariz en deus tremenet ar bloavezh 1934-35 evit kas da benn un dezenn doktoeriezh war ar brederouriezh. Kelenner eo bet e Skolaj Sant-Jozeb Lanuon eus 1935 da 1940. Abaoe 1940 ez eo kure e parrez Itron-Varia Wir Sikour e Gwengamp (s. n. 247).

Barzh ha prederour eo dreist-holl Loeiz ar FLOC'H. E anv-pluenn a zo *Maodez Glanndour*. Estreget e *STUDI hag OBER* en deus embannet e skridoù. Kavout a reer ivez eus e oberoù e *GWALARN*, e *SAV* hag e *STERENN*. Daou bezh barzhoniezh gantañ a gaver e *SAV*, n. 17, 1940 : *Stella Maris* ha *Noz Veiz*. Niverusoc'h ar barzhonegoù en deus embannet e *GWALARN*. Menegomp an daou zastumad *Troellennoù Glas*, n. 109, Kerzu 1937 ; *Bragerizioù Ene*, n. 126, Mae 1939 hag e oberenn bennañ, *Imram*, e niverenn 1 *STERENN*, Genver 1941. C'hwec'h pezhig all a zo bet moulet war n. 135 *GWALARN*, Ebrel 1941, dindan an anv *Barzhonegoù*, hag ur pezh all, *Mari Vadalen*, n. 136-7, Mae 1941. Ur barzhoneg

hir all, *Milc'hould an Aotrou Doue*, a zo prest da voulañ (1944).

Ne deo ket gant un nebeut gerioù e c'heller barn ur barzh evel *Maodez Glanndour*. Uhel e varzhoniezh, diazezet war ar brederouriezh ha war ur feiz don ha skiantek. Puilh en e c'heriadur ar gerioù kempennet evit displegañ ha livañ menozioù ar barzh. Ne deo ket ur c'hoari d' al lenner stagañ gant e werzennoù ha ne deo ket kennebeut evit *Maodez Glanndour* ur c'hoariell ar strollañ etrezo gerioù heson ha menozioù divoutin. Lavarout a ra en *Araogenn e Droellennoù Glas* :

« Petra klevout ? ar bed holl. Strisaat hor sellad a vefe dimp ur c'holl. Nac'hañ ar boud, e lazhañ e vefe : pep boud a zo magadurezh dimp. Atersomp an traoù ; respont a reont dimp liesdoare.

« Selaou a ran, klevout a ran. Dasseniñ a reont ennon.

« Met disheñvel an heklever hervez an eneoù. Ur stumm am eus ha n'eo ket hini egile. Ar vouezh a glevan digant ar boudoù eo war un dro va hini. Me zo un hinienn : abaoe rummadoù kozh on bet doareet gant ijin an douar-mañ, ha n'ouzon ket perak na penaos on bet graet evelse, nemet evelse on. Digoret am eus va neved-diabarzh da frondoù ar vro-mañ, ha leuniet on bet ganto. Gant esmae 'm eus o c'hlevet, rak heson e oant ganin... »

Mat-tre e tispleg dimp un nebeut linennoù-se doare dezhi hec'h unan barzhoniezh *Maodez Glanndour*. Mar deo tarzhet diouzh kalon ha spered ur prederour, un doueonour, ur beleg, e teu ivez diouzh ene ur Breizhad. Daoust m'eo uhel e varzhoniezh ne deo ket evitañ e-unan e kan *Maodez Glanndour* ha n'eus lorc'hentezh ebet e spered ar barzh. Selaouomp kentoc'h ar galv a zo e *Dedi e Droellennoù Glas* :

« Ene hoalus,

N'anavin biken war an douar,

Ene hag a droio follennoù al levr-mañ

Gant touch bizied skañv,

Da soñji'z eus amañ dindan ar mouladur

Un dremm a sell ouzhit,

Ur galon o kanañ,

Evit ma selaoui e sioulder ar selin

E vouezh kuñv a c'houlenn 'n em silañ ez askre. »

Hag e kan ar barzh an holl grouadelezh, ar Stered, an Douar, ar Menez ; an Dour hag e droadurioù : ar Glav, Glav Goañv, Morenn ha Lanv, an Donn ; al Liorzhoù hag Amzerioù ar bloaz ; Dremmoù an Dud, an Arz Breizhek, ar Vro ; Porched du Liorzh ar Vuhez ; Liorzh ar Vuhez.

Hollek eo eta an dastumad kentañ, hollek evel ar vuhez. Ne vo ket disheñvel evit an oberennoù a zeuio war-lerc'h. Dindan an anv *Bragerizioù Ene* en deus *Maodez Glanndour* dastumet krennsonennoù war an hevelep danvezioù, o klask pakañ dindan un nebeut gwerzennoù muioc'h a varzhoniezh eget ne laka lod e gwerzioù hir. Fellet en deus dezhañ labourat evel ar varzhed dianav a stummas lod eus ar c'hrennlavarioù. Danvez huñvre a zo eus ar c'hrennsonennoù-se, stummet dispar hag heson.

Ampart da zastum nerzh e spered e pezhioù berr-tre, ez eo *Maodez Glanndour* ken barrek all da reiñ digor d'e zivaskell en ur barzhoneg hir evel *Imram*. E peder lodenn eo rannet an oberenn-mañ, enni 45 pajennad : I. - *Kanenn Azrec'h*, « d' am breudeur dianket » ; II. - *Kan al Leinoù*, « d' am breudeur gristen » ; III. - *Kan an Eilger*, « da Roparz Hemon en deus desket din adkavout Breizh » ; IV. - *Kanenn-Voug*, « d' an holl vrogarourien varv ».

An oberenn a zo anezhi « Merdeadur un ene, kuitaet gantañ an douar da verzout splannder an neñvoù. Arvestiñ a ra ouzh ar grouadelezh, sklerijennet gant ar gouloù-se. Birviñ a ra diwar ar gemennadurezh a zegas gantañ hag adkavout ar peoc'h ». Lavarout a ra *Roparz Hemon* diwar-benn *Imram* (*ARVOR*, n. 129, 4 Gouhere 1943) : « Chom a ra ha chom a raio unan eus pennoberoù hol lennegezh. Tañva anezhañ, avat, a c'houlenn aked ha preder. Plijusoc'h e vo kavet bepred ar pezhioù barzhoniezh berr moulet a vare da vare war ar gelaouenn *STUDI hag OBER* gant ar barzh-se, a vez unanet ken mistr en e skridoù an doug d' ar gened hag an doug d' ar speredelezh, dalc'hmat o tizoleiñ darempredoù ha kenfeurioù nevez etre ar bed hag ar reiz ».

Mar deo *Maodez Glanndour* ur gwir varzh, ez eo ouzhpenn unan en deus prederiet, aketus hag ez resis, war e arz. Breizhek en deus fellet dezhañ bout betek en e werzennoù. Lavarout a ra en e bezh, *Arz Breizhek (Troellennoù Glas*, p. 37) : « Eus spered ar c'hempouez, eus ar werzenn c'hwec'h ha c'hwec'h mouezhiadenn da viken, hon dieub, Aotrou ». Hag en e skrid ken talvoudus, *War hentoù meur ar Gwerzaoua*, SAV, n. 18, p. 68, e lavar c'hoazh : « Bez' am eus un doug naturel d'ar ventadurezh amstrizh : er sonerezh breizhek, daoust ha ne gemm ket dic'hortoz a-wechoù ar mentoù implijet ? Re unton eo din gwerzennoù bepred heñvel, ne gav ket din e vije miret a-walc'h enno buhez virvidik ar c'han o strinkal gant puilhder eus endon an ene ». N'heller gwelloc'h diskleriañ peragoù an doare gwerzaoua dibabet gant *Maodez*

Glanndour : klask a ra ar barzh lakaat da zasseniñ lusk al lavar ouzh lusk ar soñj.

Diwar-benn ar brederouriezh en deus savet *Maodez Glanndour* un niver mat a bennadoù evit *STUDI hag OBER* : *Petra eo ar Brederouriezh* ? n. 11, p. 12, 1940 ; *Rannadur ar Brederouriezh*, n. 13, 1941, p. 20 ; *Dremm ar Spere-degezh Vrezhon*, n. 18, 1942, p. 86 ; *Daoust hag e c'hell ar Brederouriezh bezañ broadel* ? n. 20, 1943, p. 39 ; *Kristeniezh ha Spere-degezh Vrezhon*, n. 21, 1944, p. 43. N' hellomp lavarout diwar o fenn nemet ez int a bouez bras ken evit ar yezh ken evit an danvez.

Ken brav all e teu ivez dindan e bluenn pennadoù skridvarnouriezh, da skouer, *Itron Varia Garmez*, n. 16, 1941, p. 28 ; yezhoniezh, *Sant Ewan pe Erwan pe...*, n. 17, 1942, p. 43 ; kontadennoù evel *Mab Koupaia*, SAV, n. 18, 1941 ; *Kontadenn an dud kouezet e toull ar marv*, *STUDI hag OBER*, n. 20, 1943, p. 33 ; *Ar Wezenn Vurzhudus*, n. 21, 1944, p. 36. Ober a ra ivez e lod el labour lakaat e brezhoneg yac'h ha glan ar Skritur Sakr, embreget gantañ hag e geneiled.

E *STUDI hag OBER*, en deus *Maodez Glanndour* kresket c'hoazh hordennad puilh endeo e varzhonegoù : *Peñnoù Noz* : a) *Emglev*, b) *Ar C'han hep komz na sonerezh*, n. 11, p. 30, 1940 ; *Petra vern* ?, p. 7 ; *Chandelour*, p. 21 ; *Grouennenn divalav*, p. 27, n. 16, 1941 ; *Gwiadoù Loar*, p. 127 ; *C'hoarzh Doueel*, p. 136, n. 19, 1941 ; *Enez ar C'hevren*, p. 111, n. 19, 1942.

Hep endevout meneget amañ an holl skridoù embannet gant *Maodez Glanndour*, e kredomp bezañ deut a-benn da lavarout a-walc'h evit reiñ da intent peseurt spered uhel ha petore skrivagner galloudus a zo eus ar brezhoneger-mañ.

212) An Aotrou Per BOURDELLES a zo ganet e Serwel d'ar 17 a viz Du 1905. Graet en deus e studi e Sant-Jozeb Lanuon hag e Kloerdi Bras Sant-Brieg. Beleget eo bet e 1932. Studiet en deus ivez e Pariz goude 1932. Emañ bremañ (1944) kelenner e Skolaj Sant-Jozeb e Lanuon (s. 257).

Savet en deus dreist-holl troidigezhioù. Menegomp e SAV, n. 2, 1936, *Bishop Hatto*, troet diwar gwerzennoù saoznek Robert SOUTHEY : *Ar Vrud a red*, pezh-c'hoari, SAV, n. 18, 1941, hag *Ar Reder Bro*, pezh-c'hoari, *STUDI hag OBER*, n. 12, 1940, div oberenn troet diwar saozneg Lady GREGORY, skrivagnerez a Vro-Iwerzhon. Sinañ a ra e skridoù eus e anv-pluenn *Maen-Tan*.

Eus *Burzhud Bras Jezuz*, embannet gant HERSART KERVARKER, an Aotrou Per BOURDELLES en deus tennet,

dindan an anv *Pasion an Aotrou Krist*, ur pezh aes da c'hoari. Lodenn ziwezhañ ar pezh-mañ, *Ar Groaz war ar Menez*, a zo bet savet sonerezh eviti gant Jef PENVEN ha skignet eo bet gant *Roazhon-Breizh* d'ar 4 a viz Ebrel 1942 ha d'ar 24 a viz Ebrel 1943.

Studiadennoù Istor en deus savet ivez : *Breizh e 1788*, *STUDI hag OBER*, n. 11, 1940 ; *Stad ar c'hornog en amzer sant German*, n. 16, 1941.

Div brezegenn gantañ a gaver en hevelep kelaouenn : *Hent ar Basion*, n. 13, 1941 ; *Yann V*, n. 19, 1942.

Lakaet en deus ouzhpenn e brezhoneg evit *GWALARN* daou skrid savet gant J. P. VINAY : *Istor berr al Lennegezh Kembraek ha Lennegezh Bro-Gerneu-Veur*, n. 156-7, 1943.

213) An Aotrou Marsel KLERG, dindan an anv-pluenn *Kloareg ar Menez*, en deus savet troidigezhioù eus ar Skritur Sakr. Kavout a reomp *Lizher Sant Paol d'ar Romaned*, e *STUDI hag OBER*, Nnoù 15 ha 16, 1941, ha *Lizher Sant Paol d'ar C'halated*, n. 18, 1943.

Ganet eo an Aotrou Marsel KLERG e Plemet e 1912. Bet eo war e studi e Skolaj Sant-Charlez e Sant-Brieg hag e Kloerdi Bras ar memes kêr. Beleget eo bet e 1936. Emañ bremañ kure e Ploubêr (1944).

214) Dindan an anv-pluenn *Gwazgwenn* e kavomp meur a bennad talvoudus e *STUDI hag OBER*. Menegomp *Meurded ha Reuzdigezh hon Arz Kristen Breton*, n. 10, 1938 ; *Kudenn an anvdu-lec'hioù brezhonek*, n. 16, 1941 ; *Ar Mor, lavarou kozh eus Bro-Dreger*, n. 17, 1942 ; *Deiz Gouel Santez Anna*, n. 19, 1942 ; *Talvoudegezh ha ster gwirion an Aviel*, n. 20, 1943. N' hellomp ket, avat, evit bremañ, lavarout piv eo ar skrivagner-se, lemm e bluenn.

215) *Kloareg ar Veuzid* (s. 250) a zo anv-pluenn an Aotrou Per BATANI, bet kelenner e skolaj Lesneven hag hiziv er « Salette », e-kichen Montroulez. Studiet en deus kalz an Aotrou Per BATANI lennegezh hor bro. Savet en deus e galleg un dezenn diwar-benn Fañch an UHEL, « LUZEL, Poète et Folkloriste Breton », Rennes, Simon, 1941. E brezhoneg en deus savet evit *STUDI hag OBER* pennadoù skridvarnouriezh a bouez bras, evel *An Itron de S' Prix*, n. 20, 1943 ; *Kontadenn « Coatallec Kerwinon »*, n. 21, 1944.

Ganet eo bet an Ao. BATANI e Douarnenez d'ar 22 a viz Gouhere 1888.

216) Dindan ar sinatur P. L. e kavomp ur pennad, *Donedigezh hor Salver da Nedeleg*, n. 19, 1942 ; ez eo diwar bluenn an Aotrou P. LEC'HVIEN, ganet e Plouvalaneg e 1885, beleget e 1914, person Kemper-Gwezenneg (lazhet gant gant paotred ar strouezh e noz an 9 a viz Eost 1944).

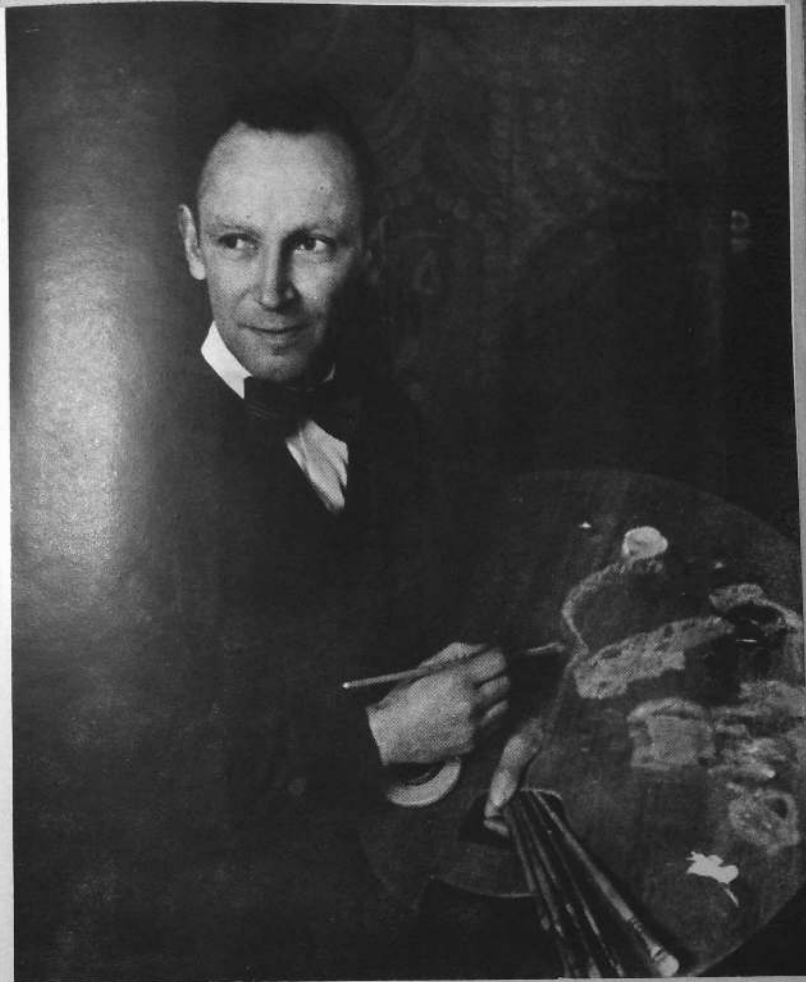
217) Daou bezhig barzhoniezh a gavomp en n. 21, 1943, p. 34 ha 35, *Hun ha Ganedigezh* gant *Herve Konan*, anv-pluenn ar c'hloareg Armañs ar C'HALVEZ, ganet e Kemper-Gwezenneg d' an 29 a viz Eost 1921 ha graet gantañ e skolaj e Lanuon.

218) En hevelep niverenn ez eus *Teir Barzhoneg* gant *Benead*, da lavarout eo Madalen SAINT GAL DE PONS, he deus embannet barzhonegoù all e *GWALARN*, n. 154-5, Du-Kerzu 1942.

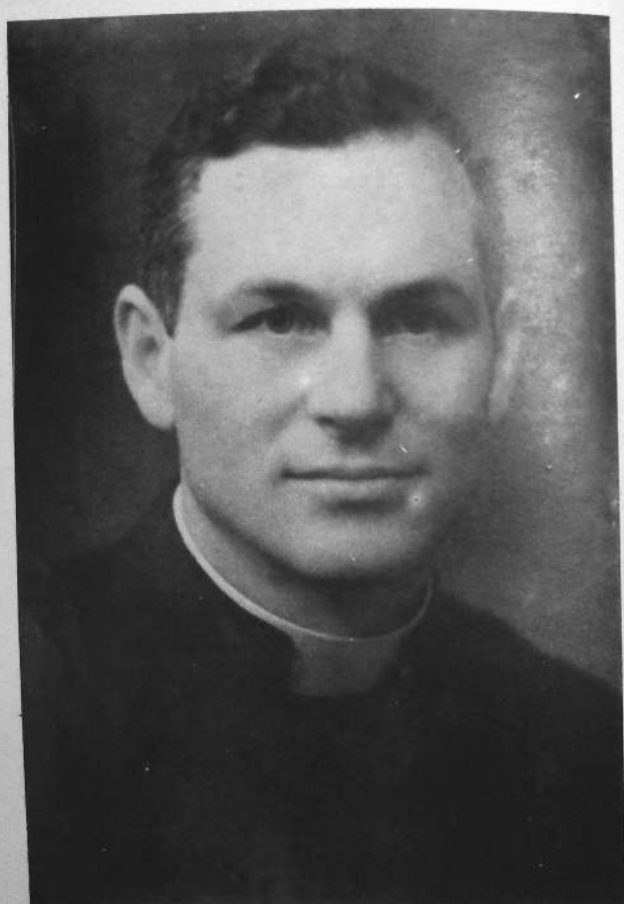
VII. — EIL STROLLAD GWALARN AR VREZHONEGERIEN NEVEZ

N' eus ket da glask pe da zeiz e welomp o tont war wel Eil Strollad *GWALARN* na kennebeut peur e stag ar gelaouenn da embann skridoù, savet gant ar re a anvomp ar vrezhonegerien nevez. Mat eo merkañ diouzhtu ivez ez eus eus ar re-mañ estreget e *GWALARN*.

Dindan an anv Eil Strollad *GWALARN* e vodomp ar skrivagnerien n' oa anezho nemet krennarded war o studi pa stagas *GWALARN* da doullañ he hent, hag ar vrezhonegerien nevez a zo ar re, ganet e bro ar galleg ha bet ar galleg yezh o c'havell. Ouzh ar re-mañ e vez peurvuiañ sellet a gorn gant un tamm disfiziañs ha zoken gant fae a-wechoù, a-berzh ar vrezhonegerien a-vihanik, ar vrezhonegerien « du-mañ », evel ma lavar Youenn DREZEN, re dechet da zistagañ, diwar-benn ur skrid o laka souezhet e doare pe zoare : « Du-mañ e vez lavaret evelhen. An dra-se n' eo ket brezhoneg eo ». Arabat d' ar vrezhonegerien a-vihanik disoñjal koul-skoude ez ae ar brezhoneg d' ur bruzun rannyezhoù, e kolle e nerzh hag e yec'hed dre ma pinvidikae e saour hag e vlaz-pobl diwar vevañ skoachet war ar maezioù pe e kêrioù bihan Breizh-Izel. Planedenn ar brezhoneg ne deo mui koll tachenn hepken hogen ivez aloubiñ tachennoù nevez, gounit speredoù yaouank e kement lec'h ma 'z eus Breizhiz oc'h adkavout

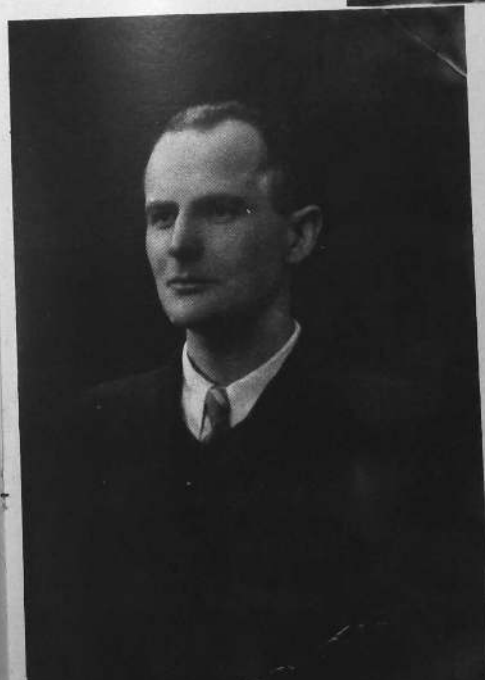
• LANGLEIZ e 1957

MAODEZ GLANNDOUR war-dro 1942

KERVELLA-KONGAR

G. B. KERVERZIOU e 1944

ROPERZH AR MASON e 1951

Breizh. E tle, eveljust, ar vrezhonegerien nevez kaout doujañs evit ar re o deus sunet laez ar brezhoneg war varlenn o mamm, selaou gant habaskder o rebechoù, zoken pa n'eo ket ar re-mañ poellek-dreist. D'ar vrezhonegerien « du-mañ » eus o zu da zigeriñ o daoulagad frank d'ar pezh a zo, da lavarout eo : emañ ar vrezhonegerien nevez o kreskiñ bemdez o niver hag o kas da benn labourioù ne dint ket hepken kestell el loar, daoust dezho kaout meur a si, e-keit ha ma tremen re eus ar vrezhonegerien « du-mañ » o amzer oc'h uzañ teod en aner hag o pismigañ labourioù ar re all, hep sevel nemeur a dra gant an teñzor deut dezho diwar herezh.

N'eus ket diouzh un tu ar brezhoneg bev ha diouzh an tu all ar brezhoneg « kadoet » pe « chimik ». N'eus nemet ken ar brezhoneg bremañ o klask e hent hag e neuz bremañ ha tizhout a raio ar pal-se seul welloc'h ha seul aesoc'h ma vo startoc'h an emglev hag ar c'hensikour etre an holl vrezhonegerien a striv da reiñ ur sked nevez ha padus da yezh kozh ha yaouank Gwalarn Europa.

219) Fant ROZEG a zo ganet e Sant-Mark, e-kichen Brest, d'an 12 a viz Du 1911. Desket he deus ar brezhoneg d'he daouzek vloaz. Bet eo bet oc'h ober skol betek ma timezas da Loeiz ANDOUARD e miz Eost 1935. Aet oa da Iwerzhon e 1931 ha desket he deus an iwerzhoneg. Ur wech dimezet, ez eo aet da chom da Sant-Malo, da Vrest pa darzhas ar brezel-mañ, hag abaoe un nebeut bloavezhioù e Roazhon. Hec'h anv-pluenn a zo *Meavenn*.

N'helle ur spered lemm a blac'h evelti nemet ober he mad eus an amzer he deus tremenet en Iwerzhon e 1931. E miz Genver 1932 e voule *GWALARN* en he n. 38 daou bennad ganti : *Iwerzhon Dishual* ha *Skol Sant-Enda*.

Un dastumad skridoù strollet ganti dindan an anv *Pa C'houez Avel Walarn* a zo bet moulet c'hwec'h miz goude, en n. 43, Mezheven 1932. Setu un dornadig pennadoù, flemmus alies, anezho doare kontadennoù berr pe skeudennoù prim, speredek ha didruez, tennet diouzh an dud o vevañ en-dro d'unan digor he daoulagad, lemm he spered hag he zeod, troet da varn dichipot. Menozioù sklaer a zo en he fenn ha neket avel, hogen plijet eo dreist-holl gant an traoù hag an troioù-spered espar ha kement-se a dalvezo dezhi diwezhatoc'h, pa vo aet un nebeut bloavezhioù e-biou.

E miz Ebrel 1933 ez embann ur studiadenn dalvoudus diwar-benn Iwerzhon adarre : *Penaos emañ ar bed gant an iwerzhoneg*, *GWALARN*, n. 53. D'an hevelep levezon iwerzhonat ez eo dleet an danevell fromus, *Ar Follez*

Yaouank, n. 140, Kerzu 1941. Bez' ez eo *Meavenn* eus ar re a zalc'h darempred etre hor breudeur Tramor ha ni, en ur zisplegañ kement he deus gallet merzout eus o labourioù, o strivoù hag eus o ene Kelted o kerzhout war-raok, en desped d' ar bed ouzh o gwaskañ.

Kanoù en Deiz, GWALARN, n. 53, miz Ebrel 1933, a zo anv un dastumad ennañ un agent a bezhioù barzhoniezh berr, leun a sklerijenn, gleb gant glizh ar beure, o tridal enno evel un ene bugel hag ivez, er pevar diwezhañ, ur galon barr gant ar garantez. Ne deo strobet ar pezhioù berr-se na gant klotteni na gant ment; ar c'han a zo diabarzh ha iusk ar frazenn a zo hini trivliadennoù an ene.

Gant ar skingomz ez eo bet broudet *Meavenn* da sevel skridoù nevez er bloavezhiennoù diwezhañ. Da gentañ prezennoù diwar-benn *Merc'hed Brest; Nenn; Brest... gwechall; Tintin Katarin; Banvezioù Nenn*, embannet e GWALARN, en Nnoù 153, 154, 158; 1942-43. Tresadennoù lemm ha prim ez int, o lakaat an dud da adveañ dirak hon daoulagad gant o zro-spered hag o doareoù dezho o-unan.

Da welloc'h c'hoazh he deus talvezet ar skingomz dezhi p' he deus he lakaet da sevel pezhioù-c'hoari. Staget he deus da gentañ gant troidigezhioù evel *An Trubard*, adaozet diwar ur pezh-c'hoari iwerzhonat, hag *An Ode Dreinek*, troet diwar pezh-c'hoari MURRAY. An div oberenn-se a zo diembann. Skignet int bet d' an 13 a Vezheven' ha d' an 3 a viz Here 1942. Abaoe he deus tennet eus he danvez hec'h-unan pevar pezh-c'hoari en un arvest: *Eil Dimeziñ*, GW. 154, Kerzu 1942; *Marv er Gêr*, GW. 160, Kerzu 1943; *Kimiad*, GW. 163, Meurzh 1944; *Ar Vamm*, diembann, hogen skignet d' an 13 a viz Mae 1944. (Moulet eo bet *Ar Vamm* war *AL LIAMM*, 9/57, 1948.)

Eil Dimeziñ hag *Ar Vamm* a vefe kar kentoc'h d' an tresadennoù savet diwar-benn *Merc'hed Brest*: eeun ha buhezkek int, o taolenniñ dimp planedenn tud a striv hep nemeur a frealz en diavaez eus o labour, tud anavezet ganeomp, na pet ha pet anezho, e bourc'hioù hag e kêrioù bihan Bro-Leon, rak n' int ket aet holl da vevañ-bevaik e fabourzioù Brest.

Marv er Gêr ha *Kimiad* a zegas muioc'h d' hor soñj *Ar Follez Yaouank*, an danevell espar, awenet gant Iwerzhon a-vremañ. En daou bezh-c'hoari e kavomp ivez tud iskis un tamm, tud a seblant bout disheñvel diouzh ar re all, pa n' eus, moarvat, etrezo hag an darnvuiañ eus an dud, nemet ur c'hemm: ez eont dichipotoc'h gant o hent hep bezañ kabestret gant ar reolennoù ma pleger dezho dre voaz.

Menegiñ a rankomp ivez labour *Meavenn* evel kazetennerez,

da skouer ar pennadoù a gavomp e GALV dindan ar sinatur F. R. A.: *Keltia: de Valera*, n. 1, Meurzh 1941; *Moged Ezañs*, n. 2, Ebrel-Mezheven 1941; *Bibl an Emsav*, n. 5-7, Gouere-Gwengolo 1941; *Ginivelezh un Emsav*, n. 8-9, Nevez-Amzer 1942.

Gant an hevelep lizherennoù e sine he fennadoù gallek en ARVOR, e 1941-42.

220) Frañsez KERVELLA a zo ganet e Dirinon, Bro-Gerne, d' an 31 a viz Genver 1913. Kaset en deus da benn e studioù e lise Brest da gentañ ha, da c'houde, e Skol-Veur Roazhon, ma studias ar skiantoù etre 1931 ha 1936. Bet eo oc'h ober un dro evel douarour er Gabon, e 1937-38.

Ar skrid kentañ a reas dimp ober anaoudegezh gant e anv-pluenn *Devi-Kenan Kongar* a voe un danevell, *Ar Wazig*. Pinvidik eo brezhoneg *Kenan Kongar*, pinvidik-mor zoken, ken e gerioù, ken e troioù-lavar ha strivañ a raio c'hoazh ar skrivagner yaouank da binvidikaat e dro-bluenn diwar studiañ dibaouez. Brezhonegour a-vihanik, ne deo bet morse pellaet *Kenan Kongar* gant e studioù diouzh yezh e gavell hag hen diskouez a raio dimp ken e komz-plaen ken e barzhoniezh. En e skridoù e laka da adveañ e gorn-bro, Dirinon, Loper-c'hed, Lenn-vor Brest hag ar Gêr Vras er C'huzh-Heol. E zanevell gentañ a zo ur skouer buhezkek a gement-se. Estreget ar vro hag an dud a gavomp, avat, e skridoù *Kenan Kongar*, dreist-holl en e varzhonegoù. Tridal a ra enno ur spered lemm ha nerzhus hag ur galon entanet ouzh kened an traoù krouet hag ouzh an trivliadoù a lakaont da gellidañ e kalon mab-den.

E komz-plaen, abaoe e zanevell gentañ, n'en deus *D. K. Kongar* embannet nemet nebeudig a dra war dachenn al lennegezh glan. Menegomp koulskoude *Touellerez Noz*, en dastumad barzhoniezh dezhañ da anv *Disul da Noz*, GW., n. 60, Du 1933; *Nedeleg an Hañv*, darn eus ur romant da vezañ embannet diwezhatoc'h, GW., n. 112-113, Meurzh 1938; *Gant Blaz an Avaloù Ruz*, GW., n. 98, Genver 1937. Pinvidik e c'heriadur, skeudennus e dro-bluenn, gwevn e frazenn, e oar ouzhpenn *Kenan Kongar* degas war wel en e zanevelloù an elfenn espar a zo e pep darvoud eus buhez mab-den. Diwar an nebeud a skouerioù-se e vefe douget da grediñ ez eo donezonet *Kenan Kongar* da reiñ deomp skridoù don o ster ha trivliadus o danvez.

Evel barzh eo en deus betek hen *Devi-Kenan Kongar* embannet ar muiañ eus e oberoù. Kavout a reomp daou dastumad gentañ e GWALARN: *Disul da Noz*, n. 60, Du 1933; *Dirak*

Hent al Levenez, n. 74, Genver 1935 ; e *Barzhaz Gwalarn*, n. 66, Mae 1934, e kavomp tri barzhoneg gantañ : *Liorzhoù*, *Gortozadenn aner*, *Gouleier Kêr* a zo e-touesk ar re wellañ en deus savet. *Barzhoneg evit un Deiz ha Bloaz*, a gavomp e penn kentañ an dastumad, *Disul da Noz*, a oa bet moulet endeo e *GWALARN*, n. 29, Ebrel 1931. Kavout a reomp c'hoazh diwezhatoc'h *An Emgav*, *GW.*, 104, Gouhere 1937 ; *C'hoantoù hag Hent ar Pirc'hirin*, *GW.*, 108, Du 1937. Daou bezh barzhoniezh ha tregont a zo en e hordennad betek hiziv, nebeut anezho berr-tre, evel *Bruzunoù*, e n. 74 *GWALARN*, Genver 1935, peurliesañ hir a-walc'h, evel tri fezh kentañ *Disul da Noz* ha meur a hini all e *Dirak Hent al Levenez* : *Ar Boudedeo* ; *Istor Kozh* ; *Ar Mor hag an Hañv*.

Gant ar werzaouriezh dieub kentoc'h eget gant ar werzaouriezh strizh, stag outi klotennoù ret, e ra *D. K. Kongar*. Menegomp koulskoude *Mezheven*, n. 74, *C'hoantoù*, n. 108 pa ne ve nemet evit pellaat diouzh ar barzh un diskred a ziegi. Plegañ a oar pa gar d' ar furmoù strishañ nemet ez eo anat e tibab an doare-displegañ a zere ar gwellañ ouzh lusk e venozioù hag e drivliadoù. Start eo al liamm etre ar barzh hag ar bed krouet hag e galon santidik a liamm taer en e greiz dindan stok pep darvoud a zeu d' he fromañ.

Ne deo ket *Kenan Kongar*, avat, ur barzh nemetken. Evel e geneiled en deus bet e lod d' ober er stourm evit Breizh hag he yezh. Embannet en deus e *GW.*, 104, Gouhere 1937, ur pennad a bouez bras, *Kammedoù hon Istor*, anezhañ barnadenn ur spered dizalc'h ha lemm war emdroad hor broadelezh. Savet en deus ivez studioù diwar-benn ar yezh : *Ar Ger Beuz*, *GW.*, 148-9, Mae 1942 ; *Ur Ger o vont da goll* : *Baz*, *GW.*, 158, Here 1943 ; *Ar C'hemmadurioù hag an Distagadur*, *GW.*, 140, Gwengolo 1941 ; *Labour sevenet ha Labour da seveniñ*, *GW.*, 163, Meurzh 1944 ; *Diazezoù ar Sevel Gwerzioù*, *GW.*, n. 162, 163, 164, 1944. Unan eus kelennerien Skol OBER eo Frañsez KERVELLA ha savet en deus ur pikol *Yezhadur ar Brezhoneg* a zo dindan ar wask gant *SKRIDOU BREIZH*.

Abaoc ur pennad ez eo staget Frañsez KERVELLA da lakaat e brezhoneg henzanevelloù eus lennegezh Iwerzhon : *Lazh Mab Ronan*, *GW.*, 158, Here 1943 ; *Etain hag Ailill Anguba*, *GW.*, 160, Kerzu 1943 ; *Troioù-marzh an Daou Vesaer-moc'h*, *GW.*, 164, Ebrel 1944.

221) Remont-Andrev JESTIN a zo ganet e Landerne d' an 11 a viz Here 1902. Mab eo da Jul, a Landerne, ha da Vari ROIGNANT, a Laniltud. Kaset en deus da benn studioù

gouizieh. Lerc'h-ouzh-lerc'h bachelour, aotreeg el Lizhiri ha doktor war an hevelep tachenn, en deus da c'houde gounezet testeni Skol al Louvr. Bevet en deus meur a vloavezh en Istambul (Turkia) hag emañ bremañ karget d' ober kentelioù war ar sumereg e skol an Uhel-Studioù e Paris.

Savet en deus evit *GWALARN* ur studiadenn a bouez bras, *Ar Bouddha hag ar Vouddhaadegezh*, a zo anezhi an niverenn 95-96, Here-Du 1936. Muioc'h e tenn al labour-se, aes eo krediñ, d' ar brederouriezh eget d' al lennegezh endeeun, hogen n' heller nemet meuliñ ar skrivagner hag an den gouizieh en deus klasket lakaat e vrezhoneg da vout barrek da zisplegañ kudennoù ken divoas eget re ar gredenn-se ken disheñvel diouzh re ar C'hornog kristenaet.

Dael a zo savet diwar-benn al labour-se etre an oberour hag an Aotrou Loeiz ar FLOCH. Kavout a reer burutelladenn an eil e *GWALARN*, n. 103, Mezheven 1937, ha respont JESTIN en n. 108, Du 1937.

Nebeud a dra en deus skrivet JESTIN a-hend-all e *GWALARN*. Menegomp pennadoù berr a-walc'h evel *Diwar-benn Sonerezh Bro-Durkia*, *GW.*, 85, Kerzu 1935 ; *Diwar-benn ar brezhoneg eeun*, *GW.*, 56, Gouhere 1933 ; *Divroa*, *GW.*, 92, Gouhere 1936.

E SAV en deus staget Remont JESTIN da embann *Eñvo-rennoù a Durkia*, e 1941. Darnoù a zo bet moulet en niverennoù 20, 22 ha 24.

E GALV, n. 10-11, Diskar-Amzer 1942, e kavomp gantañ ur studiadenn brederouriezh, *Fragmenta Philosophica*.

222) Ar c'hentañ eus ar Vrezhonegerien Nevez da skrivañ e *GWALARN* a voe Olier Ap-Suliau, eus e anv-familh Olier MORDREL (ganet e 1901). En niverenn gantañ, Meurzh 1925, e kavomp daou bennad savet gantañ, pennad-bleniañ ar gelaouenn dindan e anv hag ur marvailh, *Al Letanantig O'Rally*, dindan e anv-pluenn. Anavezet mat eo Olier MORDREL en Emsav Breizhek etre an daou vrezel, Pennadoù diniver en deus moulet e galleg e *BREIZ ATAO* hag e *STUR*. Rak peurliesañ en deus graet gant ar galleg, yezh e gavell hag e zeskadurezh, hogen studiet en deus kalz yezh e galon hag e gredenn, ar brezhoneg, mar n' en deus ket graet gantañ kement hag en dije gallet. Menegiñ a c'hellomp eus e skridoù brezhoneg *Son ar Vreudeur Vreton*, *STUR*, n. 1, Gouhere 1934 ; anavezetoc'h eo ar son-se dindan an anv, *Perak Gortoz ?* ; *Roll-Gerioù ar Gouennelouriezh*, *STUR*, n. 10, Gouhere 1937 ; *Distro an Anaon*, « pezh-c'hoari en un arvest n' eo ket evit bezañ c'hoariet », *STUR*, n. 11, 1937 ;

Kur hep he far Shayaned ar Goustilh Souc'h, STUR, n. 13, Ebrel 1938 ; *Ar Bobl hag an Huñvre, GWALARN*, n. 14, Hañv 1928 ; lakaet en deus ivez e brezhoneg *Kanenn Hini Langenau*, unan eus barzhonegoù kaerañ ar barzh meur alaman Rainer-Maria RILKE hag embannet ar skrid en ul levrig mistr, moulet brav.

N'anavezomp skrid all ebet e brezhoneg diwar bluenn Olier MORDREL. Ur c'holl eo bet moarvat evit hor yezh en defe ar skrivagner-mañ gouestlet holl zonezonoù e spered d' an abostolerezh e galleg evit menozioù an Emsav. Anez da se ur skrivagner speredek ouzhpenn en dije pinvidikaet hol lennegezh.

223) Loeiz-Fernand ANDOUARD a zo ganet e Binig d' ar 16 a Vezheven 1904. Ur Breizh-Uhelad eo eus un tiegezh a veg-douar Frehel. Dedennet eo bet gant buhez an den a vor. Studiet en deus e Pempoull ha deut eo da gabiten hirdreizher. Merdeet en deus war listri ar Gompagnunez Havrat-Ledenezel etre an Havr-Nevez ha Madagaskar. Deut eo diwar ar mor e 1931, skoet gant an dilabour. Graet en deus meur a vicher kent mont da Sant-Malo d' ober war dro ar gelaouenn « La Voix du Marin ». E miz Eost 1935 ec'h euredas gant Fant ROZEG, *Meavenn*. Evelt en deus desket an iwerzhoneg hag eus ar yezh-se e tenno e eil anv-pluenn, *Farnachanavan* ; etre 1940 ha 1944 en deus graet war-dro *ARVOR*.

Diwar ul labour pennek ha dibaouez ez eo deut a-benn Loeiz ANDOUARD da vestrionañ yezh e vroad ha n' eo ket hepken evit he skrivañ hogen ivez evit he c'homz.

Lakaet en deus e brezhoneg, dindan e gentañ anv-pluenn, *Erel Keralban, Un hir a Gouesk*, hervez skrid ar saozneger amerikad W. IRVING, *GWALARN*, n. 52, Meurzh 1933. Dindan e anv-pluenn iwerzhonat en deus embannet teir c'hontadenn gant Padraig Mac PIARIS : *Isagan, Barbra, Yannig, GW.*, n. 71, Here 1934 ; *Pa Gan ar Galon*, un dastumad kanennoù karantez a Vro-Gonnac'ht, diwar levr Douglas HYDE, *GW.*, 70, Mae 1936. E zeskadurezh diwar-benn traoù ar mor ha labour pesketaerien Vreizh he deus talvezet dimp ur studiadenn glok ha pouezus-dreist a zo bet anezhi eil niverenn ar gelaouenn *STERENN* : *Ar Gilheta e Breizh, Chwevrer* 1941, Menegomp ivez, e *STUDI hag OBER*, 10, 1938, *Hag al Lennegezh Kristen e Bro-C'hall* ?

Darempred stank a zo bet etre Loeiz ANDOUARD ha Yann SOHIER. Edo hemañ e Plourio gant e wreg Annaig an DEN hag e verc'hig Mona e-keit ha ma kase ANDOUARD da vat e studioù e Pempoull. Labourat a raent o-daou a-zevri

war ar brezhoneg hag, hep mar ebet, o deus bet pep-unan levezon war labour egile.

224) Yann SOHIER a voe ganet e Loudieg d' ar 7 a viz Gwengolo 1901. E dad a oa archer. Mont a reas gant e wreg hag e vugale da Sel-de-Bretagne, eus Mae 1905 da Gerzu 1906. Graet gantañ pemzek vloaz servij e kenstrivas evit bezañ tailhanter. Chom a reas en Uzel eus Kerzu 1906 da Eost 1907. Anvet e voe da dailhanter e Peillag (Mor Bihan) e miz Eost 1907. E 1912 e voe anvet e Lambal, ma chomas betek dibenn e vuhez.

Yann, e eil vab, a voe skolietaer e Skol Vihan hag e Skol Gentañ Uhel Lambal etre 1912 ha 1918. Degemeret e voe e Skol « Normal » Sant-Brieg e Gouhere 1918. Chom a reas war e studi a vestr-skol eus 1918 da 1921. E amzer soudard a eure er 48vet Rejimant Troadeien e Gwengamp eus Gwengolo 1921 da Wengolo 1923. Ur wech disoudardet e teuas da vestr-skol e Priel. Eurediñ a reas gant Annaig an DEN, mestrez-skol, d' an 31 a viz Genver 1929. Goude c'hwec'h miz e skol Prad, e voe anvet e Plourio, war un dro gant e wreg, e miz Eost 1929 hag eno e vevjont betek an 21 a viz Meurzh 1935, ma varvas Yann SOHIER, diskaret gant ur c'hleñved kriz ha trumm.

Yann SOHIER, anezhañ ur Breizh-Uhelad, a zo bet dedennet dreist-holl gant kudenn ar brezhoneg. Daoust dezhañ bezañ nebeut donezonet evit dont da liesyezhour, e pleustras war yezh e vroad gant kement a aked ma teuas a-benn d' he lenn ha d' he skrivañ aes, mar chomas bepred lent ha dalc'het a-walc'h ouzh he c'homz. Douget d' ar bobl, e felle dezhañ e vefe kelennet ar brezhoneg e skolioù ar vro hag, adal 1927, e kase da Abeozen lennadurioù berr evit ar vugale kempennet gantañ d' o lakaat e brezhoneg. Al lennadurioù-se a zo aet diwezhatoc'h da ober *Me a Lenno*, embannet hepken e 1941. Roazhon, Moulerez Kreiz. Prest e oa al labour abaoe meur a vloavezh, nemet ez eo deut darvoud war zarvoud da skoilhañ ar moulañ bep tro ma oa keloù da stagañ gantañ.

Derou gwirion Yann SOHIER evel skrivagner e brezhoneg a voe *Hiawaza*, moulet gant *GWALARN*, n. 65, Ebrel 1934. Fellet en deus dezhañ lakaat anv Abeozen e-kichen e anv-pluenn dezhañ e-unan, *Yann Keryell*. Gantañ hepken eo koulskoude ez eo bet lakaet e brezhoneg an oberenn-se diwar zorn ar skrivagner saoz LONGFELLOW. Lod Abeozen a zo bet nemetken lenn an dornskrid ha kemmañ ennañ tre pe draig amañ hag ahont.

Niverenn 80 *GWALARN*, Gouhere 1935, savet gant

skridoù en eñvor da Yann SOHIER, a embanne ivez ur barzhoneg diwar e bluenn hag en niverenn 158, Here 1943, e kavomp an nebeut pajennoù skrivet eus *Deizlevr ur Skolaerez Vreizhat*, graet ur c'hempenn dezho gant KERLANN.

Ne deo ket puilh eta ar skridoù en deus lezet dimp Yann SOHIER e brezhoneg. Skoet eo bet gant an Ankou e barr e vrud d'ar mare ma teue gouest da seveniñ e venozioù. E oberenn bennañ a zo bet e gwirionez e gelaouenn *Ar FALZ*, krouet evit ober abostolerezh e-touesk mistri-skol ar gouarnamant e Breizh-Izel, er bloavezh 1933 ha fiziet e KERLANN goude marv Yann SOHIER.

225) Yann DELALANDE, KERLANN evel ma skriv e anv e brezhoneg, a zo ganet e La Roche-sur-Yon, Bro-Vande, d'an 31 a viz Gouhere 1910. E dad a oa en arme, er 93^{vet} Rejimant Troadeien, hag e vamm a oa aet duze gant he gwaz eus Montroulez. Mab eo Yann KERLANN da Frañsez-Loeiz, ma oa e dad eus Bourg-des-Comptes, Breizh-Uhel, hag e vamm eus ar Moudennoù e Gwiglan, ha da Baolina-Jozefina KERBIRIOU, a Rosko.

Skoliet e voe e Montroulez etre 1916 ha 1923 hag e Brest, Skol-Gentañ-Uhel, eus 1923 da 1927. Mont a reas goude da London, St Dunstan College, eus 1927 da 1928. Implijad eo bet e ti COOK'S, e-pad un nebeut mizioù e London hag e Pariz.

Deut eo da skolaer dindan ar gouarnamant e Ploeur, Bro-Vigouden, e 1930 ; e Sant-Filbarz, parrez Tregon, e 1931 ; e Kemperle, e 1932. E amzer soudard en deus graet en 2^{vet} Rejimant an Trevadennoù e Brest hag e Sant-Brieg. Disoudardet ez eas d'ober skol e Gwiglan e 1933-1936, e Sant-Wenole Penmarc'h eus 1936 da 1941, e Kleden ar C'hap e Genver 1941. Mont a reas da c'houde da sekretour *Strollad Broadel Breizh* e Kastell-Nevez ar Faou, e 1941-42 ha neuze eo e stagas da ober skol vrezhek zieub e Plistin, Bro-Dreger, adal 1942.

Savet en deus KERLANN kentelioù evit *Ar FALZ* ha kendalc'het da zerc'hel ar gelaouenn e buhez well-wazh goude marv Yann SOHIER. Un dastumad *Sonioù Brezhonek evit ar Skolioù* en deus embannet e 1936, *Ar FALZ*, Montroulez ; *Rimadelloù Bugale*, *GWALARN*, n. 64, 1937. En *ARVOR* en deus roet un niver mat a gontadennoù : *Un Taol-Spont*, 11 Mae 1941 ; *Soubenn ar Chikenn*, 1 Mezheven 1941 ; *Unàn na gollas ket e benn*, 14 Gwengolo 1941 ; *Ar Bennherez Laeret*, 16 Du 1941 ; *Yann ar Bihan*, 11 Genver 1942 ; *Ar Sorser*, 6 Gouhere 1941 ; *Diaoul ar Yeuc'h*, 10 Eost 1941 ;

JARL PRIEL e 1954

Barrad Amzer war Enez ar Skorn, addispleget diwar un danevell c'hallek gant A. DAYOT, 21 C'hwevrer 1943 ; *Piv a walc'ho ar Pod ?* 31 Genver 1943 ; *Gwall ouzh Gwall*, adaozet diwar *Drouk-kinnig Neumenoioù*, 11 Ebrel 1943 ; *Lid Gwez an Anaon e Plougastell-Daoulaz*, pennad gwerinoniezh, 6 Mezheven 1943. Savet en deus ivez kanaouennoù war follennoù distag.

Evel Yann SOHIER douget eo KERLANN da labourat evit ar bobl ha, dreist-holl, evit ar vugale, evel m'hen diskouez anat ar strivadenn ziaes-meurbet ha kaer-dreist a ra e Plistin, abaoe 1942.

226) E-touesk ar Vrezhonegerien Nevez e c'hellomp menegiñ c'hoazh Frañsez DEBAUVAIS, a voe eus ar strolladig kentañ a savas *BREIZ ATAO*. Ganet e voe e Roazhon d'an 31 a viz Genver 1903. Darbarer apotiker e oa e dad. Re abred e varvas evit ma c'helle e vab henañ kas da vat ar studioù en doa boulc'het ha Frañsez a rankas gant e c'hoar sikour e vamm, a veze o werzhañ dantelezh war ar marc'hallac'h e Roazhon hag er foarioù tro-war-dro. E 1923, pa ris anaoudegezh gantañ edo endeo merour *BREIZ ATAO*. Strivañ en deus ranket pennek ha dibaouez evit dont da vestroniañ ar brezhoneg rak n'oa ket donezonet war dachenn an deskiñ yezhoù. Daoust d'ar prederioù, d'al labourioù ha d'ar reuzioù o deus krignet e amzer, tizhet en deus ar pal-se peogwir e teue a-benn da gomz ar brezhoneg madik-a-walc'h ha da sevel skridoù e brezhoneg. Dindan an anv-pluenn *Fañch Denoual*, en deus embannet e *GWALARN*, n. 144, C'hwevrer 1942, ur studiadenn a-bouez, *Pelec'h emañ e gwirionez bevenn ar brezhoneg ? Un devezh-enklask tro-dro Pleuagad*, e *GALV*, n. 10-11, 1942, *Emlada ar Germaneg e Reter Europa*.

Rediet evel m'oa bet bremañ gant he yec'hed aet da fall da zistagañ mui pe vuioe'h diouzh ar stourm politikel, ez oa den da sevel dimp labourioù a-seurt-se, kentoc'h a ouiziegezh eget a lennegezh. Levezon *Meven Mordiern* a zo bet don ha padus war dro-spered Frañsez DEBAUVAIS. Siwazh ! Ar c'hleñved hen gwaske ken didruez, daoust ha lezet en devo gantañ an amzer da sevel *Eñvorennoù ur Stourmer* en deus bevet ha paket ar marv evit Breizh. Aet eo da anaon, pell diouzh e Vro, en ur c'hlañvdi tost da Golmar, Bro-Elzas, d'an 21 a viz Meurzh 1944, da goulz navet deiz-ha-bloaz marv e geneil mat Yann SOHIER.

227) E-kichen Breizh-Uheliz oc'h adkavout yezh o gouenn

M. KLERG e 1956

PER BOURDELLES

ez eo ret dimp ivez menegiñ Gwenediz dedennet gant kudenn ar yezh unvan. Ne deo ket amañ al lec'h da bleidiñ gant ar strivoù a zo bet graet war an dachenn-se. E c'hellomp lavarout, avat, un dra : rannet evel m'eo e rannyezhoù, pep hini o klask kaout e lennegezhig, hep kaout a-us dezho ur yezh lennegel, evel Kembreiz da skouer, ar brezhoneg a zo gwan evel yezh vroadel. Pa gomzer d'ur vroad en he fezh, n'heller ket ober gant un toullad trefodajoù. Ur yezh unvan a zo ret hag unan hepken, abred pe ziwvezhat, pe e raio an Tonkadur he stal d'hor yezh vrezhonek. Setu ar pezh a zeu da veizañ Gwenediz a zo, ma 'z eo o rannyezh an disheñvelañ diouzh ar brezhonegoù all. Dedennet int gant kudenn ar peurunvaniñ, marteze muioc'h c'hoazh eget ar re all. C'hoant LANGLEIZ a zo bet a-hed-ar-wech ma ve ur brezhoneg peurunvan e Breizh, degemeret gant an holl.

Ganet eo LANGLEIZ e Sarzhav, Gourenez Ruiz (Bro-Wened), d'an 30 a viz Ebrel 1906. Gwenedour dre e dad, ganet eñ ivez e Sarzhav, ez eo Kernevad dre e vamm, Marc'harid HUCHET a GERVEUR, eus Sant-Nikolaz-ar-Pelem.

E dud, a du mamm e dad, ar FRANCHEVILED, a zo o chom e Gourenez Ruiz abaoe pemp kant vloaz. Deut int a Vro-Alba gant Izabo a Vro-Skos. Al LANGLEIZED a rae o chomadur gwechall e Bro-Ouelou, e-kichen Sant-Brieg. Dont a raent ivez a Vro-Skos.

Ne voe komzet, ouzh LANGLEIZ ez vihan, nemet galleg, ma rankas stagañ gant ar brezhoneg war an diwezhadoù.

E-pad c'hwech vloaz en deus LANGLEIZ studiet al live-rezh e Skol an Arzoù-Kaer, pevar bloaz en Naoned, daou vloaz e Pariz.

E GWALARN eo en deus staget LANGLEIZ, hag eñ Gwenedour, da embann e skridoù, savet e brezhoneg unvan. Menegiñ a c'hellomp da gentañ *Kanoù en Noz*, GW., 39-40, Meurzh 1932, un dastumad barzhonegoù, skeudennaouet gantañ e-unan. *An Div Zremm*, pezh-c'hoari en un arvest, a zo bet embannet e GWALARN, n. 54, Mae 1933. Eus an oberenn-mañ ez eus bet moulet ur skrid gwenedek gant *DIHUNAMB*.

Ar barzh hag an dramaour o deus strivet war un dro da sevel *Koroll ar Vuhez hag ar Marv*, embannet gant SAV, n. 9, Goañv 1938. Sonerezh a zo bet aozet evit ar c'hoari-se gant Jorj ARNOUX ha skignet eo bet gant Roazhon-Breizh d'an 8 a viz Here 1941.

Diouzh e vicher arzour eo en deus tennet LANGLEIZ

danvez an oberenn ziwvezhañ, embannet gantañ, *Ene al Linennoù*, Brest, SKRIDOU BREIZ, 1942.

Prest e oa da zont er-maez *Enez ar Rod*, ur romant kaer ha dibar, m'hon eus bet an tu da lenn ul lodenn anezhañ. Siwazh ! tangwallet eo bet Ti-Moulerrez-Kreiz Roazhon gant bombeza-deg an 9 a Vezheven 1944 hag aet eo da ludu en avel al lodenn a oa moulet eus al levr kaer-se (s. 270).

Anezhañ ur paotr hegarat ha laouen da welout, eston pegen teñval eo menozioù LANGLEIZ diwar-benn kudennoù ar vuhez, ma varnomp diwar e oberennoù kentañ hag e skeudenoù d'an hevelep koulz. Mat eo, avat, tennañ an evezh war al levnezh a gav an tu da skeidiñ en oabl sедераet e skridoù hag e livadurioù diwezhañ.

228) Roperzh ar MASON a zo ur Gwenedour all eus rummad ar Vrezhonegerien Nevez. Ganet eo en Oriant d'ar 7 a viz Ebrel 1900. E dad a oa ofisour en Trevadennoù. E dad kozh, anezhañ ul labourer douar, a voe maer Sant-Goneri. E c'hourdadoù, labourerien douar eus kornad Pondivi, a oa chouaned en o zouesk. Skoliet eo bet Roperzh ar MASON e lise an Oriant. Aet eo da c'houde d'ar Skol Poluteknik, e Pariz, ha deut eo da vout ofisour a vor. Kabiten a fourgadenne ez eo bremañ.

War-lerc'h studioù war ar jedoniezh ha prederouriezh Sant Tomaz AKWIN, Roperzh ar MASON en deus savet, e galleg, ul levr anvet « La Philosophie des Nombres ». Deskiñ en deus graet ar brezhoneg goude-se en ur stagañ da gentañ gant rannyezh Wened a oa bet hini e c'hourdadoù. Savet en deus er rannyezh-se barzhonegoù, sorbiennoù, studiadennoù prederouriezh, a zo bet moulet e *DIHUNAMB*. E bezhioù barzhoniezh a zo berr-tre peurlvuiañ, nemet *Pardon ar Bivideu*, bet moulet e niverenn *DIHUNAMB*, Genver 1942. Heson ha flour eo gwerzennoù Roperzh ar MASON, dibabet aketus eo e c'herioù gant ar barzh, e doare m'eo un dudi lenn e oberennoù. Un dra bennak kuzh a zo bepred o tasseniñ dindan ster boull ar gwerzennoù hag e tistroet daveto gant ur blijadur bepred nevez.

Un dastumad en deus savet eus e varzhonegoù o tennañ da vuhez an den a vor, dindan an anv *Chal ha Dichal*, embannet gant Mouladennoù *DIHUNAMB*, an Oriant, 1944. Ur c'hac'h a levr ez eo hemañ e gwirionez, gant e skeudenoù e du ha gwer diwar zorn LANGLEIZ.

Un dornadig mat a zanevelloù en deus embannet e *DIHUNAMB*, e kerzh ar bloavezhioù diwezhañ : *Tonton Seleu*, Meurzh 1942 ; *Sourzien Sarhau*, Mae 1942 ; *Flagen Sant*

Iouan, Gwengolo 1942 ; *Folled Kerhostin*, Here 1942 ; *Anna Martelod*, Meurzh 1943 ; *Pouroev er Person*, Mae 1943 ; *Melin Kerbourneg*, Here 1943 ; *Bugale Abgral*, Du 1943 ; *Ar Lanneu Kerabuz*, Kerzu 1943.

Evel LANGLEIZ e striv Roperzh ar MASON da dizhout ar peurunvaniñ. E *DIHUNAMB*, Genver 1944, e kavomp ur werz kaer savet gantañ e stumm ar gwerzioù-pobl, *Gwerz Mamm Rohu* ; en oberenn-se e laka keñver-ha-keñver ur skrid gwenedek hag ur skrid e brezhoneg peurunvan.

Lennet hon eus ivez e *GWALARN* studiadennoù savet gantañ evit ar skingomz : *Hello ha Ni*, C'hwevrer 1944 ; *Abelar Prederour Breizhat*, Meurzh 1944. Menegomp ivez ul labour hiroc'h : *Boudoniez*, *GW.*, n. 154-5, 1942, o tisplegañ e 30 pajennad ar studiadennoù war an hevelep danvez, embannet gant *DIHUNAMB* e 1935.

Dedennus-tre ez eo ar skrivagner-mañ, anezhañ un den a vor, boas ouzh dremmwelioù lies-doare ar broioù pell, ha chomet stag daoust pe en abeg da se ouzh e vro c'henidik, ur barzh leun a azaouez evit an awen, un daneveller eeun ha fromus, ur prederour start en e feiz kristen.

E-touesk kenlabourerien *GWALARN*, ez eus skrivagnerien n'anavezet nemet dre o anv-pluenn, da skouer *Alan Brenn*, *Gawain*, *Alan*, *Urien Riwallon*.

229) Diwar ar pezh a skrive da *Roparz Hemon* e c'heller renkañ *Alan Brenn* e rummad ar Vrezhonegerien Nevez : « N'em eus ket desket ar brezhoneg ez vihanik, » emezañ e *GWALARN*, n. 22, p. 13, 1930.

En niverenn-se end-eeun hon eus lennet ur pennad eus ur romant savet gant *Alan Brenn*, adc'hraet, tamm pe damm anezhañ, gant *Roparz Hemon*, *Ar Marv evit Breizh*. Hogen manet eo ar skrid-se e skourr.

E 1931, Levraoueg *GWALARN* a embanne un oberenn all gant an hevelep skrivagner, *Ar Marvailher Italiat*, un dastumad eus pemp a gontadennoù ar skrivagner italiat *BOCCACCIO*, tennet eus an *Dekamerone* : *An Den Yaouank hag ar Gwazi* ; *Kern evit Kern* ; *Maze a Lamporechio* ; *An Eostig* ; *Ar Penn Touzet*. Plijus-kenañ eo brezhoneg *Alan Brenn* hag eus an dibab eo an droidigezh-mañ, savet evel just evit lenne-rien en o oad gour.

230) *Gawain* a zo anv-pluenn ur skrivagner deut n'eus ket pell da *WALARN*. Embannet en deus er gelaouenn barzhoniezh ha komz-plaen. E pennadoù ha nann e gwerzennoù ez

eo savet e varzhonegoù. Fromus int ha leun-barr a garantez ouzh kened ar bed krouet. Kavout a reer *Ezvezañs* en n. 131, 1940, p. 67 hag en n. 150-1, Gouhere-Eost 1942, un heuliad, ennañ eizh pezh : *Mezheven*, *Beureoù*, *Glav*, *Hun*, *Douar*, *Trec'h*, *Eurusted*, *Levenez*.

Bras eo talvoudegezh ar barzhonegoù-se, hogen prisiusoc'h c'hoazh, moarvat, ar studiadennoù brederouriezh ma roas dezhi an anv a *Skiant Vreizh*. Ar pennadoù embannet a gaver e n. 135, Ebrel 1931 ; n. 136-7, Mae-Mezheven 1941 ; n. 138-9, Eost 1941. Chomet eo an oberenn-se e skourr dre m'eo bet pulluc'het an dornskrid er bombezadeg a zistrujas ti *Roparz Hemon* e Brest d'ar mare-se. Kalonekaus-dreist e oa ar studiadennoù-se da lenn d'ar vrogarourien na gavont nemet re vras niver abegoù da fallgaloniñ en ur vro mevelaet evel m'eo hon hini.

Kavout a reer ivez gant *Gawain* ur gontadenn, *War C'hlan an Aber*, *GW.*, 134, Meurzh 1941, a rofe da grediñ ez eo marteze an oberour un den a vor.

230 b) Diwar bluenn *Alan* (Job GWENEGAN) ne gavomp nemet daou bezhig-barzhoniezh e *Barzhaz Gwalarn*, n. 66, Mae 1934 ; *Kinnig ha Kaerañ Distro*. Ar boan e talvezont, avat, bezañ meneget.

231) En hevelep *Barzhaz* e kaver daou varzhoneg gant *Urien Riwallon* : *Nedeleg hag ar Soudard* ; *Pedenn ar Varc'hegourien*. En n. 80, Gouhere 1935, e kavomp tri fezh all : *Tir Na n-Og* ; *A Gile* ; *A-us Din*. Un dra bennak dibar a zo er gwerzennoù-se, trivliadoù un ene kadour a gred ne vo ket tizhet ar pal hep ober implij eus an nerzh ha prest da vale war roudoù ar Gelted dispont n'o deus ket kollet o hent e sujidi-gezh an estren.

VIII. — WAR-DU AR PAL

Ur gelaouenn da zont er-maez bep tri miz e oa *WAR-DU AR PAL*. Pa grogas ar brezel e 1939 ez oa bet moulet an drede niverenn. Hervez ar rener *Herve Kerhor*, menoz ar gelaouenn zivyezhek-mañ a oa plediñ « gant ar gudenn vreizat en he fezh ». Taol ar marv a zo bet skoet ouzh ar strivadenn dalvoudus gant darvoudoù Diskar-Amzer 1939.

231 b) Skridoù brezhonek lies-doare a gaver en teir nive-

renn embannet. Savet int bet gant *Herve Kerhor* (DELA-
PORTE), Gab ar MOAL, Yeun ar GO, *Lan ar Bihan*,
Youenn DREZEN.

Pempvet lodenn

ABAOE 1940

Gant n. 128-9, Gouhere-Eost 1939, oa tavet mouezh *GWA-
LARN*, aet he rener d' ar brezel war harzoù ar broioù-krec'h.
Eus ar c'helaouennoù brezhonek n' eus mui diwar neuze o
sevel o mouezh nemet *FEIZ* ha *BREIZ* ha *DIHUNAMB*.
Lugudus e tremen mizioù ha mizioù betek ma tarzha taol-arnev
Mezheven 1940. Aloubet Bro-C'hall. Daoust d' ar brezel o
kenderc'hel d' ober e reuz, ne deo ket bet fall planedenn ar
brezhoneg etre 1940 ha 1944. E-leizh eus difennourien ar
yezh a zo deut en-dro d' ar gêr hag adstaget o deus gant al
labour ha klasket tennañ o mad eus red an darvoudoù evit
seveniñ o mennad.

N. 130 *GWALARN* a zeu er-maez e miz Du 1940. D' ar
Svet a viz Genver e tifluk kentañ niverenn ar gazetenn
sizhuniek *ARVOR*, a vezo divyezhek betek an n. 84, Eost
1942. E Genver 1941 c'hoazh e teu er-maez kentañ niverenn
STERENN, a embann *Imram*, barzhoneg bras *Maodez
Glannour*. E miz Meurzh 1941, ez embann *Roperzh Kadig*
kentañ niverenn *GALV*, ur gelaouenn evit an dibab. Abaoe
miz Du 1940 ez eo digor skinva Roazhon-Breizh d' ar brezho-
neg. Diaes lavarout pegen talvoudus eo bet an darvoud-se
evit ar yezh daoust da ziaesterioù an amzer ouzh hon mous-
trañ. N' eus forzh penaos e troio « Koroll ar Vuhez hag ar
Marv » ma kemeromp perzh ennañ dre gaer pe dre heg, un
amzer a virvilh eo bet ar bloavezhioù-se. Levrioù brezhonek a
zo deut er-maez eus ar wask muioc'h eget biskoazh. Digoret
eo bet dor ar skolioù d' ar brezhoneg. *FRAMM KELTIEK
BREIZH*, savet e miz Here 1941, en deus strollet en e

gevrennoù an darnvuiañ eus ar vrogarourien. Strolladoù re yaouank a zeu da harpañ ar re goshoc'h adstaget hep termal gant o labour. Ar peurunvaniñ a zeu da wir daoust da bep skoilh.

Diaes, avat, barn adal bremañ un amzer ken trubuilhet. Ne glaskimp ket hen ober eta, nemet e rankomp, kent klozañ al labour-mañ, lavarout ur gerig bennak diwar-benn un nebeut skrivagnerien a bep oad o deus kredet ez oa un dra bennak gwelloc'h d'ober eget lezel o fluenn da verglañ e-pad ar gorventenn.

232) En n. 132 GWALARN, Genver 1941, e lennomp ur pennad : *Kenskoazell* e anv, gant Loeiz DUJARDIN. Medisin e Lokournan-Leon e lec'h m'eo ganet d'ar 7 a viz Mae 1885, Loeiz DUJARDIN a zo bet pell amzer e penn ar *Bleun-Brug*. Abaoe daou-ugent vloaz bennak e ra war-dro an Emsav. Digoret en deus en ARVOR korn ar *Furcher Brezhonek* hag embannet ennañ un niver a bennadoù resis ha klok diwar-benn hor skrivagnerien. Anzav a ran n'em bije ket, panave ar studiadennou-se, kredet stagañ gant al labour-mañ. Spi hon eus ez embanno un deiz ar pikol levr emañ o sevel diwar-benn *Al Lennegezh Vrezhonek*.

En diavaez eus pennadoù *Ar Furcher*, en deus *L. Lok* moulet dre zarnoù war ARVOR : *Ur Barrezig a Vro-Leon : Lanper*, adal an n. 54, 18 Genver 1942 betek an n. 77, 28 Mezheven 1942. Ul levr a zo bet graet abaoe gant ar skrid-se, a zo anezhañ ur skouer eus al labourioù talvoudus a c'hallfe bezañ savet diwar-benn pep parrez eus hor bro. E GWALARN, n. 131, Kerzu 1940, e kavomp *Un Dornskrid Kozh*, studiadenn diwar-benn dornskrid Bodmeur ma voe embannet diwarnañ goude se *Cantiq ouar an Ave Maria*, en n. 133, C'hwevrer 1941, ha *Gwerz Santez Eoded*, en n. 134, Meurzh 1941. En n. 135, Ebrel 1941, e lennomp notennoù-levrlennadurezh savet gant *L. Lok* diwar-benn ar *C'hrennlavarioù Brezhonek*. E n. 138-9, e kavomp *Ur Sell war Vuhez ha Skridoù an Aotrou Troude*, SAV, n. 23, Nevez-Amzer 1942, a ro dimp ur pennad gant *L. Lok*, an *Istor bras hag an Istor bihan o skoazellañ Istor al Lennegezh*. En n. 24, Hañv 1942, e lennomp *Notenn eul Leorier Breizat, 1634*. Gouzout a reomp ez eo peurechu, mat da reiñ d'ar mouler, dornskrid *Buhez ar GONIDEG*. N'hon eus meneget amañ nemet an hiniennoù eus e skridoù a zo dindan hon dorn pe a zalc'homp soñj anezho. Lennet hon eus ivez e levr dudius diwar-benn *Sant Ronan*. War batrom ar c'hanaouennoù-pobl en deus *L.*

Lok savet *Gwerz Lazadeg Skolidigou Itron Varia Lourd Montroulez 29 a viz Genver 1943*, Brest, 4 ru ar C'hastell, 1943.

233) E n. Genver 1941 GWALARN e kavomp ivez anv *Yann Mestreizok* e traoñ ur pennad diwar-benn ar barzh kembreat *Dafydd Ap-GWILYM*. E n. 134, Meurzh 1941, ez embann an hevelep skrivagner un darn eus *Dyddgu*, hag, en n. 135, Ebrel 1941, *Eiddig*, barzhonegoù gant *Dafydd Ap-GWILYM* hag un droidigezh anezho e brezhoneg. En *OALÉD*, a-raok ar brezel-mañ, en doa, dindan e anv Eozen LEVOT-BECOT, embannet studiadennou e galleg diwar-benn al lennegezhioù keltiek, da skouer « *Histoire de la Langue Galloise* », 1936, ur fals anv peogwir e komz eus al lennegezh hepken.

Emañ ivez e-touesk kenlabourerien SAV. Kavout a reomp er gelaouenn-se *Faltaziennou war bevar eus Nozkanou Chopin*, n. 26, Goañv 1943 ; *Kanoù Keltiek*, studiadenn gant tonioù ha troidigezhioù, en Nnoù 28, Hañv 1943 ; 29, Diskar-Amzer 1943 ; 31, Nevez-Amzer 1944.

Dre vicher ez eo Eozen LEVOT-BECOT gouziek war al labour-douar. Ul levr *Kentelioù* war an danvez-se en deus embannet e Landerne, 1932. Eñ eo, dindan anv *Ar C'houer Kozh*, a sav prezegennou bep lun d'abardaez evit Roazhon-Breizh. Ur wech distaget, e vezont peurlvuiañ embannet en ARVOR, Marvet eo LEVOT-BECOT e 1951.

234) Anv *Benead* hon eus lennet e GWALARN, evit ar wech kentañ, en n. 154-5, Kerzu 1942, dindan tri fezh barzhoniezh dedennus, *An Euned, Korventenn, Frouesha, Teir Barzhoneg* all : *Kan Kreisteiz, Brouderez ar Vuhez, Mezevell* a zo bet moulet war *STUDI hag OBER*, n. 21, 1944. Menegiñ a c'hellomp ouzhpenn ur studiadenn embannet e GWALARN, n. 162, C'hwevrer 1944, diwar-benn *Ur Skrivagner Iwerzhonat : Lord Dunsany* ; ur brezegenn evit ar skingomz : *Katell de Francheville*, moulet en ARVOR, 18 Gouhere 1943 hag ur gontadenn bennak en hevelep kazetenn : *Chase an Aotrou Galeri*, 22 C'hwevrer 1942 ; *Al Loen Kornek*, 13 Kerzu 1942.

Benead a zo anv-pluenn Madalen SAINT GAL de PONS, ganet d'ar 14 a viz Gwengolo 1907, e Niort, Bro-Boatou, merc'h da Anton, ofiser a varc'hegiezh, genidik eus Roazhon, oberour ul levr diwar-benn « *Les Origines du Cheval Breton* », ha da Vari de la CHASLERIE, nann-Vreizhadez. Desket ganti ar brezhoneg n'eus ket pell e skriv Madalen St GAL de PONS dindan an anvioù-pluenn *Benead*

C'hwec'hvet lodenn

ABAOE HANV MCMXLIV

« *El ul loér a ganv hag a lorh...* »,
BLEIMOR, 1935, p. 121.

Gant an darvoud istor a anver an « dieubidigezh » e kouezhas, evit ur pennad, noz ar spont war an Emsav.

Un torfed oa bezañ bet Breizhad etre 1940 ha 1944. Dever nemetañ un den, er c'houlz-se, a oa dont da vezañ mut, bouzar ha seizet, nemet meneg a ve da zigeriñ, e doare pe zoare, an hent d'an « dieuberien ».

Gant korventenn ar « frankiz » deut en-dro e voe skubet an dud hag ar ensavadurioù breizhek o doa diazezet dindan ar ger-stur : *Breizh da gentañ*.

ARVOR, DIHUNAMB, FEIZ ha BREIZ, GALV, GWALARN, SAV, STUDI hag OBER a voe mouget trumm. An « *Heure Bretonne* », « *La Bretagne* » a varvas mik. An « *Dépêche de Brest* », breizhekaet ur pennad (nag ur burzhud !), a adkavas hec'h ene kent dindan an anv nevez disaotr. Skinva Roazhon-Breizh a zistroas d'e gargidi eus an amzer evurus ma veze brezhoneget ennañ ur wechig an amzer. Ar *Framm Keltiek* ne voe mui meneg anezhañ. Serret e voe o stal da *SKRIDOU BREIZH*, o renerien kaset d'ar bidouf gant kantadoù ha kantadoù a Vrezhoneg all. Na pet a dec'has d'an harlu hag a reas fur tec'hout ! Buhez un den ne dalveze ket muioc'h eget hini ur c'hwenenn da azeulerien ar « frankiz ».

240) *Arzel Even* a ro da WALARN studiadennoù a bouez : *Al Lennegezh Norvegiat*, n. 146-7, Meurzh-Ebrel 1942 ; *Spered Bro-Japan*, n. 150-1, Gouhere-Eost 1942 ; *War lestr-hud ar Varzhoniezh*, n. 152-3, Gwengolo-Here 1942 ; *Evit « Kelc'hgeriadur Breizh »*, n. 163, Meurzh 1944. Un darn eus *Prometheus* gant GOETHE en deus troet evit GALV, n. 10-11, 1942. Ur gontadenn, *Ar Melezour*, en deus embannet en ARVOR, 22 Eost 1943 (diwar ur gontadenn a Vro-Japan).

241) *Merwen Floc'hbreiz* en deus savet evit n. 148-9 GWALARN, Mae-Mezheven 1942, ur studiadenenn hir : *Deskomp Hor Yezh*.

242) *Gweltas Ar C'hounaer* a zo troet war ar c'hudennoù-istor. Savet en deus evit GWALARN, n. 133, C'hwevrer 1941, *Listri diweza ar C'hab Horn* ; evit GALV, n. 8-9, Nevez-Amzer 1942, *Kendoareoù ar Baganiez Keltiek ha Germanek*. E n. 10-11, Diskar-Amzer 1942 e kavomp *Yezh ha Broadelezh e Breizh*.

243) Roparzh BROUDIG en deus roet da ARVOR : *Stank kozh Rozambao*, 4 Ebrel 1943 ; *Langoad hag ar Roc'h*, 31 Here 1943 ; 7 Du 1943 ; *Yann-Fañch Bijoran*, 21 Du 1943 ; *Mab ar Mad*, 13 C'hwevrer 1944 ; *Digoll ar Ruz e-dreid war ar Gwaskon*, 30 Ebrel 1944.

244) Yannig CHOUFFEUR, war-lerc'h Markiz Sant Nogenn ha Yann Kerdelo, 29 Meurzh, 5 Ebrel 1942, en deus embannet : *Ar paotr yaouank hag ar bleiz* (kontet gant Mari CHOUFFEUR), 20 Mezheven 1943.

245) *Barba Ivinek* (un anv-pluenn eo a gredomp) he deus savet ur gontadenn eus an dibab gant *Per hag e c'hoar*, 25 Gouhere, 1añ Eost, 8 Eost 1943. Kavout a reomp c'hoazh ganti : *Soaz*, 31 Mae 1942 hag *An Distro*, 20 C'hwevrer 1944.

246) Jorj TANGI en deus roet dimp : *An Ao. Korfdir, skouer an Noterion*, 16 Eost 1942 ; *Mon hag he zi*, 23 Mae 1943 ; *Bihan*, 18 Gouhere 1943 ; *Un droiad war vor*, 1añ Eost 1943.

246 b) Menegomp evit echuiñ levrig 93 pajenn Y.-F. KABA : *Trema an heol o sevel*, embannet gant SKRIDOU BREIZH e dibenn 1943 ; danevell ur veaj graet gant an

oberour e 1930 eus Pleiben da Vajunga ha savet en ur brezhoneg aes ha ya'c'h.

**

Ne deo ket klok ar roll, pell a se. Niverus an anvioù all a c'hellfe dont d'hen hiraat. Ul labour evel hemañ a zo da adober a-vec'h embannet. Nemet un dra n'hellomp da hetiañ : ma vo puilh an oberennoù dudioù nevez-c'hanet da gomz diwar o fenn ar wech a zeu. Tremenn a ra an dud : o brud a zo bresk ha kemmus. Nemet e vano, avat, bev-buhezek ar Ouenn hag he Yezh hag a vezo sevenet mennad ar re wellañ eus ar Vrezhoned.

*Roazhon, 26 Gouhere 1944,
klozet betek amañ, deiz Gouel Santez Anna,
Patronez Breizh.*

NOTENN. — Nemet an traoùigoù a zo bet reizhet pe staget abaoe setu ar skrid a dliz bezañ embannet e 1944 gant SKRIDOU BREIZH. Ur c'hwec'hvet lodenn a zo deut da greskiñ al labour (1944-1956).

ha *Nolwenn*, e *GWALARN*. *STUDI hag OBER* ha *KAN-NADIG UNVANIEZH SPEREDEL VREIZH*.

235) Jakez KONAN a zo ganet e Perroz-Gireg, d' ar 6vet a viz Kerzu 1910. E dad Erwan a zo genidik eus an hevelep parrez. E dud kozh a zeue eus Koatreven ha Kamlez, hanterhent etre Perroz ha Landreger. Skoliet eo bet Jakez KONAN, e Lanuon, e kelenndi Sant-Jozeb. Kelaouenner eo eus e vicher.

Gant pezhioù-c'hoari berr eo en deus staget da skrivañ e brezhoneg. Menegomp *Nebeud a Dra*, diwar marvailh Ivon KROG, embannet e *FEIZ ha BREIZ*, Gwengolo 1934. *Marianna* a zo anv ur pezh all bet displeget e Perroz, hogen diembann. E *GWALARN*, n. 161, e kavomp un trede pezh-c'hoari, *Marc'had Kuzh*, a zo bet skignet gant Roazhon-Breizh d' an 21 a viz Genver 1944.

Savet en deus ivez kontadennoù, da skouer e *GWALARN*, n. 133, C'hwevrer 1941, *Lannevern e Kañv*; en *ARVOR*, *Ar Bazhvalan*, 17 Gouhere 1941; *Sant Ewan e-touez e beorien*, 20 Gouhere 1941; *Tro-Noz va Niz*, 21 Gwengolo 1941; *Bez' am boa ur C'hamarad*, 19 Here 1941; *Bouchig, Gavr Elived ar C'hwitorell*, 19 Gouhere 1942.

Tennañ a rankomp an evezh war bennadoù a bouez-bras savet gantañ a-hend-all: *Notennoù diwar-benn an Tregerieg*, *GWALARN*, 136-7, Mezheven 1941; *Rimadelloù bugale gornbrò Berroz*, *ibid.*; *Pedennoù Iskis klevet er Sklaerded*, *ibid.*, ha dreist-holl ar pennad dudiuz, *Ar Jentilez, gwarezlec'h an Evned*, *GWALARN*, n. 138, Eost 1941.

236) Niverus ar strollad skrivagnerien a zo deut war wel en dro d'ar c'helaouennoù kozh ha nevez, d'ar *FRAMM KELTIEK*, da Skol Uhel Emil ERNOD ha da skinva Roazhon-Breizh. N' ouzomp ket bepred piv a zo dindan an anvioù-pluenn nevez a zifluk a bep tu ha n' anavezomp lod kaer eus ar skrivagnerien-mañ nemet dre o skridoù. Tud a bep oad a zo en o zouesk: kelennerien evel *Goulc'hen ar Pagan* a sav studiadennoù a bouez diwar-benn broioù keltiek Tramor ha troidigezhioù diwar ar c'hembraeg bremañ, embannet e *GWALARN* hag *ARVOR*. *Lan Devenneg*, kelenner war an douaroniezh, en deus roet da *SKRIDOU BREIZH* evit Levraoueg *STERENN*, *Traoniennoù ha Kaniennoù-Mor*, Brest, 1944. Menegomp ouzhpenn gantañ ur studiadenn dalvoudus diwar-benn un danvez all, *An Henzanevelloù Iwerzhonat*, *GW.*, 165, Mae 1944. *Roc'halan* en a zo mestr-skol dindan ar gouarnamant. Sevel a ra kentelioù evit an *EOST* ar gelaouenn he deus adstaget gant labour *Ar FALZ* e-touesk

ar skolaerien lik. Embannet en deus ul levr evit ar vugale, *Yannig*, Roazhon, Moulerez-Kreiz, 1944, ha kontadennoù niverus en *ARVOR*, 1943-4. Kavout a reer ivez eus e skridoù e *GWALARN*, da skouer *Ar Fals-Lizher*, n. 161, Genver 1944. Aet eo priz *SKRIDOU BREIZH*, e 1944, gant e romant, *Ar Gorollerez Vihan*, diembann.

237) Jord Ar MEE a sav pennadoù diwar-benn e vicher, ar *Bruderezh*, *GW.*, 154-5, Du-Kerzu 1942, prezegennoù evit abadennoù *Ar Vuhez Keltiek*, e Roazhon-Breizh. Menegomp ouzhpenn ur pezh-c'hoari skingomz diwar ur gontadenn-bobl, *Penaos e voe ijinet ar bagoù dre dan*, *GW.*, 162, C'hwevrer 1944. Lakaet en deus ivez e brezhoneg *Katell Merc'h Houlihan*, unan eus pezhioù-c'hoari brudetañ W. B. YEATS. Skignet eo bet d' an 8 a viz Genver 1944. Ar skrid, avat, a zo diembann (moulet eo bet an droidigezh-se war *AL LIAMM*, 39/31). Ganet eo Ar MEE d' an 29 a viz Mae 1902 e Nottingham, Bro-Saoz.

238) *Herle Blomarc'h* a sav studiadennoù diwar-benn buhez Arvoriz e gornad. Displeget e Roazhon-Breizh, e vezont da c'houde moulet war *ARVOR*. An hevelep skriva-gner eo hag Y. EZEL a lakaas e brezhoneg *Rimadelloù ar Gloud*; Levrenn I, *GW.*, 75, C'hwevrer 1935; Levrenn II, *GW.*, 79, Mezheven 1935. Yann EZEL a zo ganet e Ploare d' ar 7 a viz Eost 1908. Medisin eo a vicher.

A-gevret gant ar re-se, kozh pe goshoc'h war ar vicher, sed amañ strollad ar skrivagnerien nevez, pe da nebeutañ unanig bennak anezho.

239) *Maopreden* en deus roet dimp er bloavezhioù tremenet labourioù liesdoare. Kavout a reomp, e *GW.*, 130, Du 1940, ur studiadenn *Diwar-benn Bro-Danmark*; e *GW.*, 152-3, Gwengolo-Here 1942, un all, *Kelennadurezh Skolioù Kentañ Breizh*. Embannet en deus, en *ARVOR*, troidigezh oberenn vrudet ar skrivagner alaman FOUQUIE, *Ondinenn*, eus an n. 110, 21 C'hwevrer 1943 da n. 127, 20 Mezheven 1943. Ar *Rakskrid* d' al labour-se a zo bet moulet e *GW.*, 156-7, Genver-C'hwevrer 1943. Savet eo bet an droidigezh-se gant skoazell *Roparz Hemon*. Staget en deus da c'houde gant troidigezh *Boudig an Aod* diwar c'halleg Paol FEVAL, adal an deiz kentañ a viz Eost 1943. Ur gontadenn all, *Tour ar Bleiz*, troet ivez diwar Paol FEVAL, a gaver en *ARVOR*, 26 Kerzu 1943. *SKRIDOU BREIZH*, Brest, 1943, o deus embannet ul labour all, savet gant P. DENEZ, *Korf an Den*.

Eus ar gwad skuilhet, eus ar poanioù gouzañvet, eus ar gaou graet d' an dud en o brud, en o ziegezh, en o labour, en o madoù n' eus nemet un dra da lavarout : Diaes e vo o disoñjal ha diaesoc'h c'hoazh o fardonñ.

I. - AR C'HELAOUENNOU YAOUANK

Padal, mar krede da lod, e Breizh pe e lec'h all, ez oa, en dro-mañ, graet da vat e stal d' an Emsav ha faezhet harperien ar brezhoneg, ur fazi bras a raent.

N' oa ket bet plantet an holl vrezhonegerien kar-o-yezh en toulloù bac'h. Mar ne felle ket da lod tennañ warno evezh an aotrone nevez, bepred prest da graouiañ kement hini a seblante dezho bezañ un disivouder, bez' e kaver bepred paotred yaouank kalonek ha paour da adstagañ gant ul labour risklus.

Niverenn gentañ *TIR NA N-OG* (« Douar an Yaouankiz ») a zeuas er-maez e miz C'hwevrer 1945. Div bajenn liesskrivet a oa eus an niverenn-se hanter-c'hallek hanter-vrezhonek. Renet oa gant Ronan HUON ha Paol GOURRIEREG.

War greskiñ ez eas niver ar pajennoù. An eil niverenn a oa anezhi 16 pajenn. Moulet e voe an niv. 6. An niv. 8 a zo niverenn gentañ ur rummad nevez embannet gant un aotre. Betek neuze e teue eta *TIR NA N-OG* er-maez dre laer. (Diouzh giz an amzer e oa neketa !)

Ur gazetennig div-yezhek a oa eus *An AVEL*, savet gant Yann ar GALL ha Youenn OLIER. An hini gentañ da vezañ moulet abaoe ar brezel e oa houmañ. An niverenn gentañ a zo eus miz Gwengolo 1945. Bep pemzektez e tie dont er-maez. Teir niverenn hepken a zo bet embannet en doare-se. Da c'houde e voe lakaet « a-vareadoù diresis » evit sentiñ ouzh lezennoù an amzer. E Gwengolo 1946, e tilezas Yann ar GALL ar renerezh hag *AVEL an TREC'H*, politikeloc'h, gant Youenn OLIER da rener, a gemeras lec'h *An AVEL*, e miz Du 1946.

A-bep seurt diaesterioù he deus bet ar gelaouennig gant burevioù « Kelaouennerezh » Roazhon. Adal Here 1947 betek Meurzh 1948 e voe difennet he moulañ. Ur wech diskleriet strollad ar re yaouank dindan an anv *Emsav Pobl Vreizh*, e teu *AVEL an TREC'H* da vout kannadig diabarzh ar strollad. Kofje ebet d' he gwerzhañ.

Moulet ez eus bet 12 niverenn eus *An AVEL*, etre 8 ha 40

PER DENEZ e 1957

RONAN HUON e 1957

YOUENN OLIER

STEN KIDNA

ARZEL EVEN

pajenn da bep niverenn. Eus *AVEL* an *TRECH* ez eus bet moulet 10 niverenn betek Kerzu 1948.

Ar re o deus savet pennadoù evit an teir gelaouenn-se a gavimp war hon hent er bloavezhioù war-lerc'h. Peurvuiañ o deus graet gant anvioù pluenn ha fur o deus graet. Tu a vo, deziz pe zeiz, da bleidiñ pishoc'h gant o skridoù, daoust dezho da vezañ bet alies savet re vuan ha moulet amañ hag ahont hep nemeur a aked.

Marvet eo Yann ar GALL e 1952, gwall yaouank.

E Nevez-Amzer 1946 e voe embannet e Pariz kentañ niverenn *AL LIAMM*, enni 24 bajenn moulet. Pal ar gelc'h-gelaouenn-mañ a oa stardañ an darempredoù etre ar broioù keltiek all ha ni. Pennadoù e kembraeg, ha zoken un dilinenad bennak e gouezeleg, a gaver er pemp niverenn gentañ e-kichen ar pennadoù brezhonek niverusoc'h. Renet oa *AL LIAMM* da gentañ gant Per ar BIHAN hag Andrev L. LATIMIER.

E Mezheven 1946 e voe embannet, e Roazhon, *KENED*, dastumadenn sevenadurel renet gant Per DENEZ hag Arzel Even.

E dibenn ar bloaz, deut er-maez un eil niverenn, ez en em glev Per DENEZ gant Ronan HUON. Diwar neuze eo kendeuzet *KENED* gant *TIR NA N-OG* ha ne raio mui ar gelc'h-gelaouenn-mañ nemet gant ar brezhoneg.

War-lerc'h c'hwec'hvet niverenn eil rummad *TIR NA N-OG* e voe diazezet adarre un emglev etre Per DENEZ, Per ar BIHAN ha Ronan HUON. Dont a ra *AL LIAMM* da vezañ *AL LIAMM - TIR NA N-OG* gant an niv. 6, Genver-C'hwevrer 1948. Trimiziek betek neuze, e vo hiviziken daou-viziek.

Heñvel oa menozioù ar baotred a rae war-dro ar c'helaouennoù-se. Kenderc'hel war roudoù *GWALARN* ha *SAV* a felle dezho. Ken ha ken paour ez oant a-hend-all. Keroc'h-ker ar paper, keroc'h-ker ar moulañ. Rouez hag hedro ar goumananterien hag, ouzhpenn, skañv o yalc'h. Setu abegoù a-walc'h d' en em unaniñ evit padout.

II. - AN DOARE-SKRIVAN

D'an 8 a viz Gouhere 1941 e voe diazezet e Roazhon un doare-skrivañ peurunvan (K.L.T.G.). Pal an emglev-se a oa lakaat un termen da zaouezh ar brezhoneg lennegel (Gwe-

nediz o skeiñ ouzh e zu hag ar vrezhonegerien all ouzh o hini).

Diarvar oa n'helled ket bezañ engortoz da welout renerien ar gelennadurezh o tegemer daou vrezhoneg er skolioù en deiz ma rankfent plegañ. Er feur-se n'oa nemet fur emglev Gouhere 1941.

Nemet an holl n'o deus ket asantet d'ar brezhoneg peur-unvan. Na Frañsez VALLEE na *Meven Mordiern* n'o deus lavaret ya. Ha ret eo anzav a-hend-all n'oa ket entañt tamm ebet lod kaer eus ar re o doa sinet an emglev. N'eus nemet teurel ur sell war ar c'helc'h-kelaouennoù embannet e derou 1944; tri bloaz war-lerc'h ar beurunvanidigezh, evit merzout kement-se.

Gant darvoudoù an hañv (1944) e troas krenn an avel a-eneb ar brezhoneg peur-unvan. Ur pec'hed-orin dibardon a oa dezhañ. Deut oa er bed « e skeud an Alamaned ». Fall-put n'helle ken bezañ. Eskumunget e voe ha neket paotred ar gouarnamant a savo a-eneb ur seurt barn. Nag un taol-chañs evito ar zh, milliget ra vezo ! Biken ne vo degemeret er skolioù ! Hag evel ma kaver an arouez gontammus koulz lavaret en holl levrioù da zeskiñ ar yezh e vo serret kloz outo an dorioù, e chomint hep bezañ gwerzhet nemet a hiniennoù, n'helle mui, pe ne gredo mui an embannerien lakaat levrioù nevez dindan ar wask, e kendalc'ho an tabutoù hep penn na dibenn etre *difennourien* ar brezhoneg. Ha piv an diaoul a c'hounez da bep taol ? Ne deo ket ar brezhoneg.

Doare-skrivañ *Al LIAMM* a voe da gentañ hini SAV, da Javarout K.L.T. Gant ar bedervet niverenn (Hañv 1947) e teuas d'ar brezhoneg K.L.T.G. — *An AVEL, AVEL an TREC'H, KENED, TIR NA N-OG* a sentas diouzhtu, pe dizale, ouzh emglev an 8 a viz Gouhere 1941. Frealzus eo e gwirionez gwelout paotred yaouank manet feal d'o diaraogerien. Nemet ar fealded-se ne deo ket bet a-walc'h da gas da get un tabut kasaus. N'eus nemet ar Stad c'hallekaer oc'h ober he mad eus brezel an doareoù-skrivañ.

III. - KAIEROU KRISTEN

An niverenn gentañ a zeu er-maez e 1945. Ne deo ket, avat, ur gelc'hgelaouenn nevez e gwirionez. Nemet diouzh giz an amzer e tremenas an Ao. Loeiz ar FLOCH evit gallout kenderc'hel gant erv *STUDI hag OBER*. Ur bod iliaev nevez a rankas stagañ ouzh e di.

Gant ar 5-6vet kaier, embannet en hañv 1948, e tavas *KAIEROU KRISTEN*. Lenn a reomp e *LIAMM*, 25/85, al linennoù-mañ kaset gant o renerien : « Divizet hon eus paouez a embann ar *CHAIEROU KRISTEN* pe *STUDI hag OBER*. Niver hor c'houmananterien ne oa ket a-walc'h evit paeañ hor frêjoù moulañ. Kement ha koll arc'hant, hon eus divizet hen ober evit ul labour talvoudusoc'h ha padusoc'h eget ur gelc'hgelaouenn. Setu perak e krogomp hep mui ken gant embannidigezh an Testamant Nevez. E-kerz ar miz-mañ e vo kaset d'ar mouler testenn sant Mazhe. Ne vo moulet an Testamant Nevez evelse nemet tamm-ha-tamm : re goustus e vefe a-hend-all ».

Ul lec'h dezhi hec'h unan a oa da *STUDI hag OBER* e buhez ar brezhoneg. War wellaat ez eo aet da bep niverenn etre 1937 ha 1944 (s. 211-218). Hag e-kerz tri bloaz (1945-1948) ez eo aet *KAIEROU KRISTEN* da fall. Ar veleien, al leaned, an dud fidel dezho un deskadurezh uhelk a-walc'h war dachenn o feiz hag o yezh a oa galvet da vezañ harperien gredus *STUDI hag OBER*. Abaoe 1945 n'eus mui a-walc'h anezho. N'eus abeg all ebet da ziskar *KAIEROU KRISTEN*. Rak kement a zanvez talvoudus a zo amañ hag aze.

247) An Ao. Loeiz ar FLOCH (s. 211) a zo bepred pennañ skrivañner e gelc'hgelaouenn. Eil niverenn *KAIEROU* a zo anezhi *Milc'hwid ar Serr-Notz* gant *Maodez Glanndour* (Luskad kentañ : *Ar Verb a vuhez* ; Eil luskad : *Ar Verb a leunder* ; Trede luskad : *Ar Verb a gevin* ; Pevare luskad : *Ar Verb a drec'h*). Da heul ar barzhoneg kaer-se, heson ha leunvez, ennañ 34 bajenn, e teu *Sonnennoù berr*, plijus evel m'eo bepred pezhioù krenn ar barzh-mañ. Lod a adkaver en dastumad embannet gant *SKRIDOU BREIZH*, Ar Baol, 1949 : *Komzoù Bev*. Rannet eo al levr e teir gelc'hienn : 1. *Troellennoù glas* ; 2. *Bragerizoù ene* ; 3. *Imram*. Ar gelc'hienn-mañ a oa aet da sevel kentañ kaier *STERENN* e 1941. E *GWALARN*, niv. 109 ha 126, ez eo bet moulet lod kaer eus an div gelc'hienn gentañ. A-c'houdevezh hon eus lennet c'hoazh eus e varzhoniezh e *LIAMM* : *Krennsonennoù*, 6/30 ; *Telenngan d'an Teir Vertuz*, 12-13/5-10 ; *Spouron Herodiaz*, 14/33 ; *Kanadeg evit ar c'hwec'hvet deiz*, 25/5 ; *Loargann*, 28/3-4 ; *Barzhonegoù (Ar piñsin dour ; Skeudenn ar Bed ; Ar valafenn ; Arsav ; Sec'hed ; Gouelec'h ; Enklask ; Hiron)*, 35/3 ; *Morwazi ; Elerc'h va ene* (gant un ton), 39/21. En niv. 59/3 emañ *Va levrig Skeudennoù*, un dudi dibar e pep feur. Nag ur barzh ar *paotr-muzik-se* !

Ur barzh, uhel ha fonnus e awen, eo *Maodez Glanndour*.

Aet eo e vrud pelloc'h eget niver dister e lennerien e Breizh. « Poésie non traduite », N.R.F., 1954, a ro e galleg : *Livaden Ger Is*, Ar *Chouanted eus Barzhaz Breizh*, ha *Milc'huid ar Serr-Notz*. Moarvat e vo kenvroiz *Maodez Glanndour* ar re ziwezhañ da verzout he deus ar gristeniezh kavet en o bro, hag e brezhoneg, unan eus he gwellañ barzhed a-vremañ.

Pennadoù o sellout ouzh ar brederouriezh hag ar speredeg-gezh kristen en deus embannet, da skouer : *Fetis ha Difetis*, LIAMM, 7/55 ; *Kudenn ar brederouriezh kristen*, 8/39 ; *An Iliz, korf kevrinus ar C'hrist* (hervez Jozeb ANJER), KAIEROU, 1/41 ; *Buhez Doueel*, 4/5-16 (Al lodenn 6 : *Banvez Doueel* a zo bet embannet dindan an anv : « Le Signe de la Table », e miz Ebrel 1950, e « La Vie Intellectuelle », kelc'hgelaouenn Dominigiz Bro-C'hall).

Div gontadenn varzhus : *Ar Paotrig hag a wele en d'abarzh an traoù hag Urien ar Reder* a gavomp e KAIEROU, 5-6/65-77. Ne zisplij ket kennebeut da *Vaodez Glanndour* ober ur c'hempenn da ganaouennoù-pobl. Embannet en deus en doare-se, gant komzoù nevez, hag un ton adaozet a-wechoù : *Me a savo un dourell* ; *Ar Preizher-Mor*, LIAMM, 12-13/99-101 ; *Perak out disgousk en noz ?* ; *Tri Martolod a Enez Groa* ; *Fantig Bourdel*, 15/79-81. Lakaet en deus ivez komzoù brezhonek da : *War gern ar menezioù* (skosat) ha da : *O tremen war bont Montroulez* (gallek), 19/76. Met an taol gwellañ en deus graet war an dachenn-se eo : *Divizoù ar Basion*, adaozet ha klokaet, KAIEROU, 5-6/35-58. Mene-gomp c'hoazh : *Testamant an Ao. Branellec*, embannet gantañ, e KAIEROU, 1/60.

Ouzh ar skridvarnouriezh e sell pennadoù evel : *Ar varzhoniezh hag ar gwerzaouiñ*, LIAMM, 26/42 ; *Arouezelezh Gurvan*, 38/3. Outo e c'heller tostaat : *Diviz Kasiwellaunos diwar-benn an arz*, 25/12.

248) Peurvuiañ eo samm ar barn levrioù a zo kemeret warnañ gant *Gwazgwenn*. Dichipot a-walc'h e teu e soñj dindan e bluenn, hep tamm fallagriez avat ha d'hor meno e rafe mat ar vrezhonegerien nevez... hag ar re all teurel ple ouzh e alioù, KAIEROU, 1/74-79 ; 3/48-51 ; 4/62-63 ; 5-6/92-95. E tegouezh avat gant *Gwazgwenn* lakaat e anv dindan un droidigezh : *Ar C'heneil hag ar C'hariad*, hervez Remonz LULL, e KAIEROU, 1/5-16.

249) Kudennoù sentvuhezouriezh a zo un dachenn da vezañ pleustret warni gant beleien. Setu ma kavomp e KAIEROU, 4/17, ur pennad gant *Maodez Glanndour* :

Sant Patrig, e vuhez, e vojenn hervez Jord Dottin. En niv. 5-6/78, *Herve Konan* (s. 217) d' e dro a sav, hervez skrid saoznek G. MURPHY : *Unan pe daou sant Patrig a zo ?* Dindan an hevelep anv-pluenn, en deus an Ao. Armañs ar C'HALVEZ savet ur pennad diwar-benn *Guido Gezelle*, ar beleg a zo bet barzh ha tad an emsav flandrezat, KAIEROU, 3/3 hag un *Damsell war istor Israhel*, hervez Ruth WOLF, e niv. 44/30 al LIAMM. Menegiñ a c'heller ouzhpenn gantañ e TIR NA N-OG, 4, Gouhere-Eost 1945 : *Barzhoneg* ; en niv. 1, rummad nevez : *Kan en deiz hag en noz* ; en niv. 6 : *Kan*.

250) An Ao. Per BATANI (s. 215), dindan e anv-pluenn *Kloareg ar Veuzid*, en deus savet pennadoù talvoudus o sellout ouzh lennegezh Vreizh : *An danvez marzerez e kontadennoù F. an Uhel*, KAIEROU, 1/18 ; *Paskal Kerenveier*, 3/12 ha *Dastumerien hol lennegezh pobl*, LIAMM, 21/36. Labourioù a bouez bras en dije savet dimp c'hoazh en deiz m'en defe bet muioc'h a amzer vak. Chaloni ha person Sant-Vazhe Kemper, ur garg gwall bonner en doa da seveniñ a-raok pep tra ha marvet eo d' an 23 a viz Eost 1955.

251) War dachenn istor al lennegezh ivez e kendalc'h *Loeiz Lok* (s. 232) gant e furchadennoù. Kavout a reomp gantañ : *O pennaouiñ war-lerc'h Kloareg ar Veuzid*, e KAIEROU, 1/65 ; *Tud vrudet Lokireg : Teod-Aour ha Bilzig*, 1/71. *Charles de Gaulle*, brezhoneger ha brogarour, LIAMM, 14/83 ; *Frouez rouez e-touez strouezh*, 16/72. E TIR NA N-OG, 4, Gouhere-Eost 1945 : *Julien Sklisson* ; *Glaoda ar Prat*, 1 (rummad nevez), sinet *Lodu*.

Pennadoù all a zo bet embannet, da skouer gant STIVELLOU BRECHELEAN.

252) *Farnachavan* (s. 223) en deus savet evit KAIEROU : *Studi hol lennegezh kristen*, 1/68 ; *Ar Beleg*, 5-6/59, troet eus Pdraig MAC PIARAS, a zo da stagañ ouzh an teir gontadenn all embannet e GWALARN, 71/3-54. Ur barzhoneg, *Al lestr taer*, a zo bet embannet e LIAMM, 41/104.

253) *Benead* (s. 218, 234) a roas studiadennoù : *Yann Verkade*, KAIEROU, 3/36 ; *Ur sant breizhat nevez*, 5-6/34 ; *Ar merc'hed e lennegezh Vreizh*, LIAMM, 7/44, skrid a bouez bras, nemet ez eo manet diechu betek-hen ; *Ur sant breizhat adkavet : sant Gilduin*, 12-13/72. Da venegiñ ivez pennadoù kelaouiñ evel : *Breizh o krakvevañ*, LIAMM, 24/

64 ; Breizh hag ar Bed, 35/68 ; Breizh o vevañ, 37/69 ; *Ul levrig a bouez*, 37/70 ; troidigezhioù evel : *Ar Paotr div wech reuzeudik*, ur gontadenn eus an inizi Komor, 43/56 ; *Kestell er Mor*, diwar Mikela LORRAINE, war un dro ur rentañ kont hag un tañva eus al levr gallek ; *Ar Marv a zo dirazon hiziv*, hervez ur barzhoneg eus an Hen-Ejipt, 36/4.

Talvoudus da bep tro eo barzhoniezh *Benead : Tri Barzhoneg*, LIAMM, 10/31 ; *Gwechall*, 36/3.

254) Yeun ar GO (s. 200) a ro, e niv. 4 KAIEROU, ur pennad *Diwar-benn ar Grasoù* o sellout ouzh e levr talvoudus : *Ar Grasoù*, embannet gant AR VUHEZ KRISTEN, Rosko, 1945. An tri mil skouerenn moulet a zo bet gwerzhet e berr amzer, ma rankas an oberour ober un dibab en destenn gentañ, re ger da advoulañ, evit sevel al levrig : *Pedennoù evit un noz-veilh*, embannet e 1953.

Un damdroidigezh plijus da lenn eus *Robinson Kruzo* a gaver e *STIVELLOU BREC'HELEAN*.

Daoust dezhañ da vezañ a-eneb an doare-skrivañ peur-unvan, en deus Yeun ar GOW, evel ma skriv bremañ e anv, roet d'Al LIAMM daou bennad troet diwar « Listri Paper » Loeiz GUICHARD : *Kil Rouanez Iwerzhon*, 49/33 ; ha *Levr-mor sant Tegoneg*, 51/26.

Start evel m' emañ en e gredenn ne deo ket mat hon doare-skrivañ n'hell tañva ur joa digemmesk, evel brezhoneger, nemet pa ro da voulañ un oberenn diouzh e soñj evel : *E Skeud Tour Bras Sant Jermen*, Ar Baol, 1955. E eñvorennoù bugaleaj a zo plijus dre o brezhoneg pinvidik gant ar furmoù dibaot miret ennañ (da skouer : *emedede*, *emedemp*, *emedent*, « edo, edomp, edont » a zo kar da furmoù evel *emedi*, *edi*, « emañ » a sav, a-dreuz gwerzioù pobl ar c'hantved diwezhañ, betek ar brezhoneg-krenn). Talvoudus int ivez dre an testeni gwirion a zougont diwar-benn tro-spered tud ur rann-vro war-dro derou ar c'hantved-mañ. Meur a dro e kred dimp lenn traoù hor bije gallet lavarout eus tudioù hor broig etre Gwimilio hag an Dre-Nevez daoust da Venez Arre da vezañ un harz etrezi ha Kernev.

255) E 1950 ez eo bet Yeun ar GOW embanner *Koñchennoù eus Bro ar ster Aon*, savet gant Yann ar FLOC'H ; e gwerzh e ti Le Dault, Kemper. « Ganet e voe Yann ar FLOC'H e Pleiben d'ar 25 a viz C'hwevrer 1881 ha mab e oa da Gaourantin pe Gaou ar Pach ha da Frañseza Suignard. »

E guitskrid puilh an embanner e kaver traoù plijus diwar-benn *Pintik*. E 1894 ez eas da studiañ d'ar Folgoad evit dont

da vestr skol kristen. E 1897 e peurechuas e studi e Ploermel hag e 1900 e tistroas d'ar Folgoad evel kelenner. Graet en deus skol e Perwenan (Bro-Dreger), pell a-walc'h evit deskiñ brezhoneg ar c'hornad-bro-se. Diaezet gant ar verr-alan e kuitaas ar vicher e 1908. A-benn ar bloaz war-lerc'h e teuas da sakrist e barrez c'henidik. Eno e timezas hag « e-ser ober e labour war-dro an iliz e savas ur stal goñverz ».

Savet en deus skridoù a veur a zoare, hogen ar pep gwellañ eus e oberoù a zo e gontadennoù, dastumet ha stummet gentañ. Embannet int bet da gentañ e « Courrier du Finistère », KROAZ ar VRETONED. Ar BOBL, Ar VRO, etre 1903 ha 1911.

« Diwar an deiz ma krogas ar brezel ec'h ehanas da skrivañ. » Ne blijas ket dezhañ doare-skrivañ VALLEE ha ne blijas ket dezhañ muioc'h brezhoneg GWALARN. Evel-se eo.

Mervel a eure Yann ar FLOC'H d'an 2 a viz Gouhere 1936 e bourc'h Pleiben.

Doare rik kontadennoù ar bobl a zo gant *Koñchennoù* sakrist Pleiben. *Nig ha Seven*, da skouer, ne deo morse aet kuit diouzh va eñvor abaoe ma oa bet lennet ganin p'edon krennard.

IV. - AR SKRITUR SAKR

Pa baouezas o renerien da embann KAIEROU KRISTEN e 1948 ez oa evit ober gwell war-dro embannidigezh ar *Vibl* (s. 147 da 169).

256) *An Aviel hervez sant Mazhe* a zeuas er-maez e 1952. Bez' e oa anezhañ ul levrig 96 pajenn moulet kempenn, en un doare plijus d'al lagad. Troet eo bet e brezhoneg diwar ar skrid gresianek gant an Tad *Medard* kabusin (s. 204) ha *Maodez Glanndour*. « ...Degemeret mat eo bet gant ar vro-gourrien ha kalz a veuleudi hon eus bet diganto. Hogen nebeut-kaer a skouerennoù a zo bet gwerzhet e-touez ar veleien hag ar bobl. Ar sin eo e vez dilezet muioc'h mui ar yezh ganto... » Setu a lavar an embannerien e LIAMM, 40/56. Petra lavarout ouzhpenn ? — Ret eo bet eta stagañ da roneoskrivañ al levrioù da heul :

Koheleth (An Eklesjastes), 34 bajenn, a zo bet embannet e 1953, troet gant *Maodez Glanndour*.

Diskuliadur sant Yann, 72 bajenn, troet gant *Maodez Glanndour*, a zo deut er-maez ivez e 1953.

Aviel sant Yann, 1954, 94 bajenn, a zo bet troet gant an Ao. Marsel KLERG ha *Maodez Glanndour*.

Levr ar Furnez, troet gant *Maodez Glanndour*, a zo bet embannet e 1955.

Kalz gwell eo, hep mar, roneoskrivañ ul labour eget chom hep hen embann. Ken diarvar eo, avat, e taol an darvoud-se ur bann sklerijenn didruez war zigasted ar vrezhonegerien e-keñver o yezh. Hiziv, evit doare, ez eo ret bezañ brogarour evit lenn brezhoneg, ha pa ve eus ar brezhoneg-se ar *Skritur Sakr*.

E niv. 15 kannadig *Ar Bedenn evit ar Vro* e respont an Ao. FLOC'H d'ur rebech a zo bet graet da droidigezhioù ar *Vibl* gantañ hag e geneiled : « Ar pezh a glaskomp n'eo ket ober poblek pe nann-poblek ; chom a reomp en diavaez eus seurt preder. Ar pezh a zo d'ober, a gav dimp, eo treiñ ar Skritur diwar ar vamm-skrid en un doare pizh, resis, skiantel, oc'h implijout ar gerioù a zo da vezañ implijet... N'eus ket da vont, tamm ebet, a-du gant doare troidigezhioù ar Skritur er Radio gall, e-lec'h n'eo ken an aviel santel, hervez sant Mazhev pe sant Yann, met an aviel pe an Testamant Nevez hervez an Tad A pe Z.

« Evit ar pezh a sell ar poblek pe an nann-poblek, n'eus ket da vezañ aheurtet ha penndiaeset gant seurt kudennoù. Dont a rafe buan-kenañ hon troidigezhioù da vezañ poblek, mar plijfe d'ar veleien ober ganto. An dud eus ar bobl, a gomz brezhoneg bemdeiz, n'int ket ken sod war o yezh hag e plij da hiniennoù lavarout. »

Setu ar gudenn dirouestlet a-zoare. Anez eo hiziviken dont da wintañ dirazomp banniel ar pezh a reer anezhañ *brezhoneg ar bobl* ha ne deo, re alies, nemet trefod truilhennek lezireien na reont stad ebet nag eus ar brezhoneg nag eus ar re a lenn c'hoazh yezh o zadoù.

V. - AL LIAMM - TIR NA N-OG — RUMMAD AR RE GOSHAN

Er gelc'hgelaouenn-mañ, abaoe 1946, e kaver anvioù skrivagnerien ar rummad *koshoc'h*, deut da glask bod e-touesk ar re yaouank dre ma oa bet graet anezho gant an « dieubidigezh » skrivagnerien hep ti nag aoz.

257) *Abeozen* (s. 174) a sin alies a-walc'h gant e anv tiegezh, F. ELIES, er gelaouenn. Embannet en deus studia-dennoù diwar-benn yezh ha lennegezh Kembre, da skouer :

Kentskrid d'ar Pevar Skourr, 2/15. Tost oa *Pevar Skourr ar Mabinogi* da vezañ peurvoulet evit SKRIDOU BREIZH pa voe pladet Brest gant bombezadegoù 1944. Chomet eo al levr dindan an dismantrou gant skeudennoù div-liv KRESTON, ma oa meneg anezho abaoe tost da ugent vloaz. N'eus ket da grediñ e vo meneg anezho ken.

Graet en deus *Abeozen* e vad eus an amzer vak re vrokus roet dezhañ gant an darvoudoù evit lakaat e brezhoneg *Storiau* Richard Hughes WILLIAMS (*Dik Trevan*) dindan an anv *Istoriou ar Vengleuz*. Al levr en e bezh ne deo ket bet embannet. Un toullad mat eus an istorioù a zo bet, avat, moulet er gelaouenn : *Ehanañ*, 3/30 ; *Ar Paotr Fall*, 4/27 ; *Bolontez an Hini Kozh*, 5/38 ; *Mont d'ar Su*, 6/15 ; *Sion William*, 7/18 ; *Tom Huws o tont d'ar gêr*, 8/12 ; *Ar Barzh louet*, 9/28 ; *Bugel an Diaoul*, 22/20. Dek istor all a zo diembann. — Un tamm unton eo istorioù *Dik Trevan* ; ur perzh mat-dreist a zo dezho avat : talvoudegezh ar berrder en deus gwelet an oberour ha gouzout a ra ober gant an divizoù da skeudenniñ an den.

E doare pe zoare levezon ar C'hembread-se a zo war an dastumad danevelloù savet d'an hevelep koulz gant *Abeozen* en « Abati an Hir-Nozioù », evel ma rae eus ar maner-se, ken vil, eus boulouard Jakez Karter (Roazhon). Al levr a dlie kaout da anv : *Pirc'hirin Kala-Goañv*. Ugent istor a zo bodet en dornskrid. Daou a oa bet embannet endeo : *Kondle ar Flamm* hag *Eros hag an Ankou* (s. 174). Eus an trivec'h all seizh o deus bet bod el LIAMM, ar pezh a zo kalz gwell eget chom da gozhañ en un diretenn : *Grit diouzh ma laran* (1), 10/11 ; *Avel d'ar baotred*, 11/6 ; *Pirc'hirin Kala-Goañv*, an hini wellañ moarvat, 12-13/15 ; *Rom an aotrou Person*, 15/37 ; *Ar Gousper*, 54/7 ; *Ar Breur Bihan*, 56/5 ; *Dav d'an Ankou*, 58/7.

Kell 5, 6/7, ne deo tamm ebet eus an hevelep doare : un testeni, steuet e doare ur gontadenn, eo kentoc'h, diwar-benn ar Vretoned, bac'het e 1944-45. Kemer en deus graet an istor-mañ, re en holl moarvat, liv ur vreutadenn. Bihanaet e c'hell bezañ dre-se e dalvoudegezh lennegezh. Ret eo a-wechoù, avat, dougen testeni a-raok pep tra. Doare testenioù all a zo ivez eus pennadoù evel : *Meven Mordiern* (tennet eus *Istor lennegezh vrezh. an A. V.*), 14/15 ; *Frañsez Vallée*, 16/24 ; *Frañsez Vallée ha Meven Mordiern*, 46/13 ; *Yann Sohier*, 52/23.

(1) Diveizus eo deut da vezañ an istor-se, l. 22, en abeg da 16 ger kouezhet : « ...dindan an tog ledan, Ken eeun oa Cheun a spered eget a gorf. El lec'h ma oa e stage... »

Dibaot a-walc'h e stag *Abeozen* da varzhoniañ. E Roazhon-Breizh en deus graet kement-se dre vicher, ne lavaran ket hep plijadur. Manet eo e skourr an abadenn prientet gantañ evit Nevez-Amzer 1944. Ar skrid a zo bet embannet abaoe : *An Aotrou Nann hag ar Gorriganez*, 7/25. Un adaozadur eo eus unan a gaerañ gwerzioù hol lennegezh pobl. Skrid div abadenn all, bet skignet ar re-mañ e 1943 a zo bet embannet e 53/50 : *Marivonig*, c'hoariganig tennet eus ur werz-pobl ; *Nedeleg Kez-Iz*, 53/42, kontadenn ha kan evit dibenn ar bloaz. Ur pezh-berr : *Prederiadenn*, a gaver e 40/3.

Ul lec'h dezhañ e-unan a zo da reiñ d'al levrig : *Bisousig*, *kazh an tevenn*, 45/13-47. Ur mouladur distag a zo bet graet eus an oberennig. Savet oa bet hi ivez en toull-bac'h. Da vezañ skeudennaouet oa. Nag a huñvreoù a zo bet maqet en amzer-se ! Chañs a-walc'h en deus bet *Bisousig* evelkent. Moulet eo bet e enñvorennoù.

Ha bremañ setu ma vez embannet dre zarnoù : *Istor lennegezh vrezhonek an Amzer-Vremañ*, abaoe an niv. 49. Echu oa pemp lodenn gentañ al labour e Gouhere 1944. (E gwirionez ul lev'r a-sort-se ne deo morse peurechu.) Aotre a oa bet d'e voulañ. Hag e oa o vont da gozh didalvez. Setu eñ o tont d'ar gouloù a-benn an diwezh, kemmet amañ hag ahont ha kresket eus ur c'hwech'vet lodenn. (1. *An Naontekvet Kantved* ; 2. *An Ugentvet Kantved* ; 3. *Labour ar vleien* ; 4. *Etre an daou vrezel* ; 5. *Abaoe 1940* ; 6. *Abaoe hañv 1944*.) N'eus forzh penaos ne vo ket disi. Nemet talvoudus e vo da veur a unan da c'hortoz ma vo graet gwel.

Torret eus e garg a gelenner e Gwengolo 1945, kent bezañ lezet da vont da Gala-Goañv, war-lerc'h pevarzek miz er goudor, difennet outañ kelenn e nep lec'h hag e nep skol, harluet diouzh Breizh, *Abeozen* a zo aet da glask iabour e Pariz. Gounezet en deus e vara evel difazier en un ti-moulererz gouestlet dreist-holl da c'heriadurioù helennegezh. Evit sentiñ ouzh lezenn-zistaol ar 5vet Genver 1951, ez eo bet daskoret dezhañ e wir d'ar retred en doa gounezet e servij ar Stad. Deut eo en-dro da Vreizh e 1954.

258) *Yann Blerger* (s. 222) ne deo nemet unan ouzhpenn eus anvioù-pluenn Olier MORDREL. Ne deo ket hep abeg ma reas anezhañ un deiz unan bennak : « l'homme Protée aux cent pseudonymes ».

Ganet eo bet d'an 29 a viz Ebrel 1901 e Pariz. E dad, ofisour, a oa stag ouzh ministrerezh ar mor. Gwriennet oa tiegezh an tad e parrez Plerger, war harzoù eskoptioù Dol ha Sant-Malou. Desavet e voe e Pariz hag e Breizh. Tapout a

reas e gentañ bommoù brezhoneg e Bro-Lanuon e 1911. Prenet en doa lev'r VALLEE p'edo o tanzen arnodenn ar « bachot » e lise Roazhon d'e 17 vloaz. Ar brezhoneg eo e zedennas war-du Breizh ha narenn an istor pe ar gwiskamant evel lod all.

Skignet en deus e skridoù gallek ha brezhonek, dindan nouspet anv ha n'heller ket lavarout ez eo bet taget gant kleñved ar berc'hentiezh. Lavarout a ra ar pezh a gred dezhañ a zo da zistagañ dindan n'eus forzh pe anv. Ne ra ket nemeur a stad eus e skridoù e brezhoneg. Nemet un abeg hon eus da dremen hep ober eveltañ : re a dud en dro dimp a sav o c'hribenn ken reut ha tra evit difenn ar brezhoneg, emezo, ha n'o deus ket savet an dekvedenn eus skridoù ar Breizh-Uheliad-mañ er yezh a lavaront difenn.

Gant anv lec'h-orin tiegezh e dad en deus sinet ar pezhioù barzhoniezh kaset d'al LIAMM : *Davet ar Vro*, 15/12 ; *Gwerz ar Re grouget* (tr. diwar VILLON), 16/31, hag un oberenn hiroc'h : *Trifezh an Toull-bac'had* : 1. *Me grede din* ; 2. *Va hen vamm dianav* ; 3. *Va hent*. Ar re a lenno ar pezhioù-se a gavo enno brezhoneg ur barzh adkavet gantañ e Vreizh ha nann *brezhoneg du-mañ*.

Rak aner eo klask abeg en e vrezhoneg. Studiet en deus aketus yezh e galon ha n'emañ ket o troadañ dimp divunadelloù pa sav ur skrid. N'eus ket da soñjal e habaskaio war dachenn ar yezh, bremañ dreist-holl pa ne deo mui nemet « ar sitoyan Neus fors piou » en harlu en tu-hont d'ar c'heheder. « Brezhoneg an holl ne deo ket va hini, emezañ. Ha pan ne vefe namet dek den gouest da gompren... Petra vern din ! Ne skrivan ket barzhonegoù evit an niver, evidon-me ne laran ket... »

En e lizheroù e tistag e soñj ken dichek ha tra. Ne deo ket ret d'al lenner bezañ bepred aviz gantañ. Al lizheroù avat ne dint ket graet holl evit bout embannet, dreist-holl e re, pe e c'hell sevel trouz. A-hend-all re e plij ar bourdoù dezhañ daoust m'emañ pelik e amzer studier. Da skouer : *Kentel da Vreizhiz lezirek*, LIAMM, 14/96, a zo un taol-farserezh. Hogen *Ar broadelezhioù en Arc'hentina*, 24/40 ; *Kudenn ar geriadurig*, 32-33/126, sinet *Treizhermor*, ne dint tamm skridoù diwar farsal. Heñvel eo evit *Barnadennoù*, 39/73, sinet *Kosta*. Diaes sevel a-du gant kement a lavar re brim ha re zichipot, nemet da bep tro ez eus elfennoù da virout eus e varnadennoù. Bommoù all, sinet Y. B., a vez kavet en « Notennoù ».

Er pennad 222 hon eus komzet endeo diwar e benn. Ne deo, avat, nemet a nebeudoù, ha gant e skoazell, ma teuer da

zizoleiñ e skridoù brezhonek. Sed amañ un toullad menegoù ouzhpenn. E skrid kentañ e brezhoneg a zo bet : *Un danevell eus an amzer goz*, BREIZ ATAO, n. 37. Reizhet oa bet gant Y. DREZEN ha sinet eo *Ap Calvez*. E niv. 5-6 STUR (1936) e kaver ur barzhoneg : *Ar garantez nijet kuit*, sinet Yann Guichaoua. Adembannet eo bet e *Barzhaz al LIAMM*, 41/123. Ouzh ar pezhig-se e c'heller tostaat : *Tri Bloaz*, kontadenn eeun ha c'hwerv, SAV, n. 15, sinet P. Goularz.

Ouzhpenn emgann e vuhez-pad evit yezh e galon, pennañ tra en deus graet eviti, d' e veno, eo ur *Yezhadur Bras* diechu. Staget en doa ivez gant ur gelaouenn liesskrivet TIR NEVEZ, n. 1, Nedeleg 1953, Recife (Brasil). An niv. da heul ne dint ket bet embannet dre m'eo deut er-maez HOR YEZH e 1954.

259) An Ao. Per BOURDELLES (s. 212) en deus savet evit al LIAMM ur pennad istor : *Ar Chouanted diwezhañ*, 8/73 ; ur pennad burutellañ : *Un Tammig Yezhadur*, 49/69 ; ur studiaden : *Hon Huñvreoù kaer*, 24/35.

Roet en deus ivez troidigezhioù : *Ar C'hleier* (hervez E. A. POE), 11/33 ; *An daou gozh en ospital* (diwar ur pezh-c'hoari gant Lady GREGORY), 12-13/54 ; *Ur sell war Vro-Friz*, diwar Dr. A. KOOIKER, 27/42 ; *Al laer avaloù*, diwar c'hallig E. OLLIVRO, 12-13/50.

260) KERLANN (s. 225), torret eus e garg e skolioù ar stad evel meur a unan-all eus e genvreudeur, a zo aet da Bariz da c'hounit bara e diegezh. Saozneger ampart ha paotr hegarat, deut eo da implijad e Kompagnunezh Hentoù-Nij Bro-C'hall. N'eo ket en abeg m'eo bet kraouiet ha barnet evit bezañ graet skol-vrezhonek e Plistin, en defe pellaet diouzh e venozioù kent. Roet en deus d'al LIAMM pezhioù barzhoniezh : *Bloavezh mat*, 6/27 ; *An Distro d'ar Vro* (troet diwar Jakez PREVERT), 29/9 ; kontadennoù : *Ar Gembreadez*, 7/9 ; *Lina*, 8/8 ; *Lan ha Liz*, 10/14 ; ur rentañ-kont eus *Skeud un Tennataer* (pezh-c'hoari Sean O'CASEY, displeget e c'hoaridi Charles de Rochefort, e Pariz, 1947), 4/36 ; ha dreist-holl studiadennoù o deus plijet kalz : *E Bro Benmarc'h-Sant Wenole*, 7/64 ; *Gwiglann, Bro-Chelgenn*, 35/34. Evitañ da vezañ bet diframmet diouzh e vicher kent ez eo manet dedennet gant kudennoù ar skol : *E Beg Treign* (troet diwar skrid gallek ar skolidi), 49/49 ; *Galv da gement hini a lenn brezhoneg*, 10/65 ; *Ugent bloavezh o kelenn ar yezh*, Skridoù Barzhed Breiz, Mezheven 1954, 6 p. roneo-skrivet.

261) Frañsez KERVELLA (s. 220), hag eñ unan eus hor gwellañ skrivagnerien, n'en deus, kement hag a c'houfen, embannet a skridoù abaoe 1944 nemet e *Yezhadur Bras ar Brezhoneg*, SKRIDOU BREIZH, Ar Baol, 1947. Eveljust ez eo ur seurt oberenn talvoudus-dreist, nemet ne deo ket lennegezh. Padal gouzout a ouzon en deus *Kenan Kongar* savet skridoù all. En amzer ma kavemp bod e Pariz en ur minic'hi en deus degaset un tamm frealz da galon ha da naon meur a harluad, e priente eñvorennoù beaj gant luc'hskeudennoù puilh. E vicher douarour-enklasker en deus e lakaet da vale bro ha roet danvez plijus d'ar skrivagner. Nemet ne gredan ket e ve diviet ennañ nag ar barzh nag ar saver kontadennoù hon eus anavezet kent. D'ar re, avat, a fell dezho embann gwir levrioù ha nann bruzun skridoù ne deo ket aes en amzer-mañ.

Moulet en deus el LIAMM, 6/58 : *Reizhadennoù da Yezhadur Bras ar Brezhoneg* ha *Notennoù douaroniezh* (d.-b. Israhel), 44/36. En « Notennoù » a zo ur perzh mat-dreist d'ar gelaouenn e kaver alies pennadoù lizher sinet F. K. Mat eo teurel evezh outo. Ur barner habask ha poellek eo F. KERVELLA.

262) *Kerverziou* (s. 179), chomet da vevañ e Roazhon war-lerc'h *Diaspora* (skignadeg) ar vrezhonegierien bodet endro da *Roazhon-Breizh*, ar *Framm, ARVOR*, h.a. (1944), en doa kavet labour en un ti-moulerzh. Siwazh ! peuzvat hepken oa e yec'hed abaoe ur pennad mat hag an 13vet a viz Meurzh ez eo marvet. Prientet en doa ur mouladur eus e varzhonegoù skignet amañ hag ahont. Evel meur a hini all en e raok en doa soñj da sevel ul levr kaer. An Ankou ne deo ket bet aviz. Da heul diaesterioù a bep seurt, *Barzhaz Kerverziou* a zo bet embannet gant al LIAMM, 48/5. Ur mouladur distag ha kaeroc'h a zo bet graet eus an oberenn (Dre fazi eo anvet war ar golo *Barzhonegoù*).

Ne deo ket hep termal ec'h asantan da zisplegañ, ar reishañ, ma c'hallan, va soñj diwar-benn an dastumad-se. Biskoazh, hen anzav a rankan, n'em eus tommet ouzh barzhoniezh *Kerverziou*. Plijet dreist on pa lennan pezhioù *Maodez Glann-dour* ha *Roparz Hemon*, daoust pegen disheñvel e c'hell bezañ o barzhoniezh an eil diouzh an all. Amañ ne deo tamm ebet an hevelep c'hoari. Un abeg a santidigezh a zo hep mar. Ne zasson ket an doare barzhoniañ-se ennon. Ne fell ket din lavarout e ve ar gwir ganin. Nemet evelse eo. Un abeg all a zo. An doueodoniezh, ha pegen keltiek e c'hellfe bout, a zo evidon ur c'hoari eus ar spered. E c'hell en em zisplegañ e labourioù

gouiziek evel *An Notennoù* pe *Sketla Segobrani*. Plijet on. Nemet re enlout het eo ennon arouez ar gristeniezh, inoarvat. N' eus forzh peseurt reustl a c'hell sevel etrezon ha feiz va bugaleaj, e c'houzon re anat ez eo bet degaset ganti hon pobl d' un derezh uheloc'h en denegezh. Ne c'hell bezañ hengounioù 'zo evidon, ha meur a unan, nemet un danvez gouiziegezh ha nann a feiz. Kement-se ne vir ket ouzhin da soñjal ez eo *Epona* ur barzhoneg kaer, e kaver bepred e pezhioù *Kerverziou* kened ha meiz ha zoken, er re ziwezhañ dreist-holl, kevrinelezh kristen. A-hend-all ur barzh leun a zoujañs evit e zonezon ez eo bet, hep mar. Kompren a ran eta e ve dedennet gant e obereñn kalzik a dud er rummad yaouankoc'h. Onest nemetken eo, avat, anzav n' on ket aviz penn-da-benn.

Ur gontadenn gaer, kevrinus ha bev, *Foar Vre*, a zo bet embannet e *LIAMM*, 19/10.

A-gevret gant *Arzel Even* (s. 240, 265) en deus embannet *Kerverziou* un droidigezh eus *Kad Mag Tured*, mojenn grenn-iwerzhonek ma kaver an derou anezhi e *TIR NA N-OG*, 5, 1947, hag ar peurrest e *LIAMM*, 6/21, 8/17, 11/3, 12-13/86, 24/49, 25/78, 26/52, 28/64.

Un danevell all gantañ a zo bet embannet e *Liesskrivadurioù al Liamm* e derou 1954 : *Llena Davies*.

Skridoù all a gaver er gelaouenn liesskrivet *OGAM* hag ivez e *KAD*.

263) An Ao. Marsel KLERG (s. 213) a sin a-wechoù *Klerg Llydaw* el *LIAMM*. Pennadoù e kembraeg en deus roet d' an niverennoù kentañ. Diwezhatoc'h en deus lakaet da dalvezout e anaoudegezh eus yezh Kembre en ur sevel troidigezhioù evel : *O yezh a viront*, 12-13/89 ; *Un devez-hañv*, kontadenn gant Kate ROBERTS, 22/26 ; *Stafell Cynddylan (Kambr Kenzelan)*, unan eus barzhonegoù brudetañ ar c'hembraeg kozh. Salv ma c'hello reiñ dimp, deiz pe zeiz, un dibab eus teñzor ur varzhoniezh a zo ken diaes tapout krog warni. Un dastumadig, gant ar skrid orin hag an droidigezh keñver-ha-keñver, a vefe talvoudus-bras d' ar studioù keltiek e Breizh.

Troidigezhioù c'hoazh a zo eus *Kontadenn eus Friz an Hanternoz* (diwar R. BROLSMA), 27/45 ; *Pemp bloavezh eus Istor Israhel e-keñver arboellerezh*, 44/46. Oberennoù hiroc'h, diembann eveljust peogwir ez int hir, en deus lakaet e brezhoneg : *Don Kic'hotte*, *Othello*, *Romeo ha Julietta*. Hon amzer a gernez hag a baourentez ne deo aes, e feur ebet, evit ar skridoù hir.

Pennadoù all a sell kentoc'h ouzh ar ouiziegezh : *Yezhadur*

bras ar brezhoneg gant Kervella, 8/48 ; *Anvioù-lec'hioù Breizh-Uhel*, 8/54 ; *Krennvrezhoneg Plouber*, 19/68 ; pe ar c'helaouiñ : *Ur weladenn da abati Bodgwenn*, 28/48.

Dellezek eus un evezh dleet dezho o-unan ez eo danevelloù evel : *Un deiz a viz Mae*, 29/13 ; *An eostig bailh*, 31/43. Evel ma c'hoarvez diouzh ret, levezonet eo bet ar skrivagner gant kontadennoù Kate ROBERTS ma rae war o zro d' ar pred-se. Brav-tre eo savet e re.

Menegiñ a ranker ivez kontadennoù : *Al louarn gwenn*, 28/21 ; *Kaer an tort bihan*, 44/46, displeget gant Eujen BRIGANT ; *Ar Breur hag ar C'hoar*, 55/22, displeget gant Jobig 'n HERRI. Setu ul labour graet a-zoare gant aked an UHEL hag e spered an amzer-vremañ.

Ur pezh barzhoniezh : *Noz Kala-Mae*, 32-33/9, a ziguzh dimp un tu all eus donezon an Ao. KLERG.

Labourat a ra e strolladig an Ao. Loeiz ar FLOCH da lakaat e brezhoneg dereat levrioù ar *Vibl*.

264) Jakez KONAN (s. 235) en deus roet dimp ur gontadenn, *An Den Meur*, 43/14, goapaus ha drant, plijus-tre da lenn. Savet en deus ouzhpenn troidigezhioù talvoudus dre o brezhoneg hag o danvez : *Ar Maen e lenn Rottne*, diwar Selma LAGERLOF, 26/6, hag : *Ali Baba hag an daou-ugent laer*, 36/11-47. « Troidigezh kaer *Ali Baba*... hor boa embannet daou vloaz 'zo a zo diviet », pe dost, a gemenn dimp an n. 50/55. Ur frealz eo gwelout ul levr brezhonek oc'h ober berzh en amzer-mañ.

Divroañ en deus graet Jakez KONAN d' ar C'hanada e 1952. Er bloaz war-lerc'h ur barzhoneg diwar e bluenn : *An Hent*, a zo bet moulet war an *Irisleabhar Ceilteach*, n. 1, Toronto.

265) Per DENEZ (s. 239 : *Maopreden*) a zo bet ganet e Sant-Luner e 1921 d' an 3 a viz C'hwevrer. Breizh-Uheliz a oa eus e dud. Graet en deus e studi e skolaj Sant-Martin, Roazhon. Tremenet en deus an aotreegezh war ar saozneg hag an arnodenn geltiek. Bet eo bet bloaz en Aberdeen ha deut eo da c'houde da gelenner war ar saozneg e skolaj Douarnenez.

Ar fonnusañ eo eus an holl skrivagnerien yaouank. Evel pa vefe klañv gant an naon du da lakaat e brezhoneg kement skrid a blij dezhañ. Re hir eo roll e droidigezhioù evit bezañ dibunet penn-da-benn amañ. Roet en deus d' an AVEL ha da AVEL an TRECH : *An Donell Amontillado*, *Ar galon a flatras*, *Ar C'hazh Du*, *Morella* diwar E. A. POE ; *Ar Jenoflenn ruz*, troet diwar an esperanteg. E *KENED*, n. 1, en

deus roet *Istor Gunnel* gant Pelle MOLIN, troet ivez diwar an esperanteg. El LIAMM, 6/24-38, e kavomp *Skeud*, parabolen gant E. A. POE ; *Ystrad Flur*, diwar gembraeg T. GWYNN JONES ha *Sonedenn LXXI SHAKESPEARE*. En n. 15/44 e lenner *Itron Egughi*, un « nô » japanat. Ar *Vran*, barzhoneg holl-vrudet E. A. POE a gavomp en n. 16/25. An dudiusañ, avat, eus e droidigezhioù, d'hor meno, a zo bet *Aquis Submersus* hervez germaneg T. STORM. Ar romant-se, unan eus embannadurioù al LIAMM, a zo bet embannet e 1950. Fromus ha dedennus kenañ eo ar skrid-se.

Douget e c'hellfer bezañ da soñjal ne gavo morse un den ken dedennet gant an troidigezhioù, an amzer da sevel skridoù diwar e zanvez e-unan. Ur fazi. Rak kontadennoù en deus embannet : *Dlead pemdeziek*, en AVEL ; *Marv ar soudard*, e LIAMM, 19/20 ; *An Hini Moal*, 24/16 ; *E Peoc'h an nevez-hañv*, 28/37 ha 29/18, romantig-polis ma santer warnañ, evit ar spered, levezon *En ur rambreal* (s. 201) ; *Kontadenn e stumm ur pezh-c'hoari*, 32-33/131, 34/43 ; *Maronad*, 35/15 ; *Kontadenn-bobl*, 38/33.

Pezhioù barzhoniezh niveruzik a zo difluket ivez eus e bluenn ; *Teir Barzhoneg (Ezvezañs, Keleier ?, Kanenn da Zahud)*, 15/8 ; *Daouzek a viz Kerzu*, 23/4, barzhoneg kalonek leun a from en eñvor eus an Ao. Yann-Vari PERROT ; ha c'hoazh : 3 a viz Kerzu, 41/137.

Evel embanner en deus savet ul labour talvoudus dindan an anv *Barzhaz* (kant barzhoneg berr, 1350-1953), 41/5-152. Ur mouladur distag a zo bet graet eus al labour-se. Kregiñ a ra gant ur studiadenn a bouez : *Hent hor Barzhoniezh*. Aes eomerzout perak en deus fellet d'an embanner dibab hepken pezhioù berr. Muioc'h a varzhed en deus gallet en doare-se bodañ en ul levr n' helle ket bezañ re dev hep dont da vezañ re ger. Gwisket en deus d'ar pezhioù an doare skrivañ ma ra gantañ e-unan. Ar re n' o deus ket asantet, pe n' eus ket bet asantet evito d'ar peurunvaniñ-se, a zo chomet dindan ar boezell. N' eus nemet ar re a zo bet ankounac'haet (ha meur a hini a zo anezho) a c'hell sevel klemm. Hogen piv en deus biskoazh savet un *Dibab* peurvat ? Ne glaske ket P. DENEZ sevel ul labour gouizie. Ret eo dimp anzav ez a da goll, avat, en doare peurunvan-se, un tamm eus saour ar skrid orin. Bresk evel liv eskell ur valafenn ez eo kened ur pezh barzhoniezh. Ha padal peurunvaniñ an doare-skrivañ ne deo ket ken gwazh ha treiñ en ur yezh all. Hag e vez, daoust da se, troet barzhed e yezhoù estren. N' ouzon ket avat ha nikun en deus e gwirionez graet tro-vat war ur seurt tachenn. Ne deo un

droidigezh nemet un alc'houez da reiñ deoc'h an tu da zigeriñ un nor guzh.

Embannet en deus ivez, en niv. 47/5-21, *Barzhaz* tanav hogen dibar Jakez RIOU. Pennadoù kelaouenner e-leizh en deus strewet P. DENEZ e pep niverenn al LIAMM. E-touesk ar re wellañ e lakaomp *Hor Stourm*, 18/3, hag ar pennadoù savet evit an niv. 44 (*Israhel*) : *Keoded ar Marv*, *Histadrout*, *Bodañ an Harluidi* ; an tri-mañ a zo anezho doare troidigezhioù. Savet en deus ivez studiadennoù, hir pe hiroc'h, o tennañ muioc'h da istor ar yezhoù eget d'al lennegezh : *Rannyezh Douarnenez*, 31/48, 32-33/131, 34/43 ; *Ar Gouezeleg* (e Bro-Skos), eus an n. 35 da 46, nemet en n. 44.

266) Youenn DREZEN (s. 175) en deus bet e lod trubuilhoù adal 1944 evel meur a hini all. Didamallet, n' en deus ket, avat, gallet adkregiñ gant ar vicher kelaouenner ma oa boazet outi. (Ret mat e vo, deiz pe zeiz, pa ne ve nemet evit kentel hon warlerc'hidi, displegañ gant pe seurt gwidreou e vo rediet tud an Emsav, zoken didamallet, da vont da glask o boued gant karourien ar frankiz... evito.) Setu m' en deus ranket Youenn mont da c'hounit e vuhez d'an Naoned.

An amzer denn a zo deut warnomp n' he deus ket miret outañ da genderc'hel d' ober war-dro ar brezhoneg. E 1947 en deus embannet e Naoned, dindan arouez SKRID ha SKEUDENN, un dastumad pezhioù-c'hoari : *Youenn Vras hag e Leue*. Ar pezh a ro e anv d'al levr a zeu koulskoude da eil. An hini kentañ a zo *Karr-kañv an Ao. Maer* bet c'hoariet e Roazhon-Breizh tri bloaz a-raok. An trede a zo *Anduilhenn ar Person*, tennet an danvez anezhañ eus oberenn c'hallek anavezet Frederig ar GWIADER. *Ret eo nouiñ ar Gurun kozh* a zo anezhañ daou arvest kempennet diwar ur gontadenn gant an Ao. Job ar BAYON. An diwezhañ pezh-c'hoari, *Mor Penmarc'h*, a zo bet aozet diwar ur romant gallek : « L'Océan » gant Charlez GENIAUX. Ar skeudennoù a zo bet treset gant BOURLAOUEN, Jos KERVELLA, KRESTON, LANGLEIZ, Per PERON, un treser evit pep pezh.

Roet en deus d'al LIAMM abaoe : *Sizhun ar Breur Arturo*, 14/37, un danevell a dregont pajennad, treset enni en un doare bev soñjoù un danvez manac'h o tizoleiñ e ra ur stad re vras eus ar vaouez evit kenderc'hel gant e vuhez er manati. — Daou bennad eus ur romant war ar stern : *Rozenn ar Gellvêneg*, a zo bet embannet da c'houde : *E-tal ar Feunteun*, 46/8, ha *Porzh ar Gellvêneg*, 47/23.

Troidigezhioù buhezek en deus savet ouzhpenn : *Kavell ar C'hazh*, kontadenn troet diwar W. SCOTT a gavomp en n.

32-33/70. *Blev Miriam* (diwar Isaac SAMOKOVLIA) e 43/28 ; *Nouchka* (diwar Borislav STANKOVITCH), e 45/8 ; *Tristidigezh ar Brezel* (diwar Momtchilo NOSTAS-SIEVITCH), e 51/10 ; *An Erv Kentañ* (diwar Milovan CLICHITCH), e 53/27.

Nep piv bennak a gavo tro da adlenn dastumad *ARVOR*, dreist-holl niv. 1943-1944, a gavo didu e pennadoù kelaouenner *Tin Gariou*. Pebezh keuz a sav e kalon un den pa soñj er pezh a c'hellfe ar gazetenn-se bezañ deut da vezañ dindan atiz birvidik ur seurt penskriver !

267) *Roparz Hemon* (s. 173), ur wech divac'het hep endevout sammet, a-drugarez da Gelted Tramor dreist-holl, ar c'hastiz ponner a c'houlenne evitañ mistri nevez ar Stad ha, startoc'h c'hoazh, o mevelien e Breizh, a zeus da glask repu e Pariz evel an darvuiañ eus an eskumunigidi all. N'oa ket dibunet e gudenn evit se. Gant pe labour stagañ ? Ne deo ket aet da zifazier evel hemañ, da implijad en Hentoù-Nij pe en un ti-bank evel reoù all, pe me oar-me ! Gwell en doa d'ober, a soñje dezhañ. Diarvar e oa ivez evitañ e kavfe skoilhòu a bep seurt n'eus forzh pe du e skofe. Ha setu eñ divroañ da Iwerzhon e miz Gouhere 1947 (*LIAMM*, 5/6). Stad oa e tud zo, sur eo, ouzh e welout o steuziañ en dremm-wel ha, war un dro, ur c'horfad nec'h. Un test dihabaskaus ouzhpenn aet d'an tu all d'ar mor, setu un dra da bistigañ a-zoare koustiañsoù n'oant dinamm e doare ebet. Ma ! peogwir eo aet, neketa, ra chomo ha peoc'h gantañ pelloc'h !

En tu all da Vor Breizh en deus diouzhtu adstaget *Roparz Hemon* gant e labour kent a vlenier an Emsav lennegel. Siwazh ! tenn a dost, ez eo diaesoc'h c'hoazh ur seurt kefridi pa vezer keit all diouzh an dud da vleniañ. Padal n'en deus espernet, evel boaz, nag e boan nag e skridoù. Hogen da bledañ hon eus amañ da gantañ penn gant e oberoù lennegezh ha niverus int.

Ur saver kontadennoù ampart eo bet a-hed-ar-wech *Roparz Hemon*. Ar seurt oberennoù a zere ouzh e vrezhoneg berr ha prim, ouzh e spered lemm. Embannet en deus war al *LIAMM* : *Tasmant ar vali*, 10/5 ; *An dud dieub*, 21/14 ; *An tri goulenn*, 28/11 ; *Sibylla*, 30/8 ; *An horolaj ruz*, 32-33/27 ; *An alouber*, 40/6, unan eus ar re wellañ hep mar ebet. N'eus ket kalz a deneridigezh er c'hontadennoù-se. N'oa ket tener kennebeut ar re a zo bet dastumet e *Kleier Eured* (1943). Daoust d'an oberoù bezañ kizidik-dreist, ne deo ket ur galon dener pe gentoc'h ne fell ket dezhañ plegañ d'al lusk-se eus e anien.

Bepred eo bet dedennet *Roparz Hemon* gant ar c'hoariva.

Klevet hon eus lavarout, gant unan dezhañ ur spered abegus a-walc'h gwir eo, n'oa eus e c'hoarioù nemet sternioù pezhioù-c'hoari kentoc'h eget pezhioù-c'hoari end-eeun. Dic'hortoz eo moarvat o berded ingal, en ur vro ma oa al leur-c'hoari domani ar fistilherezh aner, nemet se ne vir ket ouzh c'hoariva *Roparz Hemon* da vout hoalus-tre. N'eus nemet ur pezh-c'hoari hir e-touesk e oberoù : *Roperzh Emmet*, tennet eus istor Iwerzhon, Embannet oa bet an tri arvest kentañ e *GWALARN*, 165. An tri arvest diwezhañ a zo bet moulet war al *LIAMM*, 10/34. Daou arvest *Biniaouer ar glav hag an heol*, 18/21, gant o barzhegezh, a zo, d'hor meno da vihanañ, e vestr-oberenn betek-hen war dachenn ar c'hoariva. Dispar an drivliadenn a red en oberenn-se. Daoust dezhañ da vezañ e komz-plaen, *Ar bank-oaed*, 37/7, a zo ivez war un dro espar ha kevrinus e varzhegezh. Marteze ez eo tonket, e doare pe zoare, c'hoariva Breizh da zont da gejañ gant bed ar c'hevren, pe, mar kaver gwell, ur bed e-kichen ar bed a welomp gant daoulagad hor c'horf. Hag e teuomp da soñjal en doare sebezus ma veize Hen-Iwerzhoniz o bed peurluziet gant hini ar boudiged. N'eo ar bed-all nemet ur bed kemmesket gant hemañ ha darempred a sav etrezo a vareadoù dic'hortoz, diberak ne lavaromp ket.

Kanenn evit Deiz an Anaon, 10/25, a zo ar barzhoneg nemetañ hon eus bet tro da lenn abaoe 10 vloaz. Hir a-walc'h eo ha kement-mañ ne deo tamm ebet ur rebech. Nerzhus e awen ha fromus an destenn anezhañ.

N'eus ket da vezañ souezhet e ve prederiet *Roparz Hemon* gant kudenn ar brezhoneg lennet o vont da goll e-touesk ar vrezhonegerien a-vihanik end-eeun. Netra gwell d'ober, eme guzulierien helavar a zo, eget sevel skridoù war un dro aes ha plijus da lenn. A gav dezho ? Ya, gant ma fello d'ar vrezhonegerien-se deskiñ lenn o yezh. Hogen, war a seblant, rouesoc'h-rouez e teu da vezañ an oristaled manet stag ouzh yezh « o zadoù ». Evito eo en deus koulskoude *Roparz Hemon* savet romantouigoù berr : *Ar c'horf dindan dreid va zad-kozh*, 12-13/27, a zo ur gontadenn-bolis eus ar re wellañ. Ul levr distag a zo bet graet anezhi e doare al levrioù godell a gavemp war-lerc'h ar soudarded amerikan. *Spered o tont da Jaketa*, 54/15, berroc'hik un tamm, a zo koulskoude un oberenn a hevelep doare hag an hini a-raok. *Gaovan hag an den gwer*, 15/15, a zo bet graet ul levr distag gantañ da c'houde e miz Gwengolo 1949. Ur romant eus ar Grenn-Amzer eo kontet evit an dud a-vremañ. *Alanig an Tri Roue*, romantig e brezhoneg eeun, a zo deut diwezhatoc'h, e 1950. Hanter-

farsus, hanter-sirius, savet eo bet evit ar vugale vihan... ha bras.

Bepred evit mad ar brezhoneg, e 1951, en deus kemeret *Roparz Hemon* penn ur rummad *skridoù nevez* da skignañ dre zek. An hini kentañ a zo bet : *Ur prenestr a oa digor*, romantig-polis, e 1951. An eil e 1952 : *Re Bennavel*, romantig o kontañ en un doare fentus buhez un tiegezh en amzer da zont. An trede, e 1953, *Ho kervel a rin en noz*, a zispleg un istor kevrinus o tremen e Konk-Leon. Seurt oberennoù a zo c'hoazh diembann da skouer : *Diamantoù Keroulaz hag An ti a drizek siminal* (hemañ a zo dindan ar wask evit « Embannadurioù al Liamm »).

E-keit ha ma ra *Roparz Hemon* war dro ar re ne fell ket dezho lenn brezhoneg, o lakaat o defe kemeret ar boan da zeskiñ lenn yezh o re gozh, e chom diembann romantoù donoc'h gantañ evel *Mari Morgan* hag *Ar Plac'h sioul he c'halon*.

Menegiñ a rankomp pennadoù evel : *O klask hol lennegezh kozh*, 32-33/27 ; 37/56. Tennañ a ra da venoz ar skridoù se embannadurioù evel *Labous ar wirionez ha marvailhoù all* gant TROUD ha MILIN, talvoudus o brezhoneg hag o danvez. (Al levr-se, s. 19, a zo bet embannet evit ar wech kentañ e 1870 dindan an anv *Ar marvailher brezounek*.) *Orfeo hag Herodis*, 51/33, ur barzhoneg saoz eus ar 14^{vet} kantved a zo bet lakaet e brezhoneg evit daskoriñ d'holl lennegezh un amprest graet gwechall d'he danvez.

Eus pennadoù kelaouenner *Roparz Hemon*, stank a-walc'h, ar re o deus tennet ar muiañ hon evezh a zo : *Frañsez Vallée*, 16/5 ; *Tri oadvezh ar brezhoneg*, 26/37 ; *Roperzh ar Mason hag ar politikerezh*, 31/38 ; *Tangi Malmanche*, 38/9. A bouez bras eo evit istor an Emsav a stourm da zerc'hel bev ar brezhoneg ar pennad dezhañ da anv tri deiziad : 1925-1950-1975, 20/30.

Muioc'h eget biskoazh eo prederiet *Roparz Hemon* gant buhez ar yezh. Pell eo deut diouzh menoz lorc'hus derou *GWALARN* pa grede dezhañ e c'hellemp sevel oberoù da vezañ lennet gant hanter-kant den. Daoust ha furoc'h eo soñjal dreist-holl er vrezhonegerien a lez o yezh da wenviñ en o spered pa chomont hep lenn brezhoneg en abeg, war a lavar lod, na vez ket prientet skridoù dereat outo. Un touell a zo aze, m'eus aon. Tuet on muioc'h mui da sevel a du gant menoz ar re a wel e diskar ar spered broadel gwir bennabeg stad ar brezhoneg.

268) Marvet eo Loeiz HERRIEU (s. 56) en Alre d'an 22

a viz Mae 1953, d'e 74 vloaz. Un harluad eo bet en e vro e-pad meur a vloaz.

« Goude bout kuitaet ar Gernevé, eme un test, pep unan ag en tiegezh en em guzhas. (Loeiz, lamet e varv gantañ, ne oa ket mui evit bout anavezet zoken gant e vignoned.)

« E 1947 atav an daou bried a oa o chom e Sarzhav. Aze em eus o gwelet.

« Leun a c'hwervoni e oant c'hoazh — ha komprenabl — paour : rekis e oa lakaat un timbr e-barzh al lizheroù.

« E 1949 e kavjont un tiig en Alré. Loeiz a veve (gant e varv) hep en em guzhat e feson ebet. — A-hend-all, dida-mallet e tlie bout kent pell arlerc'h gant ar justis, hag e voe.

« Istimet em eus an tamm dir-se ha ne blege ket. (E penn kentañ ar brezel 14, touet en doa ne deufe ket e *permission* hag e talc'has d'e c'her. E vaouez a chomas enta pemp bloaz he unan-penn !)

Ar pezh a zo e dibenn al lizher-se am boa klevet pell 'zo gant *Meven Mordiern* ha n'e em boa soñjet nemet un dra : ez eo bet kriz Loeiz HERRIEU evit *Vedig an Evel*. Nemet goût a rae an daou bried moarvat ez oant eus an hevelep dir.

Ronan HUON, da heul ar pennadoù gouestlet e *LIAMM*, 39, d'ar Breizhad gredus en deus embannet ur gontadenn fromus : *D' an deiz lakaet*, p. 14 ha 6 poz eus *Peoc'h al lanneg* e gwenedeg hag e K.L.T.G., p. 22 (ar barzhoneg en e bezh a gaver e *DIHUNAMB*, 291. Eost 1935). *Dasson ur galon*, dastumad barzhonegoù HERRIEU, a zo da vezañ embannet gant e vab Meriadeg (s. *En HAD*, 11/22).

269) Ronan HUON a voe ganet e Sant-Omer d'an 3 a viz Eost 1922. E dad hag e vamm a oa daou vrezhoneger a Blourin-Montroulez. E 1924 e teujont da chom e Lanuon. Graet en deus R. HUON e studi e skolaj Sant-Jozeb. Tre-menet en deus an aotreegezh war ar saozneg hag un arnodenn studioù keltiek e Roazhon. Tre-menet en deus ar bloavezh 1948 e Bro-Gembre. Abaoe 1949 emañ kelenner e lise Brest.

Embannet en doa un nebeut skridoù en *ARVOR* : *Gweladenn d' ar gentañ skol vrezhonek*, 8 Eost 1943 ; *Lanuon*, 31 Here 1943 ; *Ur skol-uhel vrezhonek e Lanuon*, 3 Meurzh 1944 ; *Carrier gwasker Naonediz*, 13 C'hwevrer 1944. E 1945 e sav *TIR NA N-OG* e Roazhon. War e gelaouennig en deus embannet pevar fezh barzhoniezh a zo bet advoulet en dastumad *Evidon va-unan* ha troidigezhioù eus lady GRE-GORY : *Dor an toull-bac'h*, n. 7 hag *Al loar o sevel*, n. 3 (rummad nevez).

E 1949 e teu da rener al *LIAMM - TIR NA N-OG*.

Embannet en deus dreist-holl betek-hen barzhonegoù berr, un-ugent anezho a zo aet, gant unan war-nugent all diembann, da sevel *Evidon va-unan*. Evel kentskrid d' al levr, *Maodez Glannour* en deus savet *Alc'houez ar C'hoari*, ur pennad a bouez bras evit kement hini en deus klasket gwech pe wech kompren petra eo ar varzhoniezh. Ne ra ket Ronan HUON gant gwerzennoù niveret strizh o silabennoù. Ar varzhoniezh diaesañ eo honnezh na gemer harp na war ar glotenn na war an niver. Al lusk diabarzh hep muiken a zoug ar werzenn. Skignet evel m' edont, e bezhioù n' oant ket aes da varn reizh. Strollet evel m' emaint bremañ, e taper krog gwelloc'h warno ha ne deo ket ur c'holl evito. Merzout a reer fraesoc'h o hesonerezh ha ma teuer da vezañ plijet gwell gant ar pezh-mañ pe gant henhont ez eo en abeg d' an danvez, rak ar stumm a van kenkoulz ha kenkoulz penn-da-benn. An hini en deus tennet ar muiañ hon evezh eo *Gouestl*, unan eus ar re hirañ, kalonek ha fromus. Marteze eo an dek pezh strollet dindan an anv : *Bleunioù C'hwerf* a zo ar re nerzhusañ. Fent ha goap a zo e pezhioù evel *Ar Vugale* hag *Ar C'helenner Meur*. *Tri Dra* a zo ur pezh stummet ampart gant e zoare diskan melkonius :

*Hag un dra bennak
en deus graet diouer din-me.*

N' heller menegiñ an holl bezhioù. Da hetii eo ma vint lennet hag adlennet rak en doare-se e teuer da santout o lusk diabarzh flour. N' eus warno na liv ar vro nag enno gerioù pe venozioù kribennek.

E *LIAMM*, 49/18, en deus embannet R. HUON ur gontadenn : *En Tren*. En niv. 18/18 e kaver e zanevell gentañ : *Un devezh glav*. A-liv eo e gomz-plaen gant e varzhoniezh, kizidik ha c'hwerf war un dro.

A-hend-all troidigezhioù niveruzik en deus roet d' ar gelaouenn : *Twmi*, istor berr troet eus kembraeg *Dik Trevan*, 7/13 ; *Nedeleg* gant Kate ROBERTS, 12-13/11 ; daou varzhoneg gant R. M. RILKE, 21/8. En niv. 27, gouestlet da Vro-Friz, en deus roet e brezhoneg : *Kastell kozh dismantret*, barzhoneg gant Martin SIKKEMA ; *An Tric'horn*, kontadenn gant Geart JONKMAN ; *Kontadenn eus Friz an Hanternoz*, troet eus Reinder BROLSMA gantañ hag an Ao. KLERG. *Ar Sklerijenn*, kontadenn frizat fromus troet eus Anne WADMAN a gaver e n. 34/16.

E-touesk e bennadoù kelaouenner pouezusañ menegomp : *Levezon ha Spered Gwalarn*, 20/3 ; *Marv an Ao. Vallée*, 15/3 ; *Ur Brogarour (L. Herrieu)*, 39/3 ; *Lennegezh ha Yezh*, 19/3 ; *Araokadenn al Lennegezh*, 29/3 ; *Deiz-ha-Bloaz*, 48/3.

270) Job JAFFRE a zo kazetenner a vicher ken e galleg ken e brezhoneg. Ganet eo Jozeb-Mari d' ar 6 a viz Mae 1906 e Manepil (Koad ar Pontkalleg), war barrez Berne. Desavet eo bet e Karnasen. Labourerien-douar oa e dud.

Adal e seitek vloaz e fizias e *DIHUNAMB* meur a werz ha meur a gontadenn, traoù dister d' e veno.

Dastumet en deus dre Vro-Pourled un toullad mat a sonioù gant an tonioù, litoriennoù ha kontadennoù diembann c'hoazh evit an darnvuiañ.

Penskriver eo bet en « *Heure Bretonne* » e 1943-1944. Dindan meur a anv-pluenn (*Jos Pempoull* an anavezetañ) en deus embannet pennadoù brezhonek en H. B. ha diwezhatoc'h er *SONER* (rummadoù kentañ), en *AVEL*, el *LIAMM* hag e *BRO-GUENED*.

D' ar c'houlz ma oa e Roazhon en deus savei evit ar radio un dek bennak a abadennoù evit « hanter- eurvezh Bro-Wened ». Heñ eo a rene ar c'hoari. Bev-buhezek oa an abadennoù-se anezho lavarioù, sonioù, mojennoù ha displegadennoù, fentus alies, diwar-benn gizioù, micherioù kozh e gorn-bro.

Talvezet en deus dezhañ ivez e labour e Roazhon mont da dañva soubenn dreut « Abati an Hir-Nozioù ». Savet en deus d' ar mare-se ur c'haierad skridoù. *Diaoul Nignol*, kontadenn, hag *Un deiz e vo*, darn eus ur barzhoneg, a zo bet embannet gant an *AVEL*. E *LIAMM*, 40/59 : *Aogust Brizeug, marv div wezh* ha 46/56 : *Mar dit da jiboes, ur sant n' eo ket ur c'had*, kontadenn, a zo eus e skridoù nevesañ.

Spi hon eus ne viro ket bepred e vicher a gelaouenner outañ da sevel skridoù kempennet diouzh c'hoant e galon.

271) Frañsez JAFFRENNOU (s. n. 32) a zo aet da Anaon e Bergerac (Bro-C'hall) d' an 23 a viz Meurzh 1956. D' ar 26 a viz Meurzh eo bet douaret e Keraez. « Bet en deus en e vuhez e eurioù a c'hloar, met ivez ha muioc'h c'hoazh e lodenn a boanioù evit Breizh. » (*Ar Bedenn evit ar Vro*, n. 10, f. 28.)

Kavet hon eus anv *Taldir* e *LIAMM*, 37/74 : *Dornskridoù brezhonek*, un notenn diwar-benn ar skridoù kaset gantañ kent kuitaat e vro da z-Dielloù Penn-ar-Bed. E n. 38/63 e kaver ur barzhoneg : *Salud d' it Ankou*. E n. 55/9 hon eus lennet pajennoù kentañ *Eñvorennoù hanter-oad* (1900-1919). Ha pa ne vefe ket ganto « blas ha frond » e *Eñvorennoù Yaouankiz*, evel ma lavar an oberour e-unan, diarvar eo o zalvoudegezh testeni istor. Kenderc'hel a reont da vout embannet en niv. war-lerc'h. Hag ar pellañ ar gwellañ ma

vimp degaset ganto betek hon amzer hiziv. En niv. 59/29, hon eus dibenn al lodenn a oa echu eus *Eñvorenoù hanter-oad*.

272) Remont JESTIN (s. n. 221), dalc'het bepred gant e studioù reterel, en deus roet d' al LIAMM, 15/54 : *Friedrich Nietzsche hag e gelenn*. Ur fazi en deus graet, avat, hor c'henvroad en e skrid : reiñ a ra ar bommoù a denn eus e brederour en alamaneg hepken, evel ma ve ac'hanomp holl germanegourien. O zreiñ e brezhoneg, da nebeutañ e notennoù e traoñ ar bajenn, a vije bet mat, rak n' eus nemet div yezh ma c'heller bezañ engortoz da welout ar Vrezhoneg o kompren : ar galleg hag ivez, madik a-walc'h a-wechoù, ar brezhoneg. Daou zilinennad tennet eus ul lizher gantañ a gaver e niv 49/78.

273) LANGLEIZ (s. n. 227) en deus embannet en niv. 11/36 : *Bemdez an heol*, kanenn evit Kamp ar Vrezhonegerien, e Kleder, e 1948.

Kavout a reer e niv. 30/60 : *Mammennoù Tristan hag Izold*, studiadenenn diwar-benn ul levr prest da vezañ moulet. « Prest eo an dornskrid hag ar skeudennoù... N' eus nemet an arc'hant a vank evel bepred. Doanuis eo a-benn ar fin ur seurt dienez. » (31-1-57.) E niv. 31/23 : *Roperzh ar Mason*, ur skouer e pep kenver ; e niv. 39/55 : *Loeiz Herriou*, abostol *Bro-Wened*. Abostol gredus ar peurunvaniñ, chomet eo LANGLEIZ ken stag ha n' eus forzh piv ouzh e gornig-bro hag e rann-yezh.

Pennañ oberenn LANGLEIZ, avat, abaoe 12 vloaz a zo *Enez ar Rod*. Prest oa da vezañ peurlouet gant an Ti moulerezh-kreiz e Roazhon pa voe pladet ha tangwallet al labouradeg gant bombezadeg Mezheven 1944. Savetaet e voe ar darn vrasañ eus ar follennoù moulet. Ne voe nemet pemp bloaz diwezhatoc'h, avat (1949), ma teu a-benn ur gevredigezh skignañ levrioù, ar B.A.L.B., da gas da vat al labour boulc'het gant SKRID ha SKEUDENN. Ul levr kaer eo; gant un tregont skeudenn o klotañ ouzh *Ene al Linernoù*, hag espar an danvez anezhañ. Ur romant rak-faltaziñ eo, evel ma lavar Y. OLIER e *Prederiadennoù...*, 37/45. Skridoù eus e seurt a gaver el lennegezhioù a-vremañ nemet ne dint ket awenet gant un hevelep spered. *Brave New Word!* Aldous HUXLEY hon degas ivez en ur dazont kasaus poblet gant merc'hodennoù diene, nemet e tislep an danevell en un doare levezonet gant muioc'h a fent saoz eget a spouron. Ne lavaran ket n' eus ket goaperezh e romant LANGLEIZ nemet ne deo ket e bal ober goap hepken. « N' eo ket bet komprenet al

levr-se gant kalz, m' eus aon, ha koulskoude, a zeiz da zeiz e teu da vezañ anatoch-anat, a gredan, e dalvoudegezh kuzhet. » Savet eo bet ar romant gant un arzour breizhat ha kristen. Skrivañ a ra *Maodez Glanndour* e penn-kentañ al levr : « ...Garmiñ a ra al levr-mañ war du ar sklerijenn wirion : setu e gaerder. Lilianna eo ene Breizh a glasker lazhañ war zigarez e ve ur folléz. Lilianna eo spered an den a venner mougañ en anv ar mekanikerezh. Lilianna eo hon ene penna-da-benn. Hor c'haoz-ni ha kaoz ar spered a zo un hevelep tra. » — O flanedenn a zo d' al levrioù hag *Enez ar Rod* n' en deus nemet hanter-chañs. Ne deo ket bet distrujet krenn ur wech kentañ, nemet ur c'helou a zo deut betek ennomp n' eus ket pell (LIAMM, 59/73) : « distrujet e vije bet e ti ar mouler a beurachuas al labour an holl skouerennoù a oa chomet gantañ ». Hanter-kant skouerenn hepken a zo bet saveteet, koulz lavarout dre vuzhud. LANGLEIZ, ret eo krediñ, ne blij ket da levr kaer d'an tonkadur digristen a glask hor mougañ.

E KENED, 1, e oa bet embannet pennad VII *Enez ar Rod* hag en niv. eil : *Jobig hag e gazh*, ur gontadenn varzhus diouzh doare ar marvailhoù-pobl.

274) Roperzh ar MASON (s. n. 228) a zo marvet en Hourtin d' an 19 a viz C'hwevrer 1952. Diskaret eo bet e korf ur sizhunvezh hepken. N' oa nemet 52 vloaz. Den a vor (da vezañ anvet da amiral a-benn daou pe dri bloaz), prederour ha skrivagner, ur Breizhad speredek ha poellek hon eus kollet gantañ, unan eus ar re na vez kavet den da gemer o lec'h.

Ne deo ket darvoudoù 1944-1945 a c'helle mirout ouzh un hevelep gour da genderc'hel gant e labour breizhek.

E KENED, 1/16-20 (Mezheven 1946), e kavomp barzhonegoù : *Fronn an Inizi*, *Distro*, *Gwirionez*, *Spisadenn* (tennet eus *Bourbl ar Reklom*) ; en n. 2/21 : *Bangor*, barzhonedigeriñ da *Skeul Jakob*, un dastumad all diembann.

E TIR NA N-OG, n. 5 (rummad nevez, 1947) en deus embannet *Judenn al Loman*.

Peogwir n' en deus ket bet amzer da embann an daou zastumad meneget a-us, sed amañ roll ar pezhioù a gavomp el LIAMM : *Hirvoud ar flagenn*, 6/28 ; *Meurvor*, 7/23 ; *Skeud ar rabin*, 9/51 ; *An dorn war an dremm*, 21/5 ; *Tronoz*, 28/5. En niv. gouestlet dezhañ e kaver adarre *Bangor*, hag ouzhpenn *Kan ar serafin*, 31/4-8. Da venegiñ ivez en *HAD*, n. 5, ur barzhoneg berr, *En Overenn Ru*, a ra enor d'ur galon-den.

Ul levrig *Dek Soñnen* a zo bet embannet gant Ar SONER.

1955. Skeudennet eo gant LANGLEIZ en deus savet ivez ar rakskrid. Rak pledet en deus ar barzh ouzhpenn gant sonerezh e vro (s. niv. 31/27) evel m'en deus strivet evit peurunvaniñ he yezh.

Ha ne deo ket hepken gant komzoù. E oberenn bennañ a zo moarvat ar romant *Evit Ket ha Netra*, 1951, Ar Baol, SKRIDOU BREIZ. Da veno LANGLEIZ, Gwenedour e-unan, « diaes e vefe bet d'an oberour mont pelloc'h hep dilezel a-grenn e rannyezh e-unan. Skrivet e brezhoneg Gwened rik, koulz lavarout, e-keñver an troioù lavar ha, zoken, an darn vrasañ eus ar gerioù, e c'hell bezañ lennet aes-tre gant brezhonegerien ar rannvroioù all » (31/25). Evidomp-ni, plijet omp bet gant an oberenn penn-da-benn, ha rann gant un darn anezhi hepken. Sinet eo an oberenn gant an anv-pluenn *Abherri*, hon eus kavet endeo e dibenn *Ar C'habiten Mezv*, 14/67. Ur pezh-c'hoari all, *Kêr an Douar-Bras*, a zo bet moulet war an niv. 31/9, hag *Ar gouriz eur*, e gwenedeg hemañ, war *En HAD*, n. 1, kelaouenn a Vro-Wened. Gant an teir oberenn-se e tegouezhomp gant un tu dianav dimp betek neuze eus donezon Roperzh ar MASON : arz ar c'hoariva.

Ne deo ket bet douget-tre d'an troidigezhioù. Padal e c'heller menegiñ : *Pennadoù berr a varzhoniezh kembraek*, sinet Saer (« mason » e kembraeg), embannet gant *An AVEL*. Dedennet e oa gant ar yezhoù keltiek all evel m'hen diskouez ur *Geriadur brezhonek-kembraek*, diembann, savet war skouer *Alc'houez ar Brezhoneg Eeun* gant *Roparz Hemon*.

Salv ma vo kavet an tu da embann an oberoù chomet war-lerc'h ar Brezhon gredus, ur skouer e pep keñver, a zo bet eus Roperzh ar MASON, Doue d'e bardono !

275) Youenn OLIER a zo bet ganet e Gwaien d'ar 17 a viz C'hwevrer 1923. Brezhonegañ a-vihanik a rae e dad hag e vamm. Kuitaet en deus Breizh d'e 18 miz. E dad, bet 16 vloaz en arme, a zeuas evel gward-kanol da Sant-Jermen e-tal Roazhon e 1937. Tremenet en deus Youenn OLIER an aotreegezh klasel e 1944. Deut oa da vat gantañ an arnodenn geltiek e 1943. E servij-soudard en deus graet e 1945. Kelenner eo bet da c'houde e skolioù ar gouarnamant betek 1950. Diwar neuze, avat, eo manet kloz an dorioù-se dirazañ. Graet en deus war-dro *An AVEL* hag *AVEL an TREC'H* kelaouennoù politikel ha sevenadurel. Moarvat n'eus ket ezhomm da glask e-lec'h all peragoù d'ar skoilh en deus kavet abred war e hent. Setu m'en deus ranket mont da

gelell er skolioù libr. Hep bezañ re figus, e c'heller lavarout ne deo ket uhel ar gounid a c'hellont reiñ d'ur penn-tiegezh dezhañ meur a vogel. Daoust d'ar vuhez tenn a zo e lod n'en deus ket diskroget Youenn OLIER eus e labour breizhek.

Abaoe an amzer (7 Mae 1944) ma embanne en *ARVOR* ur brezegenn skignet gant Roazhon-Breizh : *Gwaien*, en deus savet ur bern skridoù n'hellomp menegiñ holl. Ne rimp meneg nemet eus lod anezho.

E oberenn bennañ, d'hor meno, a zo *Prederiadennoù e sigur un nebeut skrivagnerion vrezhonek*. Evit ar wech kentañ e oa roet dimp un arnodskrid skridvarnerezh, hir e alan ha poellek. Rebechet eo bet d'hor buruteller ober re a stad eus ar skridoù evit anaout ene ar skrivagner (*Al LIAMM*, 39/74-75). N'omp ket aviz gant ar rebech. Ne fell ket dimp lavarout e vez kavet an oberour penn-kil-ha-troad en e oberoù. Padal evit ar skrivagnerien vrezhonek a-vremañ ez eo gwiroc'h eget evit lod-all. Ne skrivont ket evit gounit o zamm kreun pe e chomfent war yun sul ha pemdez. Skrivañ a reont dre ma kred dezho kaout un dra bennak da lavarout d'o c'henvroiz. Hag an dra bennak-se a dennont eus don o c'halon. E gevrin en deus pep-unan. Hogen burutellañ ar skridoù evit anaout ene ar skrivagner kentoc'h eget furchal e darvoudoùigoù e vuhez a zo furoc'h eget tremen gant komerajoù n'eus enno d'ar muiañ nemet ur baour kaezh gwirionezig diwar-c'horre. Setu perak e kredomp e vo talvoudus bras d'ar Vrezhonek, keit ha ma vo hiniennoù anezho o kavout plijadur da lenn o yezh, ober stad eus studiadennoù Youenn OLIER. Ne gavint netra en o raok par dezho evit ar poell.

Sed amañ ar studiadennoù en deus embannet betek-hen : I. *Roparz Hemon*, 12-13/62 ; II. *Meven Mordiern*, 14/11 ; III. *Maodez Glanndour*, 23/53 ; IV. *Youenn Drezen*, 28/54 ; V. *Jakez Riou*, 32-33/96 ; VI. *Abeozen*, 34/37 ; VII. *Divi Kenan Kongar*, 35/26 ; VIII. *Langleiz*, 37/39 ; IX. *Meavenn*, 40/22 ; X. *Kerverziou*, 47/57 ; XI. *Roperzh ar Mason*, 31/29 ; XII. *Arnodskridourion ha skiantourion*, 51/16 ; XIII. *Ronan Huon*, 52/48 ; XIV. *Barzhed nevez ha skrivagnerien goude brezel 1939-1945*, 55/45.

Kontadennoù berr gantañ a gavomp ivez el *LIAMM* : *Barnedigezh laouen*, 24/24 ; *Keneiled*, 26/32 ; *Endervezh*, 43/11 ; *Klod ar Bed-mañ*, 54/44 ; *Menec'h*, 56/10.

Ar « short story », an istor-verr, a seblant bezañ galvet da ober berzh en hor bro evel e Kembre hag e kalz broioù all. Dont a reomp war-lerc'h evel boaz. Ne deo tamm ebet un dizenor. Rak an doare lennegezh-mañ a zo talvoudus-bras en hor bro pa ne ve nemet da zeskiñ dimp tremen hep ar fistilhe-

rezh aner a zo bet si gwashañ hor skrivagnerien kontadennoù.

Ar barzh, avat, a zo ken donezonet da nebeutañ eget ar c'hontadenn. Tri heuliad eus e varzhonegoù hon eus lennet e korf ur bloavezh : *Devezhioù goañv (Donedigezh ; Beure)*, 45/6 ; *Hentoù (Digoradoù ; Disparti ; Mont ; Arsav ; Diraez)*, 46/5 ; *Anken (Mezevell ; Digasted ; Galv ; Anken ; ar Roued)*, 50/6.

Ur stumm dieub a zo d' an holl bezhioù-se. Al lusk diabarzh eo a ren ar gwerzennoù. Santidigezh ha from a zo enno, nebeud a levenez avat, Ne deo ket roet da bep-unan bezañ laouen pa bled gant e donkadur den.

276) Yann PIETTE a zo anavezet e anv-pluenn *Arzel Even* (s. 240) abaoe 1942. Ganet eo bet d' an 3 a viz C'hwevrer 1921 e Lille. Tiegezh e dad a oa eus Bro-Flandrez, hini e vamm eus Plouarzel (Ploermel), Breizh-Uhel. Desavet eo bet e Roazhon. Kaset en deus e studi da benn el Lise hag er Skol Veur. Aotreeg eo war ar skiantoù ha bet eo bet ivez, eveljust, war-dro sal ar c'heltieg. Meur a damm micher en deus graet e bloavezhioù trubuilhus ar brezel kent stagañ gant ar gelennadurezh e skolajoù Cholet, Château-Gontier, Lanuon. Emañ bremañ levraouegour en Aberystwyth (Bro-Gembre) hag ur Gembredez en deus kemeret da bried.

Hep bezañ douget-dreist d' al lennegezh-did, en deus savet un dornad troidigezhioù : diwar ANDERSEN, *Netra Suroc'h*, ARVOR, n. 91/4 ; *Kement a ra an ozhac'h a vez atav graet mat*, n. 102/3-4 ; diwar ur gontadenn a Vro-Japan : *Ar Melezour*, n. 136/4 ; diwar Wilhelm HAUFF : *Ar Saoz yaouank*, n. 172-173 ; diwar GOETHE : *Prometheus (darnig)* GALV, 10-11/194-195 ; diwar HELLO : *Sell ar Barner*, LIAMM, 30/17-28 ; diwar Gwyn Aled : *Keinvan Mari-Vadalen*, 22/10 ; diwar Saunders LÉWIS : *Blcdeuwedd (darnig)*, 22/14.

Pennadoù ledañ-deskamant en deus roet stank a-walc'h da ARVOR : *Ar Banal gweüs*, n. 91/1 ; *Buhez ar merion*, n. 91/2 ; 92/2 ; 93/4 ; 95/4 ; *Kabilli-touseg : penaos o anavezout*, n. 97/4 ; *Diwar-benn « uhelvar » an Drouized*, n. 102/3-4 ; *An debrin-tud*, n. 155/4 ; 156/4 ; *Un tammig kaoz diwar-benn ar « mono »*, n. 163/4, ha pennadoù all hep sinatur. Etre ar 4-7-42 ha 4-44 ez eo bet unan eus ar re a savas, evit « La Bretagne », ar pennadoù berr sinet *Lan hag Herve*. Pennadoù all a-zoare gant ar re-se en deus roet d' an « Echo de Lannion », e 1951-1952.

Tro-spered *Arzel Even* a zo anat er skridoù da heul : *Al lennegezh norvegiat, GWALARN*, 146-147/131-142 ;

Spered Bro-Japan, 150-151/392-408 ; *War lestr ar Varzhoniezh*, 152-153/452-461 ; *Kentel Faust*, GALV, 8-9/126-130 ; *Ar Vuhezegezh kristen ha ni*, KAD, 6/1-2 ; *Meven Mordiern, den skouer*, LIAMM, 14/8-10 ; G. B. Kerverziou, *gouzieg, barzh hag hengouniour*, 26/8-14 ; *Kannad ur bed all (MAL-MANCHE)*, 38/17-19 ; *Kou le Corbeau (gant Tangi MAL-MANCHE)*, TIR NA N-OG, 3/35.

Kerverziou a oa mignon bras da *Arzel Even*. A-gevret o deus kaset da vat troidigezh diwar an hen-iwerzhoneg eus *Kad Mag Tured*. An derou a zo bet moulet e TIR NA N-OG hag ar peurrest e LIAMM, n. 6 da 28. *Trioedd Barddas (troet diwar ar c'hembraeg)* a zo bet embannet war OGAM, Gwengolo 1949. *Geriadurig a Hudouriezh*, e KAD, Eost-Here 1946, a zo eus o labourioù sinet *Iaktimagus ha Natrovissus*, evel *Mabon mab Modron*, en OGAM, Kerzu 1948. Evit *Barzhaz* e geneil, LIAMM, 48/5-100, en deus savet *Arzel Even : Ur ger araok hag ur geriaoueg*.

Teirannadur ar gevredigezh gant Indezeuropiz, LIAMM, 10/50 ; 18/63, evel kalz eus ar pennadoù meneget a-us, a ziskouez pegen douget eo d' ar ouiziegezh. Setu perak e c'heller soñjal en deus kavet *Arzel Even* ul labour diouzh e zoare p' eo deut da benskriver HOR YEZH, kelc'hgelaouenn roneoskrivet trimiziek embannet gant al LIAMM abaoe derou 1954, evit reiñ bod da studiadennoù gouziek a gemere re a lec'h en ur gelaouenn lennegel. E niv. 7 HOR YEZH en deus staget da embann ul labour a bouez bras : *Istor ar Yezhoù keltiek*.

277) *Jarl Priel* (s. 193) en deus kendalc'het da reiñ dimp pezhioù-c'hoari, farsus a-wechoù evel *En-dro da Vari-Sent (1 arvest)*, LIAMM, 25/33 ; *Kleñved an Togn (1 arvest)*, 35/29. Un amzer a zo bet ma krede dimp e teu gwelloc'h a-benn eus e daol pa glask hol lakaat da c'hoarzhin. E vrezhoneg prim, barr a lavarennoù saourus, a zere mat ouzh ar gomedienn hag an div meneget a-us a zo plijus kenañ.

Ken douget, avat, en em ziskouez bezañ d' an drama, ha ne c'hwit ket kennebeut war an dachenn-mañ. Penaos menel diseblant ouzh ur pezh-c'hoari skrijus evel *Paotr e varv ruz*, 23/21 ? An arvest-se, lec'hiet e Bro-Rusia e-pad ar brezel diabarzh, ne ra impli nemet eus darvoudoù eeun-tre, eus ar re a c'heller gortoz en ur vro m' eo eilpennet pep tra enni ha divent ouzhpenn. Hag e kas an darvoudoù-se d' un diskoulm didruez mar deus.

Gwener ar Groaz, 30/29, a zo fromus ivez. Ne zispleg ket dimp ur wech ouzhpenn aberzh menez Kalvar, kalz re veur

evit hon arz moarvat. Tremena ra ar c'hoari e ti Simon ar Sirenead, Dont a ra eno Barrabas, ur soudard roman (ur C'helt), Eleazar, diskibl d'an Aotrou Krist, Zadok, ur Sadusead, ha merc'hed a dro-war-dro. Setu m'hon eus un heklev eus darvoud ar C'halvar e kalonoù o deus komprenet un dra bennak pe netra er pezh a raio eus an deiz-se un devezh a gañv evit kristeniezh ar c'hantvedoù da zont. E gwir, krediñ a reomp en deus graet mat *Jarl Priel* divroañ hor spered. D'hor meno ez eo an daou bezh-c'hoari-se eus an dibab.

Distreiñ a reomp da Vro-Dreger gant *Tri Devezhour evit an Eost*, 16/35 ; 17/19. Kevezerezh ha gwarizi dibardon etre daou vreur en ur vereuri. Pa asanter d'an tri roll arouezel (*Paotr e gontell*, *Paotr e falc'h*, *Paotr e gordenn*), e teu ar pezh-c'hoari da vezañ hoalus daoust m'eo un tammik helavar.

Ar *Spontailh*, tri arvest ennañ, a zo bet moulet en *Embanadurioù al Liamm*, e 1950. Amañ e keomp adarre gant daou roll eus ar bed-all pe eus ar bed e-kichen mar kavet gwell (*An Aotrou Kozh* ha *Yann an Tremener*). Asantiñ a ranker d'ar rolloù-se a-benn kavout mat ar pezh-c'hoari. Ha d'an oberour eo da c'hounit hon asant. Soñjomp, mar kirit, er marc'hadour chatal eus *Dindan heol Satan* gant Jorj BER-NANOS. Fetis eo ar roll-se ken na skrijer. Ret e ve moarvat gwelout an daou zrama a-us war al leur-c'hoari a-raok barn ha tizhet eo bet ar pal pe get gant *Jarl Priel*. En ur pennad eus *Ar VRO*, n. 2, 1955, e lennomp ez oa savet an daou bezh-se ur pennad mat a oa e galleg. E tliet bezañ c'hoariet gant JUVET aet da anaon e 1951.

An anaoudegezh en deus TREMEL eus tud ha traoù Bro-Rusia he deus talvezet dimp unan eus e bezhioù-c'hoari hag ar pennad *Piv eo Babel ?* ha d'e heul troidigezh *Ul Lizher*, 46/23.

Al Lestr Pembroke, 35/19, a zo un darn eus ur romant a 250 pajenn diembann. Lennet hon eus gant plijadur, 53/77, ez eo bet loreet an oberenn gant ar « Fondation Culturelle Bretonne ». Salv ma kavo bremañ un embanner hag e vo gwelet e talv ar romantour an dramaour.

Betek-hen, avat, penn-oberenn *Jarl Priel* a zo, d'hor meno, e eñvorennoù. Div levrenn a zo deut er-maez : *Va Zammig Buhez*, Brest, 1954 ; *Va Buhez e Rusia*, Brest, 1955. Un trede levr a dle bout embannet a-benn bloaz. Nag un drugar ur seurt levr ! N'ouzer petra meuliñ ar muiañ : doare displegañ prim ha bev-buhezek an Tregeriad, ar fent a zeu da sterdenñ e morenn ar from ? Souezhet e vefemp na ve ket eus an *Eñvorennoù-se* unan eus penn-oberennoù lennegezh

vrezhonek an amzer-vremañ. Ha padal e lennomp e *Truezh hol Lennegezh*, 51/3, gant Ronan HUON : « ...n' eus ket bet c'hoazh daou c'hant den o prenañ *Va Zammig Buhez*, moulet 500 anezhañ hepken. Hag al levr a zo bet gwerzhet mat er stalioù e meur a gêr. Koulskoude n'eo ket alies hor bez tu da lenn un oberenn o kaout an dalvoudegezh lennegel-se en ur vezañ poblet war un dro ». Eus ar mouladur-se ne vefe ket bet a-walc'h evit Bro-Dreger nemetken en amzer ma veze lennet ar brezhoneg. Semplik eo un tamm tamall da bep tro an doare-skrivañ. Eveljust seul eunoc'h ez eo hemañ, seul aesoc'h al labour-skoliata. Nemet, m'eus aon, ne vo ket c'hoazh tizhet ar pal pa vo kelennet ar brezhoneg er skolioù gant un doare-skrivañ peurvat. « Ne dalv da netra e gwirionez deskiñ d'un den lenn e yezh ma ne zeskomp ket dezhañ kaout da gentañ ur spered-broadel. » Daoust ha ken anat-se eo ur seurt gwirionez c'hwerv d'an dud a striv war-dro ar brezhoneg er skol ? « Anat eo koulskoude ne varv ar brezhoneg nemet dre ziouer a spered broadel, » *LIAMM*, 12-13/63, notenn.

278) *Yann-Nouel Guardon* en deus roet d'al *LIAMM* daou bennad douaroniezh : *An anv-lec'h « aber » e Breizh*, 6/62 ; *An anvioù lec'hiou-mor etre Gwaien hag Enez Sun*, 20/35. En amzer-se e roe ar gelaouenn bod da skridoù a vez heñchet kentoc'h bremañ war du *HOR YEZH*. Un doare eñvorennoù brim diwar-benn ul lec'h eus Brest a-raok dismantr 1944 a zo eus ar pennad : *Au Lys de France*, 16/32. An anv-pluenn-se evel *Lan Devenneg* a zo eus re *Andre GUILCHER* (s. n. 236).

279) *Dir-na-Dor* (s. n. 39), aet en tu all d'e bevar-ugent vloaz, nemet deut da vezañ dinerzh, dall ha bouzar, en deus roet d'al *LIAMM*, 52/43, pemp a varzhonegoù, par d'ar re wellañ en deus savet e barr e oad : *An Oaled* (1954) ; *An Hini Gozh* ; *Pedenn an Dilerc'hiad* ; *Ar C'hlaez Noz* ; *Ar Maen Diwezhañ* (1953). Ken tomm ha biskoazh eo chomet kalon ar barzh ouzh yezh e Feiz hag e Vreizh. — Marvet eo *Dir-na-dor* e Koadoù d'ar 15 a viz C'hwevrer 1957.

VI. — AR RUMMAD NEVEZ

Deskarded, setu an anv a reer bremañ eus ar vrezhonegerien nevez. Mailhed eo ar vrezhonegerien « du-mañ », dreist-holl da bismigañ skridoù ar re all ha ne dint ket tener evit kement hini n'en deus ket brud da vezañ bet desavet e brezhoneg, mar deus c'hoazh hiziv eus ar vro-se, hon eus gwelet, 'meus aon, o vont da get, ma teske an darnvuiañ eus ar Vretoned vihan ar brezhoneg en o c'havell.

Deut eo a-benn *Al LIAMM* da vodañ en-dro dezhañ ur pemp kant tiegezh bennak. Dre ma teu, unan hag unan, koumananterien nevez e tiskrog lod all, unan hag unan ivez. N'int ket kalz niverusoc'h eget en-dro da *WALARN*. Amañ, avat, ez eus e pep koumananter danvez, da nebeutañ, ur skrivagner. O ! ne dint ket holl, adal bremañ mailhed war al lennegezh. Nemet klask a reont sevel skridoù a bep seurt. Ret mat eo dezho deskiñ o micher a skrivagnerien vrezhonek en un tu bennak ha ne weler nemet *Al LIAMM* digor frank a-walc'h d' o youl vat da c'hortoz ma roio dimp « ar brezhoneg er skol » deskarded skoliataet a-zoare ma vo gallet dibab etrezo war an taol-esa kentañ. Evit bremañ, avat, eo fur bezañ habaskoc'h.

Renerien gentañ ar gelaouennig nevez e 1946 a voe daou zen yaouank eus Pariz : Per ar *BIHAN* hag *Andrev-L. LATIMIER*. Dre hantererezh *Alberz GWILHOU* (s. n. 193), unan eus kennerien *SAV*, eskumunget gant ar Stad nevez, em eus staget d' o daremprediñ.

280) Per ar *BIHAN* a zo bet ganet e Pariz d'an 18vet a viz Genver 1924. E dad, gēnidik a *Bleiber-Krist*, a labourer war an hent-houarn hag e vamm, eus *Sant-Tegoneg*, a oa kemenerezh. Implijad eo eñ ivez war an hent-houarn. Nebeud a bennadoù en deus savet evit *Al LIAMM*. Poaniet en deus dreist-holl da zerc'hel kempouez e kontoù ar gelaouenn, lontek daoust ma oa bouetet tanav. Menegomp evelato ur pezh mat-tre gantañ : *Dezho Hepken*, 19/9.

281) Betek ma teuas ar gelaouenn dindan renadur *Ronan HUON*, *Andrev-L. LATIMIER* eo a savas ar pennadoù digeriñ. Un dek bennak a zo anezho, spis ha kalonek o menozioù. Mat eo derc'hel soñj ec'h adstage ar re yaouank-mañ gant un hent riklus n'en doa ket kaset o diaraogerien d' an enorioù ha d' ar plasoù blot (tri c'henrener *SAV* a oa bet kaset kuit eus o c'harg-micher e 1944).

Pennad gwellañ *LATIMIER* a zo ur studiadenn-istor :

Markiz ar Roari, 19/54 : an trizek pajenn-se a zo un drugar o lenn e brezhoneg, zoken p' hoc'h eus bet tro da lenn labourioù gallek an istorour *LENOTRE*. Ne lavaran ket eveljust en deus graet ar Breizhat estreget lenn gant frouezh labourioù savet en e raok.

282) Da gontadenn *Gudren* : *Ar goulou-koar benniget*, 24/27, eo dleet ur meneg-dreist : « Dam mamm, dam c'hoarezed, dam bugale ha dar re n' o deus ket va dilezet e-doug an eurioù kriz, e kinnigan va c'hontadenn ». Aet eo priz kentañ ar c'hontadennoù, e 1950, gant ar skrid-se a zo anezhañ ur pennad a c'hallfe mont da greskiñ *Mojenn an Ankou Anatol* ar *BRAZ*, e brezhoneg.

N'ouien ket piv oa *Gudren* p' eo bet loreet e gontadenn. Abaoe em eus gouezet e oa *Andrev JAVRE*, a *Vro-Lanuon*, o chom e *Lokireg* p' eo bet lakaet harz warnañ. Anavezet mat e oa an den kaer-se en *Emsav kent 1939*. Re a dregas en deus roet da « vugale *Mari Robin* » en amzer-se ha ne deo ket bet siouloc'h a-c'houdevezh. P' o deus bet krog warnañ ne dint ket aet dousik gant ar c'hastiz. Barnet eo bet da gentañ da nouspet bloaz kraou hag, evel n' oa ket a-walc'h, eo bet diwezhatoc'h barnet d' ar marv « dre ma n' en doa ket harzhet ur c'hi » (*LIAMM*, 43/73). Re a bouez a roer a-wechoù da desteni ar chas en aferioù an dud. Goude bezañ chomet nav vloaz en toull hag ugent miz en ereoù, en ur c'hortoz e pep beure da zont « ur warc'hoazh o kanañ », ez eo bet lezet da vont, gant skoazell abostolerezh tramor hag a-drugarez d' ur prezidant ne deo ket ki. *Rann-galon a-walc'h* en deus kavet er-maez.

283) E niv. gentañ *Al LIAMM* hon eus lennet *An Harluad*, un danevell eeun ha fromus, warni liv ar wirionez, bet savet gant unan bet en toull evit Breizh. *T. Keruzore* a oa anv-pluenn *Andrev GELLEG*. Mestr-skol a vicher, strivet en deus e Roazhon en-dro da *ARVOR*, d' ar *Framm Keltiek* ha da *Roazhon-Breizh*. Deut da vevañ e Pariz, war-dro 1945, n' en deus ket bet habaskder a-walc'h da blegañ d' an doare buhez a ranke ren en tu-mañ d' ar mare hag aet eo tramor gant e dud. Dilec'hiañ ar gudenn n' oa ken.

284) En niv. 52/20 e kavomp un huñvre gant un harluad all : *Distro d' ar Vro* a zo da geñveriañ ouzh an danevell a-us. Bez' e oa eus *A. HEUSSAFF*, ivez, a gred din, ur skolaer. Ar pennadoù a gas d' *Al LIAMM* a zo peurvuiañ diwar-benn *Iwerzhon* (53/68 ; 55/39 ; 56/65).

285) An tri fenn kalet-se, anezho brezhonegerien a-vihanik, a vefe renket e gaou e-touesk an deskarded nemet e ve en abeg d'an nebeud a skridoù o deus roet dimp betek-hen. Ne deo ket heñvel evit Goulc'hen PENNAOD. An deskard-mañ ne deo ket brezhoneger a-vihanik. Nemet gant ar pezh a oar en deus goveliet ur benveg prezeg hol laka gwall nec'het. Levezon *Kerverziou*, h.a., a zo anat war e c'heriadur hag ivez, moarvat, war e venozioù nann-gristen. Pezhioù barzhoniezh en deus roet dreist-holl d'ar gelaouenn : *Kenluskadenn*, 12-13/12 ; *Seven*, 14/35 ; *Prezegenn Sulakta*, 27/7 ; *Bout e lavaront din*, 32-33/8 ; *Diwanenn d'an Amheol* (troet eus svedeg Gunnar EKELOF), 43/6 ; *Kentel zigeriñ evit ar bloaz nevez*, 53/3. N'em eus komprenet mann er barzhonegoù kentañ. Tamm-ha-tamm, avat, dre ma tro ar bloavezhioù e teu da vezañ boulloc'h evidon ar gerioù divoutin hag ar menozioù a zougont. Kalz aesoc'h da lenn eo e zaou bennad e komz-plaen : *Lâm Ngôc Sy*, 42/25 ; ha *Diskenn a eure d'an Inferniou*, 50/23 (abadenn Dien-Bien-Phu). Daoust d'ar wellaenn-se, unan, hag a zo troetoc'h koulskoude gant ar brezhoneg « brientin » eget gant ar brezhoneg pobl, a lavar diwar-benn ar skrid diwezhañ : « Ne c'heller krennañ betek-se nemet ur yezh anavezet hag embreget-dreist gant al lenner ». Gwall-abred eo moarvat d'ar brezhoneg degemer evel-se, adal bremañ, levezon James JOYCE. Padal talvoudus-tre eo an daou bennad-se en abeg d'o danvez da gentañ penn.

Ganet eo bet PENNAOD e Sant-Malo d'ar 5 a viz Meurzh 1928. Gonezet en doa lodenn gentañ e vachelouriezh e 1944. N'oa ket chomet, avat, er-maez eus meskadeg ar bloavezhioù trubuilhet-se. E dibenn ar bloaz, d'ur mare dic'hortoz e voe digoret dor va c'hell en « Abati an Hir-Nozioù » hag e welis o tont tre ur c'hrennard. E toull an nor ar gward a reas ur skruz d'e zivskoaz en ur zistagañ : « Dizale e vint kaset dimp diwar barlenn o magerez ». Ur wech digraouiet ar paotr er bloaz war-lerc'h, war dro an hañv, ec'h adstagas gant e studi. Ne gendalc'has ket pell amzer. Tamm ebet n'oa ur paotr sentus. Mont a reas da c'hounit e vuhez en un ti-bank e Pariz. A-benn daou vloaz e voe skuizh gant al labour burev hag e tivroas da Gembre. Bloaz e chomas eno : lerc'h-ouzh-lerc'h e voe paotr-saout en ur vereuri, mevel ur beleg katolik, konter en ul labouradeg, gwerzhour kelaouennoù, mañsoner, difarder..., hag evit echuiñ, un tammig « terrorist » amañ hag ahont, ma tistroas prim d'an tu-mañ, paotred Scotland Yard war e roudoù.

Hiroc'h e c'hellfe bout roll ar chañsoù... Aet d'ober e

amzer-soudard, PENNAOD a zo chomet en arme. Da neb en deus lennet e bennadoù ez eo aes merzout ne deo ket buhez ar soudard-burev a zere outañ.

286) *Abanna* a zo kenoad gant PENNAOD. Ganet eo bet Guy ETIENNE e Sant-Karreug (Breizh-Uhel) d'an 18vet a viz Gwengolo 1928. E dad a oa kabiten war vor. Diouzh tu e vamm, e tenn e orin eus Sant-Vek (Bro-Gerne). Graet en deus e studi e skolaj Sant-Charlez (Sant-Brieg). Edo neuze o soñjal mont war vor ha setu m'eo troet gant ar medisinerezh.

D'e ugent vloaz eo en deus staget gant ar brezhoneg. Savet en doa, a-raok, un dastumad pezhioù barzhoniezh gallek da vezañ embannet e Pariz. Abaoe, avat, n'en deus graet nemet gant ar brezhoneg, ken e komz-plaen ken e gwerzennoù. Emañ o tastum danvez ur geriadur skiantel.

Berr eo peurvuiañ ar barzhonegoù en deus savet. Diaes int d'al lenner, nebeutoc'h avat eget re PENNAOD. Menegomp : *Traonienn*, 39/28 ; *Da vestr an tan*, 29 ; *Eil-pedenn evit Gorreou Nedeleg*, 50/5, espar, an hini wellañ d'hor meno ; *Advediñ*, *Melion*, 53/6, 7 ; *Diorbliñ*, 57/3 ; *D'am barzhonegoù*, 54/6 ; *Trec'h ar barzh*, 55/4 ; *Tonkadenn*, 58/4. — Un nebeut troidigezhioù en deus roet ouzhpenn : *Ar bleizi*, diwar Armande LOUP, 39/30 ; *Ar skolaer Halfar*, diwar Petr BEZRUC, 46/6 ; ur gontadenn : *Mabig al Loar*, diwar Huguette DUBOIS, 47/53 ; ur pennad : *Poellad a-benn tizhout ar varzhoniezh*, diwar Armande LOUP, 58/39. (Er skrid-mañ eo e kaver evit ar wech kentañ el LIAMM, furmoù diberson evel *dezhor*, *anezhor*, a zo implijet, a lavarer, en ur c'horn-bro a Gernev. Ne fell din lavarout e doare ebet ne deo ket gwir. Nemet e vijent bet, avat, ijinet gant un den a vicher, nag a huchadennoù !) — Daou bennad e komz-plaen, diwar e zavez e-unan, en deus savet ivez ha talvezout a reont ar boan : *An Enebourien*, 45/58 ; *Drama hon Emsav*, 47/78.

287) Per EVEN a zo bet ganet e Goudelin d'ar 17 a viz Here 1919. Lakaet en deus e brezhoneg kontadennoù evit ar vuçale : *Ar Bizied Aour* (Bro-C'hres), *Ar Mestr Kriz* (Bro ar Gosaked), 45/48 ; *Mojenn Lenn Tegid*, 58/71, o zeir diwar ar c'hembraeg. An droidigezh plijusañ savet gantañ a zo bet : *War Hent Biribi*, tennet eus ur romant gallek (« Picou et son père », Plon) gant Edwarz OLLIVRO, ganet d'ar 27 a viz C'hwevrer 1921 e Lanuon (s. ivez n. 259). — Ar pennad : *Brasañ labouradeg an Europ war ar paper sigaretez*

a zo breizhat, 46/35, a zo ur skouer eus ar pezh a c'heller sevel a wellañ war ur seurt tachenn.

288) Kaourintin RIOU, skolaer, a ziskoueze re anat e garantez ouzh ar brezhoneg. Kaset eo bet d' ober skol e Bro-Wened. Eno e vo tennoc'h d' ar C'hernevad a zo anezhañ, seveniñ e c'hoant da harpañ e yezh.

Displeget en deus *Ar Mabinogion* (« ar pevar skourr ») evit ar vugale, 39/46-59. Ul levrig gant skeudennoù a zo bet graet eus an displegadenn-se. Ur pennad : *Krenn-lavarioù*, 11/39, a oa anezhañ danvez ur brezegenn graet e Kamp Kleder, e 1948.

289) Diwar-benn Fañch ROLLAND (F. R., pe F. R. Tangi) ha ROLLAND-GWALC'H ne vo ket roet kalz a ziskleriadurioù. Ne fell ket dezho e ve graet brud en-dro d' o anv. Ur gerig hepken eta diwar-benn o skridoù.

Eus an hini kentañ n'anavezan nemet barzhoniezh : *War dorgenn ar bleiz*, 18/6 ; *Perak e ouelan dit* : 1. *Ged-noz* ; 2. *Gouelioù an Tet* ; 3. *Eus NUI-NUA da AP-SO-NOI* ; 4. *Ec'hoazadoù* ; 5. *Merdeadur*, un heuliad deziet eus Kochinsina (1946-1948), 20/9 ; *Teir Varzhoneg (Huñvre Kreisteiz ; Palud ; An Istonk)*, 40/5 ; *Peder Amzer Vreizh*, 54/4, peder graksonenn blijus ; *Vel ma plij dit*, 56/4. Diaes lavarout pe ar re verr, embannet da ziwezhañ, pe an hini gentañ, analet hir ha nerzhus, a zo da vezañ kavet gwell.

E vreur a zo douget kentoc'h d' an arnod-skridoù : *Iwerzhon o stourm evit he yezh*, 20/50, 21/26 ; *An Iliz Keltiek*, 26/46 ; *Hon Dispac'h hag hon Istor*, 32-33/90, 36/5, 40/16. Talvoudus eo an daou bennad kentañ, an eil dreist-holl. Dibaot a wech, avat, em eus lennet ur studiadenenn vrezhonek par d' an trede skrid. Ne seblant ket bezañ bet peurachuet. — *Gwreg yaouank paour*, gant he femp gwerzenn warn-ugent, a zo ur berlezennig he dije plijet, sur a-walc'h da Sant Frañsez e-unan, 45/5.

Menegomp amañ *Jakez Ugen* a zo anv-pluenn un trede breur ROLLAND. N'en deus roet nemet ur barzhoneg : *Doñjer*, 45/4. Aes a-walc'h eo da gompren, mar ne dint ket drant, ar peder gwerzenn ha tregont-se dediet « Da Vro Gozh va Zadoù ».

290) Rojer BRISSON a zo bet ganet en Naoned e 1921. E dad a zeue eus ar Vañde, e vamm a Vro-Wened. Kroget en deus da zeskiñ brezhoneg e Dakar gant Roperzh ar MASON da gelenner. Ofiser eo bremañ en ijinerezh-mor.

Roet en deus d' al LIAMM betek-hen ur pezh barzhoniezh : *Piv en deus lavaret...*, 43/5, ha div gontadenn : *Impalaer an alumetezenn*, 53/19 ha *Penaos e teuas ar c'habitenn Torrbenn da vezañ ur c'hristen mat en-dro*, 57/20. Un doare fent dezhañ e-unan en deus. Liv Bro-Naoned marteze. Ur marvailher donezonet eo gant ma strivo da bellaat gwelloc'h-gwell diouzh e vrezhoneg c'hwez ar galleg.

291) Ret-mat eo klozañ ur roll re hir ha diglok koulskoude. Menegomp tri varzh evit echuiñ.

Kristian GWIONVARC'H en deus roet pevar fezh : *Merzadurioù Flandrez*, 11/31 ; *Ramzed Flandrez*, 31 ; *Ar wirionez enep ar bed*, 14/36, ha *Setu Pariz*, 16/30. Peadra da gaout c'hoant da glevout hiroc'h. Abaoe 1949 netra ken.

Fand ar ROUZ ivez a zo chomet peoc'h goude *Teir Barzhoneg*, 21/9.

Gouez, avat, ne varzhonio mui. Fuzuilhet eo bet Leon JASSON e Roazhon d' ar 17 a viz Gwengolo 1946. Lakaet eo bet e brezhoneg *Barzhonegoù Gouez* war c'houlenn start ar Breizh-Uheliad a oa anezhañ, 57/4-5.

VII. — BUHEZ AR BREZHONEG ER C'HELAOUENNOU

Re aes ober goap ouzh ur yezh a gav d' he harpañ ur gelaouenn daouviziek lennegel (d' he meno ! a lavar lod). Ret anzav n' emañ ket ar brezhoneg war hent ar froudoù arc'hant-paper a zo ret da zerc'hel da dreiñ rod tr c'helaouenn bemdeziek na zoken sizhuniek. Bet hon eus bet ARVOR etre 1941-1944. Abaoe e striv ar Vretoned da adc'hounit an dachenn gollet ha dereat eo reiñ da anaout, well-wazh, pezh o deus graet pe glasket ober e sell da se.

E 1948 e kemer KROAZ BREIZ lec'h FEIZ ha BREIZ hag Ar VUHEZ KRISTEN. E 1951, anvet he rener da sekretour lez-varn e eskopti, e tav hag e teu d' ar vuhez ar gelaouenn viziek BLEUN-BRUG, dezhi da benskriver an Ao. Visant SEITE. Betek-hen 96 niverenn a zo deut er-maez. Divyezhek eo a-wechoù.

Evit reiñ da glevout mouezh emsav ar Bleun-Brug e Bro-Dreger e voe savet BARR-HEOL, kannadig kalonek roneo-skrivet, renet gant an Ao. Marsel KLERG. Skrivañ a ra ivez ennañ an Ao. Loeiz ar FLOC'H ha Per BOURDELLES.

E derou 1956, en abeg d'an tabut doare-skrivañ a seblant spjeg evel al lorgnez ouzh ar brezhoneg e rank *BARR-HEOL* stagañ d' ober hent diouzh e du e-unan. — Pennadoù evel : *An Ao. P. M. Lec'hvien (1885-1944) marv evit Breizh*, en eil niv. (1954) ha *Tregeriz veur : Ar Yeodet*, niv. 6-7 (1956), e-touesk re all, plijus ha talvoudus, a zo dleet dezho ar brasañ meuleudi.

Ar *BEDENN* evit ar *VRO*, renet gant an Ao. Loeiz ar *FLOCH*, a zo ur follenn roneoskrivet kempenn, an hini wellañ a gredomp, a ginnig bep tri miz d'he lennerien pennadoù c'hwec'h o brezhoneg ha start o mennozioù.

Ar *SKOL*, dastumadenn c'hwec'hmiziek a zo kaset en hent gant an Ao. Armañs ar *C'HALVEZ*, beleg-skolaer e Ploueg-ar-Mor. Ar c'hudennoù ma ra war o zro a zo merket anat a-walc'h gant hec'h anv. E 1954 eo bet embannet an niv. gentañ. An trede niv. a ro lodenn-zerou « douaroniezh Vreizh » savet gant Andreu *GWILCHER* (s. 236 ha 278) ha lakaet e brezhoneg gant F. *KERVELLA* (s. 220 ha 261).

Hor *YEZH*, kaier roneoskrivet trimiziek, a zo deut er-maez e niv. 10 e dibenn 1956. Pennañ labour da vezañ embannet gant ar gelaouenn a zo *Istor ar Yezhou Keltiek* gant ar penskrivagner *Arzel Even* (s. 240 ha 276). An derou a gaver en niv. 7 ha 9.

An *TRIBANN*, renet gant Per *LOISEL* nemetken, abaoe m'eo aet *Taldir* da anaon, a zo kannadig bremañ Gorsez Barzed Breiz-Vihan. Divyezek eo.

Ar *BED KELTIEK* ne deo ket ur c'hannadig evel lod all. Ne vez kaset nemet da izili *Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek*. Reiñ a ra keleier eus ar broioù keltiek e brezhoneg nemetken. An niv. 127-128 a oa deut er-maez e miz Gwengolo 1956. Pennadoù niverus a gaver gant *Roparz Hemon*.

Kavout a reer ouzhpenn kelaouennoù e galleg o reiñ, ingal pe a vareadoù, ur stagadenn e brezhoneg.

Da skouer « Fontaines de Brocéliande », eus Roazhon, a vout bep miz ur bajenn vrezhonek. Yeun ar *GOW*, etre lod all, evel an Ao. Loeiz ar *FLOCH*, en deus roet eus e skridoù da *STIVELLOU BREC'HELEAN* (da skouer derou un adaozadur eus *Robinson Kruso*, s. n. 254).

OGAM, kannadig daouviziek an Hengoun Kelt, a embann ur stagadenn roneoskrivet e brezhoneg.

Ar *GLAZIG* a zo bet, ur pennad, ur stagadenn folklorel d'ar gelaouenn « Le Petit Bleu ». Kavet e veze enni pennadoù e brezhoneg. Alan an *DIUZET* (s. n. 236) a rae war he zro. Tavet eo adal ar bempvet niverenn dre ziouer a goumanantien niverus a-walc'h.

ME a *ZALCHO*, kelc'hgelaouenn roneoskrivet *Kevredad ar C'helc'hioù Keltiek*, a embanne muioc'h-mui a bennadoù brezhonek en amzer ma oa Ivona *GALBRJN* he sekretourez (1948). Kavout a reer ur gontadenn ganti : *Ar Gornandoned*, e *LIAMM*, 9/22.

Kavet e vez a-hend-all pennadoù brezhonek er *SONER*, kelaouenn *B.A.S.*, e « La Terre Bretonne », « Le Pays Breton », « La Liberté du Morbihan », hag, abaoe ur pennad (1955) e « La Bretagne à Paris », dindan an anv-pluenn *Abriwall*. Brezhoneg a gaved betek en « Ouest-France », un amzer zo bet.

An div gelaouenn viziek yaouankañ o plediñ gant kudenn Vreizh a zo *Ar VRO*, savet e dibenn 1954 ha *BREIZ*, e dibenn 1956.

Lodenn ar brezhoneg a oa bras a-walc'h en hini gentañ p'eo bet savet. Aet eo war goazhañ da c'houde. Emañ o klask ur c'hempouez diaes e dizhout da gelaouennoù divyezhek dezho mennozioù politikel. Abostolerezh evit ar brezhoneg, avat, hep ar brezhoneg a zo kement ha klask emgann ouzh bannoù ur vilin avel. — E *BREIZ* ez eo treutik betek-hen lodenn ar brezhoneg. Dre ma kresko al lodenn-se e welimp splannoc'h diwar skouerioù dremm brezhoneg ar Skol-Veur evit ar skolioù.

Ul lec'h dezhi hec'h unan a zo da reiñ d'an *Amzer Geltiek* (« The Celtic Time »).

E 1947 e voe staget da embann e Kork (Iwerzhon) ur gelaouenn, da gentañ miziek, daouviziek da c'houde a-raok tevel, evit ar broioù keltiek.

Ne deo ket ar wech kentañ m'eo bet graet un taol-esa a seurt-se. Dont a ra c'hoant, bep ar mare, d'ar Geltaed dihunet da gaout ul « liamm » etrezo. Diaes-tre eo, avat, dont a-benn eus ur seurt strivadenn. Re a yezhoù eo ret d'al lennerien anaout. Ha mar ne vez graet nemet gant ar saozneg hag ar

galleg, ez eer en arbenn da bal an Emsav : Dihun Keltia e keltiek eveljust.

Kalonek eo bet ar gelaouenn-mañ. Difennet he deus tramor hon tud gwasket amañ. Pennadoù brezhonek a zo bet moulet warni dindan anvioù-plüenn evel : *T. Kergourle* (I, 7, 8, ; II, 56 ; Mae 1949 ; Gouhere 1949). — *Ker-Houardon* (Mezheven 1949 ; Du-Kerzu 1949 ; Meurzh-Ebrel 1950 ; Du-Kerzu 1950) ; *Kadour* (Gouhere-Eost 1950) ; *F. Lagadek* (Du-Kerzu 1950) ; *Alan Gourenez* (Gwengolo-Here 1950 ; Genver-C'hwevrer 1951 ; Mae-Mezheven 1951 ; Du-Kerzu 1951 ; Mae-Mezheven 1952 ; L.M.A. (I, 10,11)). Kavout a reer zoken barzhonegoù ne dint ket fall daoust d'ar mankoù moulerezh. Talvoudus e vo d'ar furcherien, un amzer a zeuio, mont da bennaouiñ e dastumad ar gelaouenn-se, mar bez miret un hiniennoù bennak, amañ hag ahont, traoùigoù diaes da zisoñjal hag a vezo bet koulskoude ankounac'haet.

Dizereat e vefe, avat, chom hep menegiñ *SKED*, kaieroù « Skouted Bleimor », renet gant Per GERAOD. Ne deo ket dezho e c'hell bout ar brezhoneg un abeg a abostolerezh war baper nemetken. Ober a reont gantañ.

VIII. — BRO-GUENED - En HAD

E Gwened lec'h *DIHUNAMB* a oa goullo. N'heller ket lavarout, avat, ez eo bet kemeret rik al lec'h-se gant *BRO-GUENED*. Daoust m'eo aet lodenn ar brezhoneg war greskiñ enni, ez eo ur gelaouenn vizek divyezhek. An niv. 42 a zo deut er-maez.

En Had. — E Nevez-Amzer 1951 en deus staget Sten KIDNA gant e zastumadenn daouvizek liesskrivet : *En HAD*. C'hoant a zo savet d'ar paotr-mañ, skolaer a vicher, reiñ da glevout adarre mouezh Bro-Wened. Kement-se a oa eveljust reiñ da anaout n'en doa ket emglev 1941 reizhet pep tra. Hag e gwirionez n'hon eus ket kredet pell amzer e oa deut an taol da vat. Ret e ve bet kaout e-pad bloavezhioù ha bloavezhioù harp labour ar skolioù. Taol-esa ar peurunvaniñ en deus c'hwitet e 1944 dindan horzh an darvoudoù. Re anat eo deut an dra da vezañ abaoe.

Deut eo *En HAD* a-benn, e c'hwec'h vloaz, da zegas er-maez he niv. 12 e dibenn 1956. Pell emaoamp diouzh ar

c'hont resis. Nemet eo ret anzav ez eo c'hoazh pennekoc'h ar rener eget ne deo divoneiz ha disikour. — Na kalonekat kelaouennig, liesskrivet fallik peurvuiñ ! Douget eo war divskoaz ar penskriver. Hogen n'en deus ket hemañ nac'het harp... pa vez kinniget dezhañ.

292) Sten KIDNA a zo bet ganet d'ar 14vet a viz Eost 1916 e Toulon. E dad, martolod, a oa Sinagod a orin. E vamm a zo genidik eus an Alre. Dont a rae e hendadoù a Vro-Euskadi. Deut oant da Vreizh en amzer an Dispac'h Bras evit labourat war-dro ar paludoù-holen. Ur pennad zo en deus staget KIDNA da skrivañ e brezhoneg. En *ARVOR*, 31 Here 1943, da skouer, en deus embannet ur gontadenn farsus, displeget buhezek : *Pod-houarn burzhodus paotr ar marc'had kuzh*. E niv. 12 e gelaouenn, Eost 1956, e kavomp ur gontadenn disheñvel-krenn : *En Deur a oé sklér ha klouar*, 15 pajenn roneo-skrivet. Un andon espar a zo d'ar skrid : ar boem kemmesket gant danvez ar vuhez pemdez. N'eus netra aze da feukañ spered ur C'helt.

A-raok honnezh en deus embannet kontadennoù all : *Brezel Bihan Pat O'Mealgan*, n. 2 ; *Gourienn el Liberté*, n. 6 ; *Sorbienn er Vroh glas*, n. 7. N'eus hini hep he zalvoudegezh.

Mignon oa KIDNA da Roperzh ar MASON. Iwan an DIBERDER a zo eus e genlabourerien. Barzh eo evelto. Plijet on, me nann-Wenedour, gant barzhoniezh heson rann-yezh Gwened. Souezhet on bet, avat, o verzout e vouz peurvuiñ Gwenediz ouzh barzhoniezh garvoc'h ar rann-yezhoù all. Ar pouez-mouezh a zo kiriek marteze. — E niv. 5 e kaver : *Bamdé de houlev dé*. Ar re a glask un awen broletarek ha kristen war un dro a dlefe ober stad eus ar pezh-se. — *Diguner de der ér* a zo un brederiadenn fromus diwar-benn darvoud Menez-Kalvar. Da heul e teu : *En noz yén* ha *Koun*. Kalon dener, KIDNA en deus savet gwerzennoù karanté ken flour ma tegasont dimp soñj eus re ur Gwenedour all : Piér LAURANS (s. n. 58). — E niv. 7 e kavomp : *Me zo edan teh* ; en niv. 9 : *En Izenah* ; e niv. 10 : *Skriuet e miz Imbril* ; e niv. 12 : *Cherr-Notz* ; *Er Hrouedur Aljeriat*. Daou bezh all diembann a anavezomp : *Hymen*, hag an eil dre an anv hepken : *Men goaz zo oeit d'en Indochin*.

Kenlabourerien eus ar rummad koshoc'h en deus bet *En HAD*. Kavout a reomp en niv. 4 un drama gant Job ar BAYON (s. n. 130) : *Stag er Vuhé*. (Hervez *GWALARN*, niv. 140-143, p. 190, an dornskrid, deiziet a 1924, a oa e kerz L. HERRIEU.) Kar eo evit an danvez d'ar *Gouriz Eur*

embannet en niv. gentañ gant Roperzh ar MASON (s. 272), nemet, d'hor meno, ez eo kalz gwell an eil.

293) *Cloman Ardeüen* a zo un anv-pluenn gevell e gwir. Edwarz GILLIOUARD (*Ardeüen*) a zo bet ganet e Belz e 1896 hag e chom eno c'hoazh bremañ. Roet en deus dimp barzhoniezh kaer evel *Lahed er brezel* (savet e miz Kerzu 1917), niv. 5, ha *Kreisté*, niv. 10. Evel peurvuañ e gwerzennoù Gwenediz a ouenn vat e kaver amañ hesonerezh ha kizidigezh. Hevelep tra a zo da laret eus komz-plaen *Mari-Helen*, troet diwar c'hallez Fr. QUER, Karnag, 1912. Ar « sorhenn a garanté » -mañ a zo seul fromusoc'h ma 'z eus muioc'h a zalc'h war gomzoù ha doareoù an dud. Ne deo « giz kêr » tamm ebet. Skridoù heverk eo an tri-se ha reiñ a reont c'hoant da anaout hiroc'h eus oberoù *Ardeüen*, reizhet pe get gant *Cloman*. Bet eo bet *Ardeüen*, war a lavar KIDNA, an hini kentañ gant Iwan an DIBERDER da sevel e brezhoneg gwerzennoù « diblen » pe « zieub », kalz prizetoc'h gant lod-kaer eget ar gwerzennoù mentet strizh.

294) Iwan an DIBERDER (s. n. 60) a zo bet ganet en Orient e 1887. E dad a oa a Bontskorf, e vamm a Wened. He zud dezhi a zeue eus enez Arzh.

Lavaret hon eus endeo pebezh spered dizalc'h a zen a zo eus skrivagner-mañ, donezonet-dreist war meur a dachenn. Traoùigoù hepken en deus roet d'*En HAD*. Traoùigoù a laran a-ratozh-kaer en ur soñjal er bern skridoù en deus savet hag a van diembann. — Menegomp ur pennad gentañ : *A-zivout me meri guerzieu*, n. 5, ha da heul : *Mor Salamis n'e ket me mor* ; *Er Ger-Is m'es klasket* (darn). — Pennañ labour en deus roet da gelaouenn KIDNA a zo dastumad lizhiri KALLOUH (evel ma skrive *Bleimor* e anv) : niv. 8, 22 p. ; niv. 9, p. 13-22. Skridoù brezhonek ar barzh en o deus evidomp eveljust an dalvoudegezh vrasañ, daoust m'int holl prizius dimp da anaout menozioù an den. « Calloch a skrivé e gallec perpet. Un dé benac, mé oeit ha goulennet geton perac. A pe vér brehonegour red é rein scuer. » Un ali mat en deus roet d' e gile, nemet eñ, penn e-unan mar deus, a skriv ar gwenedeg gant un doare-skrivañ dezhañ e-unan.

A-douez e zornskridoù e c'hellomp menegiñ : *Luscaoù*, barzhoniezhoù diembann ; danevelloù : *Maria Kerpenhir* ; *El Loer* ; *Dariorigum*, h.a. — Troidigezhioù en deus savet diwar saozneg Lady GREGORY ha W. B. YEATS : da skouer diwar an eil : *G'ar mén kailh guenn*, e niv. 2. — *Kontadennoù a Vro-Skos*, diwar Hugh SINCLAIR.

Lavaret hon eus ivez endeo pegen « akourset » eo gant al lennegezh-pobl hag ar werinoniezh. Dastumet en deus *Soñnenneu* (400) e Bro-Wened, ha 300 pajennad kontadennoù : *A liou el loér hag er stited*. Embannet, avat, n'int ket.

295) *Bleu Benal* ne deo ket kennebeut ur skrivagner eus ar rummad nevez. Rak ganet eo bet Per Le SAUSSE d' an 28 a viz Here 1899 e Sant-Karadeg (Tregomel). Deut eo da chom d' e seizh vloaz da Garnasen. Skolaer skol gristen eo abaoe daou-ugent vloaz. Emañ bremañ e Pleskob.

Roet en deus d'*En HAD* : « *Dilexi quoniam exaudiet Dominus* », un droidigezh pe dost eus ar salm 114, e niv. 5 : *Marv ur peizant* (e koun Loeiz HERRIEU), niv. 9 ; *En Aüel*, daou bezh all en niv. 12.

Kontadennoù en doa roet da *ARVOR* : *Polpegañez er Hoëd*, 16 C'hwevrer 1941 ; *Er Huénenen* (« ar wenanenn »), 23 C'hwevrer 1941 ; *En Azen Bleijer*, 30 Meurzh 1941, h.a. ; gwerzennoù ivez : *Mein hir Pleheneg*, 25 Mae 1941 betek an 13 a viz Gouhere 1941.

Bet eo bet eus kenlabourerien *DIHUNAMB* ha kavet e vez hiziv e anv e *BRO-GUENED*.

296) *Piér Tual* a zo anv-pluenn an Ao. TANGI, person Begnen. Komz-plaen eo e kas d'*En HAD* evel ma roe da *ARVOR* kent : *Fetan Dom Jak*, 30 Meurzh - 6 Ebrel 1941 ; *Er Pear Breur en Dordogn*, 9 C'hwevrer 1941.

297) ALLAIN en deus sinet daou bezh-barzhoniezh hir a-walc'h : *E koun hor Mamm*, niv. 11, ha *Moredigeh ul lestr brezel en Orient*, niv. 12.

298) Lod all a zo troetoc'h gant ar pezhioù berr : *Ar Meizour* en deus savet da skouer : *Strobinell* (7 gw.), *Heneoal* (10 gw.), e niv. 11. — Gweltas BERNIER (G. ar C'hounaer, s. n. 242) a anavezemp evel skrivagner komz-plaen. Daou varzhoneg berr : *Huñvre en Dousig* (7 gw.) ; *D' en Danuë-pried* (9 gw.) en deus roet e niv. 5 *En HAD*.

IX. — AN EOST - AR FALZ - RADIO KIMERC'H

Adal ma voe krog brezel 1939 ne voe mui keloù eus *Ar FALZ*. Pa voe aotreet, e derou 1942, gant gouarnamant Vichy, ul lec'h d' ar brezhoneg er skol, e voe ezhomm eus ur

c'hannadig evit ar skolaerien. An *EOST*, kaier da vezañ embannet a vareadoù diresis, a zeuas er-maez e dibenn ar bloaz-se. An niv. gentañ a ro ur pennad diwar-benn ur c'hamp-studi skolaerien e Mordelles e miz Gwengolo 1942. Deiziet eo ar bedervet niverenn eus Ebrel 1943. C'hwezek kaier a zo bet embannet dindan un talbenn treset gant LANGLEIZ. Kavet e veze er c'hannadig kentelioù brezhoneg gant Alan an DIUZET (s. n. 236) hag Annaig SOHIER (s. 224), ha pennadoù e galleg diwar-benn istor, douaroniezh, sonerezh Breizh, h.a., gant ensellourien skolioù bihan ha mistri. Un dastumad leun a alioù mat d'ar skolaerien o stagañ gant un hent diasur, niverusoc'h ennañ an toullou-trap eget n'eus forzh pe skoazell. Daou levr skol o doa a-hend-all d'ober ganto : *Me a zesk brezoneg* gant C. UGEN ha M. SEITE evit ar skolioù kristen (miret ennañ doare-skrivañ K.L.T.) ha *Me a lenno* gant Yann SOHIER evit ar skolioù-stad (gwisket dezhañ doare K.L.T.G.). Binvioù labour evit tud a youl vat. N'o deus ket bet ar re-mañ kalz tro da bakout poan gein gant ar mediñ. Gant niv. Mae 1944 e oa echu an abadenn ha skubet kempenn al levr. Echu oa an *EOST*.

E derou 1945 setu ma tigouskas *Ar FALZ* dindan renadur A. KRAVEL. Eus strolladig kentañ Yann SOHIER e oa hemañ. Roet en doa d'e gannadig pennadoù dindan anvioù-pluenn. E 1941 e oa gantañ war ar stern un *Dibab* pajennadoù tennet eus ar skrivagnerien vrezhonek. Un darn nemetken eus al labour-se a zo bet embannet e 1950 : *Daou-ugent pennad e brezoneg evit ar skolioù*. Meneget eo bet e *LIAMM*, 22/74. Niv. 3 (1956) *Ar FALZ* he deus roet *Pennadoù e rann-yez Gwened evit ar skolioù*.

E 1945 e oa ret adstagañ gant ar stourm evit adkavout digant ar gouarnamant nevez, dre gaer, kement da nebeutañ a oa bet aotreet, dre gaer pe dre heg, gant ar gouarnamant a-raok. Fur e oa, emichans, evit tizhout ar pal-se bezañ a-eneb kement-tra a oa bet graet e-pad ar bloavezhioù 1940-1944. Al lodenn-se eus al labour, da vihanañ, a zo bet sevenet gant ar brasañ aked. Kavet eo bet gwell lavarout n'oa mui a levrioù da zeskiñ brezhoneg kentoc'h eget ober gant levrioù K.L.T.G. Ur gavadenn !

Deut eo ul lezenn eus an 11 a viz Genver 1951 da reiñ ul lec'h d'ar brezhoneg er skol. (Karout a rafen gouzout pehini eo al lec'h-se, e gwirionez, hep brabañsal, e skolioù 1956.) Diskoulmet eo bet ur wech all kudenn an doare-skrivañ. Unan nevez a zo bet renket evit ar skolioù gant an Ao. chaloni FALC'HUN, deut da gelenner war ar c'heltieg e Skol-Veur Roazhon, war-lerc'h Per ar ROUZ.

Frañsez-Mari FALC'HUN a zo bet ganet d'an 20 a viz Ebrel 1909 er Vourc'h Wenn, mab da Erwan ha da Vari-Ivona TOURNELLEG, o daou eus ar Vourc'h Wenn. Bet eo eus kenlabourerien SAV. (Sellit niv. 26, 27, 28, 29, 30, 31.)

Daoust d'ar *FALZ* da vezañ feal d'ar Stad, tenn eo bet, war a seblant, meur a dro buhez ar gelaouenn. N'he deus ket kavet, anat eo, ar skoazell a c'hortoze. N'eus forzh pe liv a ve d'o menozioù, karourien ar brezhoneg a striv a-enep red an darvoudoù ha kalz aesoc'h eo mont gant kas an dour. A-benn ar fin, daoust da veur a reuziad terzhienn, en deus kendalc'het ar c'hannadig.

En izili eus strollad ar *Falz* eo bet fiziet *Radio-Kimerc'h* deut da gemer lec'h abadennoù brezhonek *Roazhon-Breizh*, dek vloaz bennak 'zo (al lodenn didu nemetken, gwir eo). Per-Jakez HELIAS ha Per TREPOS eo an daou-se.

299) Per-Jakez HELIAS, ganet e Pouldruzig (Bro-Vigouden), d'ar 17 a viz a viz C'hwevrer 1914, a zo hiziv kelenner e Skol-Normal Kemper. War-dro pevar c'hant abadenn en deus savet evit ar skingomz. « N'ouzon ket, emezañ, petra dalvez al labour-se. » Ar vicher a skingomzer, evel hini ar c'helaouenner, a redia un den da labourat prim. Diaes eo ober da bep tro labour peurlvat. N'heller ket, avat, lavarout ne deo ket Per HELIAS ur skrivagner puilh e bluenn. Pezhioù-c'hoari en deus savet (war-dro 26), barzhonegoù ivez ha sonioù evit sonerezh Jef PENVEN. « An darnvuia eus an oberennou-se, emezañ, a zo (hag a jomo) diembann. Savet int bet ganin evit va flijadur. » N'eus nemet da hentiñ ma kavo, deiz pe zeiz, amzer da beurgempenn ar pep gwellañ. Da c'hortoz n'hellomp barn nemet diwar ar pezh a zo bet moulet. Menegomp *Biskoaz kemend-all*, pemp istor berr evit ar radio, *Ar FALZ*, Dirinon, 1947. Danvez c'hoarzh eo a zo da glask ha da gavout e troioù kamm *Jakez Kroc'hen* ha *Gwilhou Vihan*. Ar pezhig *War eun dachenn « Fobal »*, (ur sketch) hon eus lennet. C'hoariet eo bet war *Radio-Kimerc'h* d'an 13 a viz Genver 1952. En daouzek pajennad-se (*Ar FALZ*, niv. 5, 1955), e kavomp ur fent kar da hini pezhioù farsus Youenn DREZEN (s. 264).

Eun anv bras, darvoud en un arvest (*Ar Falz*, niv. 5, 1953) a zo bet skignet d'ar 5 a viz Ebrel 1953. — Amañ hon eus pevar a c'hoariet. Un drama iskis a-walc'h eo, lec'hiet en ur veilh-avel, stok en aod, e Kornog Breizh-Izel. Un tiegezh lorc'hus oc'h enebiñ ouzh e blanedenn : bezañ lonket gant ar mor, an eil war-lerc'h an all. N'eus nemet ar wred-se a ve

LEVRLENNADUR

J. Bellamy, *Versions Bretonnes de la Bible*, e *Revue Morbihannaise*, 1894-1895, p. 358-370. — Joseph Rousse, *La Poésie Bretonne au XIXe siècle*, Paris, Lethielleux, 1895. — Jaffrennou-Taldir, *Breiziz (1810-1910)*, Keraez, Moulerez ar Bobl, 1911 ; Id., *Prosper Proux. Studiaden var e vuez, e lizerou, e varzoniez*, ibid., 1913. — Camille Le Mercier d'Erm, *Les Bardes et les Poètes nationaux de la Bretagne Armoricaïne*, Rennes, Plihon et Hommay ; Paris, Edward Sansot, 1918. — Abbé Pierre Le Goff, *Petite Histoire Littéraire du dialecte breton de Vannes*, Vannes, Galles, 1924 ; Id., *Pennadoù : e Revue Morbihannaise*, Buhez Breiz, An Oaled, a-zivout skrivagnerien Bro-Wened. — P. V., *La Villemarqué, sa vie et ses œuvres*, Paris, Champion, 1926. — Marcel Guiyette, *La Langue Bretonne*, Rennes, Imprimerie Commerciale de Bretagne, 1935. — Louis Le Guennec, *Vieux Souvenirs Bas-Bretons*, Quimper, Edition de la Société « Les Amis de Louis Le Guennec », 1938 ; Id., *En Breiz-Izel autrefois*, ibid., 1940. — Abbé Pierre Batany, *Luzel, poète et folkloriste breton*, Rennes, Simon, 1941. — Frañsez Vallée, *Évo-rennou eur brezonegour (1860-1931)*, Brest, Sterenn, n° 5, 1941. — Joseph Ollivier, *La Chanson Bretonne sur feuilles volantes*, Quimper, Le Goaziou, 1942 ; Id., *Kentskridoù da : Guec'hall gor e oa*, 1924 ; *Toull al Lakez*, 1930 ; *Kontadennoù ar Bobl e Breiz-Izel*, 1939 ; *Ma C'horn-Bro*, Quimper, Le Goaziou, 1943. — Loeiz Herriou, *Le Littérature Bretonne*, Hennebont, Editions de Dihunamb, 1943. — Jaffrennou-Taldir, *Eur wech e oa...* (*Envorennoù Yaouankiz*), Keraez, Editions Armorica, 1944. — Roparz Hemon, *La Langue Bretonne et ses combats*, La Baule, Editions de Bretagne, 1947. — Dr Louis Dujardin, *La Vie et les Œuvres de... Le Gonidec*, Brest, Imprimerie Commerciale et Administrative, 1949. — Abbé Henri Poisson, *L'Abbé Jean-Marie Perrot*, Rennes, Plihon, 1955.

Daoust d'an holl levrioù-se da'vezañ bet talvoudus din, morse n'em bije kredet stagañ da sevel al labour-mañ panevet pennadoù *Ar Furcher Brezhonek* (Dr Loeiz Dujardin pe *L. Lok*) en *Arvor* etre 1941 ha 1944. Ar pennadoù-se o deus roet din ar pep gwellañ eus danvez teir lodenn gentañ va levr. Pennadoù all gant an hevelep furcher a zo bet moulet e *Gwalarn*, e *Kaieroù Kristen*, e *Fontaines de Brocéliande*, h.a. Prestet en deus din ouzhpenn, gant brokusted, notennoù savet gantañ evit labourioù da embann. *Loeiz Lok* eta a zo gwir baeron al levr-mañ. N'hellan lavareut gwell.

Klasket em eus ivez va mad e kelaouennoù niverus : *Revue Celtique*, *Annales de Bretagne*, *Revue Morbihannaise*, *Ar Vro*, *An Oaled*, *Feiz ha Breiz*, *Dihunamb*, *Sav*, *Gwalarn*, *Studi hag Ober*, *La*

diouzh o ment, war a seblant. Marteze un tammig re a nerzh en divizoù. Evelkent n'em eus ket mouzet ouzh from an drama-se un tamm re gribennek marteze.

Marc'hekadenn Roue Ker-Is a zo danvez diembann un abadenn diwar-benn ar vojenn holl-vrudet. Deiz ha bloaz livadenn Ger-Is, e tihun Gradlon, war e varc'h-maen etre tourioù Iliz-Veur Sant-Kaourintin Kemper. Bleniet gant *Marzin* e sko war-du ar ger veuzet. Klask a ra mont da adkemer e vizou-roue en e gambr e-pad ma son kloc'h hanternoz. Da vat e vefe diboaniet kêr hag an dud, mar kasse an taol da benn. Ne deo ket chalet ar roue gant kement-se. Gwell e kav lezel an traoù evel m'emaint ha mont da bep deiz-ha-bloaz da barañ e sellou war e gêr hag e verc'h. Moarvat e vo kavet ar vojenn-mañ el levr da vezañ embannet dizale (*Mojennoù ar Mor*, Emgleo Breiz, Brest).

300) Per TREPOS a zo bet ganet d'an 31 a viz Genver 1913 e Plozeved. Graet en deus e studi e lise Kemper hag er « Sorbonne ». Kelenner eo bet e liseoù Kemper ha Roazhon. Skolveurieg war ar saozneg, emañ bremañ kelenner war al lizheregouriezh keltiek er Skol-Veur abaoe 1956.

D'ar ouiziegezh kentoc'h eget d'al lennegezh ez eo douget Per TREPOS. E labourioù a zo bet embannet en « Annales de Bretagne », 1953-1954. E dezenn bennañ : *Al liester e brezhoneg* a vo moulet er bloaz-mañ (1957), e galleg evel e *Yezhadur ar brezhoneg*, savet evit ar skolidi ha nann e soñj dibradañ labour start KERVELLA. E eil dezenn a zo anezhi : *Enklaskoù diwar-benn geriadur ar vereuri*. Ar skridoù-se holl a zo bet savet diwar-benn ar brezhoneg. Ne dint ket skridoù brezhonek. Barrek eo, avat, da skrivañ e yezh e gavell, evel m'en deus diskouezet e 1950 gant *Lod all a varv*, ur gontadenn (100 niv. er-maez a genwerzh, moulet gantañ e-unan). Gant ma kavo amzer, etre e labourioù gouiziekiel, da sevel ha da embann re all ken buhezek !

Un hevelep brezhoneg a zeu dindan bluenn an daou Gernevad-mañ. Ne welañ da rebech dezhañ nemet chom re dost a-wechoù ouzh ar yezh komzet betek degemer furmoù laosk, er verboù da skouer, a denn da zisneuziañ ar yezh skrivet. (*En oa ne deo ket sklaer evit en doa, hag emei a ro da soñjal en emezi ha nann en emañ hi.*)

Daoust da vezañ prim o spered ha fonnus o fluenn n'hell nag un den na daou dont a-benn da voueta ar skingomz, ha pa ve un hanter-eur ar sizhun nemetken, hep klevout ar rebech da vezañ unliv. Hogen, ha roet eo bet, abaoe dek vloaz, da *Radio-Kimerc'h*, ar peadra ret evit ma rafe e gresk war

dachennoù estreget hini an diduell pe a-walc'h hepken da vevañ-bevaik ?

Ar skolioù, ar c'helaouennoù, ar skingomz, ar finvskeudenn-gomz a zo tachennoù bremañ stourm ar Vretoned kar-o-yezh. Mar kollont ne vo ket pell a lennegezh... nag a vrezhoneg moarvat. Youl start, ijin hag arc'hant, kestet pe get, a zo ret nemet aner eo soñjal e vo gounezet an emgann hep spered broadel.

Bretagne, La Dépêche de Brest, L'Hermine, Breiz. N' em eus ket kaset ken pell hag em bije karet va lennadurioù evit meur a abeg : diouer a amzer abaoe 1944 ; va dastumadoù aet da goll an darn-vuiañ anezho ; n' em eus ket bep tu da vont betek ar c'helaouennoù embannet abaoe. Evit an amzer-mañ *Al Liamm* hag he notennoù a zo bet talvoudus-bras din.

E vefe da sevel, al labour-mañ a vefe disheñvel-bras. Evel m' emañ ez eo kinniget d' am c'henvroiz. Dastumet em eus en ul levrig ur bern diskleriadurioù a c'hell bezañ talvoudus da vrezhonegerien stag ouzh o yezh. Ne deo ket graet evit ar re all.

F. E.

ROLL ANVIOU

Kasaus eo, pa soñjer, degemer en ur skrid brezhonek skrivadur gall an dielloù parrez, daoust m'eo an doare gouiziek rik. War un dro ez eo un torr-penn d' al lenner klask e hent e strouezheg an doareoù skrivañ, gallek pe vrezhonek. Setu perak hon eus renket amañ anvioù skrivagnerien hor bro hervez urzh al lizherenneg hag evel m' int kaiseret er parrezioù. Peurvuiñ e vo kavet da heul an anv skrivet diouzh doare ar brezhoneg bremañ. War-lerc'h-e teu an anvioù-pluenn e lizherennoù stouet. Ur steredennig a zeu dirak anvbarzh izili *Gorsez Barzed Breiz-Vihan*. Anvioù an dud all a zo moulet disheñvel. An niveroù stouet a gas da rannoù-pennadoù ; an niveroù sonn d' ar pajennoù.

— A —

- ABGRALL (François) — Fañch Abgrall — * *Alc'houder Arre*, 190.
 ABGRALL (Chanoine Jean-Marie) — Chaloni Yann-Vari A., p. 52, 78.
 ABGRALL (Marianne) — Marianna A., 51.
 Ap-Gwilym (Dafydd), p. 175.
Abriwall, e « Bretagne à Paris » 1956, p. 221.
 Aesc'hulos, p. 122.
 Akwin (Sant Tomaz), p. 169.
 Alan (s. Guénégan), 230 b, p. 170.
 Alan Brenn, 229, p. 170.
 ALEXANDRE (Chanoine Jean-François) — Chaloni Yann-Frañsez Aleksandr, 105, p. 61, 77.
 ALLAIN, 296.
 Amelot (Mgr), eskob Gwened, p. 98.
 Andersen, p. 118, 210.
 ANDOUARD (Louis-Fernand) — Loeiz-Fernand A. — *Erel Keraban, Farnachanavan*, 223, 252, p. 159.
 Anjer (Joseph), p. 186.
Ar Meizour, 298.
 Arnoux (Georges), sonaozour, p. 152, 168.
 « Avocat Pathelin », p. 89.

— B —

- Barba Ivinek*, 245.
 Barth (C. G.), p. 97.
 BATANY (Chanoine Pierre) — Ao. Per Batani — *Kloareg ar Veuzid*, 215, 250, p. 186.
 BAYON (Abbé Arthur Le) — Ao. Arzur er B., 139.
 BAYON (Abbé Joseph Le) — Ao. Job er B. — *Job er Gléan, Ab Iean*, 130, 134, p. 88, 89, 122, 199, 223.
 Beaumont (Mme de), p. 66.
 Becque (Maurice de), skeudennaouer, p. 44.

- BELLEC (Le Père) — An Tad Beleg, 91.
 BELLEC (Abbé François-Marie) — Ao. Frañsez-Mari Beleg, 82.
 Benziger, p. 78.
 Bernanos (Georges), p. 212.
 BERNIER (Gildas) — Gweltas B. — *Gweltas ar C'hounaer*, 242, 298.
 BERRE (Léon Le) — Leon ar B. — * *Abator*, 33, p. 126.
 BERTHOU (Guillaume) — Gwilherm Bertou — *G. B. Kerverziou, Erwan Dantey* (en *Arvor*), *Iaktimagus*, 179, 262, p. 209, 216.
 Berthou (Jean), skeudennaouer, p. 132.
 BERTHOU (Yves) — Erwan Vertou — *Alc'houeder Treger*, * *Kaled-voulc'h*, 28, p. 32, 36, 38.
 BESCONT (Abbé Le) — Ao. Beskont — *Ar Mignon*, 113.
 Bezruc (Petr), p. 217.
 BIHAN (Pierre Le) — Per ar B., 280, p. 183, 214.
 Blake (William), p. 117.
 BLEUZEN (Le Père J.) — An Tad B., 145.
 Blok (Alexander), p. 118.
 Bloy (Léon), p. 37, 105.
 Boccacio, p. 170.
 BODEUR (Abbé Toussaint) — Ao. Hollsent B., 71.
 Bonaparte (Prince Lucien), p. 98.
 BORGNE (Guillaume Le) — Guillam er Born — * *Barzh Séglan*, 61.
 BOSCHER (Auguste) — Aogust B. — * *Ar Yeodet*, 41, p. 220.
 Bossuet, p. 148.
 BOTREL (Théodore), p. 137.
 BOURDELLES (Abbé Pierre) — Ao. Per Bourdellez — *Maen-Tan*, 219, 259, p. 219.
 BOURDOULOUS (Le Père) — An Tad B., 111.
 BOURGEOIS (Colonel Alfred) — Koronal A. B., p. 26.
 Bourgogne (Geslin de), p. 17.
 Bourlaouen, skeudennaouer, p. 199.
 BRAS (Charles Le) — Charlez ar B., 26.
 BRAS (Charles Le) — Charlez ar B. — * *Drouiz Keraez*, 188, p. 32.
 BRAS (Joseph-P. Le) — Jos ar B. — *Dirlemm, Yann Brezal, Bruger*, 49, p. 47.
 BRAZ (Anatole Le) — Anatol ar B. — * *Skrev ar Mor*, 29, p. 17, 21, 22, 26, 29, 30, 35, 84, 97, 136, 139, 215.
 BRELIVET (Abbé Joseph) — Ao. Jozeh Brelived — * *Reder-Bro*, 127, p. 38.
 BRIGANT (Eugène) — Eujen B., p. 197.
 BRIGNOUX (Abbé Félix) — Ao. Felis Brignou, 125.
 BRISSON (Roger) — Rojer B., 290.
 BRIZEUX (Julien-Auguste-Pélage) — Juluan-Aogust-Pelaj Brizeug, 11, p. 11, 20, 25, 38, 63, 205.
 Broisma (Reinder), p. 196, 204.
 BROUDIC (Robert) — Roparzh Broudig, 243.
 BULEON (Abbé Jérôme) — Ao. Jerom B. — *Teriliz*, 90, 162, p. 79, 82, 99.
 Bunyan (John), oberour *Pilgrim's Progress*, p. 29.
 Bussy (Mr de), p. 68.

— O —

- CADIC (Abbé François) — Ao. Frañsez Kadig, 89.
 CADIC (Abbé Jean-Mathurin) — Ao. Iehann-Vatelin Kadig — *Yann Kerhle.*, 84, p. 69.

- CADORET (Philomène) — Filomena Kadored — *Bugel ar Werc'hez, Koulmig Arvor*, 55, p. 37.
 CADOUX (Abbé J.) — Ao. Kadou — *Brangili*, 134.
 CAER (Abbé) — Ao. Kaer, 166.
 Calderon, p. 122.
 CALLOCH (Jean-Pierre) — Yann-Ber Kalloc'h, Kallouh — *Bleimor*, 170, p. 49, 93, 102, 120, 134, 224.
 CALVARIN (Abbé Jacques) — Ao. Jakez Kalvarin — *Jakig*, 121, p. 82.
 CALVEZ (Abbé Armand Le) — Ao. Armañs ar C'halvez — *Herve Konan*, 217, 249, p. 220.
 CAM (Abbé Le) — Ao. Kamm — *An Eün*, 114.
 CAMM (Jean Le) — Yann ar C'hamm, 191 b.
 CAMBRY — Kambri, p. 10.
 CARDALIAGUET (Abbé) — Ao. Kardaliaged, p. 88.
 CARDINAL (Abbé) — Ao. Kardinal, 119.
 CARIO (Abbé Jean-Pierre) — Ao. Yann-Ber Kario — * *Ab-Tudal*, p. 38.
 CARIS (Abbé Michel) — Ao. Mikael Kariz — *Barz Mene-Bre*, 70.
 CARNÉ (Adrien de) — Adrian Karne — *Barz an Arvor*, 56.
 CAUREL (François) — Frañsez Korel — * *Evniq Arvor*, 207.
 Cervantes, p. 118.
 Chamisso (Adalbert von), p. 118.
 CHARLES (Jean-Yves) — Yann-Eozen Jarl, 178, p. 112, 132.
 CHARRAN (Louise) — Loeiza Charran, pried Klaoda'r Prad, 53.
 CHATTON (Chanoine Augustin) — Ao. Aogustin Chatton, 73.
 CHOUFFEUR (Jean) — Yannig Ch., 244.
 Claudel (Paul), p. 105.
 CLECH (Abbé François-Marie) — Ao. Frañsez-Mari Klec'h — *Ar Person Sorser*, 95.
 CLERC (Abbé Louis Le) — Ao. Loeiz Klerg — *Kloareg ar Wern*, 143, p. 81, 149.
 CLERC (Abbé Marcel Le) — Ao. Marsel Klerg — *Kloareg ar Menez, Klerg Llydaw*, 213, 263, p. 190, 219.
 Chhitch (Milovan), p. 200.
 CLISSON (Abbé Jules) — Ao. Juluen Sklison — *Paotr Juluen, Gow-na-gil*, 206, p. 150, 187.
 COAT (Pasteur Guillaume Le) — Pastor Gwilh ar C'hoad, 23, 151, p. 11, 15.
 COHÉLÉACH (Abbé) — Ao. Koheleac'h — *Kelen Glas*, 129.
 COMBEAU (Yves-Louis) — Eozen-Loeiz Kombod, 5, p. 77.
 Combes, p. 69, 147.
 CONAN (Jean) — Yann Konan a Voengamp, p. 49.
 CONNAN (Jacques) — Jakez Konan — * *Ab-Ivan*, 235, 264.
 CONQ (Abbé Auguste) — Ao. Aogust Konk — *Paotr Treoure*, 135.
 Constantius (Le Frère) — Ar Breur Konstansius, p. 47.
 Coppée (François), p. 30.
 Corneille (Pierre), p. 133.
 Cornou (Chanoine François) — Ao. Frañsez Kornou — *Goyen*, p. 89.
 COROLLER (Eugène) — Eujen Koroller — *Gweltas*, p. 89.
 Corven (Abbé L.) — Ao. Korven, p. 92.
 COTONNEC (Dr Charles) — Dr Charlez Kotonneg — * *Pareour*, 191.
 COULOUARN (André) — Andrev Koulouarn — *D. Mablern, Ab-Chouchenn*, 195.
 COZIG (Amedée) — Amede ar C'hozig — * *Karedig ar C'hozig*, 46.
 Crashaw (Richard), p. 118.
 Creston (René-Yves) skeudennaouer, p. 122, 123, 126, 191, 199.

- CROCQ (Yves) — Ivon Krog — *Spern-Gwenn, Youenn, * Eostig Kerinek, 44*, p. 134, 135, 142, 176.
 Croiset (Le Père), p. 98.
 CUILLANDRE (Joseph) — Job Kuillandr — ** Glanmor, 42*.

— D —

- DANIEL (André) — Andrev Daniel — *Erwanig, 192*, p. 140.
 DANIGO (Abbé) — Ao. Danigou, p. 93.
Danio (J. C.) — Jeanne Coroller, Itron du Guerny, p. 89.
 DANO (Le Père) — An Tad Daneu, 159.
 Dante, p. 148.
 Dantec (Abbé Le) — Ao. Danteg, sonaozour, p. 92.
 David (Mgr), eskob Sant-Brieg, p. 25, 64, 93.
 Dayot (A.), p. 167.
 DEBAUVAIS (Francis) — Fañch Debauvais — *Fañch Denoual, 226*, p. 121.
 Decker (Th.), sonaozour, p. 88.
 DELALANDE (Jean) — Yann Kerlann, 225, 260, p. 166.
 DELAPORTE — *Herve Kerhor*, p. 171, 172.
 DENIS (Pierre) — Per Denez — *Maopreden, 239, 265*, p. 183.
 DIBERDER (Yves Le) — Iwan en Diberder, 60, 294, p. 55, 84, 145, 223, 224.
Dik Trevan, anv-pluenn ar C'hembread R. Hughes Williams, p. 119, 191.
 DIUZET (Alain Le) — Alan Diuzet — *Roc'halan, 236*, p. 221, 226.
 DIOT (Abbé Le), 96.
 Dottin (Georges), p. 119.
 DRÉANO (Abbé Olivier) — Ao. Olier Dreaneu, 98.
 DRÉZEN (Abbé Le) — Ao. Drezen, p. 94.
 DRÉZEN (Yves Le) — Youenn Drezen — *Tin Gariou, 175, 266*, p. 112, 113, 121, 125, 126, 128, 129, 130, 158, 172, 194, 209, 228.
 DU (Abbé François Le) — Ao. Frañsez an Du — *Fañchig an Du, Roc'hlan, 116*.
 Dubois (Huguette), p. 217.
 DUCHAUCHIX (Le Père Joseph) — An Tad Jozeb Duhauchix — *Ronan Kermene, * Ar Meneziad, 180 b*, p. 38 n.
 Duhamel (Maurice) — Morvan D., sonaozour, p. 25, 55.
 DUJARDIN (Dr Louis) — Dr Loeiz D. — ** Loeiz Lokournan, L. Lok., Lodu, 232, 251*, p. 31, 60.
 DURAND (Abbé Alain) — Ao. Alan D., 63, p. 79.
 DURAND (Abbé Yves) — Ao. Erwan D., p. 79.

— E —

- Ekelof (Gunnar), p. 216.
 ELIÉS (Jean-François-Marie) — Yann-Frañsez-Mari Elies — *Abeozen, Yann-Ber Kerdilez (en Arvor), 174, 257*, p. 47, 112, 165, 209.
 ELIÉS (François) — Fañch Elies, skeudennaouer, p. 121.
 EMILY (Jean-Louis) — Yann-Loeiz Emili — *Ab-Bozen, 180*.
 ERNAULT (Emile) — Emil Ernod — ** Barz ar Gouet, 30*, p. 18, 31, 39, 40, 63, 93, 138, 176.
 Esop, p. 14.

- ETIENNE (Guy) — *Abanna, 286*.
 Eugène (Le Père) — An Tad Eujen a Wengad, 205, p. 72, 99.
 EVEN (Francis) — Frañsez Even — ** Kevreo, p. 35*.
 EVEN (Pierre) — Per Even, 287.
 EZEL (Dr Jean) — Dr Yann E. — *Herle Blomarc'h, 238*.

— F —

- FALC'HUN (Chanoine François-Marie) — Chaloni Frañsez-Mari F., kelenner er Skol-Veur, p. 226, 227.
 FALQUERHO (Abbé François-Marie) — Ao. Frañsez-Mari Falkerheu — *Fañch Bobelan, 88*.
 FAVÉ (Abbé J.) — Ao. Fave, 103.
 FEBVRE (Abbé Gabriel Le) — *Gab Liskildri, 112*, p. 149.
 Féval (Paul), p. 118, 177.
 « Fioretti », p. 20, 151.
 Fleury (Abbé), p. 63.
Floc'h (Yann ar), (s. Page).
 FLOC'H (Louis Le) — Loeiz ar Floc'h — ** Ar Stourmer, 38*, p. 134.
 FLOC'H (Abbé Louis Le) — Ao. Loeiz ar Floc'h — *Maodez Glann-dour, 211, 247*, p. 153, 173, 184, 186, 189, 190, 195, 197, 207, 209, 220.
 Fouque, p. 177.
 FUSTEC (Jean Le) — Yann ar Fusteg — *Yann Ab-Gwilherm, * Lemenik, p. 35, 36*.

— G —

- GALBRUN (Yvonne) — ** Erwaneg, p. 221*.
 GALL (Jean Le) — Yann ar Gall — *Ab-Sulio, 187*.
 GALL (Jean Le) — kenrener *An Avel*, p. 182, 183.
 GALL (Abbé Jean-Marie) — Ao. Yann-Vari ar Gall, 118, p. 81, 88, 89.
 GALL (Abbé Yves-Marie Le) — Ao. Erwan-Vari ar Gall — *Alan Porzer, 115*.
 Galland, p. 15.
 GARREC (Toussaint Le) — Hollsent ar Garreg — ** Ar Barner, 34, 188*.
Gawain, 230, p. 170.
 GEFFROY (André) — Andrev Javre — *Gudren, 282*.
 Géniaux (Charles), p. 199.
 GESTIN (Raymond-André) — Remont-Andrev Jestin, 221, 272.
 Ghéon (Henri), p. 127.
 GICQUELLO (Abbé Jacques) — Ao. Jak Jikelleu, 157.
 GILLIOUARD (Edouard) — Edwarz G. — *Ardeüen (Cloman-), 293*.
 GIRAUD (Pierre) — Per Geraod, rener *Sked*, p. 222.
 Giry (Le Père), p. 99.
 Goasdoue (Abbé Arthur), sonaozour, p. 152.
 GOASDOUE (Abbé Yves-Marie) — Ao. Erwan-Vari Gwazdoue, 102.
 GOBEST (Julien) — Julian G. — *Juluan al Laez, 185*.
 GOESBRIAND (Pierre-Désiré de) — Per-Dezire G., 4.
 Gæthe, p. 127, 178, 210.
 Goff (Paul Le) — Paol ar Go, skulter, p. 25.
 GOFF (Abbé Pierre Le) — Ao. Pièr er Go, 141, p. 54, 70, 71, 72, 82, 93.

- GOFF (Yves Le) — Yeun ar Go, pe ar Gow — *Yeun Vriant, Yann ar Gevell, Gway ar Youdig, Perig an Noz*, 200, 254, p. 31, 58, 172, 188, 220.
- GOFFIG (Charles Le) — Charlez ar Govig — * *Eostig ar Garantez*, p. 16, 26, 35, 56, 136, 139.
- Goinard (Florentin), mouler hag embanner, p. 44.
- GONIDEC (Jean-François Le) — Yann-Frañsez ar Gonideg, 1, 150, p. 18, 19, 28, 32, 60, 62, 93, 174.
- Gourenez (Alan), e *Celtic Time*, p. 222.
- GOURLET (Louis) — Loeiz G. — * *Bodspenn*, 186, p. 141.
- GOURON (Abbé Maurice) — Ao. Moris G., 120, p. 82.
- GOURRIÈREC (Paul Le) — Paol ar Gourriereg, kenrener *Tir na n-Og*. — *Paol ar Floc'h* (en *Arvor* 1944), p. 182.
- GOURVIL (Francis) — Fañch G. — * *Barr-Ilio*, 45, p. 84.
- Graveran (Mgr), an eskob gwenn, p. 73, 77.
- Gregory (Lady), p. 89, 115, 156, 194, 203, 224.
- Gresset, p. 86.
- Grimm (Breudeur), p. 118, 140.
- GUEGUEN (Abbé François) — Ao. Fañch Gwegen, 198.
- GUELLEC (André) — Andrev Gelleg — *T. Keruzore, Steven* (en *Arvor*), 283.
- Guellec (E. Le) — E. ar Gelleg, skeudennaouer, p. 145.
- GUEN (Jean Le) — Yann ar Gwenn, 6, p. 16.
- GUENÉGAN (Joseph) — Job Gwenneg — *Jobaleon, Alan*, p. 141, 170, 171.
- GUENNEC (Louis Le) — Loeiz ar Gwenneg, p. 84.
- GUENNOU (Charles) — Charlez Gwennou — * *Talhouarn*, 24, p. 32.
- GUERCHET (Jean-Marie) — Yann-Vari Kerwerc'hez — *Y.-V. Mab Koig*, 201.
- Guest (Itron Charlotta), p. 12.
- Guichard (Louis), p. 188.
- GUILCHER (André) — Andrev Gwilcher — *Lan Devenneg, Yann-Nouel Guardon*, 236, 278, p. 220.
- Guillem (Abbé H.) — Ao. Gwilherm, sonaozour, p. 55.
- GUILLEVIC (Abbé Augustin) — Ao. Aogustin Gwilhevig, 140, p. 54, 93.
- GUILLOME (Abbé Joachin) — Ao. Joakim Gwilhom, 12, p. 21, 54, 66, 68, 69.
- GUILLOU (Albert) — Alberz Gwilhou — *Laoudeger*, 193, p. 140, 214.
- GUILLOU (Abbé Jean-Marie) — Ao. Yann-Vari Gwilhou, 76, p. 62, 78.
- GUILLOU (Le Père Jean) — An Tad Yann Wilhou, p. 133.
- GUITTEREL (Chanoine Claude) — Ao. Klaoda Gwitterel, 75.
- GUIZOUARN (Jean-Marie) — Yann-Vari Gwizouarn, 8.
- GUIZOUARN (Abbé Pierre-Marie) — Ao. Per-Mari Gw., 8.
- GUIZOUARN (Abbé Rolland) — Ao. Rolland Gw., 8.
- Guyader (Frédéric Le) — Fr. ar Gwiader, p. 30, 199.
- GUYOMARC'H (Théophile) — Teofil Gwiomarc'h — *Tonton Phil*, p. 139.
- GUYONVARCH (Christian) — Kristian Gwionvarc'h, 291.
- GUYOT-JOMARD, 78, 160.
- Gwazgwenn*, 214, 248.
- Gwynn-Jones (Tomaz), p. 12, 119, 132, 198.

— H —

- Haas (Xavier), skeudennaouer, p. 122.
- Hauff (Wilhelm), p. 210.
- Hawthorne (Nathaniel), p. 121.
- HÉLIAS (Pierre-Jacques) — Per-Jakez Helias, 299, p. 227.
- HÉLIES (Abbé Guillaume) — Ao. Gwilhom Helies, 126.
- Hello (Ernest), p. 210.
- HELLOCO (Henri Le) — *Ropersh Kadig, rener Galv*, p. 173.
- HÉLUAN (Abbé Jean) — Ao. Yann H., 149, p. 95.
- HÉNO (Abbé Jean-Marie) — Ao. Iehann-Mari Heneu, 57, p. 55, 93.
- HENORET (Eflam L') — Eflam an Enoret — * *Barz al Lev-Dréz*, 48.
- HENRIO (Louis) — Loeiz Herriou, Herriaou — * *Ar Barzh Labourer*, 56, 268, p. 25, 54, 56, 57, 58, 93, 102, 104, 205, 206, 223, 225.
- HENRY (Abbé Jean-Guillaume) — Ao. Yann-Wilhou Herri — *Barz an Aviel*, 66, 153, p. 22, 23, 67, 77, 78, 96.
- HENRY (Abbé Michel) — Ao. Mikael Herri, 65.
- Herminig* (e *Kroaz ar Vretoned*), 54.
- Hernod (Erwan), skulter, p. 25.
- HERRI (Jobig 'n), p. 197.
- HERRY (Abbé Alain) — Ao. Alan Herri — *Lan ar Bunel*, 203.
- HERSART DE LA VILLEMARQUÉ (Théodore-Claude-Henri) — Teodor-Glaoda-Herri Hersart Kervarker — *Barz Nizon*, 2, p. 11, 15, 18, 21, 23, 31, 32, 35, 61, 63, 65, 68, 77, 156.
- Hervé (Dom), sonaozour, p. 88.
- HÉRY (Abbé Eugène) — Ao. Eujen Heri — *Barz Mene-Bre, Barz Koatmin*, 109, 165, p. 63.
- HEUSSAFF (A.), 284.
- HINGANT (Abbé Jean) — Ao. Yann H., 142.
- HORELLOU (Abbé Germain) — Ao. Jermen H. — *Bleiz Nevet*, 77.
- Hugo (Victor), p. 12.
- Humbert (Le Père), p. 68.
- HUON (René) — Ronan Huon, 269, p. 182, 183, 203, 209, 213, 214.
- Huxley (Aldous), p. 206.
- Hyde (Douglas), p. 164.

— I —

- INISAN (Abbé Alain) — Ao. Alan Inisan — *Dom Lan, D. L.*, 21, p. 134, 136, 149.
- Irving (Washington), p. 164.

— J —

- JACOB (Jean-Marie-François) — Iehann-Mari-Frañsez J. — *Eflam Koet Skau, Ehoarn Ruiz, Jehan de Kaer, * Barz Darioig*, 59.
- JAFFRÉ (Joseph) — Job Jaffre — *Jos Penpoul, Y. Kroezer*, 270.
- JAFFRENNOU (François) — Frañsez Jaffrennou — *Taldir*, 32, 271, p. 32, 35, 43, 50, 51, 74, 80, 136, 137, 138, 220.
- JASSON (Léon) — *Gouez*, 291.
- JEAN (Guillaume Le) — Gwilhom ar Yann, 152.
- JEAN (Jean-Marie Le) — Yann-Vari ar Yann — *Eostig Koad an Noz*, 17, p. 24, 29.

JEGOUZO (Abbé) — Ao. Jegouzeu, 162, p. 54, 70, 71, 99.
 JEUNE (Abbé Guillaume Le) — Ao. Gwilhom ar Yaouank, 64.
 JEZEGOU (Abbé Christophe) — Ao. Kristof J. — *Doph an Ti all*,
Doph ar Mezou, Ieunig ar C'hastell-Nevez, 93, p. 64, 75.
 JOANNO (Abbé Jean-Marie) — Ao. Yann-Vari J., 128.
 JONCOUR (François) — Soaig Jonkour, 196.
 Jonkmann (Geart), p. 204.
 JOSSET (s. Souetr), p. 30.
 JOUBIUX (Mgr Jean-Marie Le) — Ao. Yann-Vari Joubioux, Jou-
 bius — *Talmor*, 13, p. 20, 54, 66, 74, 75, 77.
 Jouvét (Louis), p. 212.
 Joyce (James), p. 216.

— K —

Kadour, e *Celtic Time*, p. 222.
 KÉRAMBUN (Guillaume-René) — Gwilhou-Renan K., 9.
 KERAMPUL (Abbé Gilles de) — Ao. Jili K., 147.
 KÉRAVEL (Antoine), rener *Ar Fals* (1945) — *Tinael*, p. 226.
 KERDANET (Miorcec de), p. 31.
 KERENVEIER (Pascal de) — Paskal Kerenveier, p. 187.
 Kergourle (T.), e *Celtic Time*, p. 222.
 Ker-Houardon, e *Celtic Time*, p. 222.
 KERRIEN (Le Père Jacques) — An Tad Jakez K., 177, p. 112, 113,
 125.
 KERVELLA (François) — Frañsez Kervella — *Divi Kenan Kongar*,
 220, 261, p. 209, 220, 228.
 Kervella (Jos), skeudennaouer, p. 199.
 Kerviler (René de), p. 35.
 Kociker (A.), p. 194.

— L —

LABASQUE (Abbé Alain) — Ao. Alan an Habask, 164, p. 99.
 La Fontaine (Jean de) — Yann ar Feunteun, p. 14, 15, 26.
 Lagadek (F.), e *Celtic Time*, p. 222.
 Lagerlof (Selma), p. 197.
 LAINE (Célestin) — S. an Henaff — *C. L. Kerjean*, p. 113.
 LAMOUR (Abbé J.) — Ao. L., 89.
 LANGLAIS (Xavier de) — Langleiz, 227, 273, p. 149, 169, 170, 199,
 208, 209, 226.
 LARBOULET (Le Père Jacques) — An Tad Jak en Arbouled, 133.
 LARBOULETTE (Le Père) — An Tad Arbouled, 83, 97, p. 67, 90, 98.
 LARBOULETTE (Abbé Joseph) — Ao. Jozeb en Arbouled, 133.
 LARBOULETTE (Abbé Joseph-Marie) — Ao. Jozeb-Mari en Arbouled
 — *Job en Drouz Vor*, 132.
 LATERRÉ (Hippolyte) — Polit an Douar — * *Bodlann*, p. 49.
 LATIMIER (André-L.) 281, p. 183, 214.
 LAURENT (Pierre) — Piér Laurans — *Pengleuig*, 58, p. 32, 223.
 LAY (Abbé Jean-Marie Le) — Ao. Yann-Vari al Lae — *Teod*-
Aour, 62, p. 73.
 LAY (François Le) — Fañch al Lae, 184, p. 32.
 « Lazarillo de Tormes », p. 129.
 LEDAN (Alexandre), p. 77 n.

LEC'HVIEN (Abbé Y.-M.) — Ao. Lec'hvien — *An Tremener*, 110.
 LEC'HVIEN (Abbé P.-L.) — Ao. Lec'hvien, 216, p. 220.
 Lenotre (Georges), p. 215.
 LESCOUR (Jean-Pierre-Marie) — Yann-Ber-Vari ar Skourr — *Barz*
I. V. Kumengol, 16, p. 31.
 L'ESTOURBEILLON (Marquis Régis de) — Abtrou Markiz Estour-
 beillon — * *Hoel Bro-Erek*, p. 35, 101.
 Leuduger (Le Père), p. 97.
 LEVOT-BÉCOT (Yves) — Eozen L.-B. — *Ar C'houer Kozh*, Yann
Mestreizok, 233.
 Lewis (Saunders), p. 210.
 LEZ (Abbé Guillaume Le) — Ao. Gwilhom al Lez, p. 68.
 LÉZELEUC (Mgr Léopold de) — Ao. Leopold Lezeuleug, 99, 106,
 p. 77.
 Liguori (Saint Alphonse de) — Sant Alfoñs a Ligori, p. 11.
 LOISEL (Pierre) — Per Loazel — * *Lapousig*, rener an *Tribann*,
 p. 220.
 Longfellow, p. 165.
 Longuerue (Abbé de), p. 95.
 Lorraine (Michelle), p. 188.
 LOTH (Joseph) — Jozeb Loth, p. 18, 85.
 Loup (Armande), p. 217.
 Lull (Remonz), p. 186.
 LUZEL (François) — Fañch an Uhel — *Fañch ar Moal*, 14, p. 12, 14,
 15, 17, 18, 23, 25, 32, 61, 65, 85, 134, 136, 157, 187, 197.

— M —

Macpherson, p. 9.
 MADEC (Abbé) — Ao. Madeg, 167.
 MADEC (Abbé François-Marie) — Ao. Frañsez-Mari Madeg — *Brug*-
Are, 104.
 MALGORN (Le Père Jean-Louis) — An Tad Yann-Loeiz M. — *Yann*
Gostarreun, 202.
 MALMANCHE (Tanguy) — Tangi M., 171, p. 32, 33, 102, 143, 202, 211.
 Marchal (Maurice) — Morvan M., p. 102, 121.
 Marche (Mgr de la), eskob Leon, p. 60.
 MARÉCHAL (Abbé Jacques Le) — Ao. Jak er Marichal — *Blei Lan*-
Vauz, 136, p. 89.
 MARIGO (Dom Claude) — Dom Glaoda M., 149 b, p. 63.
 MARION (Abbé Jean) — Ao. Iehann M., 79, p. 98.
 Marlowe (Christopher), p. 117.
 MARTIN (Abbé Pierre) — Ao. Per Martin — *Perric Fall*, 122, p. 32.
 Marzin (A.), skeudennaouer, p. 69.
 MARY (Chanoine J.), p. 38 n.
 MARY (Abbé Jean-Marie) — Ao. Iehann-Vari M., 86, p. 75.
 MASSON (Robert Le) — Roperzh ar Mason — *Abherri*, 223, 274, p. 32,
 202, 206, 209, 218, 223, 224.
 MAUNOIR (Le Père Julien) — An Tad Juluan Maner, p. 27.
 MAY (Abbé François Le) — Ao. Fañch ar Mae — *Mellaf*, *Ameil*,
 87, p. 32.
 MAZÉ (Hervé) — Herve Maze — *H. ar Sperneier*, 194, p. 140, 142.
 Médard (Le Père) — An Tad Medard a Lanarvili — *Petromik*,
 204, p. 189.

- MÉE (Georges Le) — Jord ar Mee — *Milin ar Mee* (Jord ar Mee ha Mari Milin), 237.
 MELLAC (André) — Andrev Mellag, kenrener *Dihunamb*, p. 54.
 MENN (Hervé Le) — Herve ar Menn — * *Ar Mennek*, p. 18.
 Mercier d'Erm (Camille Le) — Kamilh ar Merser Erm, p. 51, 101, 133.
 MÉRER (Constance Le) — Konstansa ar Merer — *Laouenanig ar Roz*, 52.
 MÉZANSTOURM (Dom Fiacre), p. 84.
 MEZMEUR (Anne) — Anna Mezmeur — *Seurez Anna a Jezuz*, 20.
 Micheau-Vernez, skeudennaouer, p. 118.
 Michel (Le Père) — Julien-Marie Mary — An Tad Mikael, 101.
 Midy (René), p. 30.
 MILIN (Gabriel) — Gab M. — *Laouenan Breiz*, 19, p. 24, 28, 78, 96, 134, 135, 202.
 MILINER (Louise Le) — Loeiza er Melinér, pried Loeiz Herriou — *Vedig en Evel*, p. 55, 203.
 MINOUX (Jean Le) — Yann ar Minouz, 7, p. 16.
 MOAL (Gabriel Le) — Gab Moal, p. 172.
 MOAL (Guillaume Le) — Laouig ar Moal — *Laouig*, 47.
 MOAL (Yves Le) — Erwan ar Moal — *Dir-na-dor*, 39, 279, p. 50, 149.
 MOAL (Abbé Jean) — Ao. Yann M., 146.
 MOAL (Abbé Yves) — Ao. Erwan M., 67, p. 145.
 MOCAER (Pierre) — Per Mokaer — * *Gwaz Eusa*, 181, p. 101, 104, 134.
 MOENNER (Chanoine), p. 76.
 MOIGN (René Le) — Reunan ar Mogn, 199, p. 144.
 Mohère, p. 15, 89.
 Molin (Pelle), p. 198.
 MORDRELLE (Olivier) — Olier Mordrel — *Olier Ap-Sulian, J. La Bénélais, Er Gedour, E. G., Brython, Ap-Calvez, A. C., Yann Guichoua, A. S., Treizhermor, T. M., Yann Blerger, Y. B., P. Goularz*, 222, 258, p. 102, 112, 121.
 MORVAN (Chanoine Gabriel) — Ao. Gabriel M., 108.
 MORVAN (Révérend-Père Goulven) — An Tad Goulc'hen M., 107, 161.
 Motte-Broons (Mgr de la), eskob Gwened, p. 20.
 Murphy (G.), p. 187.
 Murray (T. C.), p. 117, 160.

— N —

- NÉDELEC (Abbé) — Ao. Nedeleg, p. 153.
 NÉMO (Louis-Paul) — Loeiz-Paol N. — *Eoparz Hemon, Pendaran* (en Arvor), *Ronan Penampark*, 173, 267, p. 9, 18, 107, 112, 132, 155, 195, 209, 220.
 NICOLAS (Abbé Jean-Marie) — Ao. Yann-Vari Nikolaz, 163, p. 99.
 NICOLAS — Nikolaz, 78.
 Nietzsche (Friedrich), p. 206.
 NORMAND (Abbé Jean-Marie) — Ao. Yann-Vari N., 117, p. 89.
 Nostassévitch (Mamichilo), p. 200.
 NOÛS (Corentin Le) — Kaou an Nourz, p. 77.
 NOURY (Abbé Pierre) — Ao. Piér Nouri, 81, 166, p. 73.
 Nouvel (Mgr), eskob Kemper, p. 78.
 Novikov-Pribol, p. 128.

— O —

- O'Casey (Sean), p. 194.
 OLIÉRO (Abbé) — Ao. Oliérou — *Golvañing*, 138, p. 93.
 OLLIVIER (Joseph) — Jozeb, Job Olier — *Job al lenner*, 182, p. 16, 22, 28, 38.
 OLLIVIER (Yves) — Youenn Olier, 275, p. 182, 206.
 Ollivro (Edouard) — Darig O., p. 194, 217.

— P —

- PAGE (Jean Le) — Yann ar Floch — *Pintik*, 255.
 PELLETIER (Dom Le), p. 84.
 PENGUERN (Jean-Joseph-Pierre-Marie de) — Yann-Jozeb-Per-Mari Penwern, 10, p. 15, 17.
 PENNAOD (Goulc'hen), 285, p. 217.
 Penven (Joseph Le) — Jef Penven, sonaozour, p. 120, 128, 157, 227.
 PÉRENNES (Chanoine) — Chaloni Perennez, p. 61, 62, 65.
 Péron (Pierre), skeudennaouer, p. 127, 199.
 PERRON (Abbé) — Ao. Peron, p. 93.
 PÉROT (Abbé Jacques) — Ao. Jakez P. — *Barz Taole*, 69.
 PÉROT (Abbé Jean-Marie) — Ao. Yann-Vari P., 131, p. 52, 76, 81, 83, 86, 88, 92, 146, 147, 151, 198.
 PEYRON (Chanoine) — Chaloni Peron, p. 96.
 Phedr, p. 14.
 Piarais (Padraig Mac) — P. Pearse, p. 164, 187.
 PICART (Yves) — Ivonig Pikard, 183.
 PIETTE (Jean) — *Arzel Even*, 249, 276, p. 183, 196, 220.
 PILVEN LE SÉVELLEC (Théodore) — Teodor Pilven ar Sevelleg — *Boch Rusik ar C'halvar*, 27, p. 32.
 Poe (Edgar A.), p. 49, 197, 198.
 Poisson (Abbé Henri), p. 38 n.
 Potter (Béatrix), p. 122.
 POULQUEN (Abbé) — Ao. Pouliken, p. 78.
 Pouchkin, p. 118.
 POURCHASSE (Abbé) — Ao. Pourchas, 154, 155, p. 61.
 PRAT (Claude Le) — Klaoda'r Prad — * *Plucuzir, Klaoda Gersadion*, 49, p. 53, 118, 187.
 PRESSE (Le Père Alexis), priol abati Bodgwenn — * *Manac'h ar Gouelec'h*, p. 38.
 Prévert (Jacques), p. 194.
 PRIELLEC (Chanoine Le) — Ao. Chaloni Prielleg, p. 67.
 PRONOST (Pierre) — Per P. — * *Barz Treflez*, 37.
 PROUX (Prosper), 15, p. 22, 25, 42, 44, 141.

— Q —

- QUABA (J.-F.) — Y.-F. Kaba, 246 b.
 QUELLIEN (Narcisse) — Narsis Kellien, 15, p. 15, 22.
 QUENTEL (Paul) — Paol Kentel — *Goulc'hen ar Pagan*, 236.
 QUEB (François), p. 224.
 QUÉRÉ (Abbé Jean) — Ao. Yann Kere, 72, 100, p. 71.
 QUINA (Etienne) — Sten Kidna, 298, p. 222.

— R —

- Régnier (Eugène) — * *Bleiz Gouez*, p. 131.
 Renan (Ernest), p. 21, 25, 26.
 RICOU (Guillaume) — Gwillhom Rikou, 3, p. 29.
 RICHOU (Abbé Laurent Le) — Ao. Lorañs ar R., p. 84.
 Rilke (Rainer Maria), p. 164, 204.
 RIMPOT (Abbé) — Ao. R. — *Merwen Floc'hbreiz*, 241.
 RIOU (Corentin) — Kaourintin R., 288.
 RIOU (Jacques) — Jakez R., 176, p. 112, 123, 124, 130, 134, 199.
 Roberts (A. O.), p. 117.
 Roberts (Kate), p. 196, 197, 204.
 Robin (Georges), skeudennaouer, p. 122, 129.
 RODALLEC (Charles Le) — Charlez ar Rodalleg — *Kalon Derv*, 27, p. 32.
 Rodriguez (Le Père), p. 91.
 Rojas (Fernando de), p. 122.
 ROLLAND (Charles) — Charlez R. — * *Roll-Diroll*, 35, p. 32, 43, 45.
 ROLLAND (Abbé François) — Ao. Fañch R. — *F. R. Tangi*, 289.
 ROLLAND GWALC'H (P.) — An Tad Paol a Leon, 289.
 Rosmadec (Mgr de), eskob Gwened, p. 97.
 Rostrenen (Le Père Grégoire de) — An Tad Gregor a Rostren, 148.
 Rotman (G. Th.), p. 122.
 ROUDAUT (Abbé Vincent) — Ao. Visant Roudot — *Par-oc'h-dec*, 144.
 ROUDOT (Abbé Jean) — Ao. Yann R. — *Mel oc'h dir, Telenn-liz*, 124.
 ROUX (Eugène Le) — Eujen ar Rouz — * *Evnig Penn-ar-C'hoad*, 208.
 ROUX (Françoise Le) — Fand ar Rouz, 291.
 ROUX (Abbé Jean-François Le) — Ao. Yann-Frañsez ar Rouz, 68.
 ROUX (Pierre Le) — Per ar Rouz — * *Kelenner Meur*, p. 18, 226.
 ROUX (René Le) — Renan ar Rouz — *Meven Mordiern*, 172, p. 40, 41, 52, 80, 102, 105, 113, 119, 167, 184, 191, 203, 209.
 ROZEC (Françoise) — Fant Rozeg, pried L. Andouard — *Meavenn*, *F. R. A.*, 219, p. 164, 209.
 ROZEC (Le Père) — An Tad Rozeg — *Brogour*, 210.
 RUMEUR (Georges Le) — Jorj ar R. — * *Mathaliz*, 43.

— S —

- Sainte-Beuve, p. 21.
 SAINT-GAL DE PONS (Madeleine) — Madalen S.-G. — *Benead*, *Nolven*, 218, 234, 253.
 Saint Paul, p. 157.
 Saint-Pierre (Bernardin de), p. 37.
 SAINT-PRIX (Mme de) — Itron Saint-Prix, p. 12, 17.
 Saisy de Kérampuil (Jean de), p. 137.
 Sales (Saint François de) — Sant Frañsez S., p. 66.
 Samokovlia (Isaac), p. 200.
 SANSON (Abbé Mathurin) — Ao. Matelin S., 80.
 SAUSSE (Pierre Le) — *Bleu Benal*, 295.
 Scott (Walter), p. 199.
 Sébillot (Yves), p. 50.
 Sei Chonagon, p. 118.
 SEITÉ (M.), p. 226.

- SEITÉ (Vincent), p. 219.
 Sergent (Mgr), eskob Kemper, p. 77.
 SEVENO (Abbé Sylvestre) — Ao. Jelvest Seveneu, 92.
 Shakespeare (William), p. 117, 133.
 Sikkema (Martin), p. 204.
 Sinclair (Hugh), p. 224.
 SIONNET (Abbé), p. 11.
 SOHIER (Jean) — Yann S. — *Yann Skolaer, Yann Keryell*, 224, p. 120, 122, 166, 167, 191, 226.
 SOHIER (Annig) — Annaig an Den — *Naik Sezny*, p. 164, 226.
 Sota (Manuel de la), p. 122.
 SOUETRE, SOUVESTRE (Olivier-Michel) — Olier-Mikael Souetr — *Barz Mene-Hom*, 25, p. 24, 30.
 Southey (Robert), p. 156.
 Souvestre (Emile), p. 30.
 Stankovitch (Borislav), p. 200.
 STÉPHAN (Abbé) — Ao. Stevan, 74.
 Storm (T.), p. 198.
 STRAT (Abbé Le) — Ao. Strad — *Stevan Kerhoret*, 137.
 Syngé (John Millington), p. 115, 122, 128.

— T —

- Tadig, 209.
 TANGUY (Abbé) — Ao. Tangi — *Pièr Tual*, 296.
 TANGUY (Georges) — Jorj Tangi, 246.
 TERRIEN (Christophe) — Kristof Terrien, 158.
 Theokritos, p. 148.
 Thielemans, sonaozour, p. 24, 25.
 Thompson (Sir Francis), p. 118.
 TIERCELIN (Louis) — Loeiz Kerzilin, 27.
 TRÉMEL (Charles-Joseph-Marie) — Charlez-Jozeb-Mari Tr. — *Jart Priel*, 197, 277.
 TRÉPOS (Pierre) — Per Tr., 300, p. 227.
 TROUDE (Colonel Amable-Emmanuel) — Koronal Amabl-Emmanuel Troud, 22, p. 26, 63, 96, 174, 202.
Triem o'r Nant, anv-pluenn ar C'hembread Tomos Edwards, p. 119.

— U —

- Ugen (Jakez), anv-pluenn an Tad jezuist Rolland, p. 218.
 UGUEN (C.), p. 226.
 UGUEN (Chanoine Jean-Marie) — Chaloni Yann-Vari Ugen, 94, 168, 205.
 Uhland, p. 12.
Urien Rivallon, 231.

— V —

- Vallée (André), sonaozour, p. 120.
 VALLÉE (François) — Frañsez V. — * *Abherve*, 31, p. 15, 18, 29, 30, 35, 39, 41, 43, 48, 49, 52, 53, 54, 69, 78, 79, 94, 109, 111, 112, 119, 151, 184, 191, 193, 202, 204.

Vergilius, p. 19, 148.
 Vicaire (Gabriel), p. 25.
 « Vilain Mire » (Le), p. 141.
 Villeneuve (Berthe) — Berta ar Gernevez, p. 150.
 Villon (François), p. 193.
 Vinay (J.-P.), p. 157.
 VOLZ-KERHOENT (Nathalie de) — Natalia Volz-Kerhoent — * *Gaen-
 frewi*, 189.

— W —

Wadman (Anne), p. 204.
 Wolf (Ruth), p. 187.

— Y —

Yeats (William Butler), p. 115, 177, 224.

TAOLENN

Kentskrid 7

LODENN GENTAN

AN NAONTEKVET KANTVED

I. - An AZGINIVELEZH : Yann-Frañsez ar Gonideg (1775-1838) — Hersart Kervarker (1815-1895)	9
II. - Rikou (1778-1848) — Goesbriand (1784-1849) — Kom- bod (1800-1870)	14
III. - BARZHED-POBL : Yann ar Gwenn (1774-1849) — Yann ar Minouz (1827-1892)	15
IV. - Yann-Vari Gwizouarn (1798-1849) — Per-Vari Gwi- zouarn (1795-1870) — Rolland Gwizouarn (1805-1846) — Gwilhou-Renan Kerambrun (1813-1852) — Yann- Jozeb Penwern (1807-1856)	16
V. - GWENEDIZ : Juluan-Aogust-Pelaj Brizeug (1803- 1858) — An Ao. Joakim Gwilhom (1797-1857) — An Ao. Yann-Vari Joubiouz (1806-1888)	18
VI. - AR SPERED POBLEL : Fañch an Uhel (1821-1895) .	21
VII. - Prosper Proux (1811-1873) — Yann-Vari ar Skourr (1814-1870) — Yann-Vari ar Yann (1831-1875) — Narsis Kellien (1848-1902)	23
VIII. - Gab Milin (1822-1895) — Anna Mezmeur (1823-1909) — Dom Lan Inisan (1826-1891) — Koronal Troude (1803-1885)	26
IX. - Gwilh ar C'hoad (1845-1914) — Charlez Gwennou (1851- 1915)	29
X. - Olier-Mikael Souetr (1831-1896) — Charlez ar Braz (1811-1877)	30
XI. - AN HERMINIG : Loeiz Kerzilin (1849-1915) — Teodor Pilven ar Sevelleg (1842-1915) — Charlez ar Rodalleg (1836-1917)	31

EIL LODENN

AN UGENTVET KANTVED

I. - GORSEZ BARZED BREIZ-VIHAN : Erwan Vertou (1861-1933) — Anatol ar Braz (1859-1926)	35
II. - Emil Ernod (1852-1938) — Frañsez Vallée (1860-1949)	39
III. - Frañsez Jaffrennou (1879-1956) — Leon ar Berr (1874- 1947)	41
IV. - Hollsent ar Garreg (1862-1929) — Charlez Rolland (1862-1940)	43
V. - Adrian Karne (1854-1943)	44
VI. - Per Pronost (1861-1909) — Loeiz ar Floc'h (<i>Stourmer</i>) (1867-1936)	45

VII.	Erwan ar Moal (1874-1957) — Klaoda'r Prad (1875-1926)	46
VIII.	Aogust Boscher (1878-1944) — Job Kuillandr (1881-1955) — Jorj ar Rumeur (1882-1942) — Ivon Krog (1885-1931) — Fañch Gourvil (1889)	47
IX.	Amede Kozig (1880-1915) — Laouig ar Moal (1881-1918) — Efflam an Enored (1885-1914) — Jos ar Bras (1889-1915)	49
X.	AR SKRIVAGNEREZED : Anna-Mari Roparz (1839-1913) — Marianna Abgrall (1850-1930) — Konstansa ar Merer (1852-1946) — Loeiza Charran († 1925) — <i>Hermig</i> — Filomena Kadored (1892-1923)	51
XI.	GWENEDIZ : <i>Dihunamb</i> : Loeiz Herrieu (1879-1953) — An Ao. Iehann-Vari Heneu (1869-1929) — Pièr Laurans (1874-1952) — Iehann-Vari-Frañsez Jakob (1880-1938) — <i>Brittia</i> : Iwan en Diberder (1887) — Guillam er Born (1866-1927)	54

TREDE LODENN

LABOUR AR VELEIEN

I.	LEVRIOU A ZEVOSION : An Ao. Yann-Vari al Lae (1749-1802) — Alan Durand (1808-1854) — Gwilhom ar Yaouank (1735-1807) — Mikael Herri (1752-1829) — Yann-Wilhou Herri (1803-1880) — Erwan Moal (1782-1856) — Yann-Frañsez ar Rouz (1797-1852) — Jakez Perrot (1804-1877) — Mikael Kariz (1817-1864) — Hollant Bodéur (1825-1870) — Yann Kere (1825-1898) — Augustin Chatton (1825-1914) — Stevan (1847-1914) — Klaoda Gwitterel (1843-1925) — Yann Wilhou (1830-1897) — Jermen Horellou (1864-1923) — Guyot-Jomard — Nikolaz — Iehann Marion (1759-1824) — Matelin Sanson (1736-1811) — Pièr Nouri (1743-1804) — Beleg (1799-1878) — Gwilhom al Lez (1803-1886) — An Tad Arbouled (1805-1892) — Iehann-Vatelin Kadig (1843-1917) — Frañsez Kadig — Iehann-Vari Mary (1858-1902) — Frañsez ar Mae (1852-1916) — Frañsez-Mari Falckerbeu (1854-1917) — J. Lamour (1841-1927) — Jerom Buleon (1854-1934) — Kristof Jezegou (1864) — Yann Ugen (1869-1938) — Jelvest Sevensu (1864-1925) — An Tad Beleg (1860-1932)	59
II.	AR SARMONERIEIEN : An Ao. Yann-Vari al Lae (1749-1802) — Frañsez-Mari Kloc'h (1788-1872) — En Diot (1797-1862) — An Tad Arbouled (1805-1892) — Olier Dreaneu (1814-1869) — Leopold Lezeuleug (1814-1873) — Yann Kere (1825-1896) — An Tad Mikael (1849-1909) — Erwan-Vari Gwazdoue (1871-1938) — J. Fave (1828-1905) — Frañsez-Mari Madeg (1879-1936) — Yann-Vari Perrot (1877-1943) — Chaloni Moenner ...	72
III.	AR C'HELAOUENNOU : An Ao. Yann-Frañsez Aleksandr (1804-1874) — Goulven Morvan (1819-1891) — Chaloni Gabriel Morvan (1829-1886) — Eujen Heri (1855-1927) — Y.-M. Lechvien (1872-1899) — An Tad Bourdoulous (1855-1915) — Gabriel Le Febvre (1863-	

IV.	AR C'HOARIVA : An Ao. Fiaqr Mezanstourm — Lorañs ar Richou — Yann Roudot (1871-1921) — F.-J.-M. Brignou (1834-1900) — Gwilhom Helles (1861-1941) — Jozef Brelived (1849-1918) — Yann-Vari Joanno (1857-1936) — Koheleac'h (1854-1928) — Job er Bayon (1876-1935) — Yann-Vari Perrot (1877-1943) — Jozeb-Mari en Arbouled (1884) — Jozeb en Arbouled (1865) — An Tad Jak en Arbouled (1846-1910) — J. Kadou (1878) — Aogust Konk (1874-1952) — Jak er Marichal (1878) — Er Strad (1865) — Ollereu (1856-1930)	77
V.	GRAMADEGOURIEN HA YEZHADUROURIEN : An Ao. Arzur er Bayon (1830-1908) — Aogustin Gwilhevig (1861-1937) — Yann Hingant (1834-1898) — Pièr er Go (1860-1941) — Loeiz Le Clerc (1861-1937) — Visant Roudaut (1817-1885) — An Tad Bleuzen (1893) — Yann Moal (1834-1893)	84
VI.	AR SKRITUR SAKR E BREZHONEG : An Ao. Jili Kerampuil — Yann Heluan (1644-1736) — Yann-Frañsez ar Gonideg (1775-1838) — Koronal Troude (1803-1885) — Gab Milin (1822-1895) — Yann-Wilhou Herri (1803-1880) — Gwilh ar C'hoad (1845-1914) — Gwilhom ar Yann (1826-1872) — Pourchas (1720-1796) — Iehann Marion (1759-1824) — Pièr Nouri (1743-1804) — Jak Jikelleu (1787-1836) — Kristof Terrien — An Tad Daneu (1821-1901) — Guyot-Jomard — Goulven Morvan (1810-1891) — Jerom Buleon (1854-1934) — Yann-Vari Nikolaz (1849-1899) — Alan an Habask (1845-1906) — Eujen Heri (1855-1927) — Kaer — Madeg — Yann Ugen (1868-1938) — An Tad Eujen — <i>Studi hag Ober</i>	92

PEDERVET LODENN

ETRE AN DAOU VREZEL
(1919-1939)

I.	DIARAOGIERIEN : Yann-Ber Kalloc'h (1888-1917) — Tangi Malmanche (1875-1953) — <i>Meven Mordiern</i> (1878-1949)	102
II.	STROLLAD KENTAN GWALARN : <i>Roparz Hemon</i> (1900) — <i>Abeozen</i> (1896) — Youenn Drezen (1899) — Jakez Riou (1899-1937) — An Tad Jakez Kerrien (1903) — Yann-Eozen Jari (1902) — <i>Kerverriou</i> (1908-1951) — Y.-L. Emili (1887-1923) — An Tad Jozeb Duchan-chix (1882) — An Tad Yann Wilhou (1861-1931) ...	112
III.	BUNEZ BREIZH HAG HE LEVRAOUEG : Per Mokaer (1867) — Jozeb Olier († 1945) — Ivonig Pihard (1859-1925) — Fañch al Lae (1859-1937)	124

IV. - AR C'HEVRE BREIZEK - AN OALED - LEVRAOUEG ARMORICA : Juluan Godest (1849-1932) — Loeiz Gourlet (1877-1944) — Yann ar Gall — Charlez ar Bras (1860-1936) — Natalla Volz-Kerhoent (1875) — Fañch Abgrall (1907-1930) — Charlez Kotonneg (1876-1935) .	136
V. - SAV : Andrev Daniel (1902) — Alberz Gwilhou (1902) — Herve Maze (1902) — Andrev Koulouarn (1912) — Soaig Jonkour (1871) — <i>Jarl Priel</i> (1885) — An Ao. Fañch Gwegen — Reunan ar Moug (1913) — Yeun ar Gow (1897) — Yann-Vari Kerwerchez (1910) .	140
VI. - FEIZ HA BREIZ - AR VUHEZ KRISTEN - BREIZ - STUDI HAG OBER : An Tad Loeiz Malgorn (1863-1941) — An Ao. Alan Herri (1887-1950) — An Tad Medard a Lanarvili (1908) — An Tad Eujen a Wengad — An Ao. Juluen Sklison (1883-1945) — Frañsez Korel († 1954) — Eujen ar Rouz (1892) — <i>Tadig</i> — An Tad Rozeg — An Ao. Loeiz ar Floc'h (1909) — Per Bourdelles (1905) — Marsel Klerg (1912) — <i>Gwazgwenn</i> — Per Batani (1888-1955) — P. Lec'hvien (1885-1944) — Armañs ar C'halvez (1921) .	146
VII. - EIL STROLLAD GWALARN : Fant Rozeg (1911) — Frañsez Kervella (1913) — Remont-Andrev Jestin (1902) — <i>Ar Vrezhonegerien nevez</i> : Olier Mordrel (1901) — Loeiz Andouard (1904) — Yann Sohier (1901-1935) — Kerlann (1910) — Frañsez Debauvais (1903-1944) — Langleiz (1906) — Roperzh ar Mason (1900-1952) — Alan Brenn — <i>Gawain</i> — Alan — <i>Urien Rivalon</i> .	158
VIII. - WAR-DU AR PAL .	171

PEMPVET LODENN

ABAOE 1940

<i>Roperzh Kadig</i> — Dr Loeiz Dujardin (1885) — Eozen Levot-Becot (1887-1951) — Madalen Saint-Gal de Pons (1907) — Jakez Konan (1910) — <i>Gouic'hen ar Pagan</i> — <i>Lan Devenneg</i> — <i>Roc'halan</i> (Alan an Diuzet) — Jord ar Mee (1902) — Y. Ezel (<i>Herle Blomarc'h</i>) — <i>Maopreden</i> (Per Denez) — <i>Arzel Even</i> (Yann Piette) — <i>Merwen Floc'hbreiz</i> (Kloareg Rimpot) — <i>Gweltas ar C'hounaer</i> (Gweltas Bernier) — Roparzh Broudig — Yannig Chouffeur — Jorj Tangi — <i>Barba Ivinek</i> — Y. F. Kaba .	173
--	-----

C'HEC'HVET LODENN

ABAOE HANV 1944

I. - AR C'HELAOUENNOU YAOUANK .	182
II. - AN DOARE-SKRIVAN .	183
III. - KAIEROU KRISTEN : An Ao. Loeiz ar Floc'h — <i>Gwazgwenn</i> — An Ao. Per Batani — <i>Loeiz Lok</i> — <i>Farnachanavan</i> — <i>Benead</i> — Yeun ar Gow — Yann ar Floc'h (1881-1936) .	184

IV. - AR SKRITUR SAKR .	189
V. - AL LIAMM - TIR NA N-OG : RUMMAD AR RE GOSHAN : <i>Abeozen</i> — Yann Blerger — Ao. Per Bourdelles — Kerlann — <i>Kerverziou</i> — Ao. Marsel Klerg — Jakez Konan — Per Denez — Youenn Drezen — <i>Roparz Hemon</i> — Loeiz Herriou — Ronan Huon — Job Jaffre (1906) — Frañsez Jaffrennou — Remont Jestin — Langleiz — Roperzh ar Mason — Youenn Olier (1923) — Yann Piette (1921) — <i>Jarl Priel</i> — <i>Yann-Nouel Guardon</i> — <i>Dir-na-dor</i> († 1957) .	190
VI. - AR RUMMAD NEVEZ : Per ar Bihan (1924) — Andrev-L. Latimier — <i>Gudren</i> — T. Keruzore — A. Heussaff — Gouic'hen Pennaod — Abanna — Per Even — Kaourintin Riou — An Tri breur Rolland — Rojer Brisson — Kristian Gwionvarc'h — Fand ar Rouz — <i>Gouez</i> .	214
VII. - BUHEZ AR BREZHONEG ER C'HELAOUENNOU : <i>Kroaz Breiz</i> — <i>Bleu-Brug</i> — <i>Barr-Heol</i> — <i>Ar Bedenn evit ar Vro</i> — <i>Ar Skol</i> — <i>Hor Yezh</i> — <i>An Tribann</i> — <i>Ar Bed Keltiek</i> — <i>Stivelloù Brech'helean</i> — <i>Ogam</i> — <i>Ar Glazik</i> — <i>Me a zalc'ho</i> — <i>Ar Soner</i> — <i>Ar Vro Breiz</i> — <i>An Amzer Geltiek</i> — <i>Sked</i> .	219
VIII. - BRO-GUENED - EN HAD : Sten Kidna — Job er Bayon — Roperzh ar Mason — Iwan an Diberder — <i>Bleu-Benal</i> — Allain — <i>Ar Meizour</i> — Gweltas Bernier — <i>Cloman-Ardeven</i> .	222
IX. - AN EOST - AR FAIZ - RADIO-KIMERC'H : A. Keravel — An Ao. chaloni Frañsez-Mari Falc'hun — Per-Jakez Helias — Per Trepos .	225
LEVRLENNADUR .	231
ROLL-ANVIOU .	233
TAOLENN .	247

Moulet
evit
Al Liamm - Tir na n-og
e Ti ar Skrev
Ar Baol
1957

KERWERC 'HEZ MAODEZ GLANNDOUR FANT ROZEG MEAVENN FRANSEZ KERVELLA
ASON BENEAD LANDEVENNEG YEUN AR GOW PER BOURDELLES MARSEL KLERG
IDNA PER HELIAS AR GONIDEG HERSART KERVARKER JOAKIM GWILHOM YANN
SEZ VALLEE FRANSEZ JAFFRENNOU ADRIAN KARNE LOEIZ AR FLOC 'H ERWAN
OEIZ HERRIEU EFFLAM KOED SKAU JOB ER BAYON YANN VARI PERROT YANN
HEN JAKEZ RIOU JAKEZ KERRIEN YANN EOZEN JARL KERVERZIOU JARL PRIEL
A REMONT JESTIN OLIER MORDREL LOEIZ ANDOUARD YANN SOHIER YANN
G JAKEZ KONAN PER DENEZ RONAN HUON YOUENN OLIER ARZEL EVEN GOULC
VARI JOUBIOUZ AN UHEL PROSPER PROUX GAB MILIN LAN INIZAN TROUD
KLAODA AR PRAT AOGUST BOSCHER IVON KROG MARI-ANNA ABGRALL FILOMENA
LLOC 'H TANGI MALMANCHE MEVEN MORDIERN ROPARZ HEMON GAWAIN ABEZEN
C 'HEZ MAODEZ GLANNDOUR FANT ROZEG MEAVENN FRANSEZ KERVELLA REMONT
EAD LANDEVENNEG YEUN AR GOW PER BOURDELLES MARSEL KLERG JAKEZ
HELIAS AR GONIDEG HERSART KERVARKER JOAKIM GWILHOM YANN VARI
E FRANSEZ JAFFRENNOU ADRIAN KARNE LOEIZ AR FLOC 'H ERWAN AR MOAL
OEIZ HERRIEU EFFLAM KOED SKAU JOB ER BAYON YANN VARI PERROT YANN
EZ RIOU JAKEZ KERRIEN YANN EOZEN JARL KERVERZIOU JARL PRIEL RO
DREL LOEIZ ANDOUARD YANN SOHIER YANN KERLANN LANGLEIZ ROPERZH
HUON YOUENN OLIER ARZEL EVEN GOULC 'HEN PANNAOD ABANNA STEN KIER
ER PROUX GAB MILIN LAN INIZAN TROUD ERWAN VERTOU EMIL ERNOD FANT
AOGUST BOSCHER IVON KROG MARI-ANNA ABGRALL FILOMENA KADORET FAN
MEVEN MORDIERN ROPARZ HEMON GAWAIN ABEZEN YOUENN DREZEN JAKEZ
UR FANT ROZEG MEAVENN FRANSEZ KERVELLA REMONT JESTIN OLIER MOAL
AR GOW PER BOURDELLES MARSEL KLERG JAKEZ KONAN PER DENEZ RONAN
RVARKER JOAKIM GWILHOM YANN VARI JOUBIOUZ AN UHEL PROSPER PROUX
AR FLOC 'H ERWAN AR MOAL KLAODA AR PRAT AOGUST BOSCHER IVON
ERROT YANN BER KALLOC 'H TANGI MALMANCHE MEVEN MORDIERN ROPARZ